kültürel çalışmalar

berdel
evlilik ittifakı

müslüm yücel

agorakitaplığı

berdel müslüm yücel

agorakitaplığı
215

MÜSLÜM YÜCEL

1969 Urfa doğumlu. 1988 yılından itibaren çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. *Kalbimizin Kuyusunda Kardeşti Yaralarımız* (Evrensel Basın Yayım, 1994), *İpek Yolu* (Ege Kitaplığı, 1996), *Ahuzin* (Si Yayınları, 2001), *Ölü Evi* (Yom Yayınları, 2004) adlı şiir; *Tekzip - Kürt Basın Tarihi* (Evrensel Basım Yayın, 1998), *İbrahim, Harran, Sin Mabedi ve Sabilik* (Belge Yayınları, 2000), *Kürt Coğrafyasında Göl ve Irmak Efsaneleri* (Evrensel Basım Yayın, 2003), *Kuyu* (Yom Yayınları, 2005), *Türk Sinemasında Kürtler* (Agora Kitaplığı, 2008) ve *Edebiyatta Ölüm ve İntihar* (Agora Kitaplığı, 2007) adlı araştırma-inceleme kitapları bulunuyor.

Müslüm Yücel

BERDEL

a
agorakitaplığı

Kültürel Çalışmalar 21

Berdel
Müslüm Yücel

Kapak tasarım: Mithat Çınar
Yayına hazırlayan: Müjde Arslan
Dizgi: Sibel Yurt

© 2006, Müslüm Yücel
© 2008; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: 2006 (Kesit)
İkinci Basım: Ağustos 2008

ISBN: 978-605-103-012-8

Baskı ve Cilt: İdil Matbaacılık
Tel: (0212) 674 66 78

AGORA KİTAPLIĞI
Gümüşsuyu Mahallesi Osmanlı Yokuşu,
Muhtar Kâmil Sokak No: 5/1 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26-27 Fax: (0212) 243 96 28
www.agorakitapligi.com
e-posta: agora@agorakitapligi.com

Urfa'ya her gittiğimde ziyaret ettiğim tek yer mezarlıktı. Rahime ablam ve Hedibe halamın mezarları yapılmamıştı. Toprağın altında bir yerlerde onların sesini duydum ve onlar için bu kitabı yazmaya karar verdim. Yazdığım kitap onların mezar taşı olsun istedim, hepsi bu.

Yeşim İşlegen'e saygılarımla...

İÇİNDEKİLER

A) Berdel 1
B) Tarih ile Mit Arasında .10
C) Aşiret ve Berdel .32
1) Ailem ve Berdeller .39
2) Güzel Suç: İntihar ..88
3) Aile Boyu Berdel 119
4) Kan, Aşk ve Berdel 125
5) Sınır Ötesi Kan ve Berdel 144
6) Siyah Elbiseli Kadınlar 157
7) Kederli Dullar .169
8) Evli Kadınların Aşkı 188
9) Erkeklerin Sessiz Dünyası ..208

Çerçeve Yazılar:
1) Kına 'Türküleri' Kürtlerin Ağıtlarıdır ..219
2) Aşiret, Kan ve Dava 255
3) Başlık ve İntihar ..261

4) Beşik Kertmesi .264
5) Filmler .267
6) 'Naklen' Kararan Hayatlar 273

Kaynak Kişiler ve Notlar 277

Kaynakçayla İlgili Kısa Bir Açıklama 285

Rüzgârdan nefret eden bir adam oldum
Biliyorum ki,
onca şeyin arasında, yalnızca benim başım
Göğsüne yaslanıp yatamaz,
sadece benim dudaklarım
Saçlarının arasında gezemez
Sevdiğim kadının, ölene kadar
Ah! Yabanın hayvanları
Gökyüzünün kuşları
Sizin aşk dolu haykırışlarınıza dayanmak zorundayım

(William B. Yeats)

BERDEL

A) BERDEL

BERDEL TANIMLARI

Berdel, evlenecek iki erkeğin birbirlerinin kız kardeşlerini kendilerine eş olarak seçmeleridir. Bu en fazla bilinen, geçerliği olan bir tanımlamadır. Bunun yanında, bir kız baba, amca ya da amcasının oğlu için de berdel usulü evlendirilebilmekte ve çıkan kan davalarında kızların 'kan berdeli' ya da *'bertila xwine* – kanın rüşveti' olarak karşı tarafa 'verildikleri' gözlenmektedir.

Kürtçe berdel tümüyle dişiliği çağrıştınr. *Ber* ve *del* kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Berdel'e en yakın kelime *bertil*'dir. Bertil, rüşvettir; buna göre berdel *'Onun rüşveti'* ya da *'Onun yerine'* gibi anlamlar içermektedir. Arapça berdel'e *bedel* denmektedir.

Kürtçe sözlüklerde de berdel'le ilgili olarak birbirine yakın ifadeler yer almaktadır. Berdel *karşılık, mukabele, mübadele, trampa* gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Berdel, bölgelere göre değişik biçimlerde anılmaktadır. Bütün tanımlamalarda bir ittifak söz konusudur.

Hakkâri'de berdel'e *kepir* ya da *pê guhurk*, Denizli, Aydın ve Antep'te 'değişik yapma'; Şırnak ve Cizre'de *pê guhurk*; Güney Kürdistan'da *Jin be Jin*; Yezidilerdeyse *keç be keç* denmektedir. *Kepir* saçı dağınık, yontulu taş ve kurak arazi gibi anlamlara gelir; *pê guhurk*'ın canlı bir anlamı yoktur, eylemi ifade eder; *Jin be Jin* salt kız kardeşleri değiştirme amaçlı kullanılır. Alevi Kürtlerdeyse berdel, bugün yok denecek kadar azdır; daha önce Maraş, Sıvas ve Dersim Kürtlerinde görülen bir evlilik türüyken günümüzde örnekleri hemen hemen hiç yoktur. Maraş, Sıvas ve Dersim'de 'berdel' ya da *guherandın* denmekteydi.

Berdel türü evliliklere, Avustralya'daki Kariera yerlileri ve Arnavutlar arasında da rastlanmaktadır.

TANIM ETRAFINDA BİR DÖNENCE

'Başlık parası vermeden yapılan evlilik' olarak özetlenen berdel için düğün masrafları tek kalemde çıkar, tören birdir. Düğünde verilen yemek içe dönük bir bütünlük arz eder. Yemek, yalnızca dört kişinin evlenmesiyle sınırlı değildir. Şöyle bir sıralama söz konusudur, şöyle denir: "Yemekler yendi, kahveler içildi." Basit gibi görülen ama kendi içinde hiyerarşinin tipik özelliklerini ifade eden sözlerdir bunlar. Yemekten sonra gelişen doymuşluk, kahveyle sindirme, söz ile yemeğin ritüel biçim alması söz konusudur. Her haliyle bir doymuşluktur ve öyle bir doymuşluktur ki bu, yeni açlık keşfedilir. Aynı ya da benzer sözler tekrarlanarak, geçmiş yaşantılar bir biçimde canlandırılır.

Berdel, varlıklarına geçici olarak göz yumulan birey anlamına gelir. Berdel fiili nihayetine erdikten sonra ufku açılan, kendi aciz yerinde geçmişin kahramanlıklarıyla ayakta kalan aris-

tokrasi, şeref ve şan halkasına bir yenisini ekler, ki bu onurdur; onur, kırılmak üzere gelişen gururu onaran bir kavramdır ve yapısı gereği yapaydır. Bu yapaylık zaman içinde kimlik kazandırmanın bir biçimi olarak töreler içinde işler, gelişen soy ve kan bağıyla oluşturulan değerler sistemi garip bir bağlılık yemini ve ailenin kenetlenmesi olarak okunur, ki okunan aile, korunan aile, bundan böyle bir din dersidir; iman erkeğe bağlılıktır, erkek başka erkeklere karşı direniştir. Direniştir, ancak içinde müdahalenin barındığı bir direniş söz konusudur: Dört kişinin hayatına müdahale edilmiştir ve burada ortalama alınarak söyleyecek olsam, çoğunlukla bu müdahale kendi içinde cezalandırma ve kurtarma gibi iki öğeyi içerir. Genç kız, kendinden küçük bir çocukla evlendirilmez, küçük çocuğa kurban edilir: Genç erkek yaşlı bir kızla evlendirilmez, kadın ona ceza olarak verilir. Her kurban ve her ceza, aslında güce isyanı barındırır, her isyan bir günah çıkarmadır. Berdel bir emirdir ve emir tek cümleden oluşur: Unutma!

Kurban edilen ya da cezalandırılan kişi bu unutma sözünün altında kalır. Cevap veremez ve 'unutma' emrini kendince tanımlar, kan der, erkek; buna bağlı olarak kız, 'ben kardeşimin gölgesiyim' der ve iki kişiye bağlanan, aslında dört kişinin hayatını içeren bu söz, kültürel bir efnir olarak insan hayatına uzanan gizli bir el anlamına gelir.

Berdel çoğu zaman, özellikle Kürtler söz konusu olduğu zaman tür olarak 'içevlilik' içinde değerlendirilir. Amcaoğlu, dayıoğlu ve kertmesiyle evlilikler yoğun olduğu için böyle bir tanımlama yapılmaktadır. Oysa ki berdel salt bir iç evlilik değil, aynı zamanda bir akraba 'bulma' girişimidir. Bunun yanında, kız kaçırmadan dolayı meydana gelen berdeller ve yine kan davasından doğan zoraki berdeller vardır. Ayrıca, son yıllarda ekonomik alanda bir birlik oluşturmak için yapılan berdeller söz konusudur. Bütün bunların yanında berdelin, estetikle ilintili yanları göz ardı edilmektedir. Varlıklı ama evde kalmış bir kızın; genç, yakışıklı ve eli iş tutan bir erkek kardeşin kız kardeşi için giriştiği bir evlilik söz konusudur.

"Erkeğin Sessiz Dünyası" adlı bölümde, İstanbul'da öğrencilik yapan, sevgilisi olan Ahmet Ulgar'ın, evde kalmış kız kardeşi için sevgilisini feda etmesi anlatılmaktadır. Yine benzer örnekler vardır, ki bunlar fiziksel olarak engelli-özürlü kimselerin birbirleriyle berdel yoluyla evlendirilerek bir hayat kurmaları öngörülmüştür. Önünde "t'ğı olsa erkek diyeceksin" denen türden kadınlar ve "etek giyse, suya gitse kadın diyeceksin" denen erkekler vardır.

Batı'nın kültür birikimi ve bilimsel kriterleriyle berdeli anlamak mümkün değildir. Levi-Strauss'un *Yaban Düşünce*'de 'karşılıklılık ilkesi'yle açıkladığı ve bunu 'vermenin karşılığı almaktır' şeklinde formüle ettiği ilke, berdel için her zaman geçerli değildir. Her zaman vermenin bir biçimi olarak almak gündeme gelmemiştir çünkü. Kan bedeli, ölen bir kişinin kanına karşılık verilen kadın, adil ve bir verme ve alma biçimi olamaz işte: Kadının verilmesiyle biten bir savaş değil, onarılan bir gurur vardır. Kadın verilerek karşı tarafa şu söylenir: "Siz de bizim kadar güçlüsünüz ve biz sizden bir erkeğin canını aldık, şimdi size namusumuzu teslim ediyoruz."

Berdelin tıpkı proletarya gibi bir yalan olduğunu yıllar sonra yaşanan kimi berdellerde iyice anladım. Tek boyutlu insan arayışıydı berdel. Proletarya bir sınıf değildi, sınıflı toplumu yıkmak isteyen bir araçtı, ki bu araç burjuvazi ile aristokrasi arasında sürekli el değiştiriyordu. Gerçek sınıf her zaman burjuvaziydi, her koşulda kendini yansıtabiliyordu. Berdel'le yaratılmak istenen, toplumsal bir dayanışma ve diri tutulmak istenen, aristokrat ruhtu. Ailelerin kaynaşmasıyla elde edilecek yeni statüler, değerler ve kan, kuşkusuz beraberinde bir sürü kaypaklığı da getirecekti, ki bu kaypaklık proletaryanın sınıf olmaması gibi, berdel olan kişilerin aslında birey olarak kabul edilmemelerinden başka bir şey değildi. Burjuvazi, burjuvaziyle birlikte koca bir sermaye ve siyasal güce dönüşürken, proletarya hep içine kapandı, yerinde saydı.

AMCAOĞLU-AMCAKIZI

Amcaoğlu, amcakızını alma önceliğine sahiptir. Amcaoğluyla birlikte süren bir kan vardır ve muhtemel bir kan davasında

amcaoğlu, dayı ve diğer akrabalardan önce gelir. Bu hem siyasal anlamda bir birliktir, hem de beraberinde ekonomik bir dayanışmayı içerir.

Ortadoğu'da amcakızıyla evlenme her zaman geçerlidir. Amcakızıyla evlenme, ailenin bölünmesini engeller. Bunun yanında amcakızıyla evlenmenin ekonomik ve siyasal bir işlevi vardır. Ailenin mevcut ekonomik ve siyasal ilişkileri düğünden önce nasıldıysa, düğünden sonra da aynı biçimde devam eder. İktidar soyağacından gelir ve soyağacına başka kanların karışmasıyla birlik bozulabilir. Bu yüzden amcakızıyla evlenmek de, amcakızını dışarı vermek de amcaoğlunun iznine bağlıdır.

Birbirini tanıyarak sevmek ve birbirini tanıyarak nefret etmek bu evlilikte iç içedir. Birlikte kardeş gibi büyüyen iki insan, bir süre sonra aynı yatağı paylaşmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca, iki tarafta bir kaynana ve kayınbaba sendromu yaşanır. Aile içi kavgalar daha derinden olur. Yıkıcılık içe atılır ve erken yaşlanır, geç ölünür.

Dayıoğlu ise yedektir. Dayıoğlu diken üstünde bir evlilik yapar. Çünkü hep amca ve oğullarının tehdidi altındadır: Bu yüzden dayıoğluyla evlenen kız, atasözlerine de geçtiği gibi 'delaliya male', yani evin sevgilisidir.

Beşik kertmesindeyse birlikte büyüyen iki çocuk, birbirlerine gelecekte eş olacaklarını bilirler. Beşik kertmesinin sakıncalarıysa son yüzyılda trajik boyutlara ulaşmıştır. Çünkü bir kişinin özellikle öğrenim ve savaş gibi sebeplerden dolayı aileden uzak kalması, dönüşünde evlenmesi, kimi sorunlar yaratmıştır. Erkeğin ya da kadının gizli bir aşk yaşaması, sonu ölümlere ve kan davalarına varan olaylara yol açmaktadır (bkz. "Beşik Kertmesi").

KAN'IN BERDELİ

Kan davası silah oldukça ve tarlalar tek kişinin elinde olup, sınır taşlarıyla dostluklar ayrıldıkça kesinlikle sürecektir. Dökülen kan her zaman kanla yıkanmaz. Kan yıkamanın iki aracı vardır: para ve kadın. Öldürülen kişinin kardeş ya da oğluna, bunlar ol-

masa ailesine, kesinlikle ya kan parası verilir ya da öldüren kişinin kızı ya da kız kardeşi, yoksa bir akrabası.

Murathan Mungan'ın *Taziye* adlı oyununda kan bedeli olarak giden Fasla'nın öyküsü bu anlamda ilginçtir.

Şerho Ağa'nın Kara Hüso'yu öldürmesiyle başlayan ve onun oğlu Bedirhan'ın Şerho Ağa'nın düğününü basıp, üç oğlunu öldürmesi, ardından gelinlik kız Fasla'yı alıp kaçırması, bardağı taşıran son damladır. Bedirhan önce kan bedeli olarak kaçırdığı Fasla'ya zamanla sevdalanır. Bu aykırı bir sevdadır ve sevdadan Heja adında bir çocuk doğar. Ancak bu çocuk, annesi gibi evin ağır sultanı Kevsa Ana tarafından benimsenmez. Bir düşman kanı kasrın içinde dolaşmaktadır ve üreyerek de bu kana yeni damarlar bulmaktadır. Öte yandan, Fasla'nın üç kardeşi vardır. Büyükleri kan bedeli kardeşinin öfkesini bileyen Sabır'dır. Onun küçüğü Öfke'dir. En küçüğü, insanın son durağı Ölüm'dür. Günün birinde Fasla'nın kardeşleri Bedirhan'ın oturduğu kasrın gizli kapılarından içeri girerek Bedirhan'ı öldürürler. Töre yerine gelmiştir. Bu sefer sıra karşı taraftadır. Bedirhan'ı öldürmek için gelen Fasla'nın kardeşlerine kapıyı kimin açtığı gibi zor bir soru, kasrın içinde yaşayan herkese sorulmaktadır. Sonuçta divan kurulur ve kapının Fasla tarafından açıldığına karar verilir. Fasla'ya verilecek cezaysa ölümdür. Bu görevi yerine getirecek olan kişi, oğlu Heja'dır. Heja anasını öldürür.

Ana katli Yaşar Kemal'in *Yılanı Öldürseler* adlı romanında yer almaktadır. On altı metinden oluşan roman, çerçeve tekniğiyle yazılmış, olaylar kronolojik bir sıra içinde sunulmuştur.

Konu kısaca şöyledir: Esme güzel bir kadındır, köylüsü Abbas'ı sevmektedir. Ancak Halil onu zorla kaçırır. Evlenir, bir çocukları olur: Hasan. Bir süre sonra, Hasan yedi yaşına gelince bir gün Abbas evi basar, Halil'i öldürür. Halil'in annesi ve kardeşleri bu öldürmede Esme'nin payı olduğunu düşünürler. Bunun üzerine Hasan, babaannesi ve amcalarının baskısıyla annesini öldürür.

Edebiyata konu olan kan davası günlük hayatın bir parçasıdır ve artık günümüzde folklorun alanına kadar girmiştir.

Kan'dan sonra akraba olmanın, kanı susturmanın bir biçimi olarak kadını kana karşılık verme ise her zaman günlük hayatın nabzını tutmaktadır. Artun Ünsal konuyla ilgili çarpıcı bir örnek sunmaktadır:

Kendi kardeşini korumak için, kan bedeli olan bir kadının oğlunu öldürmesi söz konusudur. Kadın kan bedeli olarak verilen kadının bir erkek çocuğu doğar. Doğan çocuğun on altıncı doğum günüdür. Bundan on yıl önce kadının kocasının kardeşi, kadının kardeşi tarafından öldürülmüştür. Araya yıllar girmiş, herkes tarafından olayın kana karşılık bir kadın verilerek örtüldüğü zannedilmiştir. Çocuğun on altıncı doğum gününü kutlamak isteyen baba, karısının bütün akrabalarını davet eder. Davet aslında 'geçmişteki kurbanın' öcünü kurmak için planlanmıştır. Kadın yapılan planlardan habersizdir. Olup biteni anladığı zaman iş işten geçmiş, ortada ölenler kalmıştır.

Şok içinde kalan kadın, ölenlerden birinin silahını alır ve vücudunu siper ettiği silahsız ağabeyini öldürmek için yaklaşmakta olan kocasına doğrultur, ağabeyini rahat bırakmalarını, oradan uzaklaşmalarını 'ihtar eder' Baba ve oğul, kadına gitmeleri için boşuna yalvarırlar. Sonunda, oğul anasından ona zarar gelmeyeceğine güvenerek yaklaşmaya başlar. Ama yanılır, annesi gözünü kırpmadan ateş eder. Oğul yere serilirken, dayısı kaçma fırsatını yakalar.

KADIN VE ERKEK BERDELİN HAKLARI

Berdel yapılan kadınlardan birinin ölmesi halinde, erkek baldızını alma hakkına sahip olduğu gibi, ölen eşinin ailesinden başlık parası talep etme hakkına da sahiptir. Diğer yandan, berdel sırasında eğer erkek ölür ve kadın yaşarsa, kadın erkeğin küçük kardeşiyle evlendirilir. Evlendirilecek kimse çocuk ise kadın bekler. Eğer evlendirilecek kimse yoksa ve evlenebilecek durumda olan kardeş evliyse, ölen kardeşinin karısını kendisine ikinci bir eş olarak alabilir. Şırnak'tan Nusaybin'e giderken trafik kazası yapan bir kişinin, karısı hamiledir. Ancak adam öldüğü için, karısı,

küçük kardeşiyle evlendirilmiştir. Kadın eğer erkek çocuk doğurmamışsa ya da kısırsa erkek ikinci kez evlenebilir. Örneğin, Ahmet Çetinkaya erkek çocuğu olmadığı icin ikinci kez evlenmiştir. Erkek ailenin yüzyıllardır taşıdığı kültürün berdelle çıkan fotokopisidir. Erkeğin kısırlığı halinde kadının boşanma istemesiyse kan sebebidir. Diyarbakır'da Besra Karavuş, kayınbabası tarafından baltayla öldürülmüştür.

Kadın hiçbir hakka sahip değildir. Kısır olması, kız çocuğu doğurması, kadının evliliği için sürekli bir tehdit arz eder. Kan bedeli olarak verilmesi halinde ön planda olan, erkeklerin bundan sonraki hayatıdır, kadının hayatı hiçbir zaman söz konusu edilemez. Kan sofrasını kadın kaldırır, *(Sıfra xwine jin radikin)* o kadar. Eğer kadın kaçarsa, kimse âşık oldu, sevdi diye bir şey düşünmez. Karşılığında yine bir kadın alınarak uzlaşma sağlanır.

Ayrıca çocuk, berdelde önemli bir yere sahiptir. Kimi berdellerde kadın çocuk doğurduktan sonra resmi nikâh (belediye nikâhı) yapılmaktadır.

BERDEL'DE ZAMAN VE KAN

Berdelde zaman (*wext)* kavramı önemlidir. Gelinler aynı saatte, aynı yerde, aynı nizam ve intizam içinde değiştirilir. Zamanda ve yerde bir aksiliğin çıkmasa berdelin bozulmasına sebeptir. Zaman kadar önemli olan diğer bir olguysa kandır. Kan, gelinin ve ailesinin yüzünün ak çıkmasıdır, buna *ru spiyeti* denmektedir. Gelinin ilk gece bâkire olması, gelinden akan kanın akrabalara gösterilmesi, ailenin yüzünün ak olmasına gösterilen tek belgedir. Bu yüzden kız eğer bâkirelik kıyafetleriyle gelin olur, ki buna *sorık* denir. *Sorık,* gelinin yüzüne örtülür, zamanla bu bez gelin arabasının önüne asılan kırmızı bir beze dönüşmüştür. Evlenen kızın bâkire olmamasıysa tümüyle bir felakettir: Kız ailesine yüzü beyaz bir bezle örtülerek geri götürülür. Kırmızı ile beyazın çatışması bütün düğünlerde vardır. Yine dul kadınların evlenmesi sırasında kırmızı yerine, kızın yüzü beyaz bir örtüyle örtülür, bu onun bâkire olmadığı, 'be' olduğu anlamındadır.

Ayrıca, boşanma durumunda her iki tarafın kadınlarının 'baba evine yollamaları' yine berdelin alanı içindedir, buna da 'telaq be telaq' denmektedir. Bir tarafın boşamaması halinde, ki görünür bir şey değildir, boşanmayan taraf bir miktar para ödemektedir. Erkek çocuk doğurmayan kadın, boşanma ya da kuma tehdidi altındadır. Kadının çok sık *'şir cihe* – üst üste doğurması'naysa *'mina pisîka* – kedi gibi' denir. Üst üste erkek doğurması kadın için gururdur: *Zariye min giş pişta hewdu ne* (Üst üste doğurdum, aralarında bir yıl fark var). Para ödemek, berdel bağlamında zaman farkı için de kullanılır: İki taraf berdel yapmak üzere anlaşmışlardır, ancak bir taraf bir süre sonra (çocukların küçük olması halinde) düğün yapacaksa, aradaki zaman farkı kesinlikle para ya da mal olarak ödenir.

B) TARİH İLE MİT ARASINDA

Berdelin kökeniyle ilgili olarak kesin bir bilgi söz konusu değildir. Ancak işaretlerin çoğu, berdel'in İslam'dan sonra başlık parası ve çokeşlilikle paralel biçimde doğduğunu göstermektedir. Yazılı ve sözlü Kürt edebiyatında berdel'den belirgin bir şekilde söz edilmemiştir. Minorsky, Kürtlerin Müslümanlar arasında en liberal topluluk olduğunu söyler. Nikitin, Kürt kadınlarının iyi ata bindiklerini, dağ tırmandıklarını, buna rağmen süslerinden geri kalmadıklarını belirtir. Nikitin kadınların yüzlerini örtmediklerini, erkekler arasına çok rahat karışabildiklerini de ifade eder. Bunun yanında kocaları öldüğü zaman reislik yapmış kadınlar vardır. Bedirhan Paşa'nın Abdülaziz'e teslimiden sonra Başkale'nin yönetimini eline alan Halime

Hanım, Nehri şeyhlerinin birinci dünya savaşındaki lideri Meryem Hanım, Türkiye İran sınırındaki bölgede hâkim olan Caf Aşireti'nin reisi Adile Hanım, Yezidilerin lideri Ali Bey'in 1913 yılında öldürülmesiyle yerine geçen karısı Meyan Hatun ilk akla gelen kişilerdir.

Şerefname, Kürt beylerini anlatan 'tarih' kitabıdır. Kürtlerin birden fazla evliliğini anlatır. Ancak berdel'den söz edilmez. Yine seyyah ve misyonerlerin yazdıklarına bakılırsa, Kürtler evlenmeden önce bir nişanlılık dönemi geçirirler ve bu süre içinde birbirlerini görürler. Yani, birbirini görerek evlenmek vardır. Müslümanlardaysa hâlâ evlilikler üçüncü şahıslar aracılığıyla gerçekleşir. Dahası, pek çok kişi babasının adıyla Arap, Fars ve Türk toplumunda anılırken, Kürtlerde annesinin ismiyle anma âdeta bir gelenektir. Babamla annem dayı çocuklarıdır. İkisinin de dedesi bir ve bu dedeleri analarının adıyla anılır: Kurde Kore. Yine arkadaşlarım var, aileleri analarının adıyla anılır: Ahmede Şemse, vs.

Nikitin, Kürtlerin evliliklerine sadık olduklarını söyler. Bu sadakati bozmayla ilgili olarak Nikitin'in kayıtlarında bir tek hikâye vardır. Bu da Şemdinan Beyi Zeyneddin'in karısı Perizad'ın, İzo adlı uşaklarına sevdalanmasıdır. Durumu öğrenen Zeyneddin, İzo'yu öldürür. Perizad ise bu durumu kendine yediremez, Zeyneddin'i zehirler.

Bu ve verdiğim benzer örnekler iyimserdir. Kürtlerin ne zaman berdel usulüyle evlendiklerini ortaya çıkaran belgeler değillerdir.

MEHİR, MEHR VE KAN ARASINDA

Mahr, Süryaniler ve İbraniler tarafından Arap-İslam toplumuna hediye edilmiştir.

Süryanice *Mahr, Mohra*'dır: Nikâh sırasında erkek tarafından kadına verilen ağırlık anlamına gelmektedir. Ağırlıktan kasıt, bedeldir. Aynı zamanda bir dostluk, hediye anlamına gelen Şadak'ın benzeridir. Müslümanlıkta nikâh kıyılırken, erkeğin

kadına vermekle mükellef olduğu ve kadının mülkiyetine giren hediye olarak tanımlanmaktadır. Arap toplumunda *Mahr*'sız evlilik ayıp sayılmakta ve *mahr*'sız kadınlar kendilerini odalık saymaktadırlar. Ünlü "Anter Hikâyesi"nde iki karısı olan Anter, korkunç bir yağmura tutulur. Amcası kızı geceleyin çakan şimşekleri sayarken, yabancı olan kadın uyur. Anter dönüşünde kimin kendisini çok sevdiğini kaç kez şimşek çaktı diye sorarak öğrenir. "Anter Hikâyesi"nde *mahr* ödenmeden evlendirilen kadınlar vardır; bunlar, bu evliliği şerefsizlik saymaktadırlar. Müslüman olmadan önce Araplarda *mahr* babaya, kardeşe ve akrabalara verilirdi. Kadına hiçbir şey verilmez. Muhammed *mahr* ve *şadak*'ı birleştirir. Baba ve akrabalara *mahr,* kadına hediyeler. Zamanla oluşan İslam hukukundaysa *mahr,* kadına ödenen para ya da mal olarak telaffuz edilmektedir. *Mahr*'ın bugünkü okunuşuysa 'başlık'tır.

Bütün Ortadoğu halklarında başlık vardır.

Kürtlerde *Mahr,* daha çok *Mehr* olarak ifade edilmektedir. *Mehr,* 'kendine al' demektir: *Li xa mehr ke...* Kızın ailesine verilen başlığaysa *qelin* denmektedir. Bunun yanında kızın amcasına, dayısına, kardeşine de bir miktar para ya da mal verilmektedir, bu *xelat*'tır. Para olmadığı zaman inek, koyun, keçi at, vb. mal değeri olan canlılarda başlık sayılmaktadır. İki öküzü satmak, başlık parasını vermek Cumhuriyet'ten sonradır: İki öküzü verip kızı almak padişahlıktır. Kürtlerin yaşadığı Rusya dışındaki bölgelerde başlık, Avrupa'ya sarkmak suretiyle hâlâ varlığını korumaktadır. Sovyet Kürtleri Ekim Devrimi'nden sonra başlık parasının alınmasını koyun alıp satmaya benzetmişlerdir. İlk başlarda tepki alan bu benzetme, zamanla başlığın kalkmasıyla son bulmuştur. Güney Kürdistan'daysa başlık parası her zaman vardır. Thomas Bois 1957 yılında Balkha'da on iki yaşındaki bir kız çocuğunun başlık parasının 12 dinar olduğunu belirtir. Bu rakam Süleymaniyeli eğitim görmüş bir kız çocuğunda 200 dinardır. Yine Süleymaniye'de en yüksel başlık 1500 dinardır.

Berdel ise üretim ilişkileriyle sınırlıdır. Bir yandan toplumsal bir ahlâk, diğer yandan hukuk söylencesi vardır. Kürtler hiçbir

zaman 'iyi bir hukuk' sistemi kurmamış ve buna karşılık iyi bir hukuk sistemi ile idare edilmemişlerdir. Ama ahlâksız olmamışlardır. Kabul edilmiş değil, kabul ettirilmiş kurallardan çekip çıkardıkları örf, adet, gelenek ve görenekleri aynı zamanda hukukları olmuştur. Hukuk diye ortaya serilen kuralları hep başkaları, onlar adına düzenlemişlerdir: Düzenlenen hukuk Kürtlere göre değil, kendilerine göredir. Akrabalık kendilerini yok sayan hukuk sistemine karşı, kendi hukukunu koruma güdüsüdür ve akrabalık ilişkileri, yok sayan hukuk içinde kendini var etme isteğidir. Buna göre yargı da, yürütme de, yasama da aileye kalmıştır. Çünkü bireyin hakları bir hukuk silsilesi içinde ele alınmamıştır. İktidarın ve devletlerin ortaya çıkması; çıkan bu iktidar ve devletlerin kendi hukuklarını, kendi yaşantılarını, kendi dil ve tarihlerini dayatmalarıyla aile ve akraba hukuku ortaya çıkmıştır. İktidarların ve devletin ortaya çıkması, din ve dinin verdiği kültür ve tarih birikimiyle birleşince, aileye kalan kendi başına, kendi hukukunu kurmak olacaktır. Bu hukuk 'devlet yargılayabiliyorsa, ben de yargılarım' demekten kendini alamayacaktır. Ancak berdel, olmayan hukuk sisteminin, olmayan devlet ve iktidarın hep ekonomik amaçlı olarak kendini var etme savaşımının bir sonucu olarak doğmuştur.

Kürtler kentle ilişkileri kesilen, tümüyle dağa hapsedilen bir halktır. Sosyal ilişkileri dağ ile köy arasına sıkıştırılmıştır. Ekonomik ilişkileri yine köy ile dağ arasındadır. Ekonomik ilişkilerle sosyal ilişkiler iç içedir. Evlilikler ve akrabalık kuramı besin değişiminin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman başlık olarak ihtiyaç duyulan hayvan ve besinlerin sunulması bunun tipik bir örneğidir. Para yoktur. Hâlâ annelerimizle alay ederiz, "senin karşılığın iki öküz, üç koyun, vs." Evlenecek kimselerin ihtiyaçları, düğün hazırlıkları, yine köy ile dağ arasındaki pazardan karşılanmaktadır. Kilim, yatak, tarla, elbise, vs. tümden kendi içinde üretilen tüketim maddeleridir.

Doğum sürecinde hekime gitmek söz konusu değildir. Doğumu yaptıran ebeler vardır. Çocuğun sağlıklı doğması için yapılan işlem, adaktır. Kesilen koyundur ve et, köy içinde dağıtıl-

maktadır. Eti yemeden dağıtmak, çocuksuzluk işaretidir. Doğum sırasında al basmasın diye, kadının yatağının altına kurt derisi konur. Bütün bunlar sınırlı mekân, inanç ve sosyal ve ekonomik ilişkilerin ürünleridir. Çocuk doğduktan sonra sağlıklı büyümesi için icat edilen bütün ürünler yine sınırlı mekânın ürünleridir: hamaylı, göz boncuğu, teslim taşı, vs. Evlenme ve buna bağlı olan inançlar yine sosyal ve ekonomik ilişkilerden doğmuşlardır. Evlenecek kıza babası tarafından at ve inek verilmesi, yine buna benzer bir şekilde kızın kardeşine de oğlan tarafından silah ya da at verilmesi, dayılarına koyun, amcalarına inek verilmesi, üretilen ile sosyal ilişkilerin paralel olduğunun tipik göstergeleridir.

GANİMET VE BEDİRXAN PAŞA

Kürtlerin berdel'leri ilk okunuşta hep 'kan berdeli' gibi görülmektedir. Kan, bir uyuşmazlık sırasında hep son noktayı koyar. Kadın bir ganimet olduktan sonra berdel olmuştur. Devletsiz ulusun kaderidir bu. Ancak en büyük acı, ganimeti yapanların da çoğunlukla Kürt olmasıdır. Çünkü Kürtlerin bugün bile övündükleri bütün mertebeler kendilerinin siyasal ve sosyal düzenlerinden çıkmış unvanlar değildir, hepsi kendilerine, kendi adına verilmiş devlet garantisiyle belgelenmiş unvanlardır. Bunlar ağalık, beylik, mirlik ve paşalıktır.

Son yılların gözde adamlarından Bedirxan Paşa bunlardan biridir. Kürtlerin yazılı tarihleri yoktur. Kürtlerle ilgili yazılan kitap ve gezi notları, Kürtler için tarih, Kürtler için gezi ve inceleme değildir: Tümüyle kendileri için yazılmış tarih kitaplarıdır, kendileri için yapılmış gezilerdir, kendileri için gerekli olan incelemelerdir. Özetle, kendileri için ürettikleri bir tarihin, bir toprağın ürünü olarak Kürtler vardır.

Bu anlamda Bedirxan Paşa ilginç bir örnek olacaktır.

Bedirxan Paşa'nın tıpkı masallardaki gibi çok geniş ve kalabalık bir ailesi vardır. Kaç çocuğunun olduğu tam olarak bilinmez. Binbaşı Noel'e göre 90, Troter'e göre 54, Elphinston'a gö-

re Bedirxan Paşa'nın 65 çocuğu olmuştur. Bu sayı zaman zaman değişir. Ayrıca Bedirxan Paşa'nın kimi kaynaklara göre 14, kimine göre 40 kadınla evlendiği belirtilir. Kamuran Bedirxan, Chris Kutschera'ya dedesinin 99 çocuğu olduğunu; öldüğü zaman 21 oğlunun, 21 kızının hayatta olduğunu, kendisinin de şahsen 15 ya da 16 amca ve bir o kadar da hala tanıdığını söylüyor, ilginç.

Sayıların hiçbir önemi yok. Bütün bütüne maço bir erkek tipi çizen Bedirxan için savaş ve nikâh aynı anda gelişir. Enfal suresine göre hareket eder Bedirxan Paşa. Savaş sonrasında alınan malı kendi servetine katar, ölen kimseleri cenneti için yatırıma dönüştürür. Nasılsa öldürülenler Yezidi ve Süryani'dir. Esirlerden kendine bir seçme yapar. Kutschera, Bedirxan Paşa için Kürt köylülerinin 'İkinci Muhammed' dediklerini aktarır. Gerçekten doğru. Bedirxan Paşa savaş sonrasında özellikle Yezidi kadınları kendine eş olarak alır. Bunlar Bedirxan Paşa'nın birebir evlendiği kimseler olmaz. Onlar için *odalık* denilir. Nikâhlı eş ise Müslüman, dini bütündür. Bedirxan Paşa'nın durumu tek kelimeyle hastalıktır. Çok fazla kadınla evlenmek, ilişkiye girmek, kimseye güvenmemekle eş anlamlıdır. Birine güvenmeden, inanmadan, bağlanmadan yaşamak gerçek bir tehlikedir. Biri olmadığı için, hep birilerine kaçılmıştır. Kayıtsız ve şefkatsizdir Bedirxan Paşa. Bunun yanında evlenirken kullandığı hukuk, Kürtlerin hiçbir geleneğinde yoktur. Bedirxan tamamıyla Arap-İslam düşüncesinin erotik söylemine uygun yaşamıştır.

İbrahim peygamberin oğlu İshak'ı kurban etmek isterken, gökten gelen bir melek aracılığıyla cinayetten vazgeçmesi, ardından kurban geleneğinin başlatılması olayını Bedirxan insan kurban ederek sürdürmüştür. Kurban bayramında herkes koç kurban ederken Bedirxan Paşa herkesi toplamakta, esir aldığı ve İslam'ı kabul etmeyen Yezidileri kesmektedir. Korkudan dili tutulan ve ona biad eden Yezidiler de ev halkına hizmet etsin diye Bedirxan Paşa'nın evinde hizmetçi olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ev halkı arasına kabul edilenlerden birinin Çol Prensesi olduğu ve prensesin Celadet ve Kamuran Bedirxan'ın nene-

si olduğu iddia edilir. Ayrıca, Yezidilerin ev halkı arasına kabul edilmesiyle hizmetçiler arasında kimi kıskançlık krizleri yaşandığı da bilinir. Roger Lescot, 1832 yılında Yezidi Tarihi'nin en kanlı olaylarından birinin yaşandığına dikkat çeker. O zamanlar daha kendini ispatlama çağında olan Bedirxan Paşa, ilk iş olarak Yezidilerin üstüne yürür. Yezidiler bir süre direnmişlerse bile bir sonuç alamamışlardır; sonuçta Prensleri Ali Bey'i Bedirxan tarafından esir alınmış, daha sonra Revanduz'a götürülerek ölüm cezasına çarptırılmıştır. Katliamdan kurtulmak isteyen Şeyhan halkıysa Sincar'a ulaşamaz; Musul'a vardıklarında Dicle'nin taşmasından dolayı durmak zorunda kalmışlardır. Bazıları yüzerek karşıya geçerken, geride kalanlar, peşlerinde olan Kürtler tarafından boğazlanmıştır.

Bedirxan'ın kaç kadınla evlendiği demin de söylediğim gibi hiç önemli değildir.

Sonuçta 'bu dönem böyleydi" ya da 'olayları geçmiş zamanın şartlarına göre değerlendirmek gereklidir' denerek çok rahat Bedirxan Paşa'yı aklamak mümkündür. Ancak ben 'eskimeyen tek şeyin eski' olduğuna inanıyorum.

Bedirxan Paşa geleneklerine uygun bir şekilde amcasının kızıyla evlenmiş, bundan Hamit adında bir oğlu olmuştur, diğer çocuklarının anneleri Yezididir. Eş diye alınan kadınlar, birer esir ve cariyedir. Ama kan, bu yok edilmek istenen damardan akar. Celadet ve Kamuran Bedirxan'ın bir yüzlerinde korkunç Yezidi tarihi ve kederi, diğer yüzlerinde dedelerinin ihtirasları yatar. Bedirxan Paşa'nın kendisiyse devlete güvenmenin faturasını ödemiştir, o kadar.

Son yıllarda esen Bedirxan fırtınasında, Bedirxan Paşa hep kahraman olarak sunulmaktadır. Oysa elinden ünvanları aldıktan sonra Osmanlı'nın vasat evlatlarından biri olmuştur.

Bir süre iyi kıyımlar yapmış, daha sonra İstanbul hükümeti tarafından kızağa alınmıştır. İstanbul'a getirilen Bedirxan Paşa, Abdülaziz'le 'bir şekilde' anlaşmıştır. Bedirxan Paşa ile Abdülaziz aralarında ilginç bir konuşma geçer. Bedirxan Paşa, Ömer Hayyam'ın *"Benim fena hareketime sen de fena karşılık yaparsan ara-*

mızda ne fark kalır" dizesini okur, bundan sonra Abdülaziz, Bedirxan'ın Cizre'deki mal varlığına karşılık 200 altın yurtluk maaşı verir. Ölmeden iki yıl önce devletin kendisine verdiği paranın az olduğunu belirten Bedirxan, padişaha olan saygısını, her zamanki gibi, "olbabda emir ve ferman efendimizindir" diyerek ifade eder. Şam'da ölüm haberini duyan devlet-i aliye, kendisine saygıda kusur etmeyen Bedirxan Paşa'nın çocuklarına da yardım elini uzatmakta gecikmez. Suriye valisi Müşür Mehmet Sait Paşa'ya gönderilen mektupta, gönderilen paranın yerine ulaşılması için gereken çabanın gösterilmesi istenmiştir.

YEZİDİLERDE AŞK, SAÇ VE BERDEL

Mem, küçük bir çocukken arkadaşlarıyla oynar. Oyun sırasında içine hiç ışık sızmayan bir yere girer. Çocuklar duvardaki bir taşı kırarlar. İçeri ışık dolar. Mem bağırır: Bir tanrı bu *(Memê Alan)*.

Yezidilerde ve genel olarak Kürtlerde üç şey, kan sebebidir: atın kuyruğu, kadının saçı ve erkeğin bıyığı. Bunlara dokunulmaz. Kadının saçı cam gibidir, bir telinin kopması bile bütün parçanın dağılmasıdır. Kadının bir tel saçı, bilerek ve istenerek kesilirse bile bu kurbandır. Kadın hiç saçını kesmez mi? Keser. Kadınlar saçlarını kocaları erken öldüğü ya da öldürüldüğü zaman keserler ve bu kesilen saçı ölen kimsenin mezarına asarlar. Kadının tarihi saçlarıyla başlar. Örüklerin çözülmesi bile ayrıdır: Kadının örüklerini çözmesi, sevdiğine varması ya da gittiği adamı benimsemesidir; örüklerinin çözülmesi zorla ya da kan bedeli olarak gelin gitmesidir.

Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde Yezidileri uzun saçlı oldukları için aşağılar, onlar için ağza alınmayacak sözler sarf eder. Evliya Çelebi, "Sencar'ın bir tarafına Saçlı Dağ denmesinin sebebi bütün halkının kadın gibi fitil fitil saçlı olmasıdır. Gayet pis ve pinti bir toplumdur. Başlarında bit ve pire yuva yapmıştır," demekten çekinmez. Ayrıca, Çelebi bir günaha bir sevap eklemek için Yezidilerin cesur olduklarını ekler, der ki,

"Kurşun atmada hünerlidirler ki pireyi gözünden, deveyi dizinden vururlar"

Evliya Çelebi'nin bu yargısını desteklemek (!) ve garip bir Türklük bağı kurmak için Bahattin Ögel ve M. Fahrettin Kırgızoğlu âdeta seferber olmuşlardır. Bahattin Ögel, Kürtleri Türk yapar ve Yezidileri de bu meyanda ele alır. Ona göre, "Yezidi inançlı Kurmanc Türkleri'nde hâlâ yaşatılan ve oldukça da eski olan diğer bir Türk geleneği de, saçın uzatılmasıdır." Bunu 'tefsir' eden Hayri Başbuğ'un yorumuysa gülünçtür: "Selçuklular'a okçu sıfatı yanında saçlı da denildiği biliniyor."

Yaşar Kemal ise Yezidilerle ilgili daha doğru bilgiler sunar. Kemal'in *Kale Kapısı* romanının kahramanı Salman Yezidi'dir, adam vurup dağa çıkmıştır. Salman'ın düşmanları, onu tutsak etmenin yolunun 'çevresine bir çember çizmekten' geçtiğini bilirler. Çünkü Salman'ı daire içine almak, onu kendi kaderiyle baş başa bırakmaktır, bu eylemle Salman'ın verdiği korku gidecektir.

Çember-daire niçin önemlidir?

Yezidi inancına göre, Melek Tavus işaret parmağıyla bir daire çizerek Yezidilere dikkat çekmiş ve "bu dairenin içindeki halk, benim halkımdır" demiştir. Diğer yandan, daire ruh göçünü simgeler. Eğer bir kişi genç yaşta ölmüşse, bu daireyi tamamlamamak anlamına gelir, tamamlanmamış bir hayat vardır ve tamamlanmamışlık içinde kıvranıp duran ruh huzursuzdur, geride kalanlara düşense bu genç ölünün yasını uzun tutarak, onun dairesini, nasibini genişletmektir. Çünkü insan öldükten sonra kurulan divanda, hangi ruhun bundan sonra hangi bedene geçeceğine karar verilecektir.

Bu anlamda kutsal ile yasak arasında bir yerde durur, ki bu yer Allah'tır: Allah'a havale etmektir. Yezidi için kutsal olan daire, Müslüman için adamaktır. Salman fevkalade dairenin dışına çıkabilir. Salman'ın duyacağı muhtemel kutsal korku, karşı tarafın murdar tipidir. Ancak tabu vardır ve bu tabu kutsal korkunun kaynağından çıkar, böylece nefret, kan ve korku kültürüyle birleşerek karşının silahına dönüşür, anlatılan budur.

"Bir Ada Hikâyesi"nde ise Yaşar Kemal, yüzyılın başlarında halkları kasıp kavuran savaş vahşetini anlatır. Yüz binlerce insan yüzyıllardır kök saldıkları toprakları terk etmek zorunda kalırlar. Yaşar Kemal bu acı savaşın bütün faturasını ödeyen insanların tükenmek bilmeyen dirençlerini, umudun bittiği yerde, kara toprağın bağrından fışkırıp yeşeren insan sevgisini ve dayanışmasının en güzel örneğini sunar. Savaş bitmiştir, ancak savaştan geriye kalan acılar daha kabuk bağlamamış, savaşın bir sonucu olan sorunlar bitmemiştir. Karşılıklı olarak artan kin, beraberinde insanın doğasını tahrip etmiştir. İnsanların sevgi ve hoşgörüyle tutundukları bütün nesneler bir bir kirlenmiş, ortak hayat bilinci rafa kaldırılmış, sıcak insan ilişkilerinin yerinde yeller esmeye başlamıştır.

Romanın birinci cildinde Yezidi katliamına katılan Poyraz ile bir emirin karşılaşmaları vardır, ki bu karşılaşma sırasında Poyraz, Yezidilerin güzelliği karşısında yaptıklarından utanır. Emir Mezopotamya'daki bütün destanların temelinde Yezidilerin okuduğu duaların yattığını söyler. Poyraz gördüklerinden, yaşadıklarından ve şimdi Emir'in ağzından duyduklarından utanır, sesi soluğu kesilir. Bir süre sonra Poyraz, Emir'le birlikte Laleş koyağının ucundaki hurma bahçelerine yürürler.

Yaşar Kemal Laleş'i çok güzel anlatır, burada ateş sürekli parlar, insan Laleş'e varınca, bu dünyada her şeyiyle ayrılır, başka büyülü bir dünyaya girer, sanki burada doğmuş gibi alışır Laleş'e ve dahası buraya gelip, "bir daha dışarı çıkmayan çok kişi vardır"

Laleş'in girişinde, Şeyh Adi türbesinin kapısının sol yanında bir yılan tasviri vardır. Yaşar Kemal'in anlattığı yılan motifi kutsaldır, üç kez bükülmüştür, büyülü olduğuna inanılır; üç defa öpülür. Bu kutsallık çeşitli biçimlerde yorumlanır: Nuh Tufanı sırasında gemi su alır, yılan kuyruğuyla bu deliği kapatır, insanlık boğulmaktan kurtulur. Su alan dünyada, yılan mezarları, türbeleri koruyarak, insanlığın su altında kalmasını engellemiştir. Diğer bir yorum yılanın koruyucu niteliğidir, ki Laleş'in kapısındaki yılan türbeyi korumaktadır.

Romanın üçüncü cildinde güzel bir aşk vardır. Poyraz, Zehra'yla her karşılaştıklarında eli ayağı çözülür, başını kaldırıp yüzüne bakamaz. Zehra'yı her gördüğünde, Fırat kıyısında katledilen Yezidiler gözlerinin önüne gelir. Askerler önlerine geleni soyup üstlerinde ne varsa almışlardır, ölüleri hançerleyip suya atmışlardır. Kadınlara, kızlara başka türlü bir ölüm uygulanmıştır: Kadınları kızları çırılçıplak soyuyorlar, yan yana diziyorlar, içlerinden en güzeli seçip bir başka yere götürüyorlar, sonra da işe girip kızların kadınların, kızların memelerini kesiyor, memeleri kumların üstüne atıyorlar, memeler kumların üstünde kanayarak bir sürü seğiriyor... Poyraz, Vasili'nin evinde Zehra'nın memelerini gördükten sonra, kesilip de kumların üstüne atılan memelerin ardından göklere ulaşan çığlıklar daha kulaklarından çıkmaz... "Fırat suyunun üstünden sırtüstü, kollarını kanat gibi açmış ölüler akıyordu."

Savaşın sonuçlarını Poyraz'ın kişiliğinde veren Yaşar Kemal, Zehra bağlamında Yezidileri büyük bir sevgiyle sunar. Zehra'nın güzelliğini anlatırken, ilk dikkat çeken uzun saçlardır. Saçları, iri mavi gözler, hüzünlü yüz ve gamzeli yanaklar izler. Bu güzellik hali karşısında şaşırıp kalan Poyraz geçmişi kuşkusuz temizleyemez, gözlerinin önüne Zehra gelir: Zehra'nın göğüsleri kesilir ve kartallar Zehra'nın göğüslerini alıp götürürken, kartalın peşinden Zehra'yla birlikte Poyraz da koşar. Bu koşu Poyraz'ı aklar. En azından okur savaşsa bile savaşı çıkartan bir kimse olarak Poyraz'ı görmez, ki zaten Poyraz bu kıyımı görmüştür ama bu kıyımı engellememiştir, utancı belki de göz yummasıdır, izlemesidir.

Yaşar Kemal Zehra'nın saçlarına dikkat çeker. Saç Yezidilerde kutsaldır, asla bir kadının saçı kesilmez, dokunulmaz. Yaşar Kemal'de kadının saçı hep mesajlarla yüklüdür. *Demirciler Çarşısı* adlı devasa romanında Yaşar Kemal canlı bir insan müzesi sunar. Bunlar arasında Gazele, okuyan herkesin yüreğinden fırlamış bir kuş gibi insan kalan dünyamızın göğünden süzülüp gider. Kürtlerin son yüz elli yıldır en büyük mahkemelerinin yapıldığı Diyarbakır'da yine bir mahkeme kurulmuştur.

Suç ise basittir. Uso'nun çok sevdiği bir tazısı vardır. Yüzbaşı, Uso'nun elinden bu tazıyı zorla alır. Uso da bunun yerine yüzbaşının boğasını boğarak öldürür. Devlet burada başlar işte. Uso yakalanıp zindana atılır. Uso'nun bir de sevgilisi vardır: Gazele. Ceren gözlüdür, sırma saçlıdır? Ancak bu sırma saçlar, sevdiği insan tutsakken, ne işe yarar? Gazele'nin üstüne çok varılmaz, bir bakarsınız keser sırma saçlarını, kessin, ne olmuş yani dersiniz? Bu yüzyılda saç kesmek, o kadar zor değil ki. Hem saçın ne anlamı var? Değildir. Genç ölünün, sevgilinin ölümünden sonra saç kesilir, kesilir ve asılır duvara. Y a da bir kadın evlenmemişse kesilir saçı, o zaman da kesilen saç ya tabuta bağlanır, ya mezar taşına. Gazele'nin saçlarını kesmesi, dünyanın bitmesidir. Gazele için biten dünya, başkasına ne verebilir? Gazele saçlarını kesmişse, dünyanın bütün kadınları da saçlarını kesmiş demek değildir de nedir? Üstelik bu saçlar gül kokan, menekşe kokan Diyarbakır'da kesilmişse... Bu bir tehdittir, Gazele için her şey olan saç bir tehdittir. Kendi namusu ve sevgilisinin namusu bu saçların tellerindedir. Sevgilisini sevgili yapan, Gazele'yi Gazele yapan bütün değerler kesilecektir ve koca hükümet adamı bu kadar güzel saçlara, saçla gelen imana elbette ki kalem kırmayacaktır, böyle inanır. Buna rağmen Gazele, "Keseceğim sırma saçlarımı, al, sizin olsun, yeter ki Uso'nun canını bağışlayın. Ben Gazele'yim Gazele, ceren gözlüyüm, gözlerim tekmil cerenlerin gözleri kadar güzel, al gözlerimi, sizin olsun, yeter ki Uso'nun canını bağışlayın," demekten kendini almaz.

İzlenimlerimiz ve anılarımız arasında bize bir yer açar Yaşar Kemal. İzlenimler tarihimiz olur, anılar bizi parçalar. Gazele'nin çığlığında korkunç bir şiir vardır, ağıt vardır. Güller, menekşeler, saç ve Gazele, büyük bir imgeye dönüşmüşlerdir; imge yoluyla düşünce ortaya çıkmıştır. Kalabalığın peçesini yırtıp atan Gazele yalnızdır, denizde akıntıya karşı kürek çekmek ne ise, mahkeme kapısında durmak ve saçlarımı keserim demek aynı şeydir. Tarihi olmayan bir devletin, tarihi olmayan bir hukuk sisteminin Gazele'ye vereceği tek cevap vardır: Deli misin, nesin sen?

Gazele'nin tarihindeyse kadın saçının bir hukuku vardır: Kadının saçlarına el atılması nasıl ki bir kan sebebiyse, kadının başındaki örtüyü alıp bir erkeğin ayağına atması kanın durmasıdır. Eğer bir kadın kanı durdurmak isterse, karşı tarafa gider. Kadın dokunulmazlıktır. Karşı taraf onu dinler. Kan duracak derse durur. Karşı taraf kanda ısrar eder, kan durmayacak derse kadın şu hareketi yapar: Başındaki örtüyü çıkartıp, adamın ya da liderin ayaklarına atar. Mesaj şöyle tercüme edilebilir: Ben seni-sizi adam bildim, ayağınıza geldim. Benim başımdaki örtüyü bundan böyle siz takın.

Saç ve saça yapılan göndermeler Yaşar Kemal'in *Ağrı Dağı Efsanesi*'nin de ana malzemelerinden biridir: Düğüm saçla atılır, saçla çözülür.

Günlerden birgün Ahmed'in kapısına bir at gelir. Ahmed atı geri çevrir; ama at üç kez geri gelir. Sofi bu atın haktan geldiğini söyler. Bu, haktan gelenin hiçbir zaman geri verilmeyeceği anlamını taşır. Aradan bir kaç gün geçer. Duyulur ki gelen at, Mahmut Han'a aittir. Atın üç kere Ahmed'in kapısına geldiğini ve bu nedenle geri verilmeyeceğini söyleyen Sofi, Mahmut Han'ın zindanına atılır. Mahmut Han'ın atı her yerde aranır. Ama at yel olup esmiştir, su olup toprağa karışmıştır. Sonuçta Ahmed'e bir tuzak kurulur, at bulunur, Ahmed zindana atılır.

Mahmut Han'nın üç kızı ve bir oğlu vardır. Kızlarından birinin adı Gülbahar'dır, biri Gülistan'dır, biri de Gülriz. Gülistan, Ermeni bir ananın kızıdır. Gülriz okumaya meraklıdır, Ahmed de Xanî'nin şiirlerini ezbere bilir. Gülbahar ise bu iki kardeşinden farklıdır. Ağrı Dağı kadınları gibi giyinir, ata biner, sarayı ise hiç sevmez. Babasının atı Ahmed'in kapısına gitiğinde bu meseleyle en çok Gülbahar ilgilenmiş ve zindanda Sofi'ye yiyecek götürmüştür. Bir gün Sofi ondan kaval ister. Sofi'nin kavalı Gülbahar'ı büyüler. Çalınan Ağrı Dağı'nın öfkesidir çünkü. Ahmed'in zindana gelmesiyle birlikte Gülbahar, Ağrı Dağı'nın öfkesine daha bir kapılmıştır ve bu öfke Ahmed'e olan aşkla somuta indirgenmiştir. Ahmed'i görmekse mümkün değildir. Ahmed'i görmenin tek yolu zindancıbaşı Memo'dan geç-

mektedir. Gülbahar her gün Ahmed'i görmek için Memo'nun gönlünü alır. Memo ise mümkün olmayan bu buluşmayı sırf Gülbahar'a duyduğu aşk yüzünden çaresiz kabul etmektedir. Sonuçta, Mahmut Han'ın Sofi ile Ahmed'in boynunu vuracağı gün gelip çatar. Bu arada Demirci Hüso, atı Mahmut Han'a getirmiştir; ama Mahmut Han atın kendisinin olmadığını söylemiştir ve ne Ahmed ne de Sofi başlarının vurulmasından kurtulmuşlardır. Gülbahar ise Ahmed'i zindandan kurtarmanın yollarını arar ama bulamaz. Gülbahar Memo'ya gider, Memo Gülbahar'a, "Ben de yarın şafakta onun boynu vurulurken, kendimi uçurumdan aşağı, onun ölüsü üstüne atacağım," der. Gülbahar da Memo'ya, "Ne istersen iste," deyince, Memo, "Saçından birkaç tel isterim," cevabını verir. Gülbahar saçlarını Memo'nun kılıcının ağzına uzatır. Memo Ahmed'i bırakır. Sabahleyin Ahmed'i yerinde, zindanda bulamayan Mahmut Han öfkeden çıldırır. Memo onları serbest bıraktığını söyler. Mahmut Han adamlarını Memo'nun üzerine salar. Memo cengde yenilmez. Cenkten çekinmez; ama kendini kalenin burcundan aşağı atar. Memo, sol elinde Gülbahar'ın saçları, yere düşmüştür ve yerde kanadı kırık bir kuş gibi durmaktadır.

Memo intihar ederek bir anlamda Gülbahar'a ulaşmış, içinden gelen sesi ancak ölerek, dışarı vurabilmiştir.

Ahmed dışarı çıkmıştır ama bütün bunları tezgâhlayan biri vardır: Gülbahar. Gülbahar bütün bunlardan dolayı babasının hışmından kurtulamamış, zindana atılmıştır. Bütün Ağrı Dağı halkı bu sevdaya kulağını vermiştir. Herkes Mahmut Han'ın zulmünü anlatmaktadır. Sonuçta halk ayaklanır, Ağrı Dağı ayaklanır. Gülbahar zindandan kurtarılır. Ahmed ile Gülbahar, Kervan Şeyhi'nin yanına giderler. Ondan destur alırlar. Kervan Şeyh'i de bu iki Ağrı Dağı sevdalısını Hoşap Kalesi Beyi'nin yanına gönderir. Osmanlı'ya yarı bağımlı olan Hoşap Beyi Kürt geleneklerine bağlıdır. Bir delikanlı bir kızı kaçırıp gelmişse, kızın ailesi kimden olursa olsun, isterse Osmanlı paşası olsun, kelle verilir kız teslim edilmezdi. Hoşap Kalesi'nde kalan Ahmed ile Gülbahar'ın yatakları serilir; ancak aynı yatakta uyumalarına

rağmen, Ahmed kendisiyle Gülbahar'ın arasına kılıç koymuştur. Gülbahar bunun ne anlama geldiğini anlamaz. Bu arada bey, sık sık Hoşap Kalesi Beyi'ne haber gönderir. Bey kızı vermez. Bir sonuca varamayacağını anlayan Mahmut Han bir fitne düşünür. Hoşap Beyi'ne haber verir. "Ben onları affettim," der. Der ama bir şartı vardır. Bu şart Ahmed'in Ağrı Dağı'na çıkıp, zirvelerde ateş yakmasıdır. Ama bugüne kadar dağın zirvesine kimse çıkamamıştır. Çıkan geri gelmemiştir. Ağrı Dağı kendisine gelen hiç kimseyi bırakmamıştır. Bırakmaz. Taşa çevirir. Ahmed sevinerek kabul eder. Ahmed dağa çıkar. Ahmed'in dağa çıkmasıyla halkın Ağrı Dağı'nın eteklerine akması bir olur. Üç gün geçer. Halk daha bir kalabalıklaşmıştır. Halk kalabalıklaştıkça Mahmut Han'ın korkusu artmıştır.

Mahmut Han vazgeçer ama Ahmed, Ağrı'nın zirvelerinde ateşi yakmıştır bile. Ahmed ile Gülbahar arasında artık hiçbir engel kalmamıştır. Bir soru vardır arada ve Ahmed bu soruyu sormakta gecikmeyecektir: "Beni nasıl kurtardın Gülbahar?" diye sorunca, Ahmed'in neden Gülbahar'la aralarına kılıç koyduğu, ondan uzaklaştığı ortaya çıkar. Düğüm, Memo'nun avuçlarındaki bir tutam saçtadır.

Saç ve saça yüklenen anlamlar yazılı olmayan bir yasa kitabını hatırlatmaktadır. Bedene dokunmak ölüme dokunmaktır. Ki hayatın bile ölümden ödünç alındığı coğrafyada gelişen tarih kuşkusuz Memo'nun intiharını onur, Gülbahar'ın öldürülmesini hak, Ahmed'in tavrını erdem sayacaktır. Kendini vahyeden bir düzendir çünkü bu: Rıza göstermek gizemi, inanç gerçeği vurgulamaktadır. Büyük olan aşksa böyle bir sonla ancak yüzyılı geçebilmiştir.

Gülbahar aşkta ve ayrılıkta kişiliğini bulmuştur: Arada bir kılıç, Memo'nun avuçlarında bir tutam saç ve dengelerin düzeni içinde yerini savaşla, yiğitlikle koruyan at arasında toplum denen meydanda aslında hep yalnız kalmış, başkalarının eylemiyle ortaya çıkmıştır. Ahmet'e sakladığı saçları, Memo'nun avuçlarında çıktığı an gelen bir sevgili-fedakâr bir âşık olmaktan çıkmış, tü-

müyle rütbeleri olmayan bir Mahmut Han kılığındaki Ahmet'in yanında yerini almıştır!

Saç ve Yezidilik bağlamında Murathan Mungan'ın ilk oyunu *Mahmud ile Yezida* yine ilginç bir örnektir.

Mahmud ile Yezida'da çember-daire oldukça dokunaklı bir şekilde işlenir. Yezida'nın Dokuz kardeşinin konuşmaları daireye yapılan göndermelerle doludur. Yezida törelere bir "Müslüman eriyle kavilleşmişliğinden" dolayı başkaldırmıştır. Kardeşlerinin söylediği tek şey vardır, ki bu namustur; emredilen tek şey vardır, ki bu ölümdür. Yezida daireden çıktığı anda, törenin kurşunuyla öldürülecektir. Dokuz kardeş, "Sen silsen de daireni, adımını atsan da dünya toprağına namus meselemizdir. Biz seni ölüme yollayacağız yeniden," diyerek Yezida'nın ölüm fermanını okumaktadırlar. Araya giren Reşa ananın "daha sabidir" sözüne de kimse kulak vermemektedir. Çünkü namusa helal gelmiştir. Buna rağmen, dokuz kardeş daire içinde olduğu için Yezida'yı öldürememektedirler. Yezida'dan istenen, daireden dışarı çıkmasıdır. Dairenin içinde olmak, bu dünyada olmamaktır. Yezida ise Mahmud'un olmadığı bir dünyada yaşamanın zaten yaşamak olmadığını söylemekte, dairenin içinde, her gün saçından bir örük çözmektedir Amaç kırkı tamamlamaktır, kırkıncı gün bütün örükleri çözülecektir.

Konuşmayan Yezida, Mahmud'un annesi Eyşan'ın gelmesiyle konuşur, daireden çıkmayacağını söyler. Yezida'nın bundan sonraki sözleri kişinin kendi kaderine yapacağı bütün vurguları da içinde taşır, şöyle der: "Çıkamam dairemden dışarı. Ve çıkamam ölümümden dışarı."

Sonuçta Yezida kırkıncı örüğünü çözer. Güçlükle kaldırdığı elleriyle saçlarının tümünü açar, dağıtır. Kollarını havaya kaldırır, parmaklarının arasından saçının telleri omuzlarına dökülür, arkadan güneş yavaş yavaş gösterir yüzünü. Saçları omuzlarından dökülürken, kolları düşer önce, ardından bedeni kıvrılır, dairenin içinde yığılıp kalır.

Yezida'nın bir vasiyeti vardır, bunu Mahmud'un annesi Eyşan'a söyler: "Eğer senin gönlün razı olursa aney, ben de Mah-

mud'un yanına gömülmek isterem. Bunun için dillenmişem şu ölüm dairesinde."

Mahmud ile Yezida'da egemen topluma rağmen birey olmaya çalışan iki insan, Mahmud ile Yezida (biri Yezidi diğeri Müslüman) arasında geçen aşk, iki sevgilinin dinsel egemenlik çarkı içindeki var olma savaşımları anlatılmaktadır. Acı çeken, acılarının karşılığında mutlu olma kavgasında olan âşıklar yenilirler. Oysa toplum, kazanmak için kirvelik gibi toplumun ikiyüzlülüğünün bir belgesi olan bir kurumu gündeme getirerek kendini aklamanın garip bir yolunu bulmuştur. Yezida'nın yaptığı, ölüme ve ölümlülere meydan okumadır, ölüm Yezida'yı yutmuştur, ancak Yezida bütün canlılığıyla yeniden şekillenmekte ve aşkın tanımlarına sığmayan bir tavırla geçmişten bugüne konuşmaktadır.

KİRVE: KİRİVO

Müslüman Kürtler ile Yezidiler kirve olurlar. Kirve demek, Yezidi ve Müslümanlar arasında evlilik yasağı anlamına gelir. Çünkü kirveler birbirlerinden kız alıp vermezler. Böylece Müslüman ve Yezidi gençler arasında doğan ve doğacak olan aşklar meşruiyet kazanamaz. Töreler devreye girer ve kavuşmak imkânsızlaşır.

Viranşehir'de dört göl vardır. Bu göllerden biri, Türkçe adıyla Yayık, Kürtçe adıyla Persörek gölü kış ve bahar aylarında yağan yağmur sularının toplanmasıyla oluşmuştur. Toprak gölüyse Persörek'ten küçüktür; bununla birlikte, çeşitli balıkları bünyesinde tuttuğu için bir nevi mesire yeridir. Viranşenir'in bir diğer gölü ise Mervana'dır. Mervana'nın bir rakibi varsa ve olacaksa, ancak ve ancak Gola Hamo'dur. Mervana yaz kış demeden sıkı sıkıya tutar, bir damlasını bile kimseye sızdırmaz. Bu anlamda toprakla aralarında sıkı bir rekabet vardır. Gola Hamo ise balıklarıyla ünlüdür; âşıklara yaptığı tanıklıktan almıştır adını: Müslüman ve Yezidi köylerinin tam ortasındadır. Ortada olmasa da inanç bu gölü tam orta yere sermiştir ve göldeki beyaz ba-

lıklar âşıkların yaşadıkları hallerin tercümanları olmuşlardır. Âşıklar kavuşmadan öldükleri zaman, bu gölde birer balık olup birleşirler mi? Bilinmez, ancak her balık bir aşk vurgunu yemiş gibi gölün içinde yüzer.

İşte bir sünnet düğünü, Sinan'ın. Kirvesi, Sakine'nin babası. Aynı gün doğmuş iki bebek Sinan ve Sakine ve aynı gölden su içmekteler. Gola Hamo aşkı tattırır, âşıkları kavuşmaz ama. Suyundaki tılsım, toprakla buluşunca sabır Eyüp Taşı olur ve insanlar o taşta kalplerini bilerler.

Sinan ve Sakine'nin çocuklukları birlikte geçer. Gola Hamo'da başlayan çocukluk, zamanla yerini gençliğe bırakmıştır. Sakine'nin kirpiklerinin gölgesi, ceviz ağaçlarını utandırır. Ama o kirpikler yalnızca Sinan'a bakmak içindir. Sinan'ın da yiğitliği, yakışıklılığı dillere destandır. Ama bu yiğitlik ve güzellik yalnızca Sakine içindir. İçinde aşk olmayan bir kalp ne güzel olur, ne de yiğit. Gola Hamo'daki her buluşmaları artık bir ayindir ve kirvelikten ikisinin de haberi yoktur. Onlar için Gola Hamo'ya her geliş bir dünya, her dünya bir gelişten ibaret hale gelir. İki sevgili değil de, sanki iki mısradır Sakine ve Sinan: Biri olmadan diğerini okumak mümkün değildir.

Sinan ile Sakine arasındaki aşk çok geçmeden yayılır. Kirve, hısım ve akrabalar iki gencin ayrılmasını isterler. Çünkü biri Müslüman diğeri Yezididir ve üstelik böylesi aşklar olmasın diye, daha onlar doğmadan kaderlerini çizen bir kirvelik geleneği vardır. Ancak ayrılık bir ceza, bir gereklilik değil, iki sevgili için de ölümdür. Hangi kitap yazmış, olacak iş mi?

Yezidiler dert kıblesiydiler. Giysileri temmuz güneşindendi. Kim belaya uğramışsa, onların kapısında soluk alırdı; ama şimdi kendileri soluksuz, çaresiz kalmışlardı. Nice aşk vurgunu yemiş yiğit bazen sihirli ateş, bazen da nakışlı engereklerin elinden kurtulmak için onlara sığınmıştı. Şimdi oğullan Sinan ve kirvelerinin kızı Sakine'nin bu hallerine söyleyecek söz bulamıyorlardı.

Sinan her gün Gola Hamo'ya gidip, Sakine'yi beklemeye başladı. Ancak Sakine gelmedi. Gelmedi... Gelmedi. Sinan bekledi, bekledi. Beklemek zaten beklediğine benzemekti ve Sinan bu

bekleyişle Sakine'ye döndü. Bekledi. Haber yollandı, ancak ulakların hiçbiri Sakine'ye ulaşmadı; ulaşanlar ise Sinan'ın beklediğini söylemediler. Sinan ise bu bekleyişini Gola Hamo'ya söyledi. Sakine Gola Hamo'ya dönüştü. Sinan bütün bilgisini, bütün aşkını göle söyledi. Sinan konuştukça, Gola Hamo'daki beyaz balıklar kıyıya yanaştı; Sinan'ı duyabilme umuduyla kıyıya yaklaşan her balık ölüme atladı. Çünkü balıklar artık Sinan'ın sesini duymuyorlardı, Sinan kendi içine söylüyordu bütün sözleri. Gün ışıyınca Gola Hemo'nun kıyılarında balık cesetleri topladı çocuklar.

Sinan bir gece Gola Hamo'nun kıyısına oturup, yine söyleşirken birden Sakine'nin köylerinden büyük bir alevin yükseldiğini gördü. Ateş sanki Sakine'nin köyünden değil de, Sinan'ın içinden yanıyordu. Davul sesleri, devreşlerin defleri, dengbejlerin seslerine karışınca, gerçek bir göl gibi, Sinan'ın içinde uğuldamaya başladı. Sakine günde beş vakit güne dönen Arapça dualar eden komşu köylerden birinin oğluna verilmişti. Sinan o sesleri duydu. O sesler bir kuyu gibi Sinan'ın göl olan kalbine doldu. Artık Gola Hamo'yla söyleşmedi. Sustu. Balıklar yanına geldi. Sinan bir kaval gibi durmuştu, durduğu yerde. Üzerinden kaç yağmur geçti. Kimse bilmedi. Sakine gelin olup giderken Sinan yollara düştü. Ama nereye giderse gitsin, Gola Hamo'ya gelmeden edemedi. Balıklar onu ayak seslerinden tanıdı. Sinan'ın üstü başı perişandı, artık insanların gözünde bir deliydi. Zaten herkesin aklından memnun olduğu bir yerde akıl neydi? Bunu kimse hiçbir zaman sormadı. Deliydi Sinan ve herkes bu deliliğe kanıt olarak, Sinan'ın herkese Sakine diye seslenmesi gösterildi. Gördüğü her şeyde aşkını, Sakine'yi gören sevgiliye verilecek tek ödül belki de delilikti. Sinan bir zaman sonra ortadan kayboldu.

Onu en son görenin sözleri şöyleydi: Sinan'ı Gola Hamo'nun kıyısında gördüm. Balıklarla konuşuyordu. Sakine ise iki yıl dayanabildi. Ciğerlerinden kan geldi. Kaynanası, ciğerleri ağzından geliyor diye yorumladı hastalığını. Ancak Sakine'nin öldüğü gün Gola Hamo'nun üstündeki iki beyaz balığın yüzdüğünü gören bir

çoban, gördüklerine kimseyi inandıramayacağını anlayınca kavalını eline alıp, Sakine'nin ağzından, gelecek nesillere ibret olsun diye hâlâ dilden dile gezen Kirivo ağıtını yaktı.

YEZİDİLERDE BERDEL

Yezidilerde baba faktörü ön plandadır: O ne derse o olur. Çocuk doğar doğmaz baba kutlanır, anneye hediyeler verilir. Evlilik ise Yezidilerin kendi içinde oluşturdukları kast sistemi dahilinde yapılır ve nikâh, köyün Şeyhi ya da Pir'i tarafından kıyılır. Yezidiler kendileri dışında, son yirmi yıla kadar evlenemezlerdi. Viranşehir Yezidilerinden olan Eyüp Burç, bu geleneğin zaman içinde kırıldığını, kendisinin de dışarıdan evlendiğini söylüyor. Müslümanlarla evlilikse henüz tam anlamıyla benimsenmiş değil. Bunu kırmanın yolu, kız kaçırmaktan geçer. Sonuçta ister Yezidi olsun, ister Müslüman, kızın kaçması sonucu bir araya gelir, düğün kurup, çocuklarını evlendirirler.

Yezidilerin kendi iç hukuklarında evlilik, kast içinde yapılır. Sözgelimi, bir Emir ancak kendi kastı içinde evlenebilir: Eğer kendi kastından bir kızla evlenemezse, başka bir kast içinde evlenir. Yine Şeyhler ve Şeyhlerin kızları yalnız kendi aşiretleri içinde evlenebilirler. Pirler yine kendi kastları içinde evlenirler. Yezidilerin diğer alt ya da üst tabakadan evlenmeleri yasaktır, bunun yanında diğer din ve mezheplerle evlilikleri de... Kan dökülmüş olsa bile aynı kast içinde evlilik bazen tatsızlıkları ortadan kaldırabilmektedir. Evlenme eskiden ailenin reisi sıfatıyla baba tarafından, kızın babasına teklif edilerek gerçekleşirdi. Son yıllarda birbirini görüp beğenme daha bir ağırlık kazanmıştır. Yezidilerde başlık parasına *next* denir ve *next* düğün öncesi kesinlikle ödenir. Ancak *next* tümüyle para anlamına gelmez. Kimi zaman *next*'in karşlığı olarak koyun, inek, at, öküz, vs. de ödenebilir.

Yezidilerde başlık, özellikle Yezidilerin Avrupa'ya iltica etmesiyle tavana vurmuştur. Aynı kast içinde evlenme zorluğu, buna bağlı olarak dışardan evlenmenin yasak olduğu göz önüne

alındığında, bir erkeğin evlenmesi neredeyse bir servet anlamına gelmektedir. Almanya'daki büyük Yezidi gettosu içinde başlık parası euro olarak istenmektedir ve bu miktar 100-150 bin euroya kadar ulaşabilmektedir. Bu yüzden erkekler gece gündüz çalışmak, borçlanmak zorunda kalmışlardır. Ki bu tükenmedir. Dıştan evlilik yasağı, içi tüketmiştir. Bunun sebebi şöyle açıklanmaktadır: Âdem ve Havva'nın soyu kandan gelirken, kanla mühürlenirken; Yezidiler terden, insanlık küpüne akmışlardır. Dahası, Âdem ve Havva'nın verdiği kavga sonucu akan terdir bu ve bu yüzden dışarıdan evlenmek, kan ile teri bir araya getirmek mümkün değildir.

Bu yüzden eski, bir bakıma Yezidilerde sürmektedir. Güney Kürdistan'daki *Jin be Jin* geleneği Yezidilere *keç be keç* olarak geçmiş, berdel daha ekonomik bir evlilik olarak hayata geçirilmiştir. Günümüzde *keç be keç* tıpkı bölgedeki diğer berdeller gibi yapılmaktadır. Herkesin kendi *bavik*'inden biriyle, çapraz ya da kuzenle evliliğinin yanında berdelde yerini almıştır. Eğer erkeğin kız kardeşi yoksa ve berdel yapacak durumda değilse, yine en geçerli çözüm üretilmektedir: Kaçırmak.

MUSEVİLERDE BERDEL

Hem Musevi, hem de Hıristiyan Kürtler kendi topraklarında hep gizli yaşadılar. Hıristiyan Kürtler eriyip giderken, Museviler varlıklarını dünyanın farklı ülkelerinde sürdürdüler. Urfa'dan 1948'de tümüyle ayrılan Musevilerden geriye kalanlar, uzun yıllar gizli ya da Müslüman olduklarını söyleyerek yaşadılar. Camiye gitmek ve soyadını değiştirerek bu iş kolayca halledildi. Urfalı olup, en az dört dedesini sayan, Kürtçe bilen kimi Musevilere rastladım. Okuduğum ve tanıdığım kişilerden evlilik bağlamında öğrendiklerimse şöyle:

Musevi Kürtlerde bir kızın adet görmesi, evlilik yaşına yaklaştığı anlamına gelir. Kan artık kopuşu simgeler ve kendi aralarında konuşan kadınlar kızının evlilik çağının geldiğini söylerler. Kızın evlendirilmemesi kötüye yorumlanır. Çünkü kadından

akan kan, şeytan anlamına gelir. Kız şeytanın emrine girmeden, evlenmelidir. Evlenmek babanın hakkı olan ekmeğin bundan sonra başka bir erkek tarafından sağlanması anlamına gelir. Kızın adet gördüğü yıl evden bir cenazenin çıkmasıysa tümüyle kanın getirdiği uğursuzluk olarak algılanır. Yas ve kan iç içe girer ve giderek kızın aile içinde uğursuzluğuna yorulur. Bu yüzden, daha baba sağken kızın evlendirilmesi için kollar sıvanır.

Musevi Kürtlerde başlık değişmez, ama *mahr* yerine daha çok *bertil* kullanılır. *Bertil* kızı almak için, babanın kız tarafına verdiği paradır.

Musevi Kürtlerde az da olsa, berdel vardır. Yapılan berdelde temel amaç, aile dağılmasın, akrabalar birbirinden kopmasın akrabalar birbirlerinden kız alıyorlar. Kız alırken bir şart koşarlar: Bir süre sonra siz de bizim kızımızı alırsınız.

Her ne koşulda olursa olsun yapılan evliliklerde önemli bir zaman vardır. Evlenmeden önce birbirini tanısın diye kız ve erkek toplam altı ay beklerler.

C) AŞİRET VE BERDEL

AŞİRET

Kürtler genellikle göçebe, yarı göçebe bir topluluk olarak tanımlanır. Göçebe Kürtler hayvancılıkla geçimlerini sağlarlar ve savaşçıdırlar. Kürt aşireti denirken bir aşağılama, aşiret üyesi Kürtler dendiği zaman yine bir aşağılama söz konusudur. Tanımlamaların tümü Rich, Minorsky, Nikitin, Barth, Menteşaşveli, Marr, Edmonds gibi Batılı yazarlar tarafından yapılmışlardır. Köylü Kürtler, Minorsky'e göre, Caf ve Bilbas aşiretleri arasında Goran adıyla bilinmektedirler. Goran, beyaz başlıklı anlamına gelmektedir. Soran, Bahdinan ve Hakkâri'de köylü Kürtlere Nikitin'e göre kurmanci denmektedir. İlginç olan, bu adın Hamavend bölgesinde miskin olarak adlandırılmasıdır, tanımı yapan

Barth'tır. Bütün bu tanımlamalar Kürtlerle ilgili akademik çalışmalar içinde yerlerini almaktadır. Ancak göz ardı edilen bir gerçek vardır: Yapılan tanımlamaların tümü, toplumsal örgütlenmenin bir biçimi olarak karşımıza çıkmamaktadır.

Tanımlamalar iş ve emek üzerinden yapılmamıştır. Hepsi, kelimesiyle yakıştırmadır. *Miskin,* Farsların Kürtlere uygun gördüğü bir sıfattır. Kökeni Kuran ve hadislerdir. Anlamı işe yaramaz, muhtaç, tembeldir. Arapça 'miskin'in karşılığı aciz ve sefildir. Kurmanci, Kürtçe konuşan kişi anlamındadır. Arapların ve Türklerin aşağılama biçimidir. Araplara göre Kürtler yani Kurmanclar vardır, Kurmanci derken Kürtçe'den başka dil bilmeyen, bilgisiz cahil kimseler kastedilmektedir. Bir kişinin "ez kurmancim, ben Kürdüm" demesinin dışında bir tanımlamadır bu. Örneğin Edmonds, ona göre miskinler beyin köleleriydiler. Köle toprağı olmayan, bedeniyle tarlada çalışan kimsedir, dahası varlığı beyin verdiği emirler doğrultusundadır. İtaat eden kişi miskin değildir, aciz, sefil, tembel değildir.

AŞİRETİN TANIMI

Birliklerini kan bağıyla açıklayan, birden fazla kabilenin oluşturduğu birlik ya da organizasyona aşiret denir. Göçebeler otlakçılık yaparlar, yaylak ve kışlaklarda konaklarlar; yarı göçebeler ortak yerleşmeler kullanırlar, yazın yaylaya çıkarlar; yerleşik olanlar tarım ve hayvancılıkla ilgilenirler. Aşiret kelime olarak Arapça kökenlidir. Kürtler daha çok *eşir* derler. Bunun açılımı *taife*'dir.

Aşiret içinde kan anadan değil, babadan geçer. Ana, kan için sadece bir araçtır. Nereden geldiği değil, nereye geldiği önemlidir. Aşiretlerin dini zamanla değişebilmektedir. Urfa'da katı İslam'ın Sünni tarafında yer alan kimi aşiretler, İç Anadolu'da çok rahat Alevi olabilmektedirler. Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı, Çetinkaya nahiyesine gittiğimde tanıştığım Alevi dedelerinden biri Canbeyli'ydi. Urfa'da Canbeyli olarak bilinen aşiret Sünni'dir. Yine Bazikiler'in Urfa, Malatya ve Siverek'teki kimi kollarının Sün-

ni olduklarını, bunların İç Anadolu ve Tunceli'deki kollarının Alevi olduklarını gördüm.

AŞİRETİN DÜĞÜNÜ

Aşiret babaerkildir. Evlilik büyükten küçüğe doğru yapılır. Kadınlar ve erkekler arasında evlenme bağlamında bir hiyerarşi vardır. Büyük kız evlenmeden, küçüğü evlenemez; büyük erkek evlenmeden, küçüğü evlenemez. Kız çocukları için bu durum değişebilir. Kız amcasının oğluyla ya da başka aşiretten biriyle abisinden önce evlenebilir. Kızla erkeğin evlenme yaşı bir değildir. Kadın evlenme bahsinde 'gelendir', erkek 'getirendir', Strauss'un deyimiyle erkek yerinde durur, sabittir; kadın yer değiştirendir.

Aşiret içinde bireyler çeşitli sıfatlarla anılır. Kız çocuk *zarok*'tur, büyüyünce *keçik* ya da *kiz*, evlenince *jin*, dul kalınca *jine bı* olur. Erkek karısına seslenirken genelde *keçe* der; karısını tanıtırken *jina mın* der. Erkek çocuk *zarok*'tur, büyüyence *lavık* ya da *xort*, evlenince *mêr*...

Aşirette evlilik iç, dış ve berdel olmak üzere üç şekilde yapılır ve iki tip evlilik vardır: tek ve çok eşlilik.

İç evlilik, aşiret içinde evlenmedir. Kızlar dışarı gitmezler, kan içeride büyür. Dış evlilik aşiretler arası yapılır, ittifaktır. Maddi ve manevi güç istencidir. Berdel, maddi ve manevi dayanışmadır. İç ve dış evliliğin kimi özelliklerini kapsar. İki başlı akrabalıktır. Lale Yalçın Herkman'ın Hakkâri'nin Sisin köyünde yaptığı araştırmada tespit ettiği 65 evlilikten 21'i berdel usülüyle gerçekleşmiştir.

Tekeşlilik, belediye ya da imam nikâhlı evliliklerdir. Çokeşlilik ise maçoluktan gelir. Kimi zaman çok para, kimi zaman kısırlık çokeşliliğin sebebidir. Çokeşliliğin başka sebepleri de vardır: Çok eş almak, çok çocuk sahibi olmak, dosta-düşmana karşı hep tetikte olmanın bir biçimi olarak da birden fazla evlilik yapılmaktadır. Yine miras olarak kardeşinin karısını almak diye bir gelenek söz konusudur. Ölen kardeşinin karısını almak başlı başına

bir konudur. Bunun yanında genç yaşta evlenme, akabinde âşık olma gibi ikinci eş alma durumları da vardır.

Evlilikler genelde görücü usulü yapılır. Kadınlar arasında başlayan takip, erkeklerin son söz olarak ya da berdele karar vermesiyle başlar. Bunu nişan ve başlık izler. Eskiden gelin ata bindirilirdi, şimdi arabaya bindiriliyor. Kına gecesi ve bunu izleyen kanlı gece zifaf vardır (bkz. "Kürtlerin, Kına Gecesi Türküleri, Ağıttır"). Kanlı bez akrabalara komşulara gösterilir: Kız ve erkek, evlilik savaşının ilk raundundan yüzleri ak bir şekilde çıkmışlardır.

Düğün süresince aracı kişiler vardır. Kimi zaman başlık parası yüzünden çıkan tartışmaları 'her iki taraftan da yana olduklarını göstererek' gideren kişilerdir bunlar. Ayrıca, düğünden birkaç gün önce gelini hazırlamaya giden *berbi*'ler vardır.

TAKAS

Alikan aşireti Türkiye'de ilk kez bir bilim adamı, İsmail Beşikçi tarafından yerinde incelenmiştir. Beşikçi, Alikanlar'ın çocuklarını okula gitmeleri için teşvik etmiştir, kimi çocuklar yatılı okumuşlardır.

Beşikçi, Alikanlar'da evliliğin genelde akraba ve aile içinde yapıldığına dikkat çeker. Alikanlar'da kız kaçırma, berdel ve başlık parası ödeme koşuluyla evlilikler yapılmaktadır. Başlık olarak verilense hayvandır. Kızın başlığını belirleyen kimi özellikler vardır. Güzel olması, kilim dokuması, aynı zamanda başlığını da arttırmaktadır. Takas'tan bahseder Beşikçi, sınır ticaretinin Kürtler için öneminden, sınırda yaşayan köylülerin besledikleri hayvanları sınırı geçerek sattıklarından... Üç tip tüccardan söz eder Beşikçi: çerçi, kasaba tüccarı ve kent tüccarı.

Çerçi, göçer ve yarı göçerlerin konakladığı yayla ya da köylere gelir. Çerçi köylülerden koyun ve keçi yünü, kil ve kitre alır, buna karşılık olarak çay, şeker, kumaş, vb. mallar satar. Alışverişi kadın ve çocuklar yapar. Kasaba tüccarları da benzer çerçilerdir. Ancak bunların dükkânları vardır. Köylülerden ürettikleri yün, vb. ürünler alınır, bunun yerine ayakkabı, kap kacak gibi ge-

rekli mallar ya parayla alınıyor ya da takas edilir. Kentli tüccarsa para verir, toplu alır toplu satar.

Beşikçi'nin anlattığı üretim ilişkileri ve bunların tüketimi tüm bölgede hâkimdir. Urfa'dan biliyorum. Köye düzenli olarak çerçi gelirdi. Köylüler yumurta, yağ, yoğurt, buğday ve fıstık verir, bunun yerine ev için gerekli eşyalar satın alırlardı. Ürünün (fıstık) tümünün satışı için genel merkez Nizip'ti. Daha fazla ürünü olanlarsa Antep'e giderlerdi. Para kullanımı ve üretim ilişkileri arasındaki benzerlik tipik biçimde hayatın diğer alanlarına da yansımıştır. Başlık parası olarak hayvan ya da üretilen ürünün bir kısmının verilmesi az rastlanır bir olay değildir. Kimi zaman başlık parası anlaşmazlıklara neden olur. Başlık verecek aile parayı fazla bulur. Kız tarafı başlığı düşürür, bunun yerine "gelinin ailesi hediye!" olması kaydıyla koyun, keçi, halı, vb. şeyler verir. Üstelik başlığın artması, ailenin ısrarı ve karşı tarafın başlık düşürmeyle paralel olarak kimi ürünlerini başlığa sayma biçiminde sunması, feodal anlamda bir kariyerdir. Kızın değeri, karşı tarafın akraba olma isteği bu alışverişte, bu takasta kendini daha iyi hissettirir.

AĞALIK

Ağalık ciddi bir kurum değildir. Özü itibariyle korkaklığı ve uşaklığı simgeler. Ağanın kendini büyüttüğü, büyüklüğünü deklare ettiği iki şey vardır; bunlardan ilki toprak, ikincisi nüfustur. Kürtlere ağalık verilmiştir. Göçebelikten, yerleşik hayata geçişle başlayan bir sistem vardır, o kadar. Kürtlere, özellikle Türkiye Kürtlerine ağalık, Cumhuriyet'in kendine adam arayışının ürünüdür. Sözgelimi, Cumhuriyet rejimini, özellikle İnönü'yü kabul etmeyenler Adnan Menderes'e umut bağlamışlardır. Bunun yanında, CHP'li olanlar ağalıktan başlayarak, sırasıyla milletvekilliği, vb. görevlerle ödüllendirilmişlerdir. Cumhuriyet rejimi, özellikle Ermenilere karşı acımasız davranmıştır. Ermenilerden boşalan topraklara 'el konmuş', ağalık silahlı ve siyasal bir güce dönüşmüştür. Boşalan topraklar her ne kadar 'hazine' olsa bile zamanla ağalar, politik ayak oyunlarıyla tapularını kendi adlarına

geçirmişlerdir. 'Köylü milletin efendisidir' sözü, ideolojinin benimsettirilmesinde yardımcı olduğu gibi, ağalıkla ilgili benzer ifadeler kullanılarak ağalık yakın bir korumaya alınmıştır; 'ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla' gibi. Bir de buna Ziya Gökalp'in "konuşma sanatında usta kişi olarak ağa" tanımı da eklenince, devlet adına mülkiyeti kendi elinde tutan kişi birden önemli biri olup çıkmıştır. Ağanın son yirmi yıllık siyasal tarihimizdeki karşılığı, önceleri avcı birlikleri olan, köy koruculuğu'dur.

BERDEL BİTER Mİ?

Mardin'in Kızıltepe ilçesine bağlı Akkoca Köyünde yaklaşık otuz yıl önce berdel usulüyle evlenen Cemal Yavuz ve İdan Genç, çocuklarını aynı biçimde, Mart 2004'te evlendirdiler. Teyze çocuğu olan iki kız, anneleri gibi berdel oldular. İbrahim Yavuz teyzesinin kızı Meral Dinç'le, Emin Dinç de teyzesinin kızı Seniha Yavuz'la evlendi. Cemal Yavuz berdelin kendisi için iyi olduğunu, bu iyilikten çocuklarının da nasibini aldığını söylüyor. Çünkü başlık parası verecek durumları yok. Bölgede başlık parası 15 ila 30 milyar arasında değişiyor. Sözgelimi Siverek'e bağlı Karacadağ ve Gedik Köyünde oturan Kenru ile Kızoğlu aileleri, başlık parasının tavana vurduğu Siverek'te bundan sonra berdel usulüyle düğünlerini yapacaklarını söylüyorlar; ortalama başlık parası 15 milyar ve bunu kimse veremiyor. Bunun üzerine Karacadağ köyünden Sinan Kenru, kız kardeşi Reyhan'ı Gedikli köyünden Hamza Kızoğlu'na veriyor ve Leyla Kızoğlu'nu kendini eş olarak seçiyor.

Berdel kimi zaman politikanın bir malzemesi de olmuyor değil. Kendisi değil, Urfa milletvekili Zülfikar İzol'un kardeşi Cemal, aşiretleri içinde bir buçuk yıl önce başlık parasını, şimdi de (2005 yılı itibariyle) berdeli kaldırdıklarını söylüyor. Felaket işte burada başlıyor. Bir aşiret milletvekili çıkarıyor, ardından kardeşi gazetelere, internet sitelerine, "Başlığı kaldırdık," diye 'demeç' veriyor. Meclis'e milletvekilleri değil, aşiret çocukları gidince, doğal olarak Türkiye bir köye dönüşüyor, berdel de sürecek tabii.

Keşke bir milletvekili kardeşi değil de, İzol'lu bir kadın çıkıp berdeli kaldıralım, diye bayrak açsaydı.

Bunun yanında, kendi yazgısına boyun eğmeyen kadınların çıkışları da yok değil. Uzaktan bakıldığında bir köyü andıran, ancak Ziraat Bankası ve belediye binasıyla ilçe olan Derik'in berdel bir Belediye Başkanı var: Ayşe Karadağ. Karadağ ilkokul mezunu, on dört yaşında berdel olmuş. Derik'ten 1967 yılında ayrılıyor, İstanbul'a geliyor. Eşi ölünce çocuklarının yaptığı tekstil işinin başına geçiyor. İki dönemdir Derik'te belediye başkanlığı yapıyor. Rakipleri erkek mi kalmadı, diye yadırgıyorlar. Karadağ'a kadınlar destek oluyor. Karadağ, aşiretin oylarıyla değil, kendisine inananların oyuyla başkan oluyor. Kadının ayrı, erkeğin ayrı partiye oy verdiği belki de ender yerlerden biridir Derik.

1
AİLEM VE BERDELLER

"Yaram sızlar ağrır başım
Yastığa düşer gözyaşım
Tabutumu kaldırmayın
Altında yok bir kardaşım
Vay dünya yalancı dünya

Gözüm görmez ağlamaktan
Suyum kesildi damaktan
Sanki öyle bir düğün alayı
Tabutum geçti sokaktan"

(Urfa, Seyfettin Sucu)

Urfa, 1969...

Bu, benim, bana söylenen doğum tarihim. Ailece çekilmiş bir fotoğrafım yok. Fotoğrafları da, fotoğraf çekmeyi de sevmiyo-

rum zaten. Aile çetelesinde yapraksız bir ağacı temsil ediyorum. Doğduğum evin içini hiç görmedim, bu evin çekilmiş bir fotoğrafı var mı? Bilmiyorum. Yakubiye Mahallesi, o kadar. İnsanın kendisi olmasının tek koşulu, kim olduğunu bilmemesiyle başlar, böyle buyuruyordu Neitzche. Bu yüzden olsa gerek, doğduğum evin önünden iki kez, ama bir hırsızı arar gibi geçtim. Bu evden, buralardan bir şeylerim çalınmıştı. Bu evden belleğimde kalan uzun bir dut ağacıdır. Ki bu ağaç bir soykütük için gerekli: Urfa'nın garip bir şekilde dut ağaçlarını severim. Gecenin içinde Isfahan sürmesi gibi dururlar, ay onların aynasıdır ve hep yapraklarıyla konuşurlar. Yaprak da soyadı için gerekli: Buraya kanla bağlı olduğum, ancak kanla bağlı olmayacağım anlamlar getiriyor bana yaprak. Renê Char hınzırca gülüyor buna ve diyor ki, *"Hiçbir kuş, sorulardan oluşan bir çalılıkta ötecek yürekliliktе değildir"*

Berdeli yazmak, kendimi okumaktan başka bir şey olmayacaktır; Kaf Dağı'na kanaatle bakan bir anka gibi bakıyorum Urfa'ya. Berdellerden Urfa'ya baktığım zaman, o anka kanaati birden Lionel Abel'in zaman kavramına itti beni. Abel'e göre, zaman insanı ölüme yaklaştırır: Çünkü geçmişteki zaman çoğalır ve cılız bir gelecek karşısında insan çaresiz kalır. Ne geçmişten, ne de gelecekten bir beklentim vardı, hiçbir şey istemiyordum, bana yüklenen 'evin en küçüğü' yükünü sabırla taşımaya karar verdiğim an, anladım, geçmişten gelen sesler, kafatasımın içinde birer mezarlığa dönmüşler ve benim kendimi ölülerden ayıklamam mümkün değil. Bu yüzden ev ve anne hep aynı anlama geliyor. Annem benim evim, evim annemin yanı olacak diye düşünürken, hayat beni uzaklara sürdü. Uzakta olmak deşmekti, dolmaktı, ki biliyorum, neyle dolu olduğunu bilmek, nasıl boşaltıldığını bilmekti.

Berdelle ilgili olarak kiminle konuşsam, karşıma çıkan tek kelime *kültürdü*. Oysa ki kapitalizmin devasa bir egemenliği vardı ve artık kültür dediğimiz her şey reklâmdan öte bir şey değildi ve *bütün*, her zaman yanlışa tekabül eder. Bir bütün olan aileden sıyrılmadan berdeli anlamam ve yazmam mümkün ol-

mayacaktı. Kulağıma fısıldayan Adorno'nun, "Yurtsuzlar arasındaki ilişkiler, toplumun yerleşik üyeleri arasındakilerden daha zehirlidir," sözüyle yola çıkıyordum ve bu söz ilk doğduğum evden başlamamı emrediyordu.

Köyden kopmak istiyordu bizim aile ve kentte yerleştikçe, ilişkileri zehir özellikleri taşıyordu ve bu zehirli ilişkiler içinden berdel hikâyeleri derlemem artık bir emirdi. Köyün buharlaşmasına, kentte kurulan evlerin içindeki odaların bomboş olmasına uzakta olsam bile tek tanıktım. İçi boş odaların içinde ellerimden tutan kurbanlarsa, duvarlara sinmiş sesleriyle bana yol gösterdiler. Bütün ok işaretlerimse Zola'ya gidiyordu: Tarihi mi yargılıyorsun?

AİLEM, BERDELLER VE URFA

Yakubiye Mahallesi'ne bizimkiler belli aralıklarla gelmişler. Köydeki tarla nüfus artıkça, bölünüyor ve bu bölünme evin geçimini zorlaştırıyor. O zamanlar az miktarda fıstık ağacımız var. Evin geçimi daha çok üzüm, buğday ve mercimek üzerine; traktör yok daha, tarlalar at ve öküzle sürülüyor.

Dedem köyü seviyor. Köyden kopmak, onun için hayattan kopmak anlamına geliyor. O köydeki en küçük ağaca bile bir din gibi bağlı. Çocukları, özellikle kızlar köyü çok seviyorlar. Hedibe halam köyden ayrıldıkları gün ağlıyor: Siyah üzümlerimize bundan sonra ne olacak, karpuzlarımıza bundan sonra kim bakacak, incir ağaçlarımız kime kalacak, buğdayımızı kim ekip biçecek... Halamın derdi bunlarla sınırlı değil. Bir de babasını düşünüyor, diyor ki babam bundan sonra kiminle dama oynayacak, kiminle ava gidecek... Teyzesi oğlu Bozan gelip ta Urfa'ya onunla dama oynar mı? Üstelik Bozan gelse dama çizilecek bir kaya nerde bulacaklar? Sızan köyünün bir at karnına benzeyen düzü Urfa'nın neresinde var? Tabii bir de köyde bir ziyaret var. Bu ziyarette kimin olduğu bilinmiyor. Ziyaretin önünde bir ağaç vardı ve bir de dedemin yaşıtı, İbrahim Yücel... Dedem tar-

ladan dönerken bu ziyarete kesinlikle uğruyor, İbrahim amcayla sohbet ediyor, sonra eve geliyor.

Dedem evin-ailenin en büyüğü, babası daha dedem küçükken Çanakkale Savaşı'na gitmiş ve bir daha geri dönmemiş. Dedem annesiyle birlikte evi çekip çeviriyor. Dedemin annesi anlatıldığı kadarıyla tam bir melek, adı Med. Herkes ona Ana Med diyor. Med 1959 yılında meme kanserinden ölüyor, Urfa mezarlığına ilk gömülen ölümüz Med.

Dedem yetim büyüdüğü, kardeşlerine babalık yaptığı için çok fazla çocuk sahibi olmak istiyor. Babamla birlikte Fatma, İsa, Dursun, Sabri, Hedibe ve Halil adında çocukları; Halil ve Mehmet adında iki erkek, Hanım adında bir kız kardeşi var dedemin. Hepsi bir bakıma birlikte büyüyorlar; ayrıca, iki kardeşi genç yaşta ölüyor. Bunlardan Hüseyin küçükken, İsa yirmi yaşında ölüyor. İsa, ailenin ilk berdel usulü evlendirilen kişisi.

Dedem köyde kalmak istiyor, ancak kardeşi Halil ve babamın kavgaları geçim sıkıntısıyla birleşince tek çözüm kent oluyor. Devlet, bu tarihlerde 'her şeydir' ve kent, köyün karşıtı olarak güvenliği temsil eder. Halil kavga delisidir. Günün birinde birine taşla vurmaya başlıyor. Adam bir çukura düşüyor. Halil boyuna taş atıyor. Adam taşlardan korunmak için sürekli yüzünü tutuyor. Bağırıyor, bir süre sonra sesi kesiliyor. Halil'in taş atışları durmuyor. Adam çukurda kalıyor. Çukurdan çullarla yerden kaldırılıyor. Bir süre sonra ölüyor. Ancak adamın el hareketleri Halil'in aklından çıkmıyor. Halil bir süre sonra deliriyor. Halil'in delirmesinin diğer bir yorumu da şu: Günün birinde başını bir yere çarpıyor, başı dönüyor. Halil delirdikten sonra korkunç bir şekilde kendini dine veriyor. Halil amcalarla tarlalarımız yan yanaydı, yaşlılığını iyi hatırlıyorum. Bazen yanına giderdim, bana incirin içine fıstık koyardı. Bazen ağaçlarının önünden geçmemi bile istemezdi. Bazen da gelir, "Hz. Ali ve eşi şimdi yanıma geldiler, çay verdim, kahve verdim, yemeğe kalmadılar," derdi. Kısa boylu, çivi gibi bir adamdı, çakıla çakıla yürürdü. Halil'in küçüğü Mehmet ise akıllı biri, namazında ni-

yazında; Kuran okuyor, doğum sancısı çeken kadınlara onun giydiği şalvarın lastiği götürülüyor. Kadınların beline bu lastik bağlanınca garip bir şekilde sancı kesiliyor ve aynı zamanda köyün ilk okuyanlarından. Mehmet, Köy Enstitüsü'nde okuyor. Okuma yazmayı söktükten sonra köyde öğretmenliğe başlıyor. Ardından Trahom Memuru oluyor. Köy köy gezip trahomlu hastaları teşhis ediyor, sonra da tedaviye alıyor onları.

Dedem küçük Mehmet'i ve annesi Med'i Urfa'ya gönderiyor, 1950'li yıllar. Mehmet, Büyük Yol-Kurtuluş Mahallesi'nde bir ev tutuyor, çocuklarını okula veriyor, Urfa Devlet Hastanesi'nde çalışmaya başlıyor. Çocukları okusunlar diye çok çabalıyor. Çocukların evden okula kaybolmadan gidip gelmeleri için duvarlara ok işaretleri çizmesi hâlâ herkesin belleğinde.

Dedem okumamış, yaşıtlarının hiçbiri 'Ali Mektebi'ni bilmiyor, Mehmet'in Urfa'ya gelmesi küçük bir kanal anlamına geliyor. Bunun üzerine dedem bir ayağı köyde olma koşuluyla, çocuklarını alıp Urfa'ya geliyor. Yakubiye Mahallesi'nde büyük bir ev tutuluyor. Yan tarafa da kardeşi Halil taşınıyor. Dedemin babamı ve İsa amcamı okutma gibi bir şansı olmamış, bu yüzden olsa gerek Sabri ve Halil amcalarımın okutmalarını istiyor. Hem babam hem de İsa amcam askerde Türkçe'yi öğreniyorlar. Halil amcam okumak yerine demirciliği seçiyor, usta bir demirci olmak istiyor. Gezmeyi, kendine bakmayı seviyor Halil amca. Küçük bir naylon kolonya alıyor, hafta sonları bu kolonyayı başına sürüyor, evde kimse kolonyanın yerini dahi bilmiyor; babamın saçlarının dökülmesi âdeta Halil amcanın saçlarının dökülmesini tehdit ediyor. Sabri ise hem okumayı seviyor, hem de sporu. Halalarım Dursun ve Hedibe'nin okula gitmeleriyse mümkün değil, büyük halam Fatma ise evlenmiş çoktan, ancak kocası Salih'le problemleri var.

Bütünüyle Yakubiye Mahallesi'nde aynı evde oturan aile içinde dedem haricinde herkes çalışıyor. Dedem ise sıkılıyor. Köyden kente geldikleri yıl annesini kaybediyor. Artık Ana Med yok. Bozova Demokrat Parti İlçe Başkanı, 17 köyün muhtarı birden silah-

sızlandığını hissediyor. Ayrıca köydeki odası, evi yetim bir çocuk gibi gözlerinin önünden gitmiyor. Baqi Xıdo, Ahmede Üme, Os Kenar, Ose Dinge gibi sazbendlerin geldiği ve geldikleri zaman evden biri gibi günlerce kalabildikleri oda, şimdi silinmiş görüntülerin seslerine kulak veriyor. Dedem bu adamları seviyor. Hatta Ahmede Üme'nin kızı Zelo'yu zaman içinde kardeşi Halil'e istiyor. Ev ve anne, dedem için aynı anlama geliyor. Odaya sığınmak, burada saatlerce sessizce oturmak, dünyanın bütün nimetlerinden daha anlamlı ve annesi Med bir ev gibi kollarını bir daha açmayacak ona, biliyor. Ev ve annenin küçük odalara bölündüğü mahalle ve giderek gelişen kent, dedemin bütün dünyasını yıkıyor. Dedem ilk kez yürüdüğü zaman kendisini tanımayan, selam vermeyen kişiler arasında yaşamak zorunda kalıyor. Bozova'da kaymakamın gözleri önünde Sıtkı çavuşa tokat atıp, kaymakama da, "Benim bu dilekçemi derkenar et," diyen adam burada sıkışıyor. Köyde hep misafire bakan, kahve pişiren, yemek veren adam burada yalnız kalıyor. Çarşıya çıksa, yürüse, biri önünde gitse hemen kızıyor; nasıl olur da bir adam Hanife'nin önünden yürür, olacak iş mi?

KENTTE İLK İŞLER

Babam dispanserde iş buluyor. Düzenli bir gelire sahip oluyor. İsa amcam Kızılkoyun Mahallesi'nde brikethane açıyor. Halil amcam demir bağlıyor, Sabri bir yandan okuyor diğer yandan brikethanede İsa amcama yardımcı oluyor. Brikethane sırasında eşeklerimiz var. Sabahın erken saatlerinde eşeklerle Kırkmağara'nın arkasındaki taş ocaklarına gidiliyor, buradan taş getiriliyor. Yorulan eşekler daha sonra serinlesinler diye Balıklıgöl'e atılıyor. Eşekleri taş ocağına götürüp getirenler kimi zaman küçük çocuklar oluyor. Çocukların, "ya biz yolu bilmeyiz, nasıl gidip geliriz" sorusuna büyükler, daha çok İsa amcam, "Taşı yükleyin, siz bilmeseniz de eşek sizi doğru yere götürür" cevabını veriyor. Köyden gelen, kan davası olan, dükkân kuracak kadar parası olma-

yan herkes, ya taş ocaklarında çalışıyor ya da salt gecekondular için üretim yapan brikethanelerde iş buluyor. Hamallık, inşaat işçiliği revaçta değil daha.

Bu aralar evin tek problemi Fatma halam. Kocası bir türlü eve gelmiyor. Köylere gidiyor, kentlere gidiyor, çalıyor-çırpıyor. Bir iki defa İsa amcam, eve gelmediği için Salih amcayı vurmaya kalkıyor. Fatma halamın Hayriye, Mehmet ve Mustafa adında üç çocuğu var. Birikethanenin yanında küçük bir ev yapmışlar kendilerine. Babam geceleyin eve giderken dispanserden yeğenlerine teneke içinde ateş getiriyor, İsa amcam evin ihtiyaçlarını gideriyor. Salih amcadansa ne ses ne bir haber var. Günün birinde Salih amca Lice'ye gidiyor. Burada Şeyh Seyda adında birini tanıyor. Cemaatte kimse sigara içmezken, Şeyh, Salih amcaya, "Sen içebilirsin," diyor. Herkes hayret ediyor. Namaz vakti geliyor. Herkes namaza kalkıyor. Şeyh Salih amcaya bir şey söylemiyor. Namazdan sonra Şeyh ellerini Salih amcanın sakallarına getiriyor, "Bir daha kesme, bugüne kadar bu sakallar şeytaniydiler, bundan sonra rahmani olacaklar," diyor. Salih amca, "Peki ne yapacağım," diyor. Şeyh, "Hep konuş, rızkın dilinden gelecek," diyor. Bundan sonra o gece yarısı evlerin bacasından giren, evi soyup soğana çeviren adam gidiyor, yerine abdestsiz yere basmayan gece yarıları kalkıp namaz kılan biri geliyor. Fatma halam rahatlıyor.

İsa amcamsa evlenmek istiyor, Hedibe halamın evlenme vakti gelmiş. Yakubiye mahallesindeki ev ise yeni bir aileyi kaldıracak durumda değil. Bu tarihte ev sahibi olmak mümkün değil. Ev sahibi olan kimseler büyük bir ayrıcalığa sahipler. İsa amcam Balıklıgöl'ün üst tarafında, Büyükyol'da genişçe bir evleri olan bir aileden kız alıyor. Evin hanımı Ayşe, ve beyi Mehmet namaz kılıyor. Mehmet Müslüman, Ayşe'nin babasıysa Ermeniydi. Ev Ayşe'nin babasından kalmış. Bu ikisinden doğan tek çocuksa benim yengem, İsa amcamın eşi olacak olan Hatice. Hatice doğuştan felç geçirmiş, sürekli yerde. Yürüdüğünü hiç görmedim zavallı kadının, sürekli bir koltuk değneği vardı. Bazen amcama,

bazen Hatice yengeye üzülürüm. Amcama üzülürüm, çünkü engelli biriyle evlenmiş; yengeme üzülürüm, çünkü doğuştan başlamış bir çilesi var. Amcam evlendikten sonra bu eve taşındı. Genişçe bir evdi. Tümden taş olan bu evin hayatım boyunca unutamayacağım bir kuyusu vardı. Yıllar sonra, benzer taş evler kentin İslamileşmesi için yıkıldı. Evler konukevleri ve restorana dönüştüler. Bu evlerin tümü kesme taştan yapılmıştı. Ermeni ustaların bütün hünerleri bu evlerin duvarlarında gizliydi. Mesken diyorlardı bu evlere. Ev taş olunca birden meskene dönerdi, çünkü toprak olan konup göçmek anlamındaydı. Kesme taştan yapılan bu evlerin tümü iki katlıydı, geniş avluları vardı ve avluya hayat diyorlardı, hayattı. Evlerin girişleri süslüydü, kemerliydi, çevrelerde kesinlikle kabartma vardı. Dut ya da incir ağacı evlerin bu hayatlarına ayrı bir güzellik verirdi.

Babam ise kendi başına bir ev kurmak istiyor. Herkes iç içe ve babamın da habire çocukları büyüyor. Bunun için arazi arıyor. Haleplibahçe bu anlamda en uygun yer. Kentin yerleşim alanı için çok uzak ancak gelişime elverişli bir yer. Tarih, 1970.

HALEPLİBAHÇE

Haleplibahçe, Yakubiye ve Kızılkoyun mahallelerine bakar. Yakubiye'den iner inmez başlayan nar bahçeleri, fıstık ve üzüm bağlarıyla devam ederdi, sonrası İpek Yolu'dur. Haleplibahçe'deki üzüm bağlarının sahibi Çengesiz Musa diye bilinen bir adama aitti. Kuyumcuydu bu adam. Rivayete göre bütün malını içkiye ve kumara vermiş, şimdi kala kala Haleplibahçe'deki bağı kalmıştı. Babam bu adamla konuşuyor. Ki bu adam daha önce babamın amcası Mehmet'e de arsa satmış, araları iyi. Sonuçta Çengesiz Musa babama hemen arsayı veriyor. Çünkü babamın maaşı var. Maaş büyük bir güvencedir. Arsa alındıktan sonra bir oda ve bir tandır yapılıyor.

Evin bahçesinde bir incir ve bir dut ağacı vardı, hayal meyal hatırlıyorum. Annem incir ağacına hamak kurarmış, Rahime ab-

lam incir ağacının gölgesinde kuran öğretirmiş komşu kızlara. Bir yanda talebeleriyle cebelleşen ablam, diğer yandan beni sallarmış. Mehmet ve Karaca abim muziplik yaparlarmış, benim ağladığım, talebelerin tam derse adapte olduğu saatler...

Bu ev benim doğmadığım, ancak büyüdüğüm bir evdi; iki odası, bir tandırı vardı. Bir odada hepimiz uyurduk. Tandırda ekmek yapılırdı, yemek pişirilirdi. Banyo yoktu. Gelemaç vardı. Gelemaç iki odada bulunurdu, kapının hemen girişindeydi.

Eve elektriğin ne zaman geldiğini hatırlıyorum, suyun geldiğiniyse hayal meyal. Evlerde su yoktu. Rahime ablam Hasanpaşa'nın Konağı denen, şimdilerde Belediye'nin çiğköfte partileri düzenlediği, Kültür Müdürlüğü olan yerdeydi. Hasanpaşa diye birinin olduğu rivayet edilirdi. Sonradan bu adam İstanbul'a göçmüş. Ölünce de çocukları Abdullah adlı bir ortak bularak, bütün malı mülkü ona vermişlerdi. Konağın ön tarafı nar bahçesiydi, arkası zeytin... Kuzey yamacından ta İpek Yolu'na kadar fıstık ağaçları vardı. Haleplibahçe Mahallesi'nin tek kuyulu eviydi. Herkes buradan suyunu temin ederdi. Bu konağın evden uzaklığı yaklaşık üç kilometre kadardı. Ablam ve babamın amcasının kızı Hayriye her gün en az üç sefer bu kuyuya gider, sıraya girer, her gidişinde iki kova su getirirdi. Elektrik olmadığından, buzdolabımız yoktu. Mahallede buz satılırdı. 'Dolu buz dolu' diye bağıran buz satıcılarının sesi hâlâ kulaklarımdadır. Buzu muhafaza etmek Allah'ı muhafaza etmek gibi bir şeydi. Urfa'nın bazen 50 dereceyi bulan sıcağında, suyun ısısı hiç de azımsanacak gibi değildi. Zavallı buz, yarım saatte erirdi. Buz erimesin diye keçelere sarılırdı. Buz diye bağıran Hacı Cuma'nın oğlu Kadir'in buz satmasıysa başlı başına bir oyundu. Kadir'in elindeki bıçkı aynı zamanda cetvel niteliğindeydi. Enine tutup bir santim, iki santim demek yerine, "Bir bıçkı, iki bıçkı," derdi. Bıçkısı terazisiydi. Akşam saatlerinde buz satan Kadir, gündüzleri de eskimo satardı. 'Kahveli, güllü, sulu, sütlü eskimo' diye bağırdığında mahallenin bütün çocukları etrafına toplanırlardı. Ama Kadir'in bir kusuru vardı. 'Kahveli' diyeme-

diği için, 'ahveli' diye bağırırdı. Bu da hoşumuza giderdi. Çünkü söyleyemediği kelimeleri uzatarak, Kadir, doğru söylediğine inanırdı. Ayrıca Kadir buz satarken, yanında karlanbaç da yapardı. Buna sonradan, Adana'da bıcıbıcı dendiğini öğrendim.

Haleplibahçe'nin evleri gecekonduydu. Hiçbirinde doğru dürüst elektrik, su yoktu. Dönemin belediye başkanı Kadri Barut'tu. Sabri amcamın arkadaşıydı. Kadri Barut bir gün amcamla birlikte bize geldi. Su şebekesini yakından geçireceğini söyledi. Yaptı da. Artık iş boru ve bir su saatine kalmıştı. Mehmet abim yaşı küçük olmasına rağmen yazın Halil amcamla birlikte Bursa'ya gider demircilik yapardı. Hangi yıl olduğunu bilmiyorum, bir yazdı, o kadar. Mehmet abim çalışmış, kazandığı parayla 55 metre boru almış, eve su getirmişti.

O gün yerimizde duramıyorduk, su haftada bir veriliyordu ama güzeldi, büyük bir bidon almıştık ve artık komşulara bile su verir hale gelmiştik. Eve su gelmesine en çok sevinen Rahime ablam olmuştu. Avuç içlerindeki su kovalarının izini düşündükçe, avuçlarımın içi yanar. Tek musluğumuz vardı. Su gelince annemin çiçek sevgisi depreşti. Kenarda köşede ne kadar gül varsa toplayıp ekti. Vita kutularından evin küçük bahçesi dolup taştı. Camgüzellerini ilk bu bahçede gördüm. İki yıl sonra da eve yine Mehmet abimin katkılarıyla elektrik geldi. Ekmek tahtasının üstüne gaz lambasını koyup ders çalışma dönemi kapanmıştı. Komşumuz Halil amcalara da elektrik verdik o yıl. Halil amca evine 'seyyar' bağladı. Yaz günlerinin korkusu olan akrep, geceleyin geldiğinde fark edilecekti. İki yıl babam hiç para almadan elektrik verdi. Ama bir gün bir ampul diye verilen elektriğin, kablolar çoğaltılarak, bütün odalara dağıldığını öğrenince, yaptığının dostluk değil, enayilik olduğunu anladı. Halil'e hiçbir şey söylemedi. Elektrik artık geceleyin de evin içinde güneşin olmasıydı. Bizim evin iki odasında elektrik vardı, tandırdaysa hâlâ lamba yanıyordu. Elektrikle birlikte içimizi ısıtan bir başka duygu da yavaş yavaş bir buzdolabı lafının gezmesiydi. Babam Akçal Ticaret'in sahibini tanıyordu. Taksitle ama evin

bütçesini altüst eden bir parayla bir AEG buzdolabımız oldu. Sanki buz ve buzdolabı yalnızca bizde var duygusu egemendi. Ancak değildi. Eskiden tek tük evlerde bulunan buzdolapları her eve girmişti. Buzdolabının gelmesiyle buz almak yavaş yavaş tarihe karıştı. Kadir'in tezgâhı bozuldu. Gündüzleri eskimo satamıyordu. Kenar mahalledeydik, herkes bolca hasta oluyordu. İlaç kutularına süt, bazen da değişik renk boyalar katılarak eskimo yapılıyordu. Evlerden eskimo satanlar da vardı. Buzdolabı olmayanlara geceleyin iki tas buz götürmek, İslam'ın altıncı şartı olarak telaffuz edilmeye bile başlandı.

Yazın sıcaktı, demin de dediğim gibi sıcaklığın 50 dereceyi bulduğu olurdu. Kuru bir sıcaktı. İnsanlar o zamanlar selpak falan bilmezlerdi. Herkesin mendili vardı. Mendil birçok işe yarardı. Birinci elden mendil ter silmek içindi ve buna bağımlı olarak erkekler erken kirlenmesin diye gömleklerinin yaka kısmına mendili yerleştirirlerdi. Bir yanda mendil teri emer, diğer yandan gömleği zor çıkan lekelerden korurdu. Ayrıca, mendil ıslatılıp başa konarak, sıcaktan korunurdu. Temizlik belaydı. Çamaşır yıkamak suyun eve gelmesiyle kolaylaştı, ama iyi deterjanlar yoktu. Haftada bir gün, ayağı sakat bir adam eşeğiyle cadde cadde dolaşarak soda satardı."Eyi soda" diye bağırınca, bütün kadınlar bir kap alıp koşarlardı. Ama ben adamın, 'eyi' demesinin, 'iyi' anlamına geldiğini çok sonraları öğrendim. Önceleri bu ses kulağıma, "Eyüp soda" olarak gelirdi. Yazın sıcak yüzünden kimse odalarda uyuyamazdı. Yazın gelmesiyle damların üstü bayramyerine dönerdi. Bizim evin beton merdiveni yoktu, tahtaydı. Yataklar bu tahta merdiven tırmanarak taşınırdı. Tabii ki bu işi ablam ve annem yapardı. Her gün misafirimiz olurdu. Babam ailenin büyüğü olduğundan, her gece damın üstünde en az yirmi kişi olurdu. Amcalarım uyku zamanı evlerine giderlerdi. Köyden gelen herkes bize gelirdi. Damın üstünde köy meseleleri, kahramanlıklar anlatılırdı. İsa amcamın kavgalarının hiçbirini unutmadım. En çok güldüğümse amcamın bir ailenin bütün fertleriyle, karıları, kızları, erkekleriyle girdiği

kavgaydı. Amcamın sırtı yere gelmemişti. Ancak erkek adamın göğsü açık olmaz diyerek hep gömleğinin üst düğmesini kapalı tutan amcam bu sefer fena hırpalanmıştı. Gömleğinin yalnızca yakası boğazında kalmıştı. Kafası kırılmamıştı, sırtı çırnaktan haritaya dönmüştü. Damın üstünde bu ve benzer olaylar anlatılınca benle Karaca Kızılkoyun Mahallesi'nin bir evinde görülen televizyona bakardık. Acaba ne oluyor, diye. Hiçbir şeyin olmadığını biliyorduk. Dalıp gidiyorduk. O zamanlar TV demek, eve kadar günahı sokmak anlamına geliyordu. Babamın her cuma günü biraz şeker alarak yanına gittiği Hacı Seydi böyle diyordu. Ben bu Heci Seydi'yi çok seviyordum. Göbekli köyündendi. Ocak diyorlardı ona. Elini öpmek, beyaz sakalına dokunmak hoşuma gidiyordu. Beni sevdiğini ifade eden bakışları, elini saçlarımda gezdirmesiyle mutlu oluyordum. İşin içine TV girince kızmıyor da değildim, ama adamın kalın kaşları, gözleri, bakışı unutulacak gibi değildi, göz ardı edilecek gibi hiç değil. Hacı Seydi'lerin ilginç bir hayat hikâyeleri vardı. Büyük babaları Göbekli'ye gelmişlerdi. Köyün tepesinde yeşil bir alevin yükseldiğini gören büyükdede büyülenmiş, doğal olarak ve sırrı çözmek için Bağdat'ta türbesi bulunan Abdülkadir Geylani'yi ziyaret etmeye karar vermiş. Bağdat'ta Seyit Mustafa'ya durumu anlatmış. Seyit Mustafa Göbekli'de Abu Abıt adlı bir kişinin yattığını söylemiş.

TV'yi ilk Sabri amcamın evinde gördüm. Herkül deniyordu amcama. 19 Mayıs bayramlarında ateşin içinden atlayan, düz ve ters taklayı basit bir hareket gibi yapan, Balıklıgöl'de uzun süre su altında kalan oydu. Ben çok ayrıntılı bilmesem de, onunla ilgili efsaneler beni büyülüyordu. Âşık olduğunu söylüyordu herkes. Ayıp bir şey gibi aşktan söz ediliyordu. Babamın amcası Mehmet, babama bu böyle olmaz diyordu, bu böyle olmaz, kadın münasip değil. Babam sessiz duruyordu. Mehmet amca, "Kızın saçı açık," diyordu, "bu yarın pantolon da giyer" Sabri'nin favorilerini görmüyor musun? Babam büyüğü olduğu için susardı. Amcam geldiği bir saatte, Sabri dedi, amcam sapsarı ol-

du. Kızın saçı açık, dedi babam. Ardından Sabri amcama bir tokat attı. Amcamın ağzından tek kelime çıkmadı. Babam bir daha vurdu. Annem ortaya atıldı, numara mı, gerçek mi bilmiyorum, bayıldı. Amcamın ağzı kan içinde, ağzında tek kelime yok. Diğer amcam İsa babamdan yana. Sabri suskun. Amcam ailesi ile karısı arasında sıkışıp kalıyor.

Ancak amcam birçok alanda küçük çaplı devrimler yapıyor. İlk kez dışarıdan evleniyor, ilk kez ailede başı açık bir kadını eve gelin getiriyor ve ilk araba sahibi yine Sabri amcam oluyor, Murat 124. Urfa'da at arabaları arasında, taksi acayip bir duygu yaratıyor. Arabayı yıkamak bir törendir. Nerdeyse hazrola gireceğiz. Hafta sonları Suruç'tan ciple gidilen köy yolu kısalıyor birden. Amcamın evi o zamanlar çok lüks olarak adı kayıtlara geçen Bahçelievler'deydi. Evine kimse apartmandır diye gitmiyordu. Apartmanın tam karşılığı şu cümleyle özetleniyordu: Herkes üst üste yıkanıyor. Diğer bir gerekçeyse amcamın eşi Ümit'ti, onun için şöyle deniyordu: Kadın bizim dilimizi bilmiyor. Doğruydu. Ümit Kürtçe bilmiyordu. Bakıyorum da, şimdi bizimkiler özellikle Kürtçe'den uzak duruyorlar. Oysa hatırlıyorum, Ümit Kürtçe sayı saymasını öğreniyordu. Nereden hatırladım bunu, bellek işte; aşktan değil, düşmanlıktan alır gıdasını. Amcama yapılanların hiçbirini unutmadım. Ninemle birlikte bir gece amcamlarda kaldığımızı hatırlıyorum. Amcam TV'yi açtı. Ninem dışarı çıktı. Niye diye sorduğumuzda, bu kadar adamın arasında benim ne işim var, ayıp dedi. Bu kadar adamın ortasında ninem nasıl ağzını açıp konuşacak, olacak iş mi?

İLK BERDEL, HEDİBE

"Ay'a sordular: Neyi isterdin en çok?"
Cevap verdi: "Güneşin kaybolmasını ve ebediyen bulutlarla kaplı olmasını..."

Sabri'nin evlenmesinden sonra Halil amcamın evlenmesi gündeme geldi. Ama başlık vererek evlenmek gerekiyor. Başlık veril-

se bile sırada duran Hedibe halamın hâlâ evlenmemiş olması Halil amcanın evlenmesine engel.

Yazdı.

Köyde Kabacık köyünden evlenmiş akrabalarımız var, berdel yapmışlar, Gul adlı bir gelinimiz var. Gul nenemle konuşuyor, diyor ki, "Sizin oğlunuzu, bizim akrabalarımızla berdel yapalım, çocuklar kaderlerine ersinler" Nenem önce korkuyor. Sonra dedeme soruyor. Dedem, "Olur," diyor. Kadınlar arasındaki sözlü sınama bir süre sonra karşılıklı misafirliğe giderek devam ediyor. Yaz bitiyor, fıstıklar toplanıyor. Urfa'ya geliyorlar. Artık yavaş yavaş düğün hazırlıkları başlıyor.

Halil amcam, dedemle birlikte Haleplibahçe'deki evde oturacak, ev iki odalı. Eve bir çekidüzen verildikten sonra düğün günü kararlaştırılıyor, yıl 1976. Kararlar alınıyor: Herkes kendi oğlu için gerekli eşyaları alacak. Gelin ve damat için elbise, ayakkabı, vs.; ev için aynalı dolap, camlı sandık, sofra, iki takım yorgan-döşek ve bir tepsi. Altın eşit miktarda olacak. Düğün günü gelip çatıyor. Düğünden dört gün önce dört kadın ve dört erkek karşı tarafa gidiyorlar, orada kalıyorlar: Kadınlar gelini hazırlayacaklar, erkekler yaşlılarla konuşacaklar. *Berbi-berbu* deniyor gidenlere. İşleri muhtemel aksilikleri gidermek ve gidilen eve bu artık bizim de evimiz, namusumuzda ortak... Karşı taraftan da bize geliyorlar, dört kadın dört erkek. Düğün yeri olarak herkesin kendi evi kabul ediliyor. Herkes kendi akrabalarını çağıracak. Değiş-tokuş yeriyse iki köyün tam ortası olacak. İlk raunt böyledir.

Ve düğün günü.

Balıklıgöl'ün üst tarafında mavi bir minibüs duruyor. Parası taksi tutmaya yetmeyen akrabalar ve çocuklar bu minibüse bindiriliyorlar. Bizimkiler yedi-sekiz taksi, arada minibüs, yola çıkıyorlar. Hedibe halamın yüzü mutluluk ve umut anlamına gelen kırmızı bir bez parçasıyla örtülmüş. Hedibe halamı taksiye annem bindiriyor. Arabalar yola çıkıyor. Değiş tokuş bizim köy (Sızan) ile onların köyü (Kabarcık) arasında yapılacak, işaret yol kenarındaki kara taş.

Değiş tokuş anında herkesin yüzünde korkunç bir telaş var. Böyle zamanlarda erkekler gergin, kadınlar hüzünlüdür. Kaidedir. Herkes, söz verilen yere, söz verilen saatte gelmek zorundadır. En küçük bir gecikme halinde karşı taraf vazgeçebilir ve vazgeçme iki taraf için bir kavga sebebidir. Saniyelerin geçmesi halinde bile silahlar çekilir, mermi namluya sürülür, beklenir.

Derken iki taraf söz verilen yere, söz verilen saate geldiler. Hedibe halam yine annemin kolunda. Deminki gerginlik yerini garip bir telaşa bırakıyor. Gecikme halinde insana doğrultulacak silahlar, bu sefer havaya dönüyor. Kadınlar ağlıyor. Karşıdan aynı hareketler tekrarlanıyor. Erkekler kendi aralarında konuşuyor. Hedibe halam veriliyor ve buna karşılık Sabiha yengem alınıyor. Silah sesleri, zılgıtlara karışıyor. Ve iki tarafın araçları ters yönden hızla ilerliyor.

İki kadın değiş tokuş edilmişlerdi. Halil amcam gergindi. Traş olurken yüzünü kesmişti. Bunun dışında sessiz ve sakindi her şey. Ancak Sabiha yengenin yüzü beyaza kesmişti. Korkuyordu. Çok açık bir şekilde korkuyordu. İlk defa köyden kente geliyordu; ilk defa adını bildiği, yüzünü görmediği bir adamla yüz yüze gelecekti ve yine ilk defa yüzlerini gördüğü bir ailenin içindeydi. Erkekler gergin bir gülümseyiş içindeydiler. Yaşanan her şey Mandeville'nin *Arılar Masalı*'ydı sanki: Zenginlik ve ışıltı, kötülük ve zayıflıktan geliyordu.

Sabiha yengem kaç yaşındaydı? Hiç bilmiyorum. Ki burada, bu saatte yaşın bir anlamı olabilir miydi? Fiziken kadın olmak bile yetirliydi. Sabiha yengenin küçük olduğunu hatırlıyorum, küçücüktü. Kırmızı yanakları, minik elleri ve her halinden telaşın boşaldığı gözleri vardı. Şimdiki yaşı bile elli değilken, o zaman kaç yaşındaydı? En fazla on beş, on altı. Sandalyeye oturtulsa ayakları yere değerdi yani!

Hedibe halamın cephesindeyse ayrı bir muamma sürüp gidiyor. Halam ya on yedi ya on sekiz yaşında. Ama gövdesiyle yaşı birbirine ters orantılıdır. Her şeyden önce uzun bir boya sa-

hip. Gelin gittiği Kabarcık köyü ve gelin gittiği ailede garip bir övünme var. Ne de olsa kentte kız vermişler, kentten kendilerine kız almışlar. Bu onlar için büyük bir mutluluk ve gurur anlamına geliyor. Hedibe her gün tezekle, bitle, sidikle, kuyudan su çekmekle uğraşırken; onların kızı kentte yaşıyor, elini uzattığı zaman musluktan akan suyla yüzünü yıkıyor, karanlık nedir bilmiyor. Halam ise cennetten kovulan Âdem kılığında, köyden gelmek ağırına gidiyor, ancak melek ve kanatlı yılanların dilinden kurtuluyor.

Günler geçiyor ve derken Hedibe hamile kalıyor. İlk çocuğunu doğuruyor, Sabiha'dansa ses yok, çünkü hasta. Bizimkiler doktor yerine hocalara gitmeyi tercih ediyorlar. Diyorlar ki *'cına keti'*, yani cin çarpmış. Bir-iki yıl bu söylence devam ediyor. Sonra Sabiha gebe kalıyor, ilk çocuğunun erkek olması ayrı bir sevinç dalgası yaratıyor. Ninem hemen kardeşinin adı olan Hasan ismini veriyor, dedem sevinçten uçuyor. Herkes bu doğan çocuğun erkek olmasından büyük mutluluk duyuyor. Hedibe içinse ayrı bir keder başlıyor. Karşı taraftan erkek çocuğun olması aynı zamanda bir tehdit anlamına geliyor. Hedibe'den istenen elini çabuk tutması, bir an evvel bir erkek doğurması. Hedibe tekrar hamile kalıyor, tekrar kız. Sabiha da hamile, onun da çocuğu oluyor, kız. Hedibe rahatlıyor.

Hem Sabiha hem de Hedibe rahatlıyorlar. En azından kısır değiller ve en azından kendilerini güvenceye alacak kadar çocuk yapabilecekleri imajını vermişler.

Derken bir çocuğu oluyor; evet, bir çocuk, hem de erkek. Hedibe'nin dişleri ağzına sığmıyor, sevinçten parçalara bölünüyor. Dünya dedikleri buydu. Artık sırtını dayayacak bir duvarı var.

Sabri amcamınsa hâlâ çocuğu yok. Yengem maliyede çalışıyor. Çalışan kadın bizimkilerin ağınna gidiyor. Kadın nasıl çalışır? Kadının nasıl başı açık olur, nasıl etek giyer? Tabii tabii diyor herkes, "dairede çalışan, etek giyen başını açan kadın çocuk mu yapar?" Yapmaz, diyor herkes bir ağızdan. Erkeklerse aynı telden çalıyorlar. Sabri gibi bir adam harcanıyor, Sabri bir cehennemin

içinde, zavallı her gün yanıyor. Sabri amcam ve Ümit ise önce kendilerine bir ev satın almak istiyorlar, sonra doğacak çocuklarının geleceğini düşünüyorlar. Aslında kendi dünyaları içinde mutlular, mutsuzluk onların çevresinde, onlarla ilgili yorumlarda var yalnızca. Yengem bazen kızıyor, buradan gidelim diyor; o zaman amcam kızıyor, nereye gideceğiz diyor, burada babam, annem, kardeşlerim var...

Bir süre sonra Ümit ile amcam arasında problemler çıkıyor. Ümit kızıp Konya'ya gidiyor. Amcam pat diye düşüyor. Doktora götürülüyor. Teşhis: kanser. Amcam kısa süre sonra ölüyor. Ümit bir daha Urfa'ya dönmüyor. Amcamın taziyesi, tam iki ay sürdü.

Hayal meyal hatırladığım dedemin ölümünden sonra bu ölüm herkesi yıkıyor. Kadınlar artık siyah elbiseli giyiniyorlar. Kötü bir iletişimin sonucu olan bu ölüm herkesi yaralıyor, iletişimsizlik alerji yaratıyor, kişiyi bölüyor, parçalıyor. Bu bölünme ve parçalanma bütünün şeması içinde ele alındığı zaman tek bir gerçeğin altı çiziliyor: yalnızlık.

Taziye sırasında ninemin "Sabri" diyerek, amcamın kravatını boynuna dolayıp, kendini boğmak istemesi, Hatice teyzenin yaktığı ağıtlar, hayatım boyunca aklımdan hiç gitmedi.

Ya cenazesi, çok rahat 10 bin kişi vardı. Kimse Sabri'nin ölecek bir insan olacağına inanmıyordu. Annemin, halalarımın saçlarını yerden bir ot söker gibi başlarından sökmeleri, yüzlerindeki morarmalar içime işliyordu. İki odamız misafirlere yetmiyordu, kadınlar amcamlarda oturuyorlardı. Damın üstüne ve bahçeye çadırı andıran bir şeyler yapmıştık taziye boyunca. Köyden kuzu geliyordu, şehirden şeker ve yağ. Kuzular hemen kesiliyordu. Bir yandan yemek yapılıyordu, bir yandan ağlanıyordu. Sabri yoktu artık, Sabri hoca yoktu. Bu evde duyduğum bütün hazlar bundan sonra, kahvenin tadıyla anılmaya başlanacaktı. Çok seviyordum onu. Bazen yolda karşılaşırdık, kesinlikle elime küçük bir para sıkıştırırdı. Kilom ağırlığım hiç fark etmez, hemen beni kaldırır ensesine oturturdu. Ben de saçlarına tutunurdum. Sonra bir top gibi beni aşağı indirirdi. Amcamı yı-

karken görmüştüm. Kocaman bedeni kımıltısızdı. Geceleyin rüyama girdi bu hali. Ağlamak ile korkmak arasında kalıyordum. İlkokul bu yüzden zulümdü. Nasıl geçti, hiç bilmiyorum. Acıydı, tek kelimeyle acı. Okulda karşılaştığım Türkçe ile evde konuşulan Kürtçe arasında gidip gelmem, amcamın gözlerimin önünden gitmeyen cesedi ve günlerin nasıl geçtiğini belirten maarif takvim ve dedemin uzun yıllar bir sandıkta saklı duran Serkisof saati; bunlardı, her şey bu kadardı.

18 Şubat 1978'de Süleyman abim askerden gelir gelmez belediyede çalışmaya başladı. Belediye başkanı Feridun Yazar'la yakın oldukları için abimin iş bulması zor olmadı. Abimin ilk işi Haleplibahçe'deki evi yıkıp yeniden yapmak oldu. Şöyle bir duran tandır yıkıldı, bir odaya dönüştürüldü. Bir odada geniş avludan alındı, bahçe küçüldü. İncir ve dut ağacı kesildi. Kesildi diyorum, ancak incir ağacı bir süre sonra betonu deldi. Ta köküne kadar inip dut ağacı tekrar kesildi. Abimin bu evi düzenlemesinin tek sebebi var. Meğerki abim evlenmek istiyor. 1979'da Mehmet abim üniversite sınavına girdi. Abim soruları iyi cevaplamış, Diyarbakır'da sorular çalındığı için puanlar kırılmıştı. Abim dışarıda kalmıştı. Urfa ise bu tarihte kaynar kazandı. Her gün Urfa'da en az 10 kişi öldürülüyordu. Süleyman abim silahsız gezmiyordu, korkmuyordu. Ya Mehmet? Hep futbol. Abimin gazetelerde fotoğraflarının çıkması, girdiği atletizm koşularında birinci gelmesi hepimizin hoşuna gidiyordu. Ama herkeste bir kaygıda vardı: Ya bir gün onun da başına bir iş gelirse?

Karaca abimse lisede okuyor. Süleyman abime Emin amcanın kızı isteniyor. Düğün günü evin bahçesi dolup taştı. Silah sıkan sıkana... Düğünden sonra Mehmet abim bir daha Türkiye'de sınava girmeyeceğini söyledi. Almanya'ya gitti. Orada okumaya başladı. Abim Almanya'ya gittikten sonra kitaplarına baktım hep. Deniz Gezmiş'in, Ecevit'in ve Yılmaz Güney'in fotoğrafı vardı. Acayip resim yapıyordu abim. Önceleri Aşık Veysel çiziyordu, sonraları tahta üzerine İbrahim Kaypakkaya... Bir de şiir kitabı

vardı: *Han Duvarları*. Kitabın arasında da o gittikten sonra iyice baktım, bir kızın fotoğrafı. Kızın yüzünü hâlâ hatırlıyorum. Örgülü saçları, iri gözleri vardı. Yıllar sonra abimin bir arkadaşına sordum. O kız evlendi dediği zaman, sanki yengem evden kaçmış gibi bir hisse kapıldım, abimeyse hiç sormadım.

Abim Almanya'ya gittikten altı ay sonra, annemin üzerine banyo kazanı devrildi. Biz duymadık. Eli yandı. Göğüsleri yandı. Pişti kadın âdeta. Urfa'da kadın doktor yoktu. Bu yüzden annem doktora götürülmedi. Evde tedavisi yapıldı. Eczanelerde ne kadar yanık merhemi varsa hepsini aldık, ama hiçbiri çare değil. Bir gün İbrahim Oymak adlı bir akrabamız Nizip'ten geldi. Böyle olmaz, dedi. Kollarını sıvadı, kına, şap, kireç, sabun, yumurta akı, vb. bir sürü şeyi karıştırıp, annemin eline sürdü. Annem sabaha kadar inledi durdu. Sabahleyin eli açıldığında bütün yaralar baloncuklara dönüşmüştü. Kendimi hayvan gibi yerden yere vurdum. Kimse duymadı. Bu duymazlık beni kendimle yüz yüze getirdi, kendi kendisiyle çatışan bir yüz yüzelikti bu.

Yavaş yavaş aileme ve bütün çevreme yabancılaşıyordum. Babam bunu fark ediyordu. Bu yüzden gittiği kimi yerlere beni de götürüyordu. Gitmek her zaman sır anlamındaydı, sır beni çekiyordu. Büyük sırlar peşindeydim belki de, ancak biliyordum açığa çıkan her sır sıradan bir öykü olabilirdi. Bu yüzden zar zor öğrendiğim Türkçe'yle küçük şiirler, öyküler yazıyordum ve bunlar bittikten sonra kimse görmesin diye yırtıp atıyordum, gizli bir iş olarak yazı yaşantıma yavaş yavaş giriyordu, okul ise umurumda değildi. Bu anlamda Birecik beni çeken tek ilçeydi. Birecik'i bir akrabamızın sünnet düğününde gördüm ve burada gözlerine kül eken bir kadının hayat hikâyesiniyse hayatım boyunca unutamadım. Bozova ve Suruç hep iticiydiler, kör bir kuru kalabalık bu iki ilçeye hâkimdi. Birecik ise tek kelimeyle yapıydı, yapılan, doğayla girilen savaşta başarılan bir yapıydı. Fırat burada bütün anlamsızlığa dur demek için akıyordu sanki ve her akışı kulağıma gizli bir şeyler söylüyordu, derin derken, derinlik derken Fırat'ın bu usul akışını anlamam belki de bundandı.

Dar sokakları vardır Birecik'in, bir tek ana cadde trafiğe açıktır. Sokaklardan arabaların geçmesi mümkün değildir. Bu yüzden evlere ağır yük taşımak oldukça güçtür. Eşekler ve at arabaları da olmazsa, ev taşımak büyük külfettir. Evlerin yakın olması, hep sıcaklığına bağlanır; bitişik ev kışın sıcak, yazın serin olur derler, ama Birecik evlerinin böyle olmasının bir sebebi de sosyal dayanışmadır. Gittiğimiz sünnet düğününde bu dayanışmayı gördüm. İnsanlar dam üstünde oturmuşlar, kendi evleri yetmediğinden çok rahat komşularının evlerinin damına da sofra kurmuşlardı. Hep yokuştu Birecik. Eski mahalleler kentin tepelerine kurulmuştu, Fırat usul usul bu tepelerden görülüyordu. Birecik'in büyüleyen yanıysa dehlizlerdi. Tak diye bir kapı, ya da bir duvar insanın karşısına çıkabilirdi, müthiş bir duygu. İleri gidemiyorsun, geri dönmek ürpertiyor. Sonradan öğrendim ki Birecik'teki çıkmaz sokak sistemi hemen hemen eşine ve benzerine hiç rastlanmamış. Çıkmaz sokaklar, tıpkı bir ağaç gibi dallanıp budaklanıyor ve sonra konutlarda bu sokakların düğümü açılıyor. Tıpkı bir ağaç gibi çıkmaz sokaklar, çok rahat bir çıkmaz sokaktan bir çıkmaz sokak üretmek mümkün. Bu üreme ise düzlüklerde oluyor, yokuşlarda konutlara ulaşılıyor. Ağaçların birbirlerine dallarını uzatması gibi, sokaklar da birbirlerine yaklaşıyor, her yaklaşma bir ürperti anı sanki, çünkü her yaklaşmada gölge kendini insan yüzünde hissettirecek hale geliyor. Bir sokaktan bir sokağa geçerken, Fırat'ın kıyısına geldik. Elimi suya atmak istedim. İrkildim. Sonra Kürtlerin Teyar, Türkçe okunuşuyla, Dehar ya da Melik Tahir Türbesi'ne geldik. Abdest alıp namaz kıldım burada. Dualar ettim. Bir yeraltı şehriydi Birecik, gizemliydi, ama Teyar'ın türbesi akla hayale sığmayacak gizemlerle kaplamıştı içimi. Bir mezarlığa iniyordum, sanki ölüler beni bekliyorlardı, kulağıma tespih sesleri geliyordu; aşağı indikçe, içimde bir yerlerin aydınlandığını hissediyordum, bir mağara gibiydi, merdivenle iniliyordu buraya, sırtımı bir mezar taşına verip namaz kılıyordum.

Gittiğimiz sünnet düğünü ilginçti. Tekerdaş köyünün sahibi Salih ağanın oğlu malı mülkü batırmıştı, böyle söyleniyordu. Epey borçlanan Salih Ağa, çareyi küçük oğlunu sünnet etmekte bulmuştu. Düğünde para toplanacaktı. Bir gelenek miydi bu, yoksa bir dayanışma mı, anlamamıştım. Yemek veriliyordu, yemekten sonra bir adam eline tepsi alıp, herkesten para topluyordu ve verilen para miktarı yüksek sesle söyleniyordu. Miktar aynı zamanda feodal bir ölçüydü, kimin ne kadar akraba olduğuna dair bir ölçü... Çok para veren derinden akraba, az veren yüzeyseldi. Ancak verilen paranın miktarı altında yaşanan rekabet ve bunu besleyen feodal bir güruh da yok değildi.

Düğüne tümden akraba olanlar çağrılmamıştı; birbirini sevmeyen, kavgalı olan, çekemeyen kimseler de vardı. Babamı sevmeyen, babamın sevmediği Kangallı köyünden biri de vardı bu düğünde, sanırım adı Mustafa'ydı. Babamın karşısında oturmuştu. Babam onu görünce, beni yanına oturttu, bir yere kalkma dedi; kalkmadım, para tepsisi boyuna dönüyordu. Mustafa bir defa para verdi. Tepsi babamın önüne geldi, babam da para verdi. Babamın yanına oturmak, para verecek duruma gelen bir çocuk olmak büyük bir gurur verdi. Sonradan anladım, eğer karşı taraf bir kez daha para verip, babamın karizmasını çizerse, ben de para vererek karşı tarafın karizmasını çizeceğim!

Akşam Birecik'te kaldık, adını bilmediğim bir adam bizi misafir etti. Gece geç saatler olmasına rağmen kaldığımız evin sahibi çiğköfte yaptı. Bu sıralar temel mevzu düğünde olup bitenlerdi. Arada kaçan ayrıntılar beni derinden etkiliyordu. Bir adamın adı geçiyordu sürekli, adamın geceleyin kimler tarafından çok fena dövüldüğünden... Bu adamın adı Recep'ti. Yıllar önce berdel yapmıştı. Karısı Zeliha'dan dört kız çocuğu olmuştu, yakınları "bu kadar mal mülk kime kalacak" diyerek onu tekrar evlendirmek istemişlerdi. Recep ise ilk zamanlarda bu sözlere kulak asmıyor. Bir süre sonra kendisi Antep'te bir akrabaları aracılığıyla evleniyor, kimseye de söylemiyor. Günün birinde Zeliha bunu öğrenince kıyamet kopuyor. Zeliha bunu öğrendiği an başına kızgın küller atıyor, küller arasındaki ateş bir gözünü görmez hale getiriyor.

Bunu öğrenen kadının kardeşleri bir gece Recep'in yolunu kesiyorlar. Recep bugüne kadar yemediği dayağı yiyor, Zeliha evi terk ediyor, dört çocuk evde kalıyor. Sorun büyüdükçe büyüyor tabii. Recep'in kardeşleri ve akrabaları karşı tarafı dövmek istiyorlar, küçük kardeşi Reşat öldürmekten söz ediyor. Sonuç tatlıya bağlanıyor: Karşı tarafın erkek çocuğu olmasına rağmen, erkeğin tekrar evlenmesi halinde Zeliha eve dönüyor.

Geceleyin düğünün ayrıntıları arasında geçen bu öykünün kahramanlarından olan Recep'le yıllar sonra karşılaştım. İkinci eşi toplam üç kez hamile kalmış, bir oğlan üç kız doğurmuş kadın. İlk karısının bir gözü halen görmüyor. Kız çocuklarının hepsi gelin olup evden gitmişler. Zeliha ise kumasıyla birlikte oturuyor. Peki, aradaki kavga, kardeşleri için adam vuran kardeşler deyince Recep gülüyor ve diyor ki, "Şimdi diyorum gelin kardeşinizi alın, kimse sesini çıkarmıyor"

Birecik'in çıkmaz sokakları gibi çıkmazlarla dolu bir hayatı kaydediyordum belleğime.

YILMAZ GÜNEY, CÜNEYT ARKIN, ARADA KALAN YILLAR

İlkokul beşinci sınıftaydım. Yakup Kalfa İlkokulu'nda okuyordum. Yaramaz bir çocuk değildim, korkaktım; öğretmenim Nihal Akçal'dan müthiş derecede korkuyordum. Nihal Akçal'ın bir kızı vardı, Leyla. Leyla iyi Türkçe biliyordu. Nihal Hanım da sürekli onu okula getirirdi. Bu küçük çocuğun konuşması rüyama bile girerdi. Okuldan kaçardım. Kadir Ekinci diye bir arkadaşım vardı. Onunla boyuna firar ederdik. Kadir'in annesi erken ölmüş, babası başka bir kadınla evlenmişti. Hem okuyordu, hem de bir fırında, hamur kesen olarak çalışıyordu. Üvey annesi bazen Kadir'i dövüyordu. Babasına annem beni dövüyor diye söylediğinde, bu sefer sıra babasındaydı, o da dövüyordu. Kadir, Cüneyt Arkın hayranıydı. Ben de Yılmaz Güney. İkimizin birer defterleri vardı. Ben bu deftere Yılmaz Güney'in, Kadir de Cüneyt Arkın'ın fotoğraflarını yapıştırırdık. Yılmaz Güney ile Cüneyt Arkın bir mesele-

den dolayı kavga etmişler, Cüneyt karate yapmış, Yılmaz yüzüne sustalı vurmuş. Sonra Nuri Sesigüzel araya girmiş, barıştırmış. Kadir bunu büyük bir âlim gibi anlatıyordu.

İkimiz fotoğraflarımıza gözümüz gibi bakardık. Ben Cüneyt'in, o Yılmaz'ın bir fotoğrafını bulunca birbirimize verirdik. Yalan doğru kimi bilgilerle de Yılmaz Güney ve Cüneyt Arkın'ı iyi dost yapardık. İkisinin bir filmi olacak: Küçük Yunus, Büyük Yunus. Bunu bize kim söyledi, hiç bilmiyorum. Kadir'le boyuna okulu kırıp sinemaya gidiyoruz. Film dövüşlüyse giriyoruz, değilse, ya paramızı birleştiriyoruz, ya da çantamızda dolu bir tabanca gibi taşıdığımız Tommiks Teksasları da vererek, birer cizgi roman alıyoruz. Paramız yetmezse İnci Sineması'nın kapısı önünde duruyoruz, parça kısmı bitince sinemanın sahibi Fevzi amca bizi içeri alıyor. Biz bir an önce parçaların bitmesini istiyoruz. Sabırsızlığımızı bilen 'Sinemacı Elo' diye biri de boyuna türkü söylüyor, kaset çıkaracağını da eklemeden edemiyor. Karate filmi ara verince hemen hareketleri tekrarlıyoruz. Mahalledeyse yeni evler inşa ediliyor, kum dökülüyor, o kumlar üstünde filmlerden ezberlediğimiz karelerle 'kale bizimdir' oynuyoruz. Bu oyun bitince 'kolçu kaçakçı'. Hep kaçakçı oluyorum, kolcular beni yakalıyor, hapse atıyorlar. Benle Kadir bir yolunu bulup, firar ediyoruz. Bir de Kadir'le birlikte okuldan kaçtığımız bir gün var ki mümkün değil, atlayamam.

İbrahim Tatlıses Urfa'ya gelmiş. Boynunda bir kolye, geniş yaka bir gömlek, beyaz bir mont, düşmüş kalkmış bir Allah gibi Kızılkoyun Mahallesi'nde Volswagen bir taksiyle dolaşıyor. Etrafını çevirmişiz. İlle "Ayağında Kundura" türküsünü istiyoruz. Tatlıses bizi kırmıyor. Kırması mümkün mü? Tatlıses'in Urfa'da olduğunu, onu taklit eden, onun bütün türkülerini ezbere bilen mahalle arkadaşım İbrahim'e söylüyorum. Nerede diyor hemen? Bulamıyoruz. Balıklıgöl'de gezerken, bir kalabalık... İbo... İbo diye sesler geliyor. İbrahim yerinde durmuyor. Tam Dergâh'ın önünde Tatlıses'i yakalıyoruz. Dün "Ayağında Kundura", bugün yeni bir türkü istiyoruz: Ceylan. Tatlıses bizi kır-

mıyor. Sevgimiz bin kat artıyor. İbrahim, abi İstanbul'a gelsek, diyor... Tatlıses yüzüne bakıp gülümsüyor.

İbrahim'in Mevlüt diye bir kardeşi de var. Aklı fikri kuş avlamaktaydı. İbrahim benden büyük, asıl arkadaşım Mevlüt. Ama ben av işini sevmiyorum, İbrahim ise sinemayı seviyor, arabesk filmlerinin tümüne birlikte gidiyoruz. Mevlüt kuşları yakalardı. Kimi zaman boyunlarını hemen çeker, elleriyle derisini yüzer, cebinden eksik etmediği kibritle bir ateş yakıp, pişirirdi. Bu iyi haldi. Bazen de kuşların kanadına ateş verirdi, kuş kanat çırptıkça yanardı, döne döne düşerdi kuş. Mevlüt böyle acımasız biriydi, ama aynı Mevlüt ölü kuş gördüğü zaman dayanamazdı, hemen bir mezar kazar, gömerdi.

DARBE

Bir yıl sonra darbe oluyor. Sokağa çıkma yasağını kimse kıramıyor. Çocuklar bile kapı önünde sessizce oynuyorlar. Mevlüt elinde çakıyla, damın üstünde fır dönüyor. Evde canı sıkılan, dışarıyı merak eden yaşlılarsa hemen cipe bindirilip, götürüyor. Karpuz gibi cipin içinde insan kelleri vardı. Tanıdığımız yüzlerce kişi gözaltındaydı. Aileler çocuklarından haber alamıyorlardı. Darbe sabahı babamın ilk işi, Mehmet abimin kitapları ile benim Yılmaz Güney kartpostallarımı yakmak oluyor. Herkes silah teslim ediyor. Tufandı sanki, darbenin ilk günlerinde büyük bir çatışma oldu, evimizin yakınlarında. Film seyreder gibi izledik. Bir film anlatır gibi de akşamleyin anlattım. Artık hayatımızda bir asker ve Kenan Evren eklenmişti. Kenan Evren'in fotoğrafları boyuna satılıyordu. Dükkânların tek süsü Kenan Evren ve Bülent Ersoy'un fotoğraflarıydı; ayakkabı boyacıları Yılmaz Güney'in yerine kadın artistlerin posterlerini asmışlardı. Devrimcilerin dolup taştığı sokaklar bomboştu, Türkeş'i kente bırakmayan şehir, şimdi Kenan Evren'e pankartlar açıyordu: Paşam hoş geldin. Kızılkoyun, Haleplibahçe beyaza boyanıyordu. 'Kahrolsun Faşizm' yazılan duvarlar, kireç kokuyordu. Beyaz renk bir tehditti sanki, hepinizi boyarım demekti;

erkekleri hadım eder, kadınları düzerim demekti. Korkunç bir erkek-asker imgesiydi bu. Beyaza düşman oluşum, beyazı hep yazdığım şiirlerde arsız diye niteleyişim bundandır. Kentle, evle, evin duvarlarıyla bir hesabım başlıyordu. İçimdeki yabancı, tırnaklarını biliyordu âdeta. Sarayönü'nde korka korka yürüyen gençler, karakol önlerinde bekleyen kadınlar, abisi teslim olunca kadar, rehin tutulan küçük kardeşler... Küçük kardeşlerin trajedisi başlıyordu bu sefer. Bu küçük kardeşlerden biri halam oğlu Mustafa'ydı. Darbenin ilk günleri Mustafa'nın abisi Mehmet yakalanmadı. Bunun yerine Mustafa alınıp karakola götürüldü. Halam sağa sola koşuşturuyor, erkekler korkuyor. Bir süre sonra Mehmet yakalanıyor. Trajik bir yakalanış, askerlerden biri dipçikle Mehmet'in burnuna vuruyor, böyle yakalanıyor. Mehmet toplam altı yıl Diyarbakır Cezaevi'nde kaldı, 86 yılında bırakıldığı zaman ilk yüzüne baktım, burnu eğikti. İçimden çocukluktan çıkmış toy aklımla bu eğik burnun intikamını alacağım, dedim. Bir ay sonra Mehmet askere gitti, döndü, evlendi, adını son duyduğumda Kuşadası'ndaydı. Mustafa ise darbeden sonra İstanbul'a gitti.

Darbeden sonra küçük kardeşler İstanbul'a gelerek, burada hayatın türlü tezgâhları içinden geçerek hayatı ezberlediler. Evden kaçan kızlar, bir daha eve dönmediler, erkeklerse dönünce artık İstanbullu oluvermişlerdi. İlkokul darbeyle bitmişti, artık siyah tahta yoktu, okul tahtaları yeşile boyanmıştı. Mahmut Tuncer, Yakubiye ile Haleplibahçe arasında kalan nar ağaçlarıyla dolu bahçede Ferdi Tayfur'dan şarkılar söylüyordu: *"Istırap çemberi sardı beni kollarına."* Yoksulların gözbebeği Abdullah Papur ve Kepekçi Avde artık dinlenmiyordu.

Merkez Ortaokulu'na kaydımı yaptığım zaman artık Türkçe'yi tam tekmil öğrenmiştim, abimden kalan *Han Duvarları*'nın neredeyse tümünü ezberlemiştim. Merkez Ortaokulu'nun yan tarafındaysa lise var. Kapı önünde sürekli asker duruyor. Sınıfımız asker ve polis çocuklarıyla dolu. Hiç birine kanım kaynamıyor. Dahası, onlardan korkuyorum. Evimiz Haleplibahçe'deydi. Babam ve abim bu mahalleden taşınalım diyorlardı, eve gelince-

ye kadar yazın toz, kışın çamur doluyor pantolonumuz, diyorlardı. Hatta Süleyman abim İpek Yolu'nun kenarındaki bir taşın altına kadife koymuş, asfalta çıkınca ayakkabılarını siliyor gibi rivayetler var. Orta ikinci sınıfa geldiğim zaman Halepli Bahçe'den taşındık.

İpek Yolu Mahallesi'ndeki evi yapmamız başlı başına bir olay. Yan komşumuz Sabiha Teyze'nin küçük çocukları ev yaparken, yapmadıklarını bırakmadılar. Kendileri de Kürt'tü, Antep'liydiler. Ancak evde artık tek kelime Kürtçe konuşulmuyordu ve bizim için, 'Kürtler' tabirini kullanıyorlardı. Bundan gocunuyorum. Ama apartman hayatı kolay değil, diyorum, olacak. İlkin bodrum katın üstüne bir daireyle başladık, sonra bu ev beş kata çıktı. Süleyman abim iki yıl bizimle oturdu, sonra ikinci kata çıktı. Apartman başka bir şeydi. Karşı komşumuz, bizim ev yapmamızla birlikte evlerine güneş girmediğini, bizim onun evini değersizleştirdiğimizi söylüyordu. Yoktan bahanelerle yengemle kavga ediyordu.

Yeni taşındığımız mahallede tek arkadaşım Reha'ydı. Reha'ların bahçeli büyükçe bir evleri vardı. Okul çıkışında bu evin bahçesinde top oynuyorduk. Reha'nın iyi bir babası vardı, hepimiz korkardık. "Reha" diye bağırdı mı, Reha ayağındaki topu bırakıp koşardı. Reha'yla anlamadığım bir sebepten dolayı küstük. Sonra top oynama bahanesiyle Selahattin'le tanıştım. Selahattin'in bir de amcası var, Necmettin. Ara sıra kavga ediyoruz. Ama başkasına karşı birlik içindeyiz. Okul çıkışında hep birlikte top oynuyoruz. Selahattin'lerin evleri evimiz gibi. Küçük bahçeleri var: arsız naneler ve küçük bir incir ağacı.

Bahçede yapmadığımız bir şey kalmadı. Voleybol, basketbol, futbol, çelik çomak... Bu arada Tommiks Teksasların yerini Peyami Safa almıştı. Okuldan eve, evden okula birlikte gidip geliyoruz. Abilerimle aramdaki yaş farkı Selahattin'le ilişkilerime yansıyordu. Selahattin bazen küçük kardeşim oluyordu, bazen abim. Bazen onu koruyordum, bazen ona sığınıyordum. İki yaşlı adam gibi sefaletten ve siyasetten konuşuyorduk. Selahattin'in annesi-

niyse annem kadar seviyordum. Berdeldi. Yüzünde bir sıcaklık, bir güven duygusu vardı. Ettiği nasihatler ayet gibiydi ve nasihatlerin hepsi "akıllı olun kimse demesin" diye başlardı. Mahallede kavga etsem, Selahattin'den çok ona güvenirdim. Yıllar önce kocası trafik kazasından ölmüştü, beş çocuğuna hem annelik hem de babalık yapıyordu. Bir babanın nasıl ana olacağını asla bilmediğim, görmediğim bu topraklarda, bir kadının nasıl ana ve baba olduğuna en iyi örnekti Sıdıka abla.

1984 YILI

Lise birinci sınıftaydım ki kapı çalındı. Bıyıklı bir adam bizim evi soruyor. Arabadan bir valiz indiriyor. Hüseyin Yücel'in evi mi diye soruyor bana, evet, diyorum. Adam içeri girmeye çalışıyor. Bırakmıyorum. Ablam gürültüyü duyuyor. Aniden bir ses kopuyor, Mehmet diyor. Mehmet bana bakıyor, ben ona... Birbirimizi tanımıyoruz, abim Almanya'dan geliyor İlkokul beşinci sınıftayken Almanya'ya giden, beni hâlâ çocuk gören abim, karşısında boylu poslu, sesi kalınlaşmış bir delikanlı görüyor. Kimse ne yapacağını bilmiyor. Okula gitmiyorum. Abime bakıyorum sırf. Abim bana bakıyor. Bir evden bir eve geçişim iki bakış arasında geçiyor. Bu ev halen ailemin içinde olduğu ev ve hâlâ yüzlerce hatırasıyla belleğimde duruyor.

Zihnim bu evde kitaplarla dolup taştı. Bu ev benim için kitap anlamına geldi hep. Kitaplarıma ilk kütüphaneyi bu evde kurdum. Okul okumuyor, aklı fikri kitaplarda diye bu evde kitaplarım saklandı. Kitap okuyorum diye polis bu eve geldi. Hapisliğim bu evde başladı. İlk bildiriyi bu evin bacalarında sakladım, ilk bildiriyi bu evde yazdım. En büyük ölümleri bu evde yaşadım. Korku ve yalnızlığım bu evle aynı yaşta oldu hep. Ölme korkusu, yaşama korkusu bu evde başladı. Bu evin köşesinde sinsi gölgeler hiç eksik olmadı, bu evin duvar dibinden oturduğum odanın camlarına ateş açıldı. Babam bu evde öldü, yeğenim bu evde öldü. Bu evde Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına*'sını okudum, Nazım Hikmet

ve Gorki kitaplarıma polis bu evde el koydu. Murathan Mungan'ın *Taziye*'sini bu evde kıskandım. Gazzali bu evde uykularımı kaçırdı. Pavese'yle bu evde yaşlandım. Bu evin duvarlarına ilk şiirlerimi yazdım. Yılmaz Güney'in *Yol* filmini gizlice bu evde izledim. Urfa'ya gelen iki *Varlık* dergisinden birini bu evde okudum, *Gösteri*'nin şiir kasetlerini bu evde dinledim. *835 Satır*'ı, *Sahtiyan*'ı, *Maria*'yı, *33 Kurşun*'u, "Bursa'da Zaman"ı, "Seyfi Baba"yı bu evde ezberledim. Melih Cevdet Anday'a, Murathan Mungan'a, Cemal Süreya'ya, Mustafa Karasu'ya, İrfan Babaoğlu'na, Fevzi Yetkin'e, İsmail Beşikçi'ye bu evden mektuplar yazdım. Bu evden ölülerle konuştum: Raskolnikof, Kirilov, Pavel, Nana, Suat, Turgut Özben'le bu evde kavga ettim. En çok namazı bu evde kıldım, en çok orucu bu evde bozdum. Cesare Pavese'nin ilk öyküsünü bu evde taklit ettim, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nun tümünü, özellikle kadavra sahnesini bu evdeki kasvetli uykularım sırasında rüyamda gördüm. Bediiüzaman hep bu evdeydi. Uzun ince parmaklarıyla kaval çalan Seyit bu evdeydi. Mazlum Doğan bu evdeydi, Deniz Gezmiş bu evde ve hepsinden çok çok sevdiğim Che, kitaplarından önce fotoğraflarıyla bu evdeydi.

Bu evde hep yalnız kaldım. Babam emekli olduktan sonra köye gitti. Evde benden başka kimse yoktu. Karaca abim öğrenciydi, Mehmet Almanya'da, Süleyman evliydi. Bu evde ilk edebiyat dergisini çıkardım. Polis ikide bir evi bastığı için, bu evde bütün abone adreslerini ezberledim. Silahtan bu evde korktum, polisten bu evde. Babamdan bu evde korktum.

Ve Yasemin'e bu evde, ona hiçbir zaman göndermediğim mektuplar yazdım. Görmek için nice yol teptiğim, gördüğüm zaman da yolumu değiştirdiğim Yasemin ile Devrim'i bu evde güzeldiler. Hayal bu evde büyüktü. Ama İstanbul vardı. Yazı yazdığım yerel gazetelerden, sonra yavaş yavaş bizim dediğimiz dergiler gazeteler çıkacaktı.

Ancak bu evin damından, hiçbir komşumuzun evine geçemez olduk. Kardeşlik bitmişti. Herkes kendi damında oturuyordu. Halepli Bahçe'deki gibi geniş cemaatler dam üstünde kurul-

muyordu. Dam yoktu, apartman vardı, odalar bomboştu. Ben bu evde otururken kapının önünden siyasi polisler eksik olmazdı, ben ayrıldıktan sonraysa haciz memurları... Ve bu evde ablam berdel oldu.

RAHİME ABLAM BERDEL OLUYOR

Ablam 1986 yılında evlendi. Sam diye Bozova yakınlarında bir köy vardı, bu köyden birileri araya birilerini koyarak berdel yapmak istediklerini söylüyorlar. Bizimkiler sıcak bakıyor. Karaca abim askerde. En azından askerliği bitse... Karşı taraf, ne gerek var, diyor. Biz önce düğün yapalım, ardından Karaca askerliğini bitirir, dönerse siz düğün yaparsınız. İlk anlaşma böyle. Araya annem giriyor, babam ve abim destek çıkıyorlar anneme, annem diyor ki, "Kızım bugüne kadar şehirde büyüdü. Köy işi nedir bilmez. Bizim kendi köyümüze bile gitmez kızım"

Ablamın kayınbabası olacak olan Ali adındaki adam, anneme dönüyor, "Senin kızın benim kızım. Ona süt mü sağdıracağım, tezek mi yaptıracağım, ben sütü sağarım, tezeği ben yaparım. Zaten bu iş olsun, bizim otobüs var, şehre yerleşirler," diyor. Koca adamın "Ben süt sağarım, tezek yaparım" demesi bütün soruların önüne geçiyor. Karaca abiminse olup biten hiçbir şeyden haberi yok. Ben istemiyorum, diyorum ki, "Ablam evlenmesin, Ali denen adamı sevmedim" Abim ve babam kızıyorlar. Ayıptır diyorlar, şimdi sen böyle konuşuyorsun, sonra derler ki büyükleri alıştırmış. Sözümün anlamsızlığını anladığım zaman susuyorum. Susmak uzayıp gidiyor, içimde tonlarca kelime kırılıp dökülüyor. Oysa ki bir şeyler söylemek istiyorum ve söylediklerime birilerinin, en azından babamın ya da annemin bir şeyler eklemesini istiyorum olmuyor, anlıyorum ki ben fazlayım ve susmam gerek; hayatımla ilgili aldığım ilk karar. Ablama benziyorum işte, bir karar veriliyor ve uyuluyor, o kadar... Çevremde gördüğüm her şey boş bir alana dönüyor ve hâlâ o boş alana bakmak canımı yakıyor, susuyorum ve ne Tanrı'ya ne de

insana inancım kalıyor, ikisi de yalan söylüyor. Ortada tek gerçek var, o da berdel.

Bir gün Ali ve yakınları 'berbi' olarak bize geliyorlar, yedi-sekiz kişiler. Yüzüm bir merdiven basamağı. Çıkıp Selahattin'lere gidiyorum. Selahattin'inle birlikte boyuna yürüyoruz. Ablam berdel olacak diyorum, Selahattin'in gözleri buğulanıyor, bir şey söylemiyor. Dönüp tekrar eve geliyorum. Somurtuyorum. Düğün günü bu susku 'bir şey istiyor' diye yorumlanıyor. Adetmiş, evin erkek çocuklarından birine ya silah ya da silah değerinde bir hediye verilirmiş. Oysa ki gözlerim bir kuyuya düşmüş, ablamı bile görmüyorum artık. Sonra babam ve abimle birlikte ablamı söz verilen yere götürüyoruz, *berbi'ler* peşimizden geliyorlar. Karaköprü'de onların arabaları karşılıyor bizi. Ablam gidiyor. Araba kayboluncaya kadar bakıyorum. Oturduğum yerde bir ot var, otla uğraşıyorum, otu yerden sökerken, babam, "Kalk gidelim," diyor. Eve gidiyoruz, ama bir değirmen olmuş sanki dünya ve sanki ablam gelin gitmemiş, bir değirmene gönderilmiş ve bir süre sonra un biçiminde geri dönecek.

Birkaç ay sonra Karaca abim askerden dönüyor. Ablam evde yok. Karaca'ya söylenen ilk söz, evleneceksin. Karaca itiraz etmiyor. Görmediği, tanımadığı bir kadınla evlenmeye karar veriyor. Karaca işsiz. İnşaatı bitirmiş, askerliğini yaplış ama işsiz, iş bulması zaman alacak. Karşı taraf zararı yok diyor, ne zaman olsa iş bulur, diplomalı adam işsiz mi kalır? Uzatmadan düğün günü için karar veriliyor. Karaca evleniyor. İlk günler pek sıkıntı yaşanmıyor. Bir süre sonra işsizlik Karaca'nın canını yakıyor. Ne bulsam yaparım diyor ama iş yok. İşten söz etmek, idam mahkûmuna ipten söz etmek gibi bir şeydir. Karaca bu yüzden evle, babamla, abimle problemler yaşıyor. Kavgalar, gürültüler birbirini izliyor. Bir kurban olarak Karaca'yı izliyorum. Kurban kan döküldükten sonra, yaşayanların günahlarını sırtına almaktır. Oysa ki tek olsa evlenmese, çok rahat gününü gün eder, işsizlik canını yakmaz. Yengem ve ailesiyse gayet mutlular. Bugüne kadar ilkokuldan daha fazla okumamış bir aileye yüksek

okul okuyan bir damat piyango bileti gibi geliyor. Ablamsa ayrı bir kurbandır. Evlendikten sonra kocası askere gidiyor. Tam iki yıl asker yolu bekliyor. Bize geliyor, köye gidiyor, sıkılıyor. Karaca'nın eşi Nazire hamile kalıyor, ilk çocuk erkek. Karşı taraf mutluluktan uçuyor. Derken bizim enişte Ahmet Çetinkaya askerden geliyor. Ablamın çocuğu olmuyor. 'Rahime kısır' dedikoduları başlıyor ve ablam resmen köyde bir esir gibi yaşamaya başlıyor. Bir sürü sıkıntı çekiyor, ama bu sıkıntıları babam ve abim duymasınlar diye hep sineye çekiyor. Nasılsın diye sorduklarında, iyiyim, diyor.

Hiç unutmam, siyasi sebeplerden dolayı aranıyordum. Bir gece vakti ablamın yanına gittim. Biraz konuştu, sonra sustu. Sonra biraz para verdi bana. "Bu parayı giderken bana ver," dedi. Anlamadım. Sonra konuştu, "Kimse demesin ki kardeşi yanına geldi, bir şey vermedi," dedi. "Abla," dedim, "böyle şeyler de mi var?" Yine sustu. Sonra Fırat'ın kıyısına gittik birlikte. Belki iki saat oturduk, hiçbir şey söylemedi.

Sürekli hastalanıyor ablam. Urfa'ya getirmiyorlar. Süleyman abim gidip getiriyor, doktora götürüyor. Abim denk gelmediği zaman ablam hasta olduğunu bile söylemiyor. Sonra hamile kalıyor ablam, küçük bir sevinç. Ablam artık tutunacak bir dalı olduğunu anlıyor. Kız ya da erkek fark etmez diyor ablam, kızımı okuturum, birlikte yaşarız ve bunlardan kurtuluruz, diyor. Meğer kendi aralarında konuşuyorlarmış, eğer kız olursa oğullarını yeniden evlendireceklermiş. Ablamın hastalığıysa onlar için bir kurtuluş sanki. Ablam daha çocuk sahibi olmadan ölse çocuklarını evlendirmiş olacaklar. Bir taşla iki kuş, yani. Hem kendi kızlarını güvenceye alıyorlar, hem de kendi oğullarını, Karaca ve Rahime'nin kurbanlığıysa kimsenin aklına gelmiyor.

Bu aralar bir yanda *Yeni Ülke* gazetesinde çalışıyorum, diğer yandan *Halay* adlı bir dergi çıkarıyorum, günlük çıkacak olan *Özgür Gündem* için hazırlıklarımız var. Günlük gazetenin çıkmasıyla birlikte devletin gazetecilere yönelimi artıyor, arkadaşlarım öldürülüyor. 1992 yılında İstanbul'a geliyorum. İki yıl İstanbul'da

kaldıktan İzmir... İzmir'den 1998'de tekrar İstanbul'a dönüyorum. Gazete, günlük hayat derken Urfa'da ne olup bittiğini bilmiyorum. Telefonla kurulan ilişkide, nasılsın sorusunun cevabı hep "iyiyim" oluyor. Bir süre sonra bu 'iyiyim'in gerçek anlamı peş peşe gelen ölümlerle ortaya çıkıyor. Bu anlamda, 1998 yılının hayatımdaki karşılığı tek kelimeyle acı oluyor. Yeğenim ölüyor, babam ölüyor. Her şey altı ay içinde oluyor. Babam ve annem köydeler. Ahmet adlı bir akrabamız köyde babama diyor ki, "Duydun mu?" Babam, "Neyi?" diye soruyor, cevap kısa oluyor: "Süleyman acayip iflas etmiş." Bunun üzerine babam anneme başının ağrıdığını söylüyor. Bir hap istiyor. Haptan sonra babam, birden sol tarafına düşüyor. Urfa'dan abim aranıyor, hastane, şu bu derken, babamın kanser olduğu anlaşılıyor. Babam önce Antep'te Samko Hastanesi'nde, ardından Almanya'ya götürüldü. Sonuç değişmedi. Kimse babamın bu hastalığına razı değil. Evde bir ölüyü beklemek herkese acı veriyor. Derken Mart'ın serin günlerinden birinde bir ölümle herkes allak bullak oluyor. Küçük yeğenim Mehmet Urfa'da kanalete düşerek boğuluyor. Üç gün Mehmet'in cesedini arıyoruz. Bir yanda taziye, bir yanda hasta... Babam bilincini yitirmiş, Fatma halam, İsa amcam ve annem dışında kimse yaklaşamıyor babama. Ablamsa evde oturmuş, kendi içinde zavallılığın bütün kareleri yüzünden okunuyor. Niye eve gitmediğini soruyorum, cevap vermiyor, yüzü siyaha kesmiş, içinde bir yerlerin yok olduğunu fark ediyorum. Annemse suskun. Pek üstelemiyorum, sonuçta 'babam hasta, yeğenim öldü, evi ne yapayım' diyerek beni susturabilir ablam ve bu açıklamaya bir şey diyemem. Durmadan küçük kızına bakıyor, durmadan küçük kızının tek kapısı olduğunu söylüyor ablam. Meğer üstüne kuma gelmiş ve karşı taraf, biz babam ve yeğenimle uğraşırken onlar oğullarını sesiz bir şekilde evlendirmişler. Mehmet abim, ablamın kayınbabası Ali'ye telefon açıyor. Bir sürü söz söylüyor, ben arıyorum. Adamlarda çıt yok.

İstanbul'a dönüyorum, bir kafese dönüyor İstanbul. Urfa'yı arıyorum sürekli, ablam ya bizde ya da hasta. Eskiden ablamla

ilgilenen Süleyman abim, kendi yarattığı borç cehenneminde ve kendi evlat acısı içinde kıvranıp duruyor. Ablam bana iyi olduğunu söylüyor. Bir ineği olduğunu söylüyor, kendisine kimsenin karışmadığını. Arada şakalaşıyoruz. Eski bir anımızı hatırlatıyorum, diyorum ki hatırlıyor musun, hatırlıyor, hangi bir gün teyp almıştık, ben de gizliden sesini teybe almıştım. Akşam Süleyman abi geldiğinde yeni bir kaset aldığımı söylemiştim. Kasette sesin vardı, türkü söylüyordun. Abim kızmıştı. Beni dövmüş, teybi de kırmıştı... Hatırlıyor musun, hatırlıyor. Hani bir gün, ablam yeter diyor, nefesi çıkmıyor, astımı azıyor sürekli, ev tavan üstüne geliyor, duvarlar yıkılıyor, sesi bölünüyor, bir cehenneme dönüyor kendi evi, kendi kurduğu yuvasında bir esir gibi yaşıyor. Bir yıl böyle geçiyor, bir zaman böyle bölünüyor hastalığa...

Derken 15 Ocak 2000'de bedelli olarak askere gidiyorum. Gazeteden herkes askere gitmeye başlıyor. Gazete, askere gidenlerin bir taksidini karşılıyor. Askerde her gün annemi arıyorum. Telefona çıkan ses annem değil. Evin içinde bir uğultu var. Kimsesizliğin sese dönüştüğü bir uğultudur bu. Annem geliyor. Ne oldu, hasta mısın? Yok diyor. Ardından misafirlerim var, oturuyoruz diyor. Ablamı arıyorum, köyü; köy telefonu cevap vermiyor. Bir süre sonra telefonun fişinin çekildiğini anlıyorum. Ama takmıyorum. Askerlik bitince İstanbul'a dönüyorum. Annem beni çağırıyor, Mehmet abim arıyor, "Akşam İstanbul'dayım," diyor. Diyorlar ki Hedibe halan öldü. Halamın cam sandığı aklıma geliyor. Küçük kumaşların yerleştiği bir sandıktı bu ve camdaki tek çocuk fotoğrafı benimdi. Halam bazen bu fotoğrafı camı silerken öptüğünü söylerdi. Akşam abim Almanya'dan geliyor, ablamın öldüğünü öğreniyorum. Urfa'ya gidiyoruz. Ne ağlamak, ne de içimin yanması. İlk kez ölümle ilgili garip bir duygu kaplıyor içimi ve bu duygu bir tek kelimeyle özetliyor kendini, kurtuldu. Kimse duymuyor bu kurtuldu sözünü, ama içimden bağırıyorum, kurtuldu. Çünkü ablamın bedeni yaşadığı günlerde kurtlarla doldu, etrafı hep kurttu, ablam kurtuldu. Ablamın ölümünü duyu-

yorum, halamın taziyesine gidiyorum. İki ölüm iki berdel, iki hayat burnumun ucunda tutan iki insan... Gitmek istiyorum, gitmek hangi ülkede gitmektir ki nereye gideceğim, gökyüzünü kollarıyla sarıp sarmalayan yelin iki kez insanı yarattığına inanıyorum, iki kez ablamın ve halamın yaratıldığına inanıyorum; birinci yaratılışları kuşkusuz berdel, ama ikinci yaratılışları melek. İkisini geniş kanatlarıyla gökyüzünde hissediyorum, kollarını öylece açmışlar ve kurtuldukları insanlara acıyorlar sadece.

Ablamın taziyesi biterken, halamın taziyesi başlıyor. Halamın taziyesi Urfa'da kayınbiraderinin evinde yapılıyor. Kocası üzgün gibi görünüyor. Gerçekteyse üzgün değildi. Hasta bir kadından kurtulmanın telaşı ve yeni alacağı kadının sevinciyle karışık bir ifade taşıyordu yüzünde. Konuştuğu sözlerin anlamsızlığı jestlerinden doğan acemilikle kendini hemen dışarı vuruyor. Taziye eviydi, bu yüzden bize Hedibe halam dışında yaşadığı hayatının anlamsız olacağını söylüyor. Bundan sonra ne olacak diye soranlara, "Çocuklarımın hem annesi hem de babası olacağım," diyor. Hem annelik hem de babalık zor bir işti, ancak enişte, asıl Hedibe'nin ölümünün zor olduğunu, çocuklarını asla yalnız bırakmayacağını eklemeden edemiyor. Kimse bunları sormuyor, o bunları söylüyor.

Eskiden taziyeler Urfa'da uzun sürerdi. Artık taziyeler kısaydı. Kent merkezinde oturanlar üç gün, köyden gelenler içinse en fazla iki hafta gibi bir hüküm vardı. Taziyede ağlayan Mehmet enişte, Hedibe'nin ölümünden üç hafta sonra kendi çapında mütevazı bir düğünle evleniyordu. Çocukları olmaz deyince, niye olmasın diye tepki gösteriyordu. Evleneceksen bari yaşıtın biriyle evlen diyen çocukları ısrar edince de, "İstemiyorsanız ayrılırız, ben kendime ayrı bir ev tutarım," diyordu. Gerçekten de istediğini yaptı ve kızı yaşında bir kadınla evlendi, üstelik Hedibe'nin kırkı çıkmadan yapılıyordu bütün bu işler. Ve kırkından sonra da yapılan ilk işlem çocuklarıyla yolunu ayırmak, kendi yaşantısını kaldığı yerden sürdürmekti. Böyle yaptı.

Erkek evlat ise kız kardeşlerine sahip çıkacaktı. Hedibe halamın üstüne titrediği oğlu Nebi, kız kardeşlerini yanına alıyor. Ba-

başıyla yollarını ayırıyor, kardeşlerime ben bakarım, diyor. Baba ise yeni çocuklar doğuran kadının yanında mutluluk oyununu oynuyor.

Ablamınsa taziyesini görmedim. Kim hangi sahte gözyaşları döktü, bilmiyorum. Ablamın ölüm haberinin geldiği gün müthiş bir kar var. Telefon açıp diyorlar ki "Rahime öldü" Öldü demek, gelin cesedinizi götürün anlamını taşıyor. Gece gelen bir haberdi bu. Hasan ve Karaca abim duyuyorlar bu haberi ilkin, ama geceleyin yola çıkmak mümkün değil. Sabahı bekliyorlar. Anneme söylemiyorlar. Sabahın ilk ışıklarında yola çıkıyorlar. Sam köyüne vardıklarında yol geçit vermiyor, araba dönüp duruyor karda. Sonuçta varıyorlar. Ablam öylece duruyor. Kaskatı kesilmiş, annem anlatıyor, yüzünde bir gülümseme var. Küçük kızı yanı başında oturmuş, bir mum gibi annesini aydınlatıyor. Ablamın kayın anası, kayınbabası, kocası, kızları ellerini ağızlarına sokmuşlar, tükürüklerini gözlerine götürüyorlar, ağladıklarını ifade etmek istiyorlar, içlerinde korkunç bir kahkaha tufanı, bu evde, bir berdelden, bir bedelden kurtuluyorlar. Süleyman ve Karaca abilerimin yüzlerinde korkunç bir kimsesizlik, elleri ilk kez havayı tutmuyor, gözleri ilk kez kör, bakışları ilk kez kendi içlerine çevrilmiş, belki de ilk kez bu kadar yalnızlar.

Ablam benim için bir efsaneydi hep.

Bir efsane diyorum ama, bir ayetti demem gerekiyor.

Bir çoban efsanesinin ilk cümleleri nasıl başlar?

Nar, ceviz ve sütle başlamam mümkün olabilir mi?

Bilmiyorum.

Öğlendi diyebilirim, güneş toprağı bir tandır gibi yakıyordu diyebilirim, her şey yanıyordu, diyebilirim ve bir çoban bana ceviz ağacının tarihini anlatmaya başladı, diyebilirim.

Ancak efsaneler insanların gözlerini açar, doğru anlatılmayınca da anlatan kör kalır, kahramanların kazandığı, âşıkların kaybettiği savaşlardan insanlara kalansa yalnızca acıdır.

Bildiğim, bir ceviz ağacının gölgesindeyim; ötede bir göl vardı, gölün aynasında koca kayalar dans ediyor, gölle şeytan dendiğini

duyuyorum,bir kurbağa yanaşıyor kıyıya, dudaklarımı sıkıca kapatıyorum, eğer kurbağa dişlerimi sayarsa ölürüm.

Bir efsane mi başlıyor, yoksa kendimi bir efsaneye mi ekliyorum, bilmiyorum, sağıma soluma bakıyorum, kimse yok, çalılardan bir ses gelse, ses yok.

Dur diyor bir ses, dur, çalılardan yükseliyor bu ses, dur dedikçe de sanki yer yarılıyor, sanki gökyüzünü örtmek istercesine siyaha boyanıyor, bir yağmur başlıyor sonra, ardından altı rengini yıldızlara bırakmış, sadece kırmızıyla inen bir gök kuşağı, bir kadın bu, bir gökkuşağı değil, adını soruyorum, her tarafım titriyor, korkuyorum. Korkumu anlıyor kadın, adını soruyorum tekrar, Zin'i at kafandan, diyor, gerçek yaşanılmazsa bile ölmeye değerdir diyor, Allah'ım diyorum, ben ne yaptım, nerdeyim ben, kadın gözlerini gözlerimin içine dikiyor, ey yabancı diyor, geceleyin kalk, gölgen altında uyumayı da artık bırak, soyun derinden, bir şeyin güzel olması için ona güzel bakmak gerek, çirkin, senin çirkin bakışından başka ne? Adını soruyorum, adların ne önemi var, diyor; hepimiz göldeki balıklar gibiyiz, gölden çıkınca kokarız, adlarımız kaderimizi belirler, adlarımızla birbirimize baktıkça gölden çıkan balıklar gibi oluruz, korkarız, ama merak ediyorsan söyleyeyim, adım Rahime, Rahime Hüseyin.

Burada her adın bir efsanesi olur diyorum, evet diyor, ardından, eğer dinlersen, eğer dilersen, adımın tarihiyle zamanını da almak istemem ama anlatırım, diyor. Sessizleşiyor, ellerini birbirine düğümlüyor, ailesinden bahsediyor. Ben ne ailemin, ne de kocamdan aldığım soyadıyla mutlu oldum, diyor, bu yüzden bu iki soyadı yerine babamın adını anmak, onun adıyla anılmak benim için daha anlamlı. Öyle mi diyorum, öyle diyor.

Anlatmaya başlıyor sonra, anlatıyor mu, yoksa ben bu anlattıklarını duymak mı istiyorum, bilmiyorum.

Uzun boylu değildim, kısa da sayılmazdım. Simsiyah gözlerimin olduğunu söylerdi babam, o böyle deyince kendimi dünya güzellerinin yanına koyardım, Esma Sultan da kimdi, Şemsa Musa kim? Hem babam hem de annem aynı gün doğmuşlar,

Kadir Gecesi. Annemin adının Leyla, babamın adının Hüseyin olması buradan geliyor. Kadir Gecesi'ni çok severim, dünyadayken, yani sizin aranızdayken Kadir Gecesi yağlı ekmek (bişe) yapardım, tek tek evlere dağıtırdım. Kapımıza gelen fakirlere mutlaka yemek verirdim. Sonra Kadir Gecesi televizyonlardan naklen yayınlanmaya başlandı, bir yanda Kuran okunurken, diğer yanda uyumaya başladık. Ama burada Kadir Gecesi güzeldir, bir görseniz. Hz. Muhammed bey'az elbiseler içinde bütün peygamberlerle birlikte yanımıza gelir. Her taraf misk kokar, amber kokar. Biz ona bakarız, o bize bakar. Yüzlerimiz birleşince yekvücut olduğumuzu anlarız, sonra ayrı vücutlar içinde yaşamaktan yorulmuş ruhlarımız tartılır. Ruhumuz zaten yaşadıklarımızın kantarıdır. Öyle bir kantardır ki bu ne eksik ne de fazla. Hayatta yaptığımız her şey, gerçek değerini onda tartılırken belli olur. Ben bütün yaşadıklarımı dünyada çektiğim için ruhum bedenimden kuş gibi uçtu, şimdi öyle bir hafif ki... Ailemden ölen herkesin üzerinde bir kuş gibi geziniyorum. Herkes bana bakıyor, ben herkese bakıyorum. Babam beni böyle görünce göğsü kabarıyor, baba diyorum, ben buradayım, yanındayım. Babam gülüyor. Ona Kevser Irmağı'ndan su getiriyorum, Aden Bahçesi'nden incir, üzüm, nar. Kızım yorulduun, dur diyor babam, yok diyorum, benim cennetim senin ayaklarının altında, senin yanında. Babamı hep sevdim, hem dünyada hem ahrette yanında olduğum için ne kadar mutluyum. Babamın, annemin bir gecelik emeğinden doğan ben şimdi çok rahattım, üzüntüm dünyada bıraktığım küçük kızım, annem, kardeşlerim. Çok mu uzattım, bilmiyorum, bildiğim dünya içi boş bir top, ben bu top içinde nasıl dayandım, bilmiyorum. Bir evimiz vardı, bir odamız, annem, babam, kardeşlerim bir arada yatardık, geniş bir bahçemiz vardı; babam para kazandıkça bu bahçeye birer oda yapacaktı, yaptı da, ancak ilk zamanlarda koca ağaçlar diktik, bunlardan biri de incirdi, ben bu incir ağacını çok severdim, küçük kardeşimi bu incir ağacına yaptığım salıncakta günlerce sallasam, günlerce ona ninniler

söylesem yorulmazdım. Ah o yaramaz çocuk, ne kadar özledim, bir yanıma gelse, ne kadar özledim, bir bilsen, dünya ona göre değil. Sonra odalarımız çoğaldı, odalar çoğaldıkça yalnızlığımız arttı, her birimizin bir odası oldu, yalnızlık duvarlarda kabuk bağladı, incir ağacını söküp attık, içim burkuldu, ama nafile, içimden bu incir ağacıyla bir gün mutlaka buluşacağımızı söylüyordum, öyle de oldu, zavallı ağaç benimle birlikte geldi cennete, hep yanımda, hep yanındayım. Bu incir ağacına sırtımı dayayıp Kevser Irmağı'na baktığım zaman Misk'in nun gözünden Fırat'ın akışına bakmaya doyum olmaz.

Sonra büyüdüm, koca kız oldum, oldum da ne oldu, dünya denen değirmen, beni öğütmekten başka ne yaptı? Hiç. Önceleri amcam çocuklarından biriyle evlenmem istendi, itiraz etmedim, zaten bizim verilen kararlara uymamak gibi durumumuz olamazdı. Amcam çocukları büyük şehirlerde okudular, hepsine babam para gönderirdi okumaları için, sonuçta hepsinin okulu bitti. Biri olmayınca diğeri olur, diyordu babam, ama olmuyordu, çünkü amcam çocukları artık okumuş adamlardı, okumuş adamların mutlaka okumuş karıları olmalıydı, benim gibi 12 kez hatim indiren biri okumuş sayılmazdı. Tabii beni gelip isteyenler de çıkınca, babam, amcam, diğer aile büyüklerimiz ya amcası oğlu askerde ya da okulları daha bitmedi, derlerdi. Evlenmem, evlenip bir yuva kurmam babam, annem, kardeşlerim için çok önemli bir hal aldı, bir gün konuşurken, amcamın babama, "Rahime iyi kız, güzel kız, ama bizim çocuklar kendileri gibi tahsilli kız arıyorlar," dediğini duydum. Amcamın karısı da sağır, dilsiz olan oğulları Mahmut için beni düşündüklerini anneme söyleyince içim ezildi, takdiri ilahi buymuş da insanlara bunları söyletiyor, dedim, üç gün hiç konuşmadım. Sonra, sonra bir gün eve birileri geldi, berdel yapalım dediler, berdel oldum. Artık insanların ağzından kurtulacaktım, yaşlandı, evde kaldı diyemeyecekti kimse bana.

Kocam olacak adam çocuk denecek yaştaydı, aramızda sekiz yıl vardı, olsun dedim, hem benim kardeşim de onların benden

üç yaş büyük kızını almayacak mı? Kocam beni sevdi mi? Bilmiyorum, bunu bir türlü öğrenemedim de, onun için ben erkek çocuk doğuracak bir kadındım, kocam bir erkek çocuk babası olarak kardeşleriyle toprak dağılımından eşit faydalanacaktı. Olmadı, benim kız çocuğum oldu, bir şey olmaz dediler, ilk karın kız olunca sonrası erkek olur, olmadı, karnım bir kızda takılı kaldı. Karşı tarafınsa peş peşe erkek çocukları oldu. Onların erkek çocukları olunca, benim kızım aile içinde bir küfür gibi anılmaya başlandı, dayanmalıydım, ama nasıl, üstelik dayanmak mümkün mü? Hastalandım, ağır hastalandım. İneğime sarıldım, kızıma sarıldım, ağladım, kime duymadı, bu ikisi beni hayata bağlıyorlar, bir de ceviz ağacım tabii...

Bir gün, evet, bir gün evim yakıldı. Koca ev küle döndü. Erkek çocuğum olmadığı için, üzerime kuma getirildi. Hastalandım, astımım arttı, ineğimin göğüslerinden üç gün üç gece sarı sarı sütler geldi. Evim yakılınca geride ceviz ağacım kalmıştı. Cevizin yeşil kabukları arasında yaşayan kurtlara derdimi anlattım, kuşlara derdimi anlattım, olmadı. Ceviz ağacının altında uyumak, hiç uyumamakla eşdeğerdi, ben bu uykuyu öyle bir seviyordum ki anlatamam. Cevizin gölgesi o kadar ağır, o kadar görkemlidir ki ne kadar uyusan, o kadar uyumamışsındır. Uyumak için bahaneye de gerek yoktur, ceviz ağacına sırtını vermek yeterlidir. Ceviz ağacından çıkan kokular geceye çıkarılan davetiye gibidir, dalların birbirine sürtünmesi kırk tane kaval çalan çobanın aynı anda divan kurmasına benzer, alıp götürür insanı; hem geçmiş hem gelecek dallar arasında yapraklarla şarkı söyleye söyleye gelip geçer, rüyalar beyne çoktan pusu atmıştır. Ben işte bu ağacı belki de bu uykudan dolayı sevdim, belki de bu ağaç gibi kök salmak istedim, kim bilir; ama olmadı. Ama ceviz ağacının altına gömülmek istedim hep, bu da olmadı, bir gün ceviz ağacım da ateşe verildi. Her gün kuşların güle oynaya geldikleri, şarkılar söyledikleri ceviz ağacım da yakıldı, artık ceviz ağacının konuğu baykuşlardı, uğursuz hayvan akşamdan başlayarak ötmeye başladı.

Ceviz, annemin kokusuydu, yurttu, özlemdi.

Artık ne evim, ne ineğim ne de ceviz ağacım kaldı. Sustum. Susmak zordu, ancak ben ben bunu başardım. Sustukça seslerin gelip boğazıma sarıldığını artık çok iyi görüyordum. Sonra bir gün, o mutlu gün gelip çattı, ağacımın yakılmasının üzerinden üç ay geçmişti ki, iki melek geldi başucuma. İki melek de çok heyecanlıydı, kanatları birbirine vuruyordu. Giysileri yumuşacıktı. Gökyüzüne baktım on bir kez, yıldızlar göğün kapısında el ele tutuşmuş oynuyorlardı, melekler sessizce gözkapaklarımın üstüne geldiler, birazdan uyanacaksın, uyku bitti dediler, ruhumu bedenimden yavaşça çekip çıkardılar. Göğün yedi kapısı aralandı, kurtla kuzu aynı arktan su içiyorlardı, ceviz ağaçlarından güzel kokular yayıldı yine, iki ceviz yaprağı aldım, avuçlarımda oynadım, kınalandı ellerim, mutluluk buydu, düğünüm bu kadar görkemli olmamıştı. Ben ölmemiştim, asıl ölü olan beni elleriyle bakışlarıyla öldürenlerdi, bunu şimdi fark ediyordum. Ruhum rahattı artık, ya bedenim? Öldükten sonra sıcak su kaynattılar. Üç kadın etrafıma toplanıp beni bir güzel yıkadılar. Ceviz ağacımın üzerinde seslerini çok özlediğim kuşlar geldiler başucuma, üç kadın onları görmedi, ben gördüm, üç kadın cesedime su dökerken, üç yüz kuş birden ağızlarını açtılar, bir damla su bile kirlenmiş toprağa düşmedi, kuşlar boyuna bu suyu içtiler. Sonra kalabalıklar geldi, kuşları kalabalığın arasında gördüm, tabutumu bir güzel taşıdılar, kimsenin omzu incinmedi. Kocam cesedimin altına girdi bir kez, baktım kolu düşecek sanki, bir kuş üstüne pisledi, gitti, üzülmüş görünmek için ağladı, alttan altta da tabuta bakıyordu, biri de çok üzülüyor zavallı deyip koluna girdi, vay dünya, erkek çocuk neymişsin! Bedenim mezarlığa gömüldükten sonra, o zavallı bedenimin nasıl parçalandığını gördüm. Ruh çıkınca toplanan gazlarla bedenim nasıl da şişmiş, nasıl da beni şişirmiş dünya, kurtlar şimdi kiralık diye girdikleri bedeni nasıl terk ediyorlar. Dünya bir uykuymuş meğer. Yeni öğrendim. Ruhum, ben hayattayken kullandığım bedeni terk edince yaşadığım her şeyin bir rüya olduğunu gördüm. Sevinçlerim, hü-

zünlerim, acılarım, zevklerim rüyaymış. Şimdi dünyada insanlara acı çektirenlerin hallerine bakıyorum. Cehennemde cayır cayır yanıyorlar, giysileri katrandan, yüzlerini ateş bürümüş hepsinin, ateş yüzlerini yalayarak geçiyor, yalnızca birbirine çarpan dişleriyle kalıyorlar, ben dişlerimi dünyada döktüm, ne güzel. Burada bir kız daha var, o da babasının adıyla anılıyor, o da benim gibi, adı Leyla Kasım, çok güzel bir kız, melekler bile zaman zaman onu kıskanıyorlar, saçlarım güneş desteliyor, örülerini ırmaklar açıyor, ben iyiyim burada, mutlu, benim cesedim dünyada, bir iyilik yapıp onu ceviz ağacının altına götürüp gömen olsa...

Hep yanıma gelen, sonra bir şeyler veren, bir şeyler anlattıktan sonra giden ablam öldükten sonra sık sık rüyama girdi. Uyandığım zaman etraf büyük bir sessizliğe bürünüyor, gerçekten gördüğümün bir rüya mı yoksa gerçek mi olduğunu anlamıyorum. Ablam hep bembeyaz elbiseler içinde. Elinde sarı bir sopa var. Bana, "E hani beni bir ceviz ağacının altına gömecektin," diye soruyor. Ürküyorum, terliyorum. Dışarı simsiyah bir örtüyle kaplanmış, yürüdükçe önümün açıldığını hissediyorum. Yürüdükçe ablamın elindeki sarı sopa, yürüdüğüm yolu aydınlatıyor. Sonuçta bilmediğim bir yere varıyorum. Ceviz ağacı artık eskisi gibi yeşil, dallarında kuşların şarkılar söylediği bir ağaç değil, bir kütük. Kuru dallarının üzerinde baykuşlar var. Uğursuz böcekler derisini paramparça etmişler. Ablamın mezarını bu ceviz ağacının altına nasıl getireyim. Oturup ağlamaya başlıyorum. Ablamın sesi geliyor: Ağlama, acın hafifler, sen benim küçük kardeşimsin.

Yıllar...

Evet, yıllar acımasız bir cehennem gibi damarlarımızdan akıp bizi yaşlı kılarlar.

Yıllar sonra beni Urfa'ya bağlayan mezar taşlarına baktığımda iki berdel, Rahime ve Hedibe'yi toprak bir kez daha bir araya getirmişti. Mezar taşları yapılmamıştı. Mezar ve taş birer neşterdiler ve bu sefer toprak söz veriyordu, onları bir daha size göstermeye-

çeğim. Artık eleğim sağmalarla buketlenmiş nergisler döksem bile topraklarına, biliyorum, onlar Meryem orucunu artık toprakta tutuyorlar: Konuşmayacaklar.

BERDELE YÜRÜYEN ŞECERE

Berdelle ilgili olarak annemden küçük bir döküm istediğim zaman tek kelimeyle irkildim. Annem iki kız kardeşinin berdel olduğunu anlatıyordu. Berdelle ilgili yorumuysa ilginçti. Ona göre eskiler başlık vermektense, berdel yapıyorlardı ve üstelik kimsenin başlık vererek kız alacak hali yoktu. Kendilerinin berdel yapmalarındaki başlıca sebepse anneme göre şuydu: Bir, başlık parası verecek durumları yok. İki, onları sevmeyenler var ve bu yüzden hep yakın akrabalarıyla berdel yaparak birliklerini koruyorlar. Üç, evlenecek erkeğe senin kız kardeşin duruyor, deniyor. Annemin yorumları ilginçti, ama ben ilk kez bir gerçeği duyuyordum. Benim bir tek dayım vardı ve annem iki kız kardeşinin berdel olduğunu söylüyordu. Bir süre sonra annemle yine konuştum. Bu sefer anlattı, kendi dedesini zar zor hatırlayan ben, annemin dedesini de hayatımın bir yerine kaydediyordum.

Annemin dedesinin adı Mehmet, kardeşi yok. Amcasının çocukları var. Babası daha küçükken ölmüş. İki kız kardeşi ve iki oğlu var. Ama Mehmet zamanla çok adam öldürüyor: Kanlıavşar Karakol'undan Veli Çavuş ve kız kardeşlerinden birinin kocası, annemin ilk aklına gelenler. Annemin dedesi birkaç kez hapse giriyor, ama hep yırtıyor; çoğu zaman da kaçıyor, yıllarca eve gelmiyor. Askerler onu yakalayamıyorlar, kim bu adam diye sorduklarındaysa köylüler Kurde Kore-Kor annesinin adı, babasızlar annesinin adıyla anılır, diyorlar; yani, Kore'nin oğlu. Garip bir şekilde dayımlar hâlâ Antep'te bile *'Mala Kurde* – Kurdun evi' olarak biliniyorlar. Bu yüzden, evin yükü daha çocuk yaşta benim Hasan dedemin sırtına biniyor. Bundan sonrası tümden bir berdel silsilesidir.

Dedem bir biçimde evleniyor. Kardeşi Halil ise o evlendiği zaman henüz çocuk. Zaman geçiyor. Halil evlenmek istiyor. Dedem büyük kızı Fatma'yı, Kargılı köyünden Gule'yle berdel yapıyor.

Halil evlendikten sonra çocukları oluyor. Kurmi köyünden çıkıp Antep'e gidiyor. Burada marangoz atölyesi kuruyor. Çocukları marangoz oluyor. Büyük oğlu Osman'ın evlenme vakti gelince, yine yakın akrabalarından Ramazan'ın kızı Xezal ile kendi kızı Leyla'yı berdel yapıyor.

Annemin büyük ablası Fatma'nın berdel olma hikâyesi bu. İkinci hikâyeyse şöyle: Annemin küçük kız kardeşi Zelo bizim köyden Fezile'yle berdel yapılıyor. Dayım Fezile'yle, teyzem Mahmut'la evlendiriliyor. Bunların epey çocukları oluyor. İki aile zaman içinde büyüyen çocukları için kız arıyorlar. Dayımın büyük oğlu Mustafa ve kızı Ayn, yine Kargılı köyünden Fatma teyzemin kızı Hazime ve oğlu Hemo'yla berdel yapılıyor. Silsile devam ediyor. Mustafa'nın da Hemo'nun da çocukları oluyor. İkisinin de aynı yaşlarda kız ve erkek çocukları doğuyor. Mustafa, kızı Ayşe'yi Hemo'nun oğluna veriyor, Hemo'nun kızını da oğluna alıyor. Silsile tamamlanmış mı? Bundan sonrasını annem de bilmiyor...

Anneme bizim köyden ve kendi köylerinden şimdiye kadar kaç berdelin yapıldığını soruyorum. Annem otuza kadar sayıyor, sonrası... Zaten annem otuza kadar saymasını biliyor. Duruyorum, bizim köyden en çok üzüldüğü berdeli soruyorum, annem biraz düşünüyor, "Genç ölenlerin geride bıraktığı çocuklara üzülüyorum," diyor. Kimi kast ettiğini bilmiyorum, önce ablam ve halam zannediyorum, sonra yakın akrabalarımızdan Suphi'yi kastettiğini anlıyorum. Suphi ve Fuat ikisi köyümüzün gençleridir. Kız kardeşlerini berdel yapıp evleniyorlar. Suphi bir trafik kazasında, Fuat yine benzer biçimde ölüyor, otuz beş yaşındalar. Daha gençtiler diyor annem, daha gençtiler. Peki, kadınlar diyorum, Miyeser ve Rahime... Çocuklarıyla birlikte sessiz sessiz yaşıyorlar.

Hint toplumunda hiyerarşiyi ele alan Louis Dumont, *Hiyerarşik İnsan* adlı yapıtında kişilerin toplumda, başkalarının zayıflığını miras aldıklarını söylüyordu. Konumların doğarken belirlendiği Hint toplumu için efendiye miras kalan gücüydü ve bu güç kişisel bir başarının ürünü değildi. Bu yüzden zayıflık utanılacak bir şey değildi.

Kürtlerdeyse durum bunun tam tersidir. Zayıf zayıflığından utanır ve utançtan kurtulmak için kendine kimi mitik anlamlar bulur. Dinler için zekânın bir biçimi olarak karşımıza çıkan kan, Kürtlerin yapay sistemleri içinde onur, şeref ve gurur gibi kavramlarla adlandırılır. Dinin zekâ olarak sunduğu ve karşılığında bir cennet verdiği kanın Kürtlerdeki karşılığı, kesilmiş ağaçtan geriye kalan soy denen kütüktür. Onur, her zaman kendini başkasının gözüyle görme, başkasının gözüyle kendisiyle ilgili kararlar verme ya da kararlar verilmesine göz yummadır. Öldürülen kardeşin karısını alma, çocuklarına sahip çıkma buna verilecek tipik bir örnektir.

Et ve kan hiçbir zaman ne dinlerde Tanrı'nın egemenliğini alabilmiş ne de Kürtlerin o galiz sisteminde bir soyluluk anlamına gelmiştir. Çürüyen hiçbir zaman çürümezliği miras alamaz çünkü. Günah bir insan yoluyla, ölüm günah yoluyla dünyaya girmiştir ve berdel bireyin kurtuluşu değil, yok oluşuyla vardır ve varlık kendini beslediği bütün kaynaklarda kuruduğu yerden yeşertmede ustadır. Bu anlamda Kürtler, kökleri Eski Ahit'e dayanan paternalizmin etkisi altındadırlar. Paternalizm, ya da patriyaşi, bütün insanların bilinçli biçimde kan bağıyla birbirlerine bağlı oldukları bir toplumdur ve burada herkes, toplumun diğer üyeleriyle olan ilişkisini soy açısından ele alır, soy açısından tanımlar. Her şey erkeğe göre ayarlanır; erkek bir saat gibi ailenin bütün ilişkilerini belirler: Mülk erkekten erkeğe geçer, her şeye erkekler karar verir. Erkeğin rolü babalıklarıyla başlar, sahne ise her zaman bizim -benim- hepimizin iyiliği olarak özetlenir. Aşağıda alacağım berdel örneklerinde, ber-

del olan kadınlar genelde erkeğin sağlığı ve mutluluğu için feda edilmiş kimselerdir. Kadına, berdelin amacı ve gerekliliği hepimizin mutluluğu olarak özetlenmiş ve kendini feda etmekten çekinme denmiştir. Bunun yanında, kimi örneklerde aile faktörü, gurur ve soy kavramları berdeli besleyen kaynaklar olmuşlardır.

Köyde oturup kentte çocuklarını okutmak isteyen aileler ilk zamanlarda kiralık ev aramazlardı. Bunun yerine kentte göç etmiş akrabalarının yanına çocuklarını göndermek daha avantajlıydı. Kente yerleşmiş, bir ayağı köyde olan ya da bir ayağının köyde olmasını isteyen aile içinde, bu gelen çocuklar köy yaşantısının birer güvencesi olarak günlük hayatta yerlerini alırlardı. Bu iyi niyetli açıklamanın yanında rastlantı ve zorunluluk gibi haller de yok değildir, vardır, ancak her rastlantı aynı zamanda bir zorunluluğun ürünüydü. Çünkü kente taşındıktan sonra kent ve köy birbiriyle doğru orantılı olarak belirli güvenceler sağlar birbirine: Köydeki tarlaya bakar, sürüm zamanı adam tutarken, kentteki çocuğunun yanında kalmasını sağlar, okula giderse veli olur, kavga ederse arka ya da köyden bir adam getirir, vs. Özündeyse köy ve kent arasındaki ilişki bozulmuş bir metabolizmadır, her fırsatta biri diğerini kusar: Töreler, gelenekler, soyağacı ve kan, bu kusmayı kız alıp verme, seçimlerde aynı partiye hizmet etme gibi maskelerle yeniden kutsar. Aldanan ve aldatılan bir ilişki sistemi işte.

Okumak, yazmak ise korkunun kimliğe sinmiş biçiminden başka bir şey değildir. Çocukların okutulmasındaki temel sebepse, "Biz çektik, siz çekmeyin," gibi bir sözle anlamını bulurdu. Doktor olmak bu anlamda en önemli çekim merkeziydi. Bir de köydeki en zayıf halkadan birilerinin okumuş olması bu çekim merkezini daha bir güçlendirir. Köy bu anlamda itici, kurtulması gereken bir yer; kent kurtulmayı sağlayan etken, okumaksa gayenin tek vasıtasıdır. Okumak ile berdel arasında sürekli bir ilişki vardır. Okuyan kimse eğer doktorsa berdel yapılamaz, eğer sıradan bir memur olacaksa bir an önce berdel yapılmalıdır. Bu anlamda vereceğim iki örnek ilginç olacaktır.

AKRABALIK, OKUMAK VE BERDEL

Okumak. Urfa'da okumak, her zaman ayrıcalıklı bir yere sahip olmaktır. Bizim köyden, Sızan'dan okuyan ilk kişi, tespit edebildiğim kadarıyla Müslüm Yücel'dir. Müslüm Yücel, köyün ilk okuyanı ve aynı zamanda Urfa'nın da ilk tekel müdürlerindendi. Müslüm Yücel'in ne zaman doğduğunu, ne zaman öldüğünü bilmiyorum. Bildiğim, dedemle yaşıttı. Onunla ilgili hatırladığım tek şeyse, lengeri, şapkası ve hiçbir zaman koltuğunun altından eksik etmediği gazetesiydi. Bütün köylülerimiz gibi Demokrat Parti'liydi. Köyde sol ve sola düşüncenin egemen olmasıysa Mehmet Yücel'le başladı. Bu Mehmet'in kardeşi Mahmut'la sürdü. Mahmut'un doktor olması ve akabinde mesleğini Urfa'da icra etmesiyle köyde bir doktorluk furyası başladı. Eskiden bizim köyden bir doktor neyimize yetmez ki düşüncesi, zamanla her eve bir doktor düşüncesine dönüştü. Bizim köyde bir kişinin doktor olmasıyla başlayan furya hâlâ tipik bir rekabet psikolojisi içinde sürmektedir. Ki bu durum gençlerin heba olması demektir. Babalar oğullarını doktor olmak üzere okula gönderirler, dershaneye doktor olacak diye kaydını yaptırırlar. Doktorluk temiz iş denir hep ve avukatlık- mimarlık gibi meslekler dışlanır. Köyün feodal düzeni içinde dışlanan bu iki meslek aslında önemli bir kayıptır.

Bugüne kadar hep Demokrat Parti geleneğine sadık kalan köy ve aile silsilesi, Mehmet'le başlayan, Mahmut'un öğrencilik yıllarında solla tanışmasıyla kırılmıştır. Mahmut'un bir süre sonra Urfa milletvekili Ahmet Melik'in kız kardeşiyle evlenmesiyle de aile, toplu olarak CHP'ye oy vermiştir. Mahmut'la bugüne kadar bir konuşmuşluğum olmamıştır, ancak Mahmut'un solla tanışmasında CHP'nin bir rolü olduğunu hiç sanmıyorum. Mahmut gerçekten sağ için her dönem bir hedef olmuş, hatta 80'den önce Antep'te kimliği belirsiz kişilerce açılan ateş sonucu ağır yaralanmıştır. Gözleyebildiğim kadarıyla, Kürdili bir rengi de vardır. Siyasal kökleri CHP değil, ihtimal DDKO'dur. Ailenin CHP'ye oy vermesiyse bir aile ittifakıdır.

Bizim köyde okuyan kimseler genelde dışarıdan evlenmişlerdir. Kendileri istemese de, aileleri oğullarının bu şekilde evlenmelerine karar verirler. Ki çocuklar okumuş olsalar bile ailelerin bu isteminin dışına çıkmazlar. Okumuş kimsenin aile dışından evlendirilmesi kimi zaman aile içinde çatışmalara neden olmaktadır.

Z. mevcut patriyarşi içinde amcaoğludur. Z.'nin babası İbrahim, dedemden sonra en uzun süreli muhtarlık yapan İ. amcadır. E., İ. amcanın küçüğüdür. İ. ve E. amcaların babaları D. ise halen kült bir kimsedir. Rivayete göre, İbrahim Paşa Hamidiye Alayları'nı kurmak isterken bizim köye gelmiştir. Gelirken kahve değirmeni, kahve tavası ve oldukça büyük bir havan getirmiştir. İstediği bir şey vardır, ki ailenin alaylara katılmasıdır. İ. amca işte İbrahim Paşa'yı reddetme cesaretini gösteren D.'nin büyük oğludur. Kendisi şimdilerde doksan küsur yaşındadır, küçüğü E. ise yetmiş beş yaşlarında öldü. Bu iki kardeşin birlikteliği herkesi sevindirmiştir. İki kardeşin sevilip sayılmasının temelinde iki kardeşin birlikteliği yattı hep.

E. kelimesiyle emekçi bir insandı. Köyde ilk cip sahibi olan oydu. Suruç'a her gün gidip gelirdi, yolcu taşırdı. Gece adamıydı, korku nedir bilmezdi. İ. ise evde oturan, evi idare eden otoriter biriydi. İkisinin yaşıt kız ve erkek çocukları vardı. İ.'nin kızlarından G., E.'nin oğlu Y. ile yıllar önce evlendirilmişti, ikisinin torunları vardı.

Z.'nin okulu bitirmesine az bir zaman kala kadınlar, kendi aralarında konuşulan, ama evlenecek kişilerin pek haberdar olmadıkları evlenme işini hayata geçirmek istiyorlar. Kadınlar arasında başlayan tartışmalar kısa bir zaman içinde erkeklere kadar uzanıyor. Dahası, yıllar önce yapılan Y. ve G.'nin evlilikleri yeniden masaya yatırılıyor. Deniyor ki, "Biz sizin kızınızı aldık" İpler bu sözden sonra kopuyor. Bugüne kadar birlikte hareket eden iki kardeş, İ. ve E. birbirlerinden kopuyorlar. Ev ekonomisi ikiye bölünüyor. Kadınlar kendi aralarında, çocuklar kendi aralarında huzursuz olmaya başlıyorlar. Bir süre sonra ortalık yatışıyor. Baş-

ka bir köyden birileri berdel yapalım diyorlar. İ.'nin kardeşi Mehmet, evet diyor ve berdel olayı gerçekleşiyor. Şimdi herkes evini kurmuş, çocuklarıyla mutlu bir hayat sürüyor.

ÖĞRENCİ RAHAT OKUSUN: EVLİLİK

Urfa'ya taşındıktan sonra köyde kalan akrabalarımızla ilişkilerimiz daha bir güçleniyor. Önce akrabalık ve kan bağı üzerinden süren ilişki, kent hayatıyla birlikte ticari bir renge dönüşüyor. Urfa'da kiralık ev olayı henüz yok. Bu yüzden çocuklarını okutmak isteyenler genelde bir yakınlarını buluyorlar. Bizim yanımıza da teyzem oğlu Bahattin geliyor. Bahattin, Urfa İmam Hatip Lisesi'nde okuyor. Okulu bitirince imam olacağını söylüyor. Bizim evde, bizimle birlikte yaşıyor. Annesi Elif teyze anneme emanet etmiş onu, gözümüz gibi bakıyoruz. Karaca abimle yaşıt olduklarından dolayı kimi tartışmaları olmuyor değil, oluyor, ama babam gelince dargınlık, kavga, vs. birden rafa kalkıyor. Bahattin lise ikinci sınıfa gelince, babasıyla annesi oğullarını evlendirmek istiyorlar. Gerekçeyse şu: Oğlumuz rahat okusun, eve geldiği zaman biri yemeğini pişirsin, yarın öbür gün hoca olacak, şimdiden aklı karışmasın.

Peki, ama oğul nasıl evlendirilecek?

Bunun için başlık parası gerekli. Başlık parası bulunamıyor. Bunun için bir yoklama yapılıyor ve Bahattin'den iki yaş küçük Binevş devreye sokuluyor. Binevş'in yaşının küçük olması, berdel için önemli bir etken. Bu vesileyle yaşı büyük olan başka bir ailenin kızı çok rahat koşullarda alınabilir. Zar bu, atılıyor. Tutar mı tutmaz mı, zaman gösterecek. Binevş evde oynarken babası Mehmet Şerif geliyor. "Kızım seni kardeşine berdel yapacağız," diyor. Binevş çocuk haliyle ne yapacağını, ne diyeceğini bilmiyor. Ne evet demesini biliyor ne de hayır, tek kelimeyle verilen karara uyuyor. Kendisiyle ilgili verilen kararın ne olduğunu biliyor mu? Onu da bilmiyor, on dört yaşında bir kız işte, o kadar. Karşı tarafsa ekonomik olarak rahat. Diyorlar ki düğünü biz yaparız, masraflar bizden. Yani, yaş sınırı masrafların karşı-

lanmasıyla halloluyor. Karşı tarafın durumuysa şöyle: Otuz yaşlarında Dursun adında bir kızları ve otuz beş yaşlarında bir oğulları var.

Bahattin'e Urfa'da bir ev tutuluyor. Bazen bize geliyor. Oynuyoruz, şakalaşıyoruz. Eve gidiyor sonra. Eşi annesi gibidir. Dursun yenge Bahattin'e oğlu gibi bakıyor. Elbiselerini yıkıyor, banyosunu yaptırıyor. Tam bir anne-oğul ilişkisidir. Bir süre sonra 'oğlumuza baksın, yemeğini yapsın' gözüyle bakılan Dursun'dan bu sefer çocuk bekleniyor. Zavallı kadının çocuğu olmuyor. Urfa'da kadın doktoru da yok, olsa bile Bahattin'in eşini doktora götürecek parası da yok. Gidilen hacı ve hocalardan da umut kesiliyor. Bu sefer çocuğun olmaması Bahattin'e ikinci eş hakkını doğruyor. Sonuçta Bahattin okulu bitirdi, bir süre Batman'a gitti. Hocalık yapmadı, ama hoca kadrosu sayesinde pek çok işe girip çıktı. Son gördüğümde evlenmiş, bir çocuğu olmuştu. Dursun ise bu çocuğa üvey analık değil, ninelik yapıyordu. İçler acısı bir durum. Ki çocuğun annesi 'ben yaptım, o baksın' diyor. Garip bir şekilde iyi olmasa da geçinip gidiyorlar.

Binevş ise benim için salt acıdan ibaret bir anıt gibi, tek renk bir resim.

2004 yılında Urfa'ya gittim. Binevş bize geldi. Meğer ki hep annemin yanına geliyormuş. Annemle birlikte ekmek yapıyormuş. Hiç çocuğu olmamış. Duyguları ve yaşadıkları onu betona çevirmiş âdeta. Yerde bir çuval un vardı. Annem bana, "Bu çuvalı bodruma indir," dedi. Binevş hemen atıldı, erkek gibi çuvalın ağzını büzdü, "Ben kaldırırım," dedi. Bırakmadım, çuvalı bodruma kaldırdım, sonra damın üstüne çıktım, sigaramın üstüne şunu yazdım: Bir kadının ruhu güçlü olur, hep böyle kadınlar tanıdım. Binevş'in ruhu bedeninden sıyrılmış, bedeninde ruhundan sıyrılmış görüntülerin gücü var ve bu görüntü acı veriyor, yalnızca acı.

2
GÜZEL SUÇ: İNTİHAR

"Felegin Bir Kuşu Var Cırnağı Demirdendir"

Adam Smith *Ulusların Zenginliği*'nde insanların yeteneklerinden doğan 'kendini beğenmişlik'ten söz eder. Smith'e göre, beğenmişliğin ve kibrin kaynağı, az ya da çok elde edilen kazançtır. Rekabet ise kibri tanımaz. Bu sefer sırada haset vardır. Kitle her zaman haset sahibidir ve bireyi kibirli olmaya davet eder. Her davet kendi içinde risk taşır ve bu risk başarıyla ölçülür: Davete boyun eğmeyen, risk almayan kimseler ya da uluslarsa, yoksulluk tarafından elekten geçirilirler. Çünkü her başarı aynı zamanda kendine güveni getirir, gelen güvenin silip süpürdüğü tek şey saygıdır. Çünkü güven kıskançlık üzerine kurulmuştur, kıskançlığın duvarı üzerinden yükselir.

Saygı ise kendi olmaktır, kendi olmaktan çıkmayı başaran- arzulayan herkes güven verebilir. Güvenin doğduğu, büyüdüğü yerlerin başında din gelir. Toplu konut gibi, toplu refah vaaz eder dinler. Dışa karşı her türlü tehlike, başta şeytan, dışarıdan gelir ve karşı koymak için toplu ibadet, topluca savaş emredilir. Savaşta söylenen her söz, her nakarat güveni temsil eder. Ve beden hep haça değil, kitleye-halka gerilir: Güvensiz kitle, birini-birilerini kendine gererek kurtulacağını sanır.

Ölen, çarmıha gerilen kurban ya da berdel, bundan sonra yaşayanların ecza dolabıdır. Ve kişiler o halkı, o kitleyi, o ülkeyi, o aşireti, o inancı ayakta tutarlar: O halka, o kitleye, o inanca, o ülkeye, o aşirete gerilerek yaparlar bunu. Bu durum giderek ritüele dönüşür ve hayat küçük jestler, küçük mimiklerle bu dönüşüme izin verir. Sonu olmayan hikâyeler buradan doğar.

Kısa sürede radikal çözümler üreten kapitalizm ritüeli, yani tekrarı, tekrar edileni, yani çarmıha gerilme işlemini değiş tokuşa sevk eder. Kazanılan her şey değiş tokuş edilerek, topluma iade edilir ve böylece piyasa canlanır: İlişkileri de piyasayı da elinde tutan kapitalizm, kendine yeni bir alan açmıştır ve o görklü prens, o görklü aşiret boyun eğerek, kurban ettiği her şeyden hürmet bekler. Saygı, güven, haset, inanç ve ritüel her zaman aşiretin kendini var etme silahlarıdır. Kendi kastından evlenerek, güçlü olmak; güçlü olduğu için kendini güvende duymak ve tekrarlayarak varlığını sürdürmek, aşiretin tipik yapısıdır. Kan yine saygı, inanç, güven ve haset üzerinden akar, buradan damar bulur ve yine buradan büyür. İntikam almadan o kendisine güvenen insanları yüz üstü bırakmak, o dinsel inançla çakışmak herkesin harcı değildir. Toplumsal saygı ve dinsel adalet mekanizması kan dökülmesini emreder. İbret olsun, kan din, saygı ve aile olsun, aşiret güzergâhından can alır: Erkek öldürerek saygınlığını kazanır, kadın ölerek namusunu...

Urfa'ya bağlı Kısas köyünde 1995 yılının Ağustos ayında işlenen bir cinayet, kan ve saygı bağlamında irdelenmeye değerdir. Kısas köyü Türkiye'nin en ilginç köylerinden biridir. Hem Aleviler, hem Sünniler bir arada yaşarlar. İyi akrabalık ve dostluk iliş-

kileriyle tanınır bu köy. Dışa açık, hep sol partilere oy veren bir potansiyele sahiptir.

Bir cinayet işlenmiştir ve bu cinayetin sebebi bireyin 'kendi isteklerini yapmaya isyan' olarak tanımlanmıştır. Rabia Oğuz öldürüldükten sonra, köy meydanında toplanan kimseler cesedi kaldırmamışlardır. Bunun yerine kadınlar zılgıt çalmış, erkekler sevinç naraları atmışlardır. Rabia Oğuz'un suçuysa, aile namusuna leke düşürmek olarak özetlenmiştir. Bu leke nasıl düşmüştür?

Rabia Oğuz, Harrankapı semtinde tekel bayii olan Mahmut adlı bir gence âşık olmuştur. Yazın köye giden, kışın Urfa'nın Hekimdede Mahallesi'nde oturan ailenin kızı olan Rabia, Ağustos ayının sonlarına doğru Urfa'ya gelmiştir. Kimi yorumlara göre, bu bir geliş değil, kaçıştır. Rabia'nın kaçtığını öğrenen aile polise başvurur. Sonuçta polis Rabia ve Mahmut'u gözaltına alır, sorgular. Ardından Adliye'ye intikal eden olay sonucunda Raiba ailesine teslim edilir. Adliye'den alınan Rabia doğruca Kısas'a götürülür ve köy meydanında traktörle ezilerek öldürülür.

Raiba'yı öldürenler, başta kardeşi Mustafa, erkek olması dolayısıyla namusu temizleme bağlamında sorumlu kişi olduğundan, bu işi bitirecek bütün yetenekleri kendinde görmektedir. Erkek olma ve ailenin alnındaki lekeyi temizleme yeteneklerinden doğan bir 'kendine güven' söz konusudur. Bugüne kadar alnı pak bir şekilde yaşayan aile, başka bir deyişle bıyıklarını burarak yürüyen yiğitlerin, birden alınları öne düşmüştür, bıyıklarını dişleri kemirmektedir ve karşılarında hem dost hem de düşman, namus davasında ikisi de aynı anlama gelen haset kümeleri vardır. Ve bu kimseler Rabia'nın erkek kardeşlerini ve birinci dereceden akrabalarını, "Namusunuzu temizleyin," diyerek âdeta kibirli olmaya davet etmişlerdir. Kardeş ve birinci dereceden akrabalar bu daveti almışlar, risk faktörlerini hesaplamışlar ve sonuçta başarının yolunun kız kardeşlerini öldürmekten geçtiğini, bu vesileyle yok olan namusları ve varlıklarını tekrar kazanmaya and içmişlerdir. Cinayet yeri olarak köy meydanının seçilmesi ilginçtir. Meydan bir davet yeridir, herkese açıktır. Güven, işlenen cinayetle yerini saygıya bırakacaktır. Kız

kardeşini öldürerek elde edilen bu saygının hukuk alanında yansımasıysa tuhaftır. Kız kardeş ölmüş, kardeşi on iki yıl ceza alarak namusunu temizlemiştir.

Kan her zaman namusla birlikte anılır ve anıldıkça aşiret ne kadar güven ve saygı dolu bir topluluk olduğunu âdeta deklare eder.

Aşiret ve bugünün küçük aşiret modeli olarak aile, despotluğu ifade eder. *Rıspi*'ler aşiret reisinin çadırında oturur, kararları açıklar, reis onaylar. Cezayı veren kurum *Rıspi*-beyaz sakallılardır. Bunlar gün görmüş, gün geçirmiş kişilerden oluşur. Kararlar reis tarafından uygulanır. Günümüzdeyse aşiretler, değişen üretim ilişkileri içinde değişmişler, küçük aileler yine aşiret modu içinde kararlar alma yetkisini kendilerinde bulmuşlardır. Reis gitmiş, yerine baba gelmiştir artık. Baba ne söylerse olur.

Berdel; bir denge oyunudur. Bir tarafın erkek çocuğu mu oldu, diğer tarafın da erkek çocuğu olmalıdır. Erkek çocuk olmasa, bir yıl, bilemedin iki yıl dayanılır, ikinci yıl erkeğe evlenme hakkı verilir. Diyelim, bir kız ya da evli bir kadın mı kaçtı? Kaçan kadına karşılık kimi zaman bir kadın alınır ya da kaçan kadın cezalandırılır. Aşiretin ya da ailenin verdiği cezalara uymaksa bir zorunluluktur. Ancak kişi, 'Hayat benimdir ve bu hayat üzerine söz söyleyecek tek kişi yine benim' diye konuşmaya başladığı an şu cümle kaçınılmaz olur: "Gücüm size yetmiyor, ama kendime yeter." Bunun doğru okunuşu, intihardır.

ADAM YETMİŞ YAŞINDA

Yer: Erzurum'un Karayazı ilçesi. 1994 yılında Yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir'in karısı ölür. Bunun üzerine adam, akrabalarından Ayten Erdemir'e talip olduğunu söyler ve kendisinden elli yaş küçük Ayten'le dini nikâhla evlenir. Evlilikleri toplam beş yıl sürer ve bu evlilikten toplam beş çocukları olur.

Süleyman Erdemir'in eşi Ayten, Temmuz 1999'da on beş yaşındaki Servet Yeşilördek'e kaçar. Bu kaçışla Süleyman Erdemir'in bütün karizması çizilir. Mahsular aşiretinde bugüne kadar görülmemiş bir olaydır bu. Süleyman Erdemir bunu kendisine

yediremez. Susmayı tercih eder, bu susmanın bir koşulu vardır: Ayten tekrar döner ve kendisine itiat ederse...

Ayten'inse geri dönmeye, Süleyman Erdemir'le kaldıkları yerden devam etmeye niyeti yoktur. Bunun üzerine Süleyman Erdemir, Mülküt aşiretinden olan Servet Yeşilördek'in ailesini ve aşiretini 'törelere' uyması yönünde tehdit eder, aileye ve aşirete söylediği şey ise özetle şudur: namusa namus. Önceleri tehdit olarak kulaklara değen bu ifadeler, bir süre sonra silahlı adamlarla ev basmasına döner: Süleyman Erdemir, Servet Yeşilördek'in evini iki kez silahlı adamlarla basar. Olaylar toplam sekiz ay devam eder.

Sekiz ay sonra köy ihtiyar meclisinin ve ailelerin ortak kararıyla, töre gereği Servet Yeşilördek'in küçük kardeşi, on üç yaşındaki Kadriye'nin yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir'e verilmesi karara bağlanır ve böylece kanın önü, kirli bir barışla alınmış olur. Erdemir'in kaçan karısıysa, on üç yaşındaki Kadriye'nin karşılığı olarak Yeşilördek ailesine verilir; böylece törenin kan yanı, düğün yanıyla örtülür.

DÜĞÜN GECESİ

Ayrıntılar burada hiç önemli değildir, hayatın hiçbir önemi yoktur. Herkes kaybettiği görüntüsünü kazanma telaşı içinde, olup biteni adalet saymaktadır. Tek bir silah vardır işte, burada tek bir silah patlamaktadır, ki bu silah kötülüktür. Paranın ve devletin üstünde olan bir silahtır kötülük ve on üç yaşında bir kızın hayatına doğrulmuştur. Boğulan bir sistem için, oksijen olarak on üç yaşındaki bir kızın hayatı maske olarak kullanılmıştır. İki tarafın anlaşması vardır. İki taraf birbirine söz hakkı vermiştir. Söz alınmış, söz verilmiştir. Açıktan bir şiddet olan uzlaşmanın yolu açılmıştır. Uzlaşma, tarihin ve insanın kolay ve ucuza, çok aceleyle satışıdır. Israr etmek gerek burada, buna ısrar, hakkınız yok demek gerek, uzlaşma yok, insan satılamaz demek gerek!

Herkes mutlu ve huzurludur oysa, herkes kırılan gururunu onarmış durumdadır: Kanın sağlığı ve soyun merhameti için ku-

rulan birlik ve birliğe, on üç yaşındaki bir çocuğun hayatının kurban edilmesine dayanan adalet bir süre sonra kusar. Bu kusma kız çocuğunun, kadın olarak kabul edilmesiyle başlar ve çocuğunun cinsel varlığına, 'artık büyüdün, bedel ve berdel olacak yaşa geldin' denilerek bir tuzak kuruluyor. Tuzak burada kurnazlıktır; töreyle ayakta kalır, özü ise bir yapaylıktır, yapaylığı haykırır, ancak kimse duymaz. İnanç yoktur, insana inanç yoktur, sevgi yoktur çünkü. Bir cinayet vardır ortada, kanıtların hepsi tarihsel söylemin dal budak saldığı törelerin ve gizli hayatların içindedir. Kimse ceza vermez ve verilmeyen her ceza bir söylence olarak topluma geri döner, evrensel ve milli kimliği oluşturan bir nesne olarak yaşamaya devam eder.

Ve düğün günü.

Düğün günü Kadriye evden bir gelin olarak çıkmaz; sanki kışlık bir oyun, sanki bir saklambaç, sanki koluna girip onu götürenler kötü bir şaka yapıyor. Gülmesi belli değil, ağlaması anlaşılmıyor. Açıp kapıyor gözlerini; kapatıp açıyor ellerini, kimse terleyen avuç içlerine bakmıyor. Kan susmuş damarda, herkes ağzına yerleştirdiği gülümsemenin peşinde, bir akrep telaşından başka bir şey yok yüzlerde, kirli bir ağzın çürüyen dişleri arasında bir adam beliriyor, Kadriye'nin dedesi yaşında biri –Süleyman Erdemir bu. Kadriye terden avuçlarında kana dönüşen kınaya bakıyor, adamın yüzüne bakıyor. Korkuyor, utanıyor. Korkuyor, korkusunu kimseye söyleyemiyor. Korkuyor, kendisini bilmediği bir evin kapısına getiren kadınların yüzlerine bakıyor, bakışları beni burada bırakmayın diyor, kadınlar başlarını yere eğiyorlar. Korkuyor, gözlerinin perdesinde babasını arıyor, kardeşlerini arıyor, annesini arıyor. Kimse yok. Sessizce eğiliyor gün, sessizce kapı açılıyor, Kadriye ağlıyor, gözyaşları ağaçları gösteriyor, öğlen sıcaklarında koşup ayaklarını ıslattığı dereyi gösteriyor, haşarılık yaptığı zaman annesinin tatlı bir gülümseyişle başını sallayışını gösteriyor. Birden yükseliyor tavan, birden alçalıyor ışık, evlerinin biraz ötesindeki çiçekler geliyor aklına; bu kapıdan bir çıksa kendini atacağı çiçek tarlaları bunlar, çocuk beyninde bir salıncak uzanıp kısalıyor. Yukarıda, evet, yukarıda yıldızlar var,

tavandan sonra ışıyan yıldızlar, acı ülkesinden hiç haber vermeyen yıldızlar, bir kelebek olup uçuyorlar: Sanki birikmiş çiçek tozlarını alıp kaybolacaklar, sanki ağır yürüyerek geceyi uzatacaklar. Kadriye yumulmuş kendi içine, kalbi büyük bir korkuyla vuruyor göğsünü, ellerini uzatsa ya da elleri birden bir pençe olsa, Kadriye elleriyle göğsünü açsa ve kalbi uçsa... Çocuk olmadan, kadın olmanın kaderi görülmez bir el gibi birden yakasından elini çekse ve sessiz yazgısından bir kez olsun adı silinse... Kendi yasının ağıtçısı olmasa...

Ve gece... Aniden kapı açılıyor. Karanlık sarıyor dört bir yanı, yıllar birden yükseliyor. Yaşlı bir adam giriyor içeri, yaştan bıyıkları bile zor duruyor dudaklarının üstünde. Bir yılanın gülümseyişiyle bakıyor, ıslığını biliyor, tükürüğünü ceketinin kollarıyla siliyor. Kadriye yüzünü kapatıyor. Bağırıyor, kimse yok. Allah bir anlığına yere inse, yürüse, çöken sonrasızlığı şu insanların yüzüne vursa, akan sular gibi, değil işte, değil... Adamın gözleri dönmüş, ceketini soyuyor önce, sonra ellerini ovuyor. Çöküyor bir karanlık gibi Kadriye'nin üstüne... Dışarıda mendilciler, çeneciler ve kendirciler. Dışarı çıkıyor yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir, kırılmış gururunu bir çocuğun çığlığıyla onararak. Yaşıtları torunlarını seviyorlar, ondan haber bekliyorlar, kapı önü kalabalık, meraklı kadınlar, evin hanımefendileri... Ve altı saat sonra, Kadriye çocuk olmadan kadın olduğu evde intihar ediyor, iple.

Derrida, "Hukuk," diyor bunun için, hukuk kendisini korumayarak -gayet açık- kendisini koruyor; kapı hep açık olduğu ve hiçbir şeyden dolayı açık olmadığı için, hiçbir şeyi korumayan bir kapıcı tarafından korunuyor.

Dedesi yaşındaki bir adam, Kadriye'nin karşısına 'kocanım' diyerek çıkıyor. Göğüsleri çıkmayan, ellerinde çıkan tırnaklarının bile farkına olmayan Kadriye'nin yaşadığı bir düğün değildir, bir tecavüzdür.

Kadriye'nin ölümü üzerine gelen polis, Süleyman Erdemir'i gözaltına alıyor, sonra on üç yaşındaki bir çocukla ilişkiye girdiği için tecavüzden hapse atıyor.

Yetmiş yaşındaki bir ihtiyarın, on üç yaşında bir çocuğa kurduğu tuzak.

Kadriye'ye yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir'in duyduğu istek, Kadriye'nin yok olması isteğidir. Kadriye'nin yok olmasıyla yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir'in elde ettiği tek şey, başkasına kaçan ve artık geri gelmeyecek olan karısıdır. Kadriye'nin ölmesiyle yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir büyük bir prestij kazanmıştır: Organsız bedeni, bir çocuğu yutarak mutlu olmuş, kaçan karısının alnına sürdüğü leke silinmiş, gururu onarılmıştır. Süleyman Erdemir cephesindeki görüntüsüyse şudur: Genç kız, erkekliğime dayanamadı.

YEŞİLÖRDEK CEPHESİ

Tekrarda yarar var. Sevret Yeşilördek evli ve beş çocuk annesi, Süleyman Erdemir'in karısı Ayten'i kaçırıyor, yaşı on beş; Ayten on beş yaşında evlenmiş, beş çocuğu var, son çocuğunu yeni doğurmuş yani.

Süleyman Yeşilördek ile Ayten Erdemir arasında gerçekten bir aşk var mıdır, bilinmiyor. Evlendiğinde on beş yaşında olduğu iddia edilen ve şimdi beş çocuğa annelik yapan bir kadının, on beş yaşındaki bir çocuğa duyduğu aşk, içinde merhamet duygusuyla karışık bir cinselliği barındırır ve cinsellik aynı zamanda geleceğe yapılan bir yatırımdır: Beş yıl sonra askerlik çağına gelmiş bir adam imgesini tanımlamaktadır Servet. Zorunlu bir senaryodur, ancak anlaşılabilir pek çok kutba sahiptir.

Tam tersinden bakarsak, on beş yaşındaki bir çocuğun yirmi yaşında, beş çocuk annesi bir kadına âşık olması ve onu kaçırması, pekâlâ çocuğun kendi görüntüsünü aramanın, kendi varlığını ileri sürmenin bir biçimi olarak okunabilir. Bütün okumalarda karşımıza çıkacak olan yegâne gerçekse, boy göstermek olacaktır. Bir yere gidilmeyen, gidildikten sonra dönüp hep aynı yere gelinen bir ilçe olan Karayazı'da yirmi yaşında, hayatı komşu kadınlar arasında geçen, yaşlı kocasından yana mutsuz bir kadının, artık büyülemediği ve bundan sonra kimseyi büyüleyemeyeceği

açıktır. Bu haliyle kadının kendi içinde bir ur haline dönüştüğü ve on beş yaşındaki çocuğun basit bir neştere dönüştüğü sonucuna varabiliriz. Kadın için on beş yaşındaki çocuk, yapay bir güneştir ve onun yetmiş yaşındaki adamla kararan dünyası, küçük ayrıntılardan oluşan pencerelerle aydınlanacaktır. Tabii bütün bunlar birer tahmindir ve tahminlere mikrop bulaştırarak on üç yaşındaki kızın nasıl evlendirildiğini ve nasıl intihara sürüldüğünün sebeplerini bulma eğilimidir.

Sonuçta olan olur ve kendi tarihini, karanlık dünyasını aydınlatmak isteyen bir kadın ile kendi tarihini kurmak isteyen, kendi dünyasına yenidünyalar eklemek isteyen on beş yaşındaki bir çocuk, evlenmelerine izin vermeyecek bir adalet ve töre çemberi içinde var olmanın kurtuluşunu kaçmakta bulurlar, kaçarlar.

Bu kaçışla birlikte yıllardır unutulan törenin çarkı yeniden işlemeye başlar. Yirmi yaşında kaçan bir kadın, on beş yaşında onu kaçıran bir genç ve feodal gururu ayaklar altına alınan yetmiş yaşında bir ihtiyar etrafında oluşan üçgen, ret bağlarını yeniden gözden geçirir.

Servet Yeşilördek on beş yaşında olmasına rağmen, yetmiş yaşındaki adam karşısında performansından çok, yirmi yaşında bir kadının kendisine yaptığı dopingle sahaya çıkmıştır. Sorun ise aynıdır: Kişiler yer değiştirmişlerdir ve özü itibariyle ikisi de aynıdır. Birbiriyle yer değiştirmenin getirdiği hayranlık ve düş kırıklığı vardır üçgenin üstünde, gölgedeyse töreler ağır bir ceza için zamanı kollamaktadır.

İdeal otoritesini bugüne kadar hep diri tutan, ancak karısının kaçmasıyla kaybolan otoritesini bir fanteziyle güçlendirmek isteyen yetmiş yaşındaki Süleyman Erdemir, törenin yapay çarkı içinde gönüllü itaattin yollarını arar. Erdemir aradığı itaati, törenin kirli hukukuyla birleştirerek haklı olacağına inanır ve bunun için tipik bir kurnazlıkla hareket eder. Erdemir, "Ben artık benim kurallarıma uymayan, evden kaçan ve bu kaçışla ailemin-benim namusuna helal getiren kadını istemiyorum. Eğer benim isteklerim yerine getirilmezse törenin gereği olan cezayı vermekten çekinmem, der.

Buna karşın Yeşilördek ailesinin bütün silahları susar. 'Birbirimizi sevdik ve kaçtık' burada bir anlam taşımaz. Herkesin Servet ve Ayten'e söylediği söz özetle şu olur: (Servet'e) Sen evli ve beş çocuk annesi bir kadını kaçırdın, ayıp; (Ayten'e) Sen evli ve beş çocuk annesi bir kadınsın, on beş yaşandaki bir çocuğa kaçtın. Cinayet olmadan ya da işlenen 'suç'un bedeli ödenmeden, bu olayın içinden çıkmak mümkün değildir. Süleyman Erdemir aşiret yasalarının işleme sokulmasını ister ve çıkan manzarada kansız bir uzlaşmanın biçimi olarak Kadriye'nin hayatı -berdel olması- önerilir. Kadının geri dönmesi, Süleyman Erdemir'in geri dönsün çağrılarıysa kırılan gururdan başka bir şey ifade etmez. Çünkü Ayten'in geri dönmesi halinde aşiretin alacağı karar kesinlikle şu olacaktır: Sen beş çocuk annesi Ayten Erdemir, kocanın onurunu, aşiretin gururunu düşünmeden bir çocuğa kaçtın. Ayten'in bu sorulara verecek hiçbir cevabı olmayacaktır kuşkusuz ve sonuçta Kadriye'ninkine benzer bir kaderin kurbanı olacaktır: Ya kendisini öldürmesine 'yardım' edilecek, ya da az hapiste kalsın diye bir çocuğa silah verilerek öldürülecektir. Ortada namus vardır, büyük meseledir bu (bkz. "Aşiret, Kan ve Dava" başlıklı yazı).

TÖREYE KARŞI ÇIKMAK!

Töre adaletsiz adalettir, tabudur, yıkılmaz. Yakarmak yoktur, af dilemek vardır, verilen kararı uygulamak vardır. Verilen kararı uygulama ve bunu tutkuya dönüştürme işine töre denir. Her tutku, aynı zamanda maddi ve manevi çıkarların öyküsüdür, içinde politikanın ve ahlâkın bütün açmazları mevcuttur. Din değildir, ancak dinden daha etkilidir. Berdel yasal bir evlilik biçimidir, Türkiye Cumhuriyeti yasalarında berdeli yasaklayan herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Berdel'de söz önemlidir ve bu söz yerine getirilmediği zaman, konuşan tek şey kandır. Kanın konuşma sebebi, sözün bitmesidir.

On yaşında bir kız çocuğunun karşısına, dört yıl sonra babanın ve aile büyüklerinin verdiği söz çıkar. Lise ikinci sınıf öğrencisi Y. Ovset, daha çocuk yaşındayken kardeşine berdel olduğu-

nun farkında değildir. Ailesiyle birlikte yaşadıkları İzmir'in Kadifekale mahallesinde kendi içinde huzurlu bir hayat sürerler. Kışın okula gider, yazın Menemen'de tarla işlerinde ailesiyle birlikte çalışır. Günün birinde kapıları çalınır. Gelenler Diyarbakır'ın Dağkıran köyünden, toplam on beş kişiler. İstedikleri şeyse şu: Biz sizinle dört yıl önce, 2000 yılında bir anlaşma yaptık. Anlaşma gereği, biz, kızımız Meryem'i oğlunuz Mehiyet'le evlendirdik. Şimdi sıra sizde, kızınız Y. Ovset'i, oğlumuz Mehmet Şah Soysal'la evlendirmek için buradayız. O zamanlar kızınız çocuktu, şimdi büyüdü, on dört yaşına geldi, gelinimizi almaya geldik. Hatırlarsınız, o zamanlar bir söz vermiştik. Önce siz düğün yaptınız, sonra biz düğün yapacaktık.

Y. Ovset evleneceğini Menemen'de öğrenir. Tanımadığı, bilmediği, yalnızca evde konuşurken yengesinin kardeşi olarak ismini duyduğu biriyle evlenmeyi kabul etmez. Eve gitse ailesi verdiği söz yüzünden kesinlikle evlendirecek, bunun yerine evden kaçmayı seçer. Ama nereye kaçacaktır, bir çocuk nereye kaçabilir? Bir akrabalarının evine gider, evlenmek istemediğini söyler. Tek derdi okumaktır. Bu konuda kendisine yardımcı olabilecek tek kişi, ağabeyi İbrahim'dir. Kaldığı evin sahiplerinden İbrahim'e haber gönderir. İbrahim rahatlar. Kardeşinin nerede olduğunu bilmektedir. Zor zamanda kardeşine sahip çıkmak için yakınlarının evine gider.

Soysal ailesi de boş durmaz. Kızı arar ve Ovset ailesinden kızın kendilerini teslim edilmesini ister. Arada bir söz karışır, Soysal ailesi der ki, "Eğer siz bize kızınızı vermeseniz, biz de Meryem'i geri alırız" Ovset ailesi her yanıyla bağlandığını düşünür. Çünkü Meryem dört yıl önce evlenmiştir, kocasına bağlanmıştır ve üstelik iki tane çocuğu vardır.

Y. Ovset bir yanda kendini düşünür, diğer yandan yengesi Meryem'i ve iki yeğenini. Sonuçta evlenmeyeceği kesindir, bu konuda kardeşi İbrahim de onu destekler. İki aile arasındaki söz verme mücadelesiyse devam eder.

Ancak herkes Y. Ovset kadar şanslı olmaz. Bazen de berdel geleneği kanın akmasına neden olur. Bunun tipik bir örneği Antep'in Şahinbey ilçesine bağlı Sarıkaya köyünde yaşandı.

Cuma Polat'ın eşi Rahime, yakalandığı kanser hastalığından kurtulamaz ve 2001 yılının Şubat ayında vefat eder. Rahime ölünce Cuma Polat dört çocuğuyla birlikte ortada kalır. Çocuklarının en büyüğü olan Gülbahar henüz on üç, Hatice dokuz, Recep yedi ve en küçükleri Fatih beş yaşındadır. Cuma Polat çocuklarına anne, kendisine eş olacak bir kadın arar. Evlenmek ister, ancak dört çocukla dul kalmış birine kimse kız vermeye yanaşmaz. Durumunu kayınbabası Mehmet Demir'e anlatır. Evleneceği kızın ailesine başlık parası vereceğini söyler. Mehmet Demir damadının bu durumuna üzülür, ancak bu üzüntüsü bir süre sonra tehlikeli bir plana dönüşür. Yıllar önce berdel usulü evlendirdiği kızı Elif'i yanına çağırır. Elif babasının yanına gelir. Bir gün, iki gün, derken bir hafta on gün geçer. Eşini almak için gelen Halil Çınar, hayretler içinde kayınbabası Mehmet Demir'i dinler. Halil Çınar kayınbabasına, "Karımı niçin geri vermiyorsun, ben karımı istiyorum," der. Mehmet Demir damadı Halil Çınar'a, "Elif'i sana geri vermeyeceğim," der. Dahası, Elif'i elli iki yaşındaki damadı Cuma Polat'a 2 milyar başlıkla vereceğini söyler. Halil Çınar sinirlenir ve kayınbabasının yanından ayrılır, eve gider.

Çınar ailesi büsbütün huzursuz olur. Ara çözüm, bir gözdağı olsun diye Mehmet Demir'in oğlu İsmail'le evli olan kız kardeşi Besê'yi alacaklarını söyleyerek bir yoklama çekerler. "Mademki siz gelinimizi aldınız, biz de kızımızı alırız," derler. Berdelin gereği budur. Töre devreye girer. Çünkü bir tarafın kızını almasıyla, karşı tarafın da kızı iade etmesi gerekir.

Bütün olup bitenlerden habersiz olan İsmail Demir, Çınar ailesinin kızlarını almak isteyeceğini duyduğu an deliye döner, eşi Besê'nin geri verilmesini istemez. Çınar ailesiyse ısrarla kızlarını istemektedir. İsmail Demir babasının yanına gider. Hem babasına, hem de Çınar ailesine meydan okur. Der ki, "Ben karımı seviyorum ve ondan ayrılmak istemiyorum." Babasına da yaptığının doğru olmadığını, Elif'in yerinin kocasının yanı olduğunu

söyler. Ev içinde başlayan tartışma, köy meydanına iner. İsmail eline av tüfeğini alır ve herkese meydan okur. Babası Mehmet Demir bu meydan okumayı basit bir tehdit olarak algılar. Bir süre sonra silah sesleri gelir. İsmail'in sıktığı kurşunlardan biri ağabeyi Cuma Demir'e isabet eder. Baba İsmail ise aldığı kurşun yarası sonucu ağır yaralanır. Her taraf mahşer alanı gibidir. Sıkılan kurşunlara, kadınların ağlama sesleri karışır. Baba Mehmet Demir ağır yaralı olarak Antep Devlet Hastanesi'ne kaldırılır, kurtulur; araya giren, babasının ne yaptığını anlamayan Cuma Demir ise hayatını yitirir. Geride Cuma Demir'in dul eşi ve üç çocuğu kalır.

Peki, ya bütün bu olayların merkezinde olan, kavgalar çıktıktan sonra basit bir figüran gibi kenara çekilen Cuma Polat'a ne olur?

Cuma Polat kavgalar çıktıktan sonra kendisine eş olarak birini almaktan kısa bir süre olsa vazgeçer. İsmail'in 'adam öldürmek'ten hapse girmesi, Cuma'nın ölmesi aileyi büsbütün dağıtır. Cuma Polat tümden Antep'e yerleşir. Zaten burada Ali adında bir kardeşi de vardır. Ali Antep'te oturur, Bikişli Köyü'nde de çiftçilik yapar. Cuma Polat Antep'te ilk başlarda yapabileceği bir iş arar. Sonra kendisine küçük de olsa bir züccaciye dükkânı açar. Başlık parası olarak biriktirdiği 2 milyar eriyip gider. Küçük çocuklarına büyük kızı Gülbahar bakar. Kısa bir süre sonraysa evi boşlar. Evin bütün yükünü kızının üstüne bırakır. Kendisi çocuklarla ilgilenmektense, boşa zaman geçirmeyi uygun bulur. Araya yıllar girer. Çocukların okumaları, okula gitmeleri gerekir, ama Cuma Polat hiç oralı değildir. Çocuklarının kaderini, kaderin eline bırakır. Her şey Gülbahar'ın elindedir. Küçük çocuklara Gülbahar hem annelik, hem babalık yapar. Amcaları Ali ise yeğenleriyle hiç ilgilenmez, oğlu Mustafa ise ara sıra eve gelir, amcasının çocuklarına şeker, çikolata gibi şeyler alır. Bu gidiş gelişleri, bu dayanışma Mustafa'yı Gülbahar'a yaklaştırır.

Dört yıl sonra Cuma Polat evle hiç ilgilenmez hale gelir. Çocuklarının varlığından bile haberi olmaz. Mustafa ile Gülbahar arasındaki dayanışmaysa aşka dönüşür: Birbirlerine tutunurlar. Bir hayalleri de vardır: Evlenip, bir ev kurmak ve bu üç çocuğa

bakmak. Cuma Polat Gülbahar'ı vermeyeceğini söyler. 'Vermek ve almak' arasında didişmeler, aslında bir düğünün olmayacağı anlamına gelir; çünkü Mustafa ve Gülbahar iki sevgili değil, iki nişanlı gibi davranırlar. Bu davranışları Cuma Polat'ı rahatsız eder. Cuma Polat'ın amacı, kızını başlık parası alarak evlendirmektir. Mustafa ise daha on dokuz yaşında eğitimini tamamlamamış, biraz serseri, uyuşturucu kullandığı iddiasıyla birkaç kez polisle başı belaya girmiştir, sabıkası vardır, ara sıra içki içer.

Sonuçta gün gelip çatar. Babasının vurdumduymazlığı, üç kardeşinin kimsesizliği bir tokat gibi Gülbahar'ın yüzüne iner. Mustafa ve Gülbahar kardeşlerini de alarak Sarıkaya'ya gitmeye karar verirler. Soranlara, "Annemizi özledik, mezarına gideceğiz," derler. Mustafa, küçük çocuklar yesin diye şeker ve bisküvi alır, aldığı şeker ve bisküvilerin bir kısmını yolda karşılaştıkları çocuklara dağıtır, sen burada ne arıyorsun diye soranlara, "Sarıkaya'da piknik yapacağız," der. İkisini birlikte gören köylüler ve akrabaları bu duruma şaşırırlar. Soranlara, "Yakında evleneceğiz, sizi düğüne çağıracağız," demekten kendilerini alamazlar.

Köy meydanından usulca Gülbahar'ın annesinin mezarının yanına giderler. Gülbahar annesinin mezar taşına bir yazma bağlar, dua eder. Sonra üç kardeşi ve Mustafa'yla birlikte, adı köyle aynı adla anılan sarıkayanın üstüne tırmanırlar. Geceyi sarıkayada geçirir, üşüyünce ateş yakarlar. Mustafa küçük defterine kısa notlar alır, notlar özetle şöyledir: "Şu anda hava henüz aydınlandı. Ölüme birkaç dakika kaldı. Duygularımızı tahmin edemezsiniz. Mutluluk gözyaşlarımızı görmenizi isterdik. Ölüme gidiyoruz. Bu bütün insanlara ibret olsun. Bizden geriye kalan cesetlerimiz, hayatın yanlışlarına, bütün bu dünyaya, bütün insanlara ibret olsun!" 21 Mart sabahı, saat 05.00 sularında köylüyer atılan çığlıklarla uyanırlar. Gülbahar bir kayalıklara gelir, bir uzaklaşıp Mustafa'nın yanına gider. Gülbahar ve Mustafa kendileriyle birlikte götürdükleri üç çocuğu yüz metre yüksekliğindeki sarıkayadan aşağı atarlar. Ardından el ele tutuşarak kayalıklardan kendilerini de atarlar.

Mustafa ve Gülbahar'ın üç küçük çocuğu ve ardından kendilerini sarıkayadan atmalarından sonra köylüler jandarmaya haber verirler. Alınan beş ceset, yapılan otopsiden sonra Antep Yeşilkent Mezarlığı'na defnedilir. Oysa ki sarıkayada geceleyin yakılan bir ateş vardır ve kimse bu ateş yandığı zaman jandarmaya haber vermemiştir. Üstelik sıcak bir gün değildir ve kayalıklara piknik yapacağız diyen çocukları herkes tanır, kimse çocukların bu kayalıklarda ne yaptığını merak etmez. Bu çocuklar eğer 'piknik yapacağız' yerine 'biz kaçtık' deselerdi, acaba ne olurdu?

Kuşkusuz tam takır törenin çarkı işler, yakınlar, akrabalar ve akbabalar toplanırlardı. Gülbahar'ın akrabası Zübeyde sarıkayaya çıkmadan önce kendilerine uğradıklarını, kendisinin de kendilerine çay ikram ettiğini söyler. Cuma Polat sorumluluk almaktan kaçınır. Yaptığı açıklamada çocuklarını geçindiremediğini, bir süre önce yuvaya vermek için başvurduğunu belirterek, Gülbahar ile Mustafa'nın birbirlerini sevdiklerinden haberdar olmadığını söyler, pişkin... Mustafa'nın babası Ali, oğluyla zaten ilişkilerinin iyi olmadığını söyler ve ekler: "Askere gidecekti." Bir süre sonra, Mustafa'nın yirmi gün ortalıkta görünmediğini, geldiğinde nereye gittiğini sorduğunu, Mustafa'nın da, "Kilis'e gezmeye gittim," dediğini aktarır. Ali, ağabeyi Cuma Polat'ın "birbirlerini sevdiklerinden haberim yoktu" sözünü tekzip edercesine, bir ayrıntı verir: "Mustafa bana dedi ki Gülbahar'la evleneceğiz, düğünümüzü yap. Ben de ona dedim ki, durumumuz iyi değil. Mustafa'nın evlenme isteğini reddettim. Üstelik askerliği de var. Sinirlenip evden çıktı. Üç gün sonra ölüm haberini aldım."

Cuma ve Ali'nin ortancası Arap Polat ise, "Mustafa'yla birlikte geldiklerinde şaşırdık. Birbirlerini sevdiklerini bilmiyorduk. Cesetlerini görünce şok olduk. Eğer evlenme gündeme gelseydi, kimse karşı çıkmazdı," der.

Mustafa ve Gülbahar birbirlerini seviyorlardır. Yapılan açıklamalar örtülü de olsa bu yöndedir, ki Mustafa'nın bıraktığı notlar, kendilerini yok ederek, sevgilerini insanlara, çevresindeki-

lere inandırmanın bir vesikası gibi durur elimizde. Gülbahar için Mustafa, Mustafa için Gülbahar benzersizdir, birbirlerinin doğruları ve yine birbirlerinin kutsalıdırlar. Hayat, dış dünya sadece birbirlerine olan sevgileriyle anlamlıdır; birinin yok olması, diğerinin yok olmasıdır. İkisinin bir birine olan sevgileri 'biricikliktir' ve bu sevgi kanlarına, beyinlerine, hücrelerine, genlerine kadar işlemiştir. Dolayısıyla, birlikte bir varoluşun mümkün olmadığını, geriye tek bir seçeneğin kaldığına inanmışlardır, ki bu birlikte ölümdür. Çünkü ölüm ebedi, birleştiricidir. Annenin mezarını ziyaret etmek, mezar taşına yazma bağlamak, ne yapıyorsunuz diye soranlara yakında düğünümüz var demek, tümüyle ölümle kurtuluşun çok basit birer işaretleridir, ancak kimse bu işaretleri almamıştır; yakılan ateş, herkesin görebileceği yüksek kayalık ise aslında kendilerini göstermenin bir biçimi, bize yardım edin demeleridir.

Diğer yandan her aşk, gençlik döneminde, potansiyel olarak şiddet içerir. İki kişi arasındaki şiddet, dışa dönük bir çatışmanın öğesi olduğunda, sevdiğinin kendisine yar olmadığını düşünen taraf, karşı tarafı başkalarına da yar etmemek için cinayet işler, ama kendisini öldürmez. Bunun adı, aşk cinayeti ya da namus cinayeti olur. Öldüren kendini de öldürünce, eylemi aşk intiharı olarak tanımlanır.

Aşk dolayımında kendini öldürerek ölme, bazen bilinçli bir seçim, bazen de tek taraflı bir karar sonucu gerçekleşir. Benzer bir olay 1996 yılında İstanbul'da yaşandı. İzmir'den gelen Yalçın Hacıoğlu ve Deniz Alsancak, Boğaz Köprüsü'nden el ele tutuşarak aşağı atladılar. Köprü üstünde bıraktıkları otomobillerinde çıkan mektupta, "Kendi isteğimizle ölümü seçtik," diyorlardı. İkisi de evliydi ve evli olmalarına rağmen içinde oldukları toplumun kabul etmediği yasak bir aşk yaşıyorlardı. Yine İzmir'de Sevval Akyüz ile Coşkun Özer, Ayşe Erdoğan ile Şefik Büyükavcı... İstanbul'da Çiğdem Bekarlı ile Fatma Aysan... Çifter çifter, baş başa verip ölüme sığındılar. Aşkına karşılık vermeyen iletişim fakültesi öğrencisi Seval Erdoğan'ı başına kurşun sıkarak öldüren Şefik Dağaçar, Buca Cezaevi'ndeki koğuşunda 90 hap içerek ölmek istedi.

Gülbahar ile Mustafa'nın intiharlarındaki fark, ölmeden, kendilerini öldürmeden önce üç cinayet işlemeleridir, akıllara durgunluk veren budur. Diğer yandan, her ikisi kötü bir kaderin kurbanlarıdır, bir berdel hikâyesinin nasıl olduğuna değil, nelere varacağına birer örnektirler.

Gülbahar'ın oyun çağında kardeşlerine anne ve baba olması, babasının aymazlığı, dedesinin berdel olan Elif'i alması ve akabinde bir ölü ve bir yaralıyla biten cinayet silsilesi, bütün hayatının yönünü belirlemiştir. Hayatında arkasında duracağı tek bir kişi vardır, ki bu annesidir, annesinin mezarı ve mezar taşına bağladığı yazma bu bağı daha bir güçlendirmektedir. Gülbahar, Mustafa'yla kaçıp hayatını çok rahat kurabilirdi. Ama kaçmak, kardeşlerinin doğmasına yarayan, ancak büyümelerine yaramayan bir babanın eline vermek anlamına gelecekti. Baba zaten çocukları istemiyor, kendi deyimiyle yurda vermek istiyor. Gülbahar çaresiz kalıyor. Cinayetin yükü, kendini öldürerek hafifliyor. Her şey ve herkes terk etmiş onu, o da herkesi ve her şeyi terk ediyor, yanına herkesi ve her şeyi olan kardeşlerini de alıyor. Trajik olan, mantıkla açıklanamayan belki de bu. Cinayetle, hayat ve intihar aldatılıyor işte.

AŞK, BERDELE SAVAŞ AÇAR

Batman 1950'lerde İluh adıyla anılıyordu ve 30 haneli bir köydü. Raman Dağı'nda petrol çıkınca 1955'te kurulan rafineleriyle bu köyün kaderi değişti ve bölgenin işçi alan önemli çekim merkezlerinden biri haline geldi. Batman artık Batman değildi, petrolü olan ve petrol olduğu için de Teksas'a çevrilen bu küçücük yer birden büyüdü. Kadının erkeği gördüğü zaman yüzünü örttüğü, ayağa kalktığı İluh'ta kurulan yüzme havuzunda, buraya gelen kadın ve erkekler birlikte yüzdüler. Lüks konutlar, Amerikalı mühendislerin kaldığı rafineri sitesi bir film değildi artık. Site çocukları yüzerken, film izlerken, hamburger yerken, Batman'ın yoksul çocukları bu siteden içeri girmek, film seyretmek için can attılar. İluh büyümüş, köylerin gelip yerleşmek üzere düş kurdukları bir çekim merkezi haline almıştı.

İluh geliştikçe Kürtlük ve dindarlık kendini radikal söylemlerle ifade etmeye çalıştı. 12 Mart, 12 Eylül'le birlikte bu söylemler, eylemlere dönüştü ve artık Batman, korkunun şehri olarak anılmaya başlandı. Batman'ın bir yüzünde internet cafeler, lüks lokantalar ve her şeyin kredi kartıyla alındığı lüks mağazalarla Türk Petrol Tesisleri yer alırken, diğer yüzünde savaştan dolayı köyünden ayrılan, naylon barakalarda yaşayan mahalleler oluştu. Azrail bu mahallelerde oturdu hep.

Savaş ise ölümün hasat mevsimiydi. İlk kez insan görmüş gibi sevinen Azrail'in iştahı savaşta kabarır ve savaş kan isteyen herkes Azrail'in yardımına koşar. Savaş sürecinde insanın ölümü inkâr etmesi, ölümü bir yana bırakıp, öldürmesi kolaylaşır, zaten göz yummak da bir öldürme biçimi değil midir? Ancak ölüm inkâr etmez, insanın peşini bırakmaz.

Batman sonradan kurulan bir şehir ve bu şehir savaş döneminde faili meçhul cineyetler, Hizbullah eylemleri, PKK'lilerin cenaze törenleriyle gündeme geldi. İntiharların yoğun olarak başlamasıyla, PKK ile devlet arasındaki savaşın bitmesi, aynı zamana denk gelmiştir. Savaş bitmişti, ancak savaşın getirdiği baskıların yerini, bu sefer toplumsal baskılar almıştı. Savaşta kaderleri tayin eden güçlerin yerini, kişinin kendi kaderi almıştı. Çünkü değişim Baumann'ın deyimiyle, her şeyden önce birleşmiş, sarsılmamış, kolayca kaynağı belirlenebilen bir yetkinin yerine bölünmüş, karşılıklı olarak ilgisiz, bazen karşılıklı olarak çelişen, tümü de aynı yetke yokmuş gibi davranan ve hepsi de aynı şeyi, yalnızca kendilerine bağlılığı talep eden yetke çokluğunun almasıydı. Toplumsal zorunluk, artık çoksesli olmuştur; ama bu çokseslilik bir korodan çok bir kakofoniye benzer. Gürültüden uyumlu bir ezgi yakalayıp, dinlemek dinleyiciye kalmıştır. Bu ölçüde bu sesler birbirini dengeler, çünkü tek başına hiçbir ses geliştirdiği ezgiye açık ve su götürmez bir üstünlük sağlamaz. Bu durumun dinleyici üzerine iki etkisi oldu; birey bir yanda başvuru için yeni bir yetke kazanırken, diğer yandan da ortaya çıkan seçimin getirdiği yeni bir sorumluluğu yüklendi.

Demokrasi kişinin kendisini bilerek, başkasını öğrenmenin, okumanın, sormanın, eleştirinin haylaz çocuğuydu. Cumhuriyet

ise tiranın yalnız kalmasıdır ve bu yalnızlığına halkın çoğunluğunu da sözümona katarak, iktidarını oluşturmasıdır. Demokrasi ve cumhuriyeti bir araya getirmek, ikisinin bir araya gelmesiyle bir kavram elde etmekse ideal bir protezdi. Ne demokrasi vardı, ne de cumhuriyet; ikisini bir araya getirmek ve bir kavram olarak kelime ve sıfatlarla oynayarak Demokratik Cumhuriyet demek, bana hangisini uygun görürseniz uyar, demektir. Oysa Kürtlere demokrasiden kendi diline yasaklılık, kendi kültürüne yabancılık, Kürt olduğunu söylemek bile bir sabıkalılık olarak verildi. Cumhuriyet ise egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu söyledi ve bu millet, Türk milletiydi.

SUSMA HAKKI, İNTİHAR

"Hayat acı çekmektir ve aşkın
verdiği keyif bir uyuşturucudur."
(Cesar Pavese)

Burada kadınlar hep dinler, kulakları vardır ve dinleyen kişilere söylenen tek şey vardır: Görmeyeceksin. Bu görmeme, zamanla konuşmama halini alır. Konuşamayan kadın, bu zorunlu orucu bir karar olarak hayatının merkezine yerleştirir, böyle yaşar. Konuşamama başlangıçta töreye uygun bir değer, dinsel bir iççekişle taçlandırılır ve artık hiç konuşmama karşı tarafa bir ceza olarak iletildiği an yeni bir tanımla karşılaşırız, ki bu tanım intihardır; intihar: Bir ceza olarak artık hiç konuşmayacağım anlamına gelir. Ve aşk, buralarda, hep yeraltına itilmiştir, yeraltında büyür, yeraltında yaşar. Kan bağı ve kirli kanla gelen hukuk sistemi, doğumdan itibaren aile denen hapishane içinde insanların hayatlarını kimi zaman beşikte, kimi zaman dökülen kanla mühürlemiştir. Cinsellik taze ve verimli kan anlamına gelir, maksat üremektir: Üremek gösteridir.

Kürtlerin içlerinden kirli bir kan gibi söküp attıkları âşıklarsa kendilerini dışlayan halka, o mezarlığa dönen ülkelerine cesetlerini vererek toprağın altından yeni aşkların doğmasına aracılık ederler. Mem ve Zîn dışlanan kişilerdir ve bugün bu kimseler

Kürtlerin adına yemin ettikleri, çocuklarına adlarını vermekte gurur duydukları kimseler olmuşlardır. Zîn'in zehir içmesi, Şirin'in kendini hançerlemesi, Xecê'nin kendini uçurumdan aşağı atması kimsenin aklına gelmez.

Batman'da intihar eden kadınlarla ilgili olarak çirkin yorumlar ortaya atılmıştır. Batman Barosu başkanı Sabih Ataç'ın Batman özelinde intiharlarla ilgili olarak sarf ettiği şu sözler ilginçtir, şöyle der Ataç: "Astsubay ve polislerle gezen, bekâretini yitiren ve sahiplenmeyen ortaokul mezunu kızlar var. Büroma gelip ağlayan bir kadın, 'Polis resmi nikâh yapmıyor,' diyor." Asker ve polis diyerek anlatılan, böylece kimi siyasal gurupları aklayan bir açıklamadır bu. Aşağıda aktaracağım örnek, Ataç'ı ve hâkim olan anlayışı tekzip etmektedir.

Fadile Aslan adlı genç bir kız 25 Ekim 2000 tarihinde intihar eder. Seyfettin Aslan'a göre, kızının intihar sebebi cehalet, boşluk ve televizyondur. İluh Mahallesi, 18 Nisan Polis Karakolu'nda görev yapan bir komisere göre, Fadile intihar ettikten sonra karakola getirilen annesi üzgün, babası donuktur. Yapılan otopsi sonucunda Fadile'nin bâkire olmadığı ortaya çıkmıştır (*Hürriyet*, 27 Ekim 2000). Dahası, aile Fadile'yi halasının oğluna verip, karşılığında hâlâ kızını kendi oğullarına alarak berdel yapmak isterler ve intihardan bir gün önce ailede tartışma çıkar. Fadile dayak yer. Fadile başka birini sevdiğini söyler.

Seyfettin Aslan'a göre, kızı TV'lerin sunduğu hayatlara benzer bir hayatının olmasını ister, bu yüzden bunalıma girer ve kendini koruyamayacak kadar cahil olduğundan intihar eder. Polis memuruna göre, Fadile bâkire değildir ve aile bunu öğrenince kız intihar etmiştir. Arada kaçırılan cümlelerse gerçeği açıklamaktadır. Fadile başkasını sever ve başkasını sevdiği için ailenin istediği gençle evlenmek istemez. Fadile birine âşık olamaz ve başkasıyla cinsel bir deneyim yaşayamaz. Çünkü başkasına âşık olması ve âşık olduğu gençle cinsel anlamda birlikte olması, namusunun elden gitmesi anlamına gelmektedir. Namusu elden giden bir kızla da kimse evlenmez. Fadile'nin erkek kardeşine kurban edilmek istenmesiyse göz ardı edilmiştir.

Aile vakti gelmiş, herkesin niçin evlendirmiyorsunuz dediği erkek çocukları için çeşitli arayışlara girmiştir. Başlık parası ödeme koşulları yoktur, dahası başlık parası verilse bile ekonomik durumları bir düğünü kaldıramayacaktır. Bunun için çevrelerini kolaçan etmiş, sonuçta hala çocuklarıyla berdel yapma fikrini benimsemişlerdir. Fadile ise olup bitenlerden habersizdir. Günün birinde, "Evleneceksin!" dedikleri zaman, ilk başta bunun bir şaka olduğunu sanmıştır. Fadile'nin, "Başkasını sevdiğini, halasının oğluyla evlenmesinin kendisi için bir kefenden başka bir şey olmayacağını" söylemesiyle kıyamet kopmuştur. Bundan sonra aile en geçerli yolu seçmiştir, ki bu dayaktır.

Otopsi raporuna göre, Fadile'nin bâkire olmadığının ortaya çıkması, polisin ve yerel politikanın benimsediği bir açıklama türüdür. Fadile öldükten sonra ortaya çıkan, gerçek olup olmadığını bilmediğimiz bir rapordur bu. Doğru olsa bile aile bunun doğruluğunu Fadile öldükten sonra öğrenmiştir, ölmeden önce bilinen bir şey değildir bâkirelik. Kız bâkire değildi, bu yüzden intihar etti. Çok yavan, insanı dışlayan, öldükten sonra bile rahat bırakmayan bir açıklamadır bu.

Tirajik ölümlerde aşk bir kurmacadır, ölümün dokunaklılığı vurgulanır. Fadile'nin ölümündeyse bu dokunaklılık bekâret sözüyle bozulmuştur. Aşk yerine ölümü düşünen bir kadın vardır çünkü, hiç kimsenin görmediği bir kadındır bu. Üstellik bu kadın, kurnaz kimi kadınlar gibi gidip bekâretini bir çift bilezikle çok rahat diktirebilir, berdel olmayı kabul edebilir, kendisi dışında herkesi mutluluk oyununa yatırabilirdi. Bunu yapmaz, ölümle bekâretini bozar. Çünkü hiç kimse aşk yüzünden kendini öldürmez, aşk sadece bize sefaletimizi söyler, hiçliğimizi ortaya çıkarır. Fadile 'hayatımda başkası var' demiş, çevresindeki herkesin sefaletini ve hiçliğini ortaya çıkarmıştır. Kuru kalabalık aileye ve mevcut düzene karşı intihar sadece susma hakkıdır, sadece susmuştur Fadile.

"Ve aşk bütün zamanlarda ölü doğar, çünkü doğuşu bir hatadır."

"Çünkü dünya bir çıkar ormanıdır ve ağaçlar bile güneşe uzanmak için birbirlerini kırarak uzar" (bkz. "Başlık, Para ve İntihar" başlıklı yazı).

Benzer bir intihar da Silopi'nin Cudi Mahallesi'nde yaşanmıştır. Aileler berdel için anlaşırlar. Bir fark vardır. Önce bir taraf düğünü yapacaktır, arkasından diğer aile...

DÜĞÜN VE CENAZE AYNI ANDA

Mustafa ile Zübeyde berdel olmalarına rağmen birbirlerine erken ısınırlar. Evliliklerinin birinci yılını doldururken bir de ailelerine mutlu bir haber vermişlerdir: Bir erkek çocuktur bu. Doğan çocuktan sonra Zübeyde'nin babası artık zamanın geldiğini söyler. Buna göre, Zübeyde'nin erkek kardeşi Mehmet Salih, Mustafa'nın kız kardeşi Selma'yla evlendirilmek istenir. Mehmet Salih bu evliliği istemez. Aile, "Nasıl istemezsin?" diye karşı çıkar. Mehmet Salih başka birini sevdiğini, ileride ille de evlenecekse, bu sevdiği kadınla evleneceğini söyler. Ancak aile Mehmet Salih'in bu sözlerini duymaz bile. Cudi Mahallesi'nde oturan, birbirleriyle akraba olan iki aile, Mehmet Salih'in bu ısrarı üzerine karşı karşıya gelirler. Kız kardeşini istemediği için Mustafa üzülür. Kız kardeşi Zübeyde kendisi için kardeşinin zorla evlendirilmek istendiği için üzülür. Selma kendisini istemediği bir adamla evlendirilmek istendiği için üzülür. Bir üzüntü silsilesi akıp gider. Bunun üzerine Mustafa, Mehmet Salih'in sözünü ettiği, seviyorum dediği kızın ağabeylerinin yanına gider. Erkekler arasında yapılan konuşma gergin geçer, ama kavgaya varmaz. Mehmet Salih işlerin büyüdüğünü anlar. Olacak kötülüklerin kaynağında durmak istemez ve ailesine 'tamam' der. Herkes bu 'tamam' sözüyle rahatlar. Düğün kurulur. Her zaman mahallede yapılan düğünler Mehmet Salih'in bu ısrarı yüzünden düğün salonunda yapılır. Aile korkar, bir şey olur diye. Davetliler salonda oynarken Mehmet Salih bir ara dışarı çıkar. Bir-iki sigara üst üste içer. Üstünde damatlıkları vardır. Önce kıravatını çıkartır. Sonra düğün salonunun karşısındaki beş katlı apartmanın üstüne çıkar. On sekiz yaşının bütün pervasızlığı üstündedir. Kimse Mehmet Salih'in karşı apartmanın beşinci katına çıktığını fark etmez. Salonun kapısı önünde oturanlar birden etraflarına bakarlar. Mehmet Salih

yoktur. Bir çocuk, "Ha orda," deyince herkesin dikkatleri bu yöne doğrulur. Kimseler bu durumun ne olduğunu anlamadan Mehmet Salih kendini aşağı atar.

KADER, KARDEŞ HAKKI

Bölgede sıcak çatışmalar yaşanıyor. Ahmet Ümit çocuklarını bu çatışmalardan uzak tutmak ister. İki oğlu ve bir kızı vardır. İki oğlu çok istemesine rağmen okumamışlardır. Bunun yerine kendi imkânlarıyla bir şeyler yapmaya çalışmaktadırlar. Bazen kahvede çalışırlar, bazen inşaatta, sonuçta kendi ekmeklerini kazanır, aileye de küçük katkılar sunarlar. Ancak Ahmet Ümit korkar. Büyük oğlu Hüseyin eve çeşitli gazete ve dergiler getirir, eve geç gelir. Dağda kendileri için ölen kimselerden söz eder. Ahmet Ümit bu durumdan rahatsız olur. Karısına, "Ne yapalım?" diye sorar. Karısı Hacer yapılacak tek şeyin çocuğun başını bağlamak olduğunu söyler. Hacer'e göre, eve geç gelen, durduk yerde kavga çıkaran oğlunun tek kurtuluşu evliliktir. Başı bağlanırsa, evi olursa, çoluk çocuğa karışırsa bu tür işlere karışmaz. Ama nasıl evlendirilecektir? Hacer düşünüp taşınır, en sonunda kocası Ahmet'e, "Abinle konuş, onların kızları var, berdel yapalım, hem biz bizeyiz, birbirimizi anlarız, çocuklarımız da ele gitmez," der.

Bu fikir Ahmet'in hoşuna gider ve hemen ağabeyi Mustafa'yla konuşur. Mustafa'nın zaten düşündüğü, ama küçüğü olduğu için bir türlü söyleyemediği bu berdel işi iki tarafın da hoşuna gider. Kızlara danışılır, iki tarafın da kızları ne evet derler, ne de hayır.

Sonuçta kabul ederler. Tez elden hazırlık yapılır ve iki taraf düğün için gün alırlar. Düğün yapılır, misafirler gelir. İki taraf tek düğün yapmış gibi; kızlar bir evden bir eve değil, bir odadan bir odaya geçmiş gibi olurlar. İki ailenin bu berdel işi, akrabalar tarafından büyük bir dayanışma olarak okunur, bu yüzden herkes elinden geleni yapmaya çalışar. Düğün günü ortada gezdirilen bir tülbentle para toplanır, tam 6 milyar... Bu toplanan 6 milyar iki kardeş arasında masraflar çıkarıldıktan sonra paylaştırılır. İki kardeş gelen paradan kendilerine birer sigara dahi almazlar, ka-

lan paraysa 2 milyardır. 2 milyarla evli çiftlere bir gün lazım olur, düşüncesiyle bilezik alınır. Şimdilik evli çiftler aileleriyle birlikte oturacaklar, bir süre sonra çocukları olup, elleri iyi iş görmeye başladıktan sonra gençler isterse ayrı evlere çıkabileceklerdir. Arada bir, pek söz konusu edilmese de Hüseyin'in askerlik sorunu vardır, iki taraf için bu sorun ilk başlarda göz ardı edilir.

Birkaç ay sonra Hüseyin'in karısı Fatma hamile olduğunu söyler. İki aile sevinçten uçarlar. Kız mı oğlan mı tartışması yapılmaz, kente yerleşmenin verdiği bir duyguyla, bu tartışmayı kendi içlerinde kırmışlardır. Mustafa'nın yeğeni-gelini Ayşe ise henüz hamile değildir; Zafer şimdilik çocuk istemediğini söyler, Ayşe hafiften kıskanır, belli etmez, utanır.

Çocuğun doğumuna az bir zaman kala Hüseyin'in askerlik günü gelip çatar. Ahmet karakola gidip konuşur, oğlunun yeni evli olduğunu, bir süre sonra çocuğunun olacağını söyler. Bunun üzerine Hüseyin eşinin doğumundan üç ay sonra askere gider. Hüseyin'in ilk görev yeri Kayseri'dir. Aile sevinir. Sekiz saatlik bir mesafe, üstelik çatışma ortamından da uzak. Acemi birlik bittikten sonra ailenin sevinci kursağında kalır. Bu sefer Hüseyin Şırnak'a gider. Hava değişimi için bir süre eve gelen Hüseyin, Şırnak'a gitmek istemez, ama askerlik bu, ne istek dinler, ne yeni evlilik, ne de doğan bebek. Hüseyin çocuğuna Ahmet ismini vermiştir, onu sever; diğer yandan babası gelirken çocuğu bir yana bırakır, babasının yanında oğlunu sevmek, oğluna Ahmet demekten sıkılır. Gün gelip çatar. Hüseyin Şırnak'a gider. Araziye çıktığı bir gün mayına basar, bayılır, gözlerini açtığı zaman kollarında ilk gördüğü bir serumdur, ardından tuvalete gitmek istediğini söyler, ardından yerinden kalkmak ister, ardından... Anlar, iki ayağı kopmuş... Ağlar. Annesi, babası, amcası, kardeşleri, karısı perişan bir durumdadır.

Aile ne yapacağını şaşırır, bir madalya, birkaç başsağlığı mesajı ve ilk günlerde başlayan ilgi bir süre sonra derin bir sessizliğe dönüşür. Yalnızca elleri vardır Hüseyin'in, yalnızca gözleri vardır; kafasının içinde duran beyni, sol göğsünün altında çarpan kalbinin hiçbir anlamı kalmaz. Gözleri boşluğa bakar, elleri boşluğa

bakar, kalbi boşlukta, beyni boşlukta, her yanı bir sessizlik sarar, her yanda bir patlama sesi, kulakları bir mermere dönüşür; yediği darbenin yalnızca dalgaları vardır.

Uzun bir tedaviden sonra hastaneden taburcu olur. Kendisine bağışlanan bir tekerlekli sandalyeyle hayatını sürdüreceği söylenir. İlk başlarda tekerlekli sandalyeye binmek istemez, zamanla alışır, evin içinde sokağa çıkar. Çevresine bakar, çevredeki herkes ona bakıyordur sanki. Eski arkadaşları yoktur ki, olsa bile çoğu Hüseyin'i görmek istemez: Kimi askere gittiği için, kimi bu haline üzüldüğü için Hüseyin'i görmez. Çocukken top oynadığı sokaklar birden boşalmıştır sanki. Geceleyin eve geç geldiği saatlerde üstüne çıkıp eve girdiği duvar bir sura dönüşmüştür. Baktığı her şey Hüseyin'i yaralar, baktığı her şeyde bir anı patlar, anıdan sonra mayının kahreden sesi... Karısının bakışları altında ezilir; zavallı kadın su ister misin diye sorduğunda öfkelenir, bağırır. Kadın bir köşeye gidip ağlar, sesini kimse duymaz, gözyaşlarını siler hep, gözlerinin altı ağlamaktan şişmiştir, yirmisindeki kadın birden çöker.

Hüseyin evlerinin sokaklarının açıldığı, çocukların top oynadığı tekerlekli sandalyesiyle meydanda, karısı evin bir köşesinde iki elini bağlamış, yumruk biçiminde oturmuş, kulağı çocukların sesinde, aniden biri çıkıp, Hüseyin düştü diye bağırabilir, hep tetikte. Küçükken kendişini koruyan amcası oğlu, şimdi kocası olmuştu, gözlerinin önüne çocuklukları gelir, birlikte büyümenin verdiği telaş gözlerinin önünden gitmez: Hani bir gün su kesintisi vardı, aniden sular gelmişti, kovayı doldurduğu an Hüseyin takılıp kovadaki suyu devirmişti, sonra kızmıştı; Hüseyin bu kızgınlığı üstüne bir kova su dökerek daha bir alevlendirmişti. Hüseyin'in annesi gelince ikisi de gülmüşlerdi. Şimdi bu gülüş hangi ağzın kıvrımındaydı? İşte bu günlerde Hüseyin amcasının oğluydu, yarı kardeşiydi. Sonra kocası olmuştu, utangaçlığını ellerine yakılan kınayla silip, gerdek gecesi ne yapacağını şaşırdığı kocası... İşte şimdi, bir duvarın önünde, bir tekerlekli sandalyede kımıltısız duruyordu Hüseyin.

Askerlik bitince mermer işi yapacağım, büyük bir atölye kuracağım, buralarda mermercilik yok diyen Hüseyin, bu teker-

lekli sandalyeye nasıl sığıyor? Balon satabilir miydi, önüne bir tepsi konsa elmalı şeker, palıza, dondurma gibi şeyler satabilir miydi? Bunları düşündü, sonra Ahmet'e baktı, kollarına aldı, sardı onu... Artık Ahmet Hüseyin'e mi dönüşmüştü, yoksa Hüseyin'in tekrar ayağa kalkamayacağına mı kanaat getirdi? Duvarın dibinde duran Hüseyin'in bakışları ne söylüyor? Ayaksız bir beden, bundan sonra hayata kaldığı yerden devam edebilir miydi? Ki hayat ayak mıydı? Ayaksız bir bedenin hayata katılma hakkı olabilir miydi?

Altı ay sonra Hüseyin her günkü gibi sabahleyin erkenden kalktı. Uzamış sakalları arasında ellerini gezdirdi, kardeşinden bir tıraş bıçağı istedi. Kardeşi hemen traş bıçağını getirdi, önüne bir leğen koydu. Hüseyin keyifli keyifli tıraş oldu. Ensesini kardeşi aldı. Annesi bir tepsiyle içeri girdi, kahvaltısını getirdi. Kahvaltıdan sonra her günkü gibi televizyona baktı. Haberleri izledi. Sonra canı sıkıldı. Oğlunu istedi. Ahmet'i yanına getirdiler. Ahmet'le oynadı, birkaç kez öptü. Saat 11'e geliyor. Babası namaza gitmek üzere hazırlanıyor. Hüseyin annesinden bir portakal istiyor, ben soyayım diyor, annesi gülümsüyor. Hüseyin'in önüne bir tabak konuyor, bir de portakal, küçük oğlu gözlerinin içine bakıyor, Hüseyin'in gözlerinden bir damla yaş, portakal tabağın içinde, Hüseyin'in eli portakala gidiyor, oğluna atmak istiyor, sonra karısıyla ilk görüştükleri an aklına geliyor, amcakızının birden nasıl eş olduğuna bakıyor, duruyor, çocukluk günleri aklına geliyor, köyde biçtikleri ekinler, bir yılanı kardeşiyle nasıl öldürdükleri, kışın yağan yağmurun kayalarda biriktiği günleri ve kardeşiyle ellerini kayanın üzerine bırakarak su içtiği günleri... Sonra bıçağı bileklerinde bir fazlalık gibi duran kıllarına dokunduruyor, sonra ellerine bakıyor, ellerinin artık kendisi için ne anlama geldiğini düşünüyor belki. Sonra bıçağı alıp boğazını kesiyor... Oğlu anlamsız bir emekleme içinde, babasının kötü bir oyun oynadığını düşünüyor, annesi geliyor, saçlarını yoluyor, eşi geliyor, kardeşleri geliyor, dev gibi adam bir çocuk gibi kucağa alınıyor, hastane... Doktor, hemşire... Hayata hiç kimse cevap veremiyor... Ve portakal, tabağın içinde öylece duruyor. Karısı üç gün bu oda-

ya gelemiyor, üç gün yatağa, bıçağa ve portakala bulanmış kan, evin orta yerinde öylece duruyor.

Kırk gün eve misafir gidip geliyor, mesajlar, telefonlar eksilmiyor. Annesi ağlıyor, son altı aydır oğlunun ellerini bir meleğin kanatları gibi düşünen anne sayıklamaya başlıyor, uçtu diyor oğlum, uçtu... Son günlerinde bana bir sigara sar deyişi vardı Hüseyin'in, sonra babası geldiğinde sigarayı saklayışı... Herkes dipdiri, evin duvarlarında konuşan gölgeler kulakları sağır edercesine eski yaşanmışlıkları hatırlatıp duruyor. Göç bir kelime değil, göç bir hazine sanki, aile buradan gidelim diyor, buradan gidelim... İstanbul, büyük deniz... Çünkü anılar incitiyor artık, çünkü hayat her fırsatta bir tokat gibi ailenin yüzüne vuruyor. Kötülerin bedduasına geldik diyor annesi, iyiler bizden yüz çevirdi, göze geldik. Hüseyin'in amcası perişan kızını düşünüyor, yeğenini düşünüyor, oğlunu düşünüyor; babası perişan...

İki aile İstanbul'a geliyorlar. Kurtuluş'ta tutulan iki evle aileleri yeni bir hayat bekliyor. Araya bir yıl giriyor. Akrabalar eve gidip geliyorlar. Küçük Ahmet artık nesneleri tanımaya başlıyor. Köyden akrabaları geliyor. Genç kıza yazık diyorlar, Ahmet kızıyor. Ağabeyi sessiz kalıyor. Bir çözüm aranıyor. Genç kız ve küçük Ahmet için. Hüseyin öldükten kırk gün sonra askere giden küçük kardeşi Hasan askerden dönüyor. Aile toplanmış konuşuyor. Kimse ne olacağını, neyin olması gerektiğini söylemiyor. Ahmet akşam eve geldiği zaman Fatma'yı çağırıyor. Fatma'nın ellerine bakıyor, yüzünü bir hüzün kaplıyor. Sana bir şey aldım diyor, Fatma sağ ol amca diyor. Elini cebine sokuyor, küçük bir kutu. Fatma hediye almayı unutmuş, en son kocası Kayseri'den bir bluz almıştı, o günden beri ilk paket bu. Önce seviniyor, sonra küçük kutuyu açıyor, bir yüzük bu... Amcası parmağındaki yüzüğü çıkar diyor, artık yeter. Fatma başını yere eğiyor, oğlu Ahmet'in yanına gidiyor. Sonra Ahmet'i kaynanasına bırakıyor, kendisine verilen odaya gidiyor, küçük sandığını açıyor, küçük dantellerine bakıyor... Sonra bir ses, babasının sesi bu, kızım nerede diyor. Fatma sandığını karıştırıyor. Babasının yanına gidiyor. Sonra Hasan geliyor. Aç olduğunu söylüyor. Fatma hemen yemek getiriyor. Biraz-

dan dışarı çıkacağım diyor Hasan, televizyonda maça bakacağız, bir tek Cine 5 veriyor maçı. Babası bugün gitme diyor, bugün gitme. Hasan ne olduğunu anlamıyor. Babası ne söyleyeceğini bilmiyor. Derken amcası içeri giriyor. Baba oğul konuşmak istiyor, ama bir türlü konuşamıyorlar. Amca devreye giriyor, bak oğlum diyor, ben senin baban sayılırım, babana bile babalık yaptım, hepimizi bu eziyetten kurtar. Hasan amcasının ne demek istediğini anlamıyor. Araya babası giriyor, diyor ki oğlum Fatmá'yı isteseler ne yaparsın? Hasan'ın yüzü sarıya dönüyor, ne diyeceğini şaşırıyor. Baba diyor, sen ne diyorsun? İlk kez babasına karşı yüksek sesle konuşuyor, ağzı köpükleniyor. Sonra amcası devreye giriyor. "Kızımı isteseler ne yapayım Hasan?" diye soruyor. Hasan deliye dönüyor. O benim abimin karısı, o benim canım, o benim her şeyim, ben onun için, onun oğlu için ölürüm, onlar benim çocuklarım... Amcası ağlamaya başlıyor. Evet diyor Hasan, onlar senin çocukların, ama kızım daha genç... Hasan durumu anlıyor. Amcası kızını çağırıyor, yüzükler çıkarılıyor, sonra mahallenin hocası çağırılıyor, nikâh kıyılıyor. Hasan yengesiyle evlendiriliyor.

Hasan'ı tesadüf eseri tanıdım. Su borularımızda problem vardı. Tamir için sucu aradım. O suya bakarken, adını sordum, nereli olduğunu sordum. Adının Hasan olduğunu söylemekle hikâyesini anlatması bir oldu. Dedelerimden birinin adı Hasan dedim, öyle mi dedi. Vallahi, dedim. Sonra babamın adının Hüseyin olduğunu söyledim, o da bana bakarak, "Oğlumun adı Hüseyin," dedi.

KAZA ÖLÜM, KAZARA DÜĞÜN

Şırnak'ın Gündoğdu Mahallesi'nde oturan Aydın U., evlendikten sekiz ay sonra 'vatani görevi'ni yapmak üzere Trakya'ya gelir. Aile mektup beklerken, günün birinde bir telefon gelir: Oğlunuz geçirdiği bir kaza sonucu hayatını yitirdi. Ailenin erkekleri toplanır ve soluğu Aydın'ın askerlik yaptığı Trakya bölgesindeki askeri kışlada alırlar. Cenazelerini alıp tekrar Şırnak'a dönerler. Uzun bir taziyeden sonra aile meclisi kurulur. Ölen ölmüş, kalan sağlar

bundan sonra ne yapacaklar, bütün mesele budur. Ölüme katlanmak, yaşayanların hayatlarıyla ilgili karar verilmesine bağlıdır ve bu karar verme süreci gecikmez. Aydın'ın ailesi yeni evlenmiş oğullarının bir yandan yasını tutarken, diğer yandan gelinleri Aysel'in bundan sonra ne olacağını düşünürler. Aysel'in baba evine gitmesi, babasının onu başka biriyle evlendirmesi, ailenin soykütüğüne olumsuz bir puan olarak düşecektir. Üstelik berdelin yazıya geçmemiş kanunlarına göre, kızın geri verilmesi, karşı tarafın da kızlarını geri vermesi anlamına gelecektir. Karşı tarafın kızlarıyla bir sorunları yoktur, üstelik Meral hamiledir... Meral'in kocası Kerim eşiyle mutludur. Gelini vermek, kızlarının mutluluklarına gölge düşürecektir. Aile meclisinden çıkan karar ise can yakar, ama karardır, uyulacaktır.

Buna göre Aysel, Aydın'ın on dört yaşındaki küçük kardeşiyle evlendirilecektir. Aysel kocasını sevdiğini ve onun küçük kardeşiyle evlenmek istemediğini söyler. Aile ısrar eder. Aysel evden kaçar. Bu kararın üzerinden toplam on yıl geçmesine rağmen Aysel'in hâlâ izine rastlanmamıştır. Kızın evden kaçması ve bulunmaması aile içinde büyük bunalımlara yol açar. Karşı taraf Meral'i iade eder. Çocuklarıyla ortada kalan Meral bir süre sonra otuz sekiz yaşında, altı çocuk babası amcasının oğluyla evlendirilir.

DİLEK AĞACI

Son bir örnek de Samanyolu TV'nin (9 Nisan 2006) "Büyük Buluşma" adlı programa konu olan *Dilek Ağacı* adlı belgesel filmden. İsimlerin, yer adlarının belli olmadığı belgeselde dilek ağacı etrafında berdel konusu işleniyor.

Köyün bir dilek ağacı vardır; bu ağaç yıllardır insanlara tuttukları dilekleri yerine getirmektedir. Köyün genç kızları tuttukları dilekleri bir sır gibi bu ağaca söylemekte, bağladıkları bezlerle dileklerine işaret koymaktadırlar. Ağaçların elle tutulur dallarında yer kalmadığından kızlar uzunca merdivenler bularak bu ağaca bezlerini bağlamaktadırlar. Ağacın hikâyesiyse yüzyıllardır köylülerin manevi dünyasının töresini oluşturmuştur.

Ağaçla ilgili rivayet şöyledir: Bu köy yıllar önce büyük bir yoksulluk yaşamıştır. Yedi evliya bu ağacın kökünde oturmuştur, o günden sonra köy bolluğa berekete kavuşmuştur ve bu evliyalar ağaca bağlanan dileklerin hiçbirini geri çevirmezler.

Programda, adı verilmeyen köy ve adı değiştirilen insanlarla bu dilek ağacı ve berdel konusu birlikte işlenmektedir. Köyde başlık parası ağır basmaktadır, kimse istenen parayı verecek güçte değildir. Bir yanda kız çocukları için istenen büyük başlık paraları, diğer yanda soyun yürümesi için istenen erkek evlat ve bu iki olgunun üstünde duran dilek ağacı.

Köyün sakinlerinden üç kız babası olan X.'in karısı hamiledir. En küçük kızı bahçede bekleyen babasına, "Bir isim söyle, bir kız kardeşim oldu," deyince, X. öfkelenir, karısına artık kahveye çıkamayacağını, bir erkek çocuğunun olmadığını, soyunun sürmeyeceğini söyler. Bunun için düşünülen çarelerin başında berdel gelir. Baba büyük kızını, yine yaşlı bir adama vererek evlenir. Evlendirilen kız gittiği köyde mutlu değildir, eve bir gelin olarak değil, bir hizmetçi olarak girmiştir: Evlendiği adam bastonla yürümektedir, dahası evlendiği adamın bakıma muhtaç annesi ve hasta bir yeğeni vardır. Üstelik bu kız başka birini sevmektedir. Ancak sevgilisi başlık parası veremediği için sevdiği kızı alamamaktadır. X. evlenir ve kısa bir süre sonra ikinci eşi hamile kalır, bu sefer 'erkeği buldum' diye sevinirken, gelen haber doğan çocuğunun kız olduğu yönündedir. Yapılacak tek bir şey kalmıştır: Evlendiği kızı geri vermek. X. aldığı kadının kız doğurması halinde berdeli bozacağını önceden söylemiştir ve artık yapılacak tek bir şey vardır: Kızı köyüne göndermek. X. karısını yeni doğurduğu kız çocuğuyla birlikte köye götürür, böylece kızını da geri alarak köye döner.

Köyün törelerine göre berdel bozulmuştur. Ancak X.'in erkek çocuk sevdası bitmemiştir. Kahvede, köyde insanlar hep kız çocuğuna sahip olduğu için onunla alay etmektedirler. Büyük kızını kendine berdel etmiştir, ancak aldığı kadından tekrar kız çocuk doğunca bunalıma giren baba, bu sefer küçük kızı Zeynep'i kendine berdel yaparak 'bu bela'dan kurtulacaktır. Zeynep on üç-

on dört yaşlarındadır. Ablası berdel olurken, dilek ağacına git, dilek tut demiştir, ancak ablası dilek ağacına değil, Allah'a sığınacağını söylemiştir. Şimdi sıra kendisindedir, ancak dilek ağacı hiçbir duasını kabul etmemiştir. Ne ablası için tuttuğu dilekler, ne de kendisi için tuttuğu dilekler kabul olmuştur. Küçük kızın buradan çıkardığı sonuç, Allah beni sevmiyor, olmuştur. Sonuçta Zeynep herkesin dileğini yerine getiren dilek ağacına giderek, kendini asmıştır.

Zeynep'in intiharını ilk gören ablası olmuştur. Ablası kız kardeşinin cesedini alarak kahveye gider, babasının oturduğu masaya cesedi bırakır ve ardından eline baltayı alarak dilek ağacına doğru yol alır. Dilek ağacına vardığı zaman, ağacın çevresi dolu kadındır. Hepsini kovar ve dilek ağacının köküne baltayı vurmaya başlar. Ağaç tam kökünden ayrılacağı zaman yanlışını anlayan babasıyla annesinin sesini duyar: Kızım yapma.

Ama iş işten geçmiştir ve ağaç genç kızın üstüne devrilir. Kız gözlerini açtığı zaman -Samanyolu TV'nin yayın politikasına bağlı olarak- öteki taraftadır, beyaz elbiseli bir adamın sorgusundadır. Kızın günahları af olur, çünkü kız dilek ağacına değil, karşılaştığı sorunları Allah'a dua ederek çözmeye çalışmıştır. Bir kez evlendiği adamın yanından kaçmaya çalışmış, ancak evde hasta olan bir çocuğa bakmakla yükümlü olduğu için geri dönmüştür ve kendisine cenneti imgeleyen yeşil kapı açılmıştır. Kızın babasıysa kız-erkek ayrımı yaptığından, kızlarını erkek evlat için feda ettiğinden, kırmızı kapılı yerden çığlıklar içinde cehenneme gitmiştir.

3
AİLE BOYU BERDEL

BABA KIZLARINI, OĞLUNA VE KENDİNE BERDEL YAPAR

Diyarbakır'a on yedi kilometre uzaklıktaki Boğazören köyünde yaşayan 45 erkekten 15'i, hayatını çok eşli olarak sürdürüyor. Köyün erkeklerinin birden fazla evlilik yapmalarında temel sebep, ilk eşlerinin çocuk doğuramaması, cinsel ihtiyaçlarına cevap verememesi olarak açıklanıyor. Köy muhtarı Abdülkadir Açil, çokeşliliğin köyde yaygın olmasının yadırganmadığını söylüyor. İkinci evliliğini otuz yıl önce yirmi sekiz gün içerisinde yaptığını söyleyen kırk dokuz yaşındaki Açil, iki evliliğinden on kız olmak üzere toplam yirmi çocuğunun olduğunu, torun sayısını kendisinin de bilmediğini vurguluyor. Açil şunları söylüyor: "İlk eşimle

severek evlendim. Onlar arasından hiçbir ayrım yapmam. Benim iki eşim var, ama çocuklarımın iki evlilik yapmasına izin vermem. İki evlilik iyi değil. Ne kadar eski eşini de seversen, ayrım yapmazsan, yine de sorun olabiliyor. Birbirlerine bakarak sürekli bir şeyler talep edebiliyorlar. Bu nedenle, çocuklarımın iki evlilik yapmasını istemiyorum."

Boğazören köyünde iki evlilik ağırlıkta ancak, bu sayıyı üçe çıkaranlar da yok değil, var. Bunlardan biri Mehmet Abak. Abak'ın ilk çocuğundan çocuğu olmamış, ikinci kez evlenmiş. İkinci karısı yeterli oranda çocuk doğuramadığı için üçüncü kez evlenmiş. Abak elli bir yaşında ve yaptığı evliliklerden yedi çocuğa sahip. Abak'ın büyük oğlu Ali'nin de ilk eşinden çocuğu olmamış, o da ikinci evliliğini yapmış, ikinci oğlu Mehmet de aynı kaderi yaşıyor, onun da ilk eşinden çocuğu olmamış, bu yüzden ikinci kez evlenmiş. Mehmet Abak üçüncü eşini almak için gereken başlık parasını bulamayınca, küçük kızını kendisine berdel yapıyor. Abak, "Kızımı en küçük eşim Zeynep'in kardeşiyle evlendirdim," diyor. Oğlu Mehmet'in ikinci eşi Songül'ü almak için de, Songül'ün kardeşine bir kızını vermiş.

KÖYÜN YÜZDE 90'I BERDEL

Sarıdal, Diyarbakır merkeze on beş kilometre uzaklıkta, Karacadağ eteklerinde kurulu, politikacıların 'beş yılda bir' ziyaret ettikleri çorak bir köy olarak geçiyor kayıtlarda. Küçük bir mezra iken 1993 yılında Çanakçı köyünden ayrılmış ve böylece köy statüsünü kazanmış. Köy 350 haneli ve evliliklerin çoğu berdel yoluyla yapılmış, başlık vererek evlenen neredeyse yok. Bu köy ve köyü saran çevre köylerde, iki ve daha fazla evliliği berdel yoluyla yapmış pek çok aileye rastlamak mümkün.

Sarıdal köyünün muhtarı Abdullah Sümer, 1963 yılında kız kardeşi Radife'yi, bir süre sonra kızı Semra'yı kendine berdel yaparak toplam iki kez evlenmiş, ayrıca küçük kızı Birgül'ü de oğluna berdel yapmış. Muhtar berdelde zorlamanın olmadığını söylerken, köyün kızları gönüllü olarak kimsenin berdel olmayı seç-

mediklerini anlatıyorlar. Muhtar kızların bu sözlerine, "Doğru, eskiden zorla yapılırdı, ama şimdi yok," diyerek cevap veriyor. Muhtar Sümer yaptığı iki berdel evliliğini 'gönül temelinde' yaptığını da anlatmadan edemiyor. Muhtar Sümer, "Köyün yüzde 90'ı berdel yapmış, isteği olmayan kızları evlendirmiyoruz. Berdel dört kişinin anlaşması sonucu yapılır," diyor.

Muhtar yaptığı evlilikleri ve olmasında ön ayak olduğu berdelleri 'gönüllü' olarak değerlendirirken, kız kardeşini kendine berdel yapan Hamit Ayaz, berdelden dolayı pişman olduğunu söylüyor. Ayaz," Eskiden beri öyle olduğu için, geleneğimiz böyle diye ben de kabul ettim. Şimdiyse pişmanım. Keşke yapmasaydım. Dört kişinin kaderi birbirine bağlanıyor. Mesela ben boşansam, berdel verdiğim kız kardeşim de boşanmak zorunda. Bu yönüyle kötü diyorum," diyor.

Berdel olan kadınlardan Nagile Sümer ise yirmi bir yaşında berdel olduğunu anlatıyor. "Ne zaman evlilik gündeme gelse bize soruyorlar. Biz de mecburen kabul ediyoruz. Hem kardeşim evlenecek, hem de ben evleneceğim. Böyle düşünüp karar verdim," diyor. Köyde, hayvanlarla birlikte kullandıkları kuyudan su almaya gelen genç kızlarsa berdele karşı olduklarını söylüyorlar. Çünkü sevdikleri var. Sevdikleri delikanlıların kız kardeşleri varsa, muratlarına erecekler; ya abiye gidecekler ya da babaya.

KARISI ÖLÜYOR, KIZINI KENDİNE BERDEL YAPIYOR

Urfa'nın Bozova ilçesine bağlı bir köy... Köyde İbrahim adında bir adamın Sakine adlı bir karısı var. Sakine ile İbrahim, amca çocukları, bir bakıma birlikte büyümüşler ve ikisinin de zamanı gelince evlenmişler. Evlilikleri süresince üç kız, iki oğulları olmuş. Sakine bir süre sonra hastalanmış, geride beş çocuk bırakarak ölmüş. İbrahim ölen karısından sonra evlenmeyeceğine dair karısına söz vermiş, ama ailesi, kardeşleri, amcaları bu sözü pek dikkate almıyorlar. Sakine'nin kırkı çıktıktan sonra İbrahim'e kız arıyorlar. Herkes İbrahim'i seviyor, sayıyor, ancak kimse kızını vermeye yanaşmıyor. En büyük kızı Fidan on yedi

yaşında, onu amcası çocukları istiyor, hatta soranlara bu bizim gelinimiz diyorlar, ki Mustafa askerden döner dönmez evlendirecekler. Onun küçüğü Hecer on beş yaşında, daha kimse istemiyor, en küçük kız Esma ise on bir yaşında, şimdilik kimsenin ondan haberi yok. İbrahim'in kardeşi Sait bir çare düşünüyor. Çünkü İbrahim tarlada çalışıyor, evi çekip çeviriyor, bir de çocuklar... Abisi zor durumdadır.

Günün birinde iş için Antep'e geliyor. Burada akrabaları var. Akrabalarına durumu anlatıyor, abisi için münasip bir kısmet aradığını söylüyor. Eğer bir kısmet bulursanız bize hemen haber edin diyor, şartlarını da belirtiyor. Kadın kırk yaşını geçmemiş olacak, çocuksuz olacak, İbrahim'in küçük iki çocuğuna bakmayı kabul edecek. Aradan iki hafta geçiyor, Antep'teki akrabalar Nizip'te bir kız bulduklarını söylüyorlar. Sait, abisi İbrahim'i, eşini ve birkaç kadını yanına alıp hemen geliyor. Ama kızın bir iki kusuru var, gözleri biraz şaşı. İbrahim vazgeçiyor. İstemiyorum, diyor. Herkes ısrar ediyor. Kısmet olmuyor. İki ay sonra Sait tekrar bir haber alıyor, diyorlar ki otuz beş yaşlarında bir kız var, ailesi kız 'evde kaldığı' için vermeye razı... Sait tekrar geliyor. Önce gelsinler verelim, kızın kaderi olsun diyen aile, son anda, bize beş çocuğu olduğunu söylemediniz diyerek vazgeçmek istiyor, ama arada bir 'ama' bırakıyorlar. Ki bu 'ama', şu cümlelerle özetleniyor: Kızımız evde kaldı, bu doğru. Ama yaşlı sayılmaz, daha çocuk yapacak güçtedir. Buna karşılık bizim bir oğlumuz var, onu evlendirecek paramız yok, çocuk ortaokulu da okudu, tahsilli. Askerliğini bitirdi. Çalışıyor da. Gelin, berdel yapalım. Hem biz oğlumuzu evlendirmiş oluruz, hem de siz İbrahim'i evlendirmiş olursunuz, diyorlar. Sait bir süre düşünüyor, abisi İbrahim'e danışıyor. İbrahim evet dersek, kızım nerede oturacak diyor, Nizip'te diyor aile. İbrahim biraz rahatlıyor. Ama bu sefer Said hafif kızıyor, çünkü on yedi yaşındaki kıza kendisi oğlu için talip, on beş yaşındaki kızı mı kastediyor abisi? Hafif yüz kızarıklığıyla süren kısa bir zaman daha sonra, İbrahim'in, "Benim büyük kızım, yeğenimin sözlüsüdür, küçüğününse yaşı tamam," demesiyle Sait'in yüz hatları ilk biçimini alıyor. Rahatlıyor, bir su istiyor, yıl-

lar sonra olup biteni anlatınca, hâlâ gülüyor, diyor ki: "Abim ilk başta evlenmem dedi, kızı gördükten sonra birden değişti. Korktum, önce berdel olmaz diyen abim birden pazarlığa oturdu. İşin içine Fidan girince korktum, burada, Fidan benim gelinimdir de diyemezdim. Neyse ki sonra o da fark etti, hemen düzeltti."

Kısa bir zaman sonra da baba kızını berdel olarak karşı tarafa veriyor.

1980 yılında gerçekleşen bu berdel olayının üstünden yirmi beş yıl geçti. İbrahim'in dört çocuğu daha oldu. Kızı Hecer'in de dört çocuğu var. Hecer bazen çocuklarıyla köye geliyor, çocukları dede diyorlar. Zor olansa Hecer'in eşi İsmail'in, İbrahim çocuklarının dedesi mi yoksa bacanağı mı, hâlâ şaşırıyor.

KIZ AŞIK OLURSA

Zahide daha küçük bir çocukken ailesi Manisa'ya göçüyor. Okula gidiyor, ortaokulu bitirdikten sonra ailesi 'artık yeter' diyor ve okuması yarıda kesiliyor. Bundan böyle Zahide küçük kardeşlerine bakıyor, abilerine yemek hazırlıyor. Komşuları annesine söylüyor, bu kızı bir an önce baş göz edin... Annesi iyi bir kısmet diyor hep. Amacı kızını bir memurla, en azından aylık geliri olan biriyle evlendirmektir. Günün birinde memleketten akrabaları geliyorlar. Yeni evli olan Müdür ve karısı artık Manisa'da yaşayacaklarını söylüyorlar, yeni evlenmişler ve bir çocukları var.

Müdür yirmi dört yaşında. Büyük şehre ilk defa geliyor. İlk defa evin içinde başı açık, sokağa çıktığı zaman başını örten bir kadınla karşılaşıyor! Zahide'yi görür görmez âşık oluyor. Bu aşktan sonra karısıyla uyuduğu döşeğin ortasına bir duvar örüyor. Karısı ilk günler bütün bu olumsuzlukları misafirliğe ve işsizliğe başlıyor. Bir süre sonra bir ev buluyor. Müdür bir iş tutuyor, uyumsuzluk gitmiyor. Kadın sesini çıkartmıyor. Müdür ev bulmalarına rağmen her gece karısına Süleyman'lara gidelim diyor. Karısı ilk başta yabancıyız, gariplik, diyor. Zahide ise Müdür'e karşı hiç de ilgisiz değil. O geldiği zaman özene bezene saçlarını tarıyor. Çay bardaklarını daha bir itinayla tepsiye düzüyor, çayı daha iyi dem-

liyor. Kısa bir süre sonra Müdür, Zahide'ye, "Benimle evlen," diyor. Zahide olmaz diyor, sen evlisin. Müdür evli olmasam evlenir misin, diye soruyor; Zahide evet diyor. Müdür seviniyor.

Bir süre sonra Müdür, Zahide'yi istiyor. Zahide'nin babası Süleyman küplere biniyor. Utanmıyor musun, evli barklı adamsın, diyor. Müdür'ü kovuyor. Zahide hiçbir şeyden haberi olmamış gibi davranıyor. Birkaç gün sonra bir fırsat bulup Müdür'le buluşuyor. Müdür, "Kaçalım," diyor. Zahide, "Tamam," diyor. Kaçıyorlar. Bir hafta on gün ortalıkta görülmüyorlar. Süleyman küplere binmiş, Süleyman'ın kardeşleri deliriyor. Müdür'ü bulsalar öldürecekler. Müdür ise Zahide'yi alıp Mersin'e kaçmış, akrabalarına sığınmış. Derken, Müdür'ün bir grup akrabası Manisa'ya geliyor. Ölümle, vurmakla bir şey elde edilemeyeceğini söylüyorlar. İkisi de evlenmiş, gel, sembolik bir başlık verelim, bu iş tatlıya bağlansın, diyorlar. Süleyman kabul etmiyor. Düşünüyor, taşınıyor, elli beş yaşında adam, aklına geleni, mantığına sormuyor. Gelenlere, "Müdür'ü bir şartla kabul ederim," diyor. Herkes tamam diyor, şartın neyse başımız üstüne. Süleyman tek laf ediyor ve cemaatten bu lafa muhalefet edilmemesini istiyor. Cemaat tamam diyor tekrar. Süleyman, "Müdür'ün kız kardeşini bana verirlerse, olur," diyor. Gelenler kabul etmek istemiyorlar, ama başka şansları yok. Üstelik bunu kabul etmeseler Müdür'ün karısı var ve kızı aldı diye Süleyman'ın kardeşi, "Biz de karısını alırız," diyorlar. Söz olarak bile ağır tabii. Çünkü gelenler arasında Müdür'ün karısının babası da var. Karar veriliyor ve Zahide'nin eve dönmesi isteniyor. İki taraf düğün hazırlıkları yapacaklar.

Alınan karar doğrultusunda söz kesiliyor: Müdür'ün on sekiz yaşındaki kızı Melike Süleyman'a verilecek. Sakine memleketten yola çıkıyor, bir grupla: Zahide de Manisa'dan hareket ediyor. Aydın'da aileler Zahide ve Sakine'yi berdel yapıyorlar.

4
KAN, AŞK VE BERDEL

AŞİRET ÇETELESİ VE KAN

Aşiretlerin birbirleriyle olan kavgaları tek kelimeyle acıdır. Aşiretler arasında çıkan kavgalarda büyük kan dökülür. Sınır tanımaz bir kan sürecidir bu. Yakılan evlerden geriye kalan insan kemikleri, ekinlerin ateşe verilmesi, atların kuyruklarının kesilmesi, kadınların kaçırılması, düğünlerin basılması, aşiretin kavga sürecinde gösterdiği sıradan olmayan tepkilerdir. Osman Sebri *Hawar* dergisinin 52. sayısında Mırdesi'ler ile Karakeçili'ler arasında çıkan bir çatışmayı anlatır. Çatışma, konaklama yeri için çıkmıştır. Kavga sonucu onlarca kişi ölür. Geceleyin Karakeçili'ler, Mırdesi'lerin cesetlerini topraktan çıkartıp, yerine köpek cesetleri koyarlar. Mirdesi'ler bu olaydan sonra bölgeyi terk eder-

ler. Artık kan garip bir şekilde onur meselesine dönmüş, ölmek ve öldürmek anlamsızlaşmıştır. Simgesel ceza ve simgesel suç vardır. Yapılan eyleme karşılık verme, söz konusu eylemin simge olarak sürmesiyle devam edeceğinden kavga sona ermiştir.

Aşiretlerin çıkan kavga sonucunda barışmalarıysa, tek kelimeyle bugün için bakıldığında ciddi bir folklorik malzemedir. At verilmesi, cirit oynanması, yemek ve davetler, kan döken tarafların kanı bitirmek için gösterdikleri çabanın kanıtlarıdır. Baziki ve Berazi aşiretleri arasında çıkan kan davaları bu anlamda tipiktir.

Urfa'da en büyük kan davaları 19. yüzyıla kadar Baziki'ler ve Berazi'ler arasında çıkmıştır. Bunlar arasında hem büyük akrabalıklar, hem de büyük düşmanlıklar her zaman olmuştur. Barış da çoğu zaman hep kadınlar aracılığıyla yapılmıştır. Baziki'lerin en büyük rakibi olan Berazi'lerle yaptıkları kavgalar halen anlatılmaktadır ve halen Baziki'ler Berazi'leri, Berazi'ler Baziki'leri hor görürler. İki aşiretin birbirlerini küçümseyen onlarca fıkraları vardır. Bu fıkraların en büyük yanı, hep aynı olmalarıdır. Hangi tarihe ait olduğu belli olmayan, anlatılan olaylara bakılırsa üç yüz yıllık bir geçmişi özetleyen bir kılam ise, iki aşiretin halini yoğun bir şekilde ifade etmektedir. Kılamın ana konusu, kelimesiyle bir talandır. Osmanlı Baziki ve Berazi'lerin köylerini talan etmiştir ve talan en fazla Türkmen aşiretlerin işine yaramıştır. Ağıtta Baziki ve Barazi'lerin kızlarını birbirine vererek yaptıkları anlaşma anlatılmaktadır. Anlatının altında yatan duyguysa, yapılan kavgaların, dökülen kanın iki aşirete zarar, Osmanlı'ya ise kâr sağladığı yönündedir (bkz. "Ağıt", s. 18).

Thomas Bois 1946 yılında Beyrut'ta yayınlanan, daha sonra Türkçe'ye çevrilen "Folklorun Işığında Kürtlerin Ruhu" adlı makalesinde ilginç bir kan davası aktarır. Bois, Baziki'lerin iki aşireti arasında Malatya'da çıkan kan davasını anlatır: Kavgada Qadır Ağa'nın üç oğlundan biri, Seyit Vakas tarafından öldürülür. Öldürülenin kardeşleri kan almak üzere yemin ederler. Daha taziye sürerken, dört gün sonra öldüren kişi Qadır Ağa'nın evine gelir. Herkes şaşkınlık içindedir. Hemen Qadır Ağa ve oğlu Hamo'ya haber verirler. Hemo öfkelidir. Babası hemen

devreye girer ve oğluna şunları söyler: "Sakın küfür etme ve ev sahibimize sakın vurma." Hem baba, hem de oğul gözyaşları içindedirler. Babasının gözyaşlarını gören Hamo, sessizce sorar, "Baba, oğlunun kanını bağışlamanın fiyatı nedir?" Babanın cevabı, kısadır: "Soyumun bitmediğini görmek beni hoşnut edecektir."

Aşiretler arasındaki kan davaları basit sebeplerden dolayı çıkar. Suyolları, otlak yerleri, hayvanlara şiddet, kız kaçırma, vs. Kan davası çıktığı an, aşiret hemen harekete geçer, bu hareketten kasıt intikam almaktır. Eğer ölen kişi evliyse, değerler silsilesi hemen kendini hissettirir. Burada, yukarıda da anlatığım gibi iki cümle hızlı bir şekilde okunur, bunlar onur ve gururdur. Ölen kimsenin küçük ya da büyük kardeşi, ölen kişinin karısını kendine eş olarak alır, çocuklarını sahiplenir. Bunun doğru okunuşu, kendini başkasının gözüyle görme, başkasının gözüyle kendisiyle ilgili kararlar verme, ya da kararlar verilmesine göz yummaktır. Ki bu değişik zaman dilimlerinde değişik sözlerle de özetlenmiştir: İnsan kadınla insandır, *Mirov bı jına mirov e.*

YASAL BOŞLUK

İnsanlar cinayete itiliyor, garip bir şekilde dökülen kanın kente yansıması işadamlarının kâr etmelerine neden oluyor ve devlet insanlardan, devlete uymalarını istiyor. İsyan ve çelişki buradadır işte. Kan davasından dolayı köylerini terk eden insanlar, kendi tarlalarını can güvenliğinden dolayı bir yana bırakıp büyük kentlerde ucuz işgücünden öteye gitmeyen bir hayatın içine giriyorlar. Tehdit içinde yaşadıklarından dolayı, sürekli potansiyel birer suçluya dönüşüyorlar, silah taşıyorlar. Ölmeye ve öldürmeye her zaman hazırlar. Kimi zaman kan davaları köylerde kalmıyor. Türkiye içlerine, hatta Almanya'ya kadar uzayabiliyor.

Köylerde cinayetler çoğunlukla arazi anlaşmazlıkları, tarlalara hayvanların verdiği zararlar, aile mirasının paylaşılması, kız ka-

çırma, ırza geçme, taciz, muhtarlık seçimleri, genel seçimler, kaza kurşunları gibi sebeplerden dolayı çıkar. Berdel kaynaklı cinayetlerse pek kayıtlara geçmez. Çünkü Türkiye Anayasası berdel diye bir kavramı tanımaz ve berdel merkezli işlenen cinayetler hep yukarıda saydığım maddeler bağlamında ele alınır. Türk Medeni Kanunu'na göre medeni-belediye nikâh kıyılmadan, dini nikâh kıyılması yasaktır ve erkekler için evlenme yaşı on yedi, kızlar için on beştir; evlilik dışı ilişkiler için belirlenen yaşsa on sekizdir. Buna rağmen Doğu ve Güneydoğu'da yapılan evliliklerin yüzde 10,6'sı çokeşliliğe dayanmaktadır; bu, eşlerden birinin nikâhsız olduğu anlamına gelmektedir. Dahası, evliliklerin çoğu evlenen kişilerin değil, ailenin verdiği karar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu da yasanın sadece kâğıt üzerinde kaldığı, adaletin uygulanmadığı anlamına gelir. Hukukun olmadığı yerde, beliren tek şey kişisel hukuktur: Ölmek ve öldürmek, kişisel hukuk etrafında dönüp durmaktadır.

Kanı ise kan susturmadığı an devreye kadın girer. (Ayrıca bkz. "Sınır Ötesi, Kan ve Berdel" bölümü.) Kadın verilerek, kan durur. Kadın kime verilir? Ölen kişinin oğlu ya da kardeşine verilerek kan susturulur. Kan bedeli olarak giden kız, gittiği evde mutlu mudur? Bu kimseyi ilgilendirmez. İlk etapta önemli olan kanın susmasıdır. Kadın ise evin içinde bir gelinden çok, bir rehine gibi durur. Doğurduğu çocuk hem oğlu, hem de kimi zaman kanı sürdürecek bir etken olarak hayatında yer alır (bkz. "Kan Berdeli").

DİLSİZ KADINLAR

Urfa'da kan bulaşıcıdır, ateş gibi çok çabuk büyür, çok çabuk yayılır. Kan davaları genel olarak su sorunu, köyün ortak arazisi, hayvanların otlatma sırasında yapılan kavgalar, kız kaçırmaları, muhtarlık seçimleri gibi sebeplerden çıkar. Urfa aile ve aşiretlere bölündüğü için herkesin öldürecek ve ölecek bir ya da birkaç kişisi kesinlikle bulunur. Her evde 'vurucu bir tip', her aşerette 'gözü kara bir yiğit' vardır. Kan davaları yazın daha fazladır. Sıcakla-

rın 50 dereceye vardığı Urfa'da sinirler havayla doğru orantılı bir şekilde gevşer ve en küçük bir hadise bile kısa sürede kana ve davaya dönüşebilir. Devlet davayı bitirirken, kan ortada kalır ve taraflar ya kan parası ya da kızlarını karşı tarafa *bertil* olarak vererek kan davasına son verirler. *Bertil,* normal koşullarda başlık parası yerine geçen bir miktar para ya da maldır.

Urfa'nın Suruç ilçesine bağlı Kapucu köyünde 1984 yılında pamuk tarlasına giden su sorunu yüzünden Hışman Demirkol ve Bozan Yıldırım arasında başlayan kavga, her iki ailenin diğer fertlerinin kavgaya katılmasıyla büyümüştür. Taş ve kürek saplarıyla yapılan kavga sonucu Bozan Yıldırım, Hışman Demirkol tarafından atılan taş darbesiyle hayatını yitirmiştir ve yıllardan beri bir arada yaşayan iki aile karşı karşıya gelmişlerdir.

Bozan Yıldırım'ın ölmesi üzerine Demirkol ailesi tümden köyü terk eder. Hışman Demirkol ve birkaç akrabası gözaltına alınır. Hışman Demirkol'un sorgusunda, "Bozan beni vurdu, ben de ona vurdum," demesi üzerine, gözaltına alınan diğer kişiler serbest bırakılır. Hışman Demirkol tutuklanarak Suruç Cezaevi'ne konur.

Toplam dört yıl cezaevinde kaldıktan sonra Hışman Demirkol şartla tahliye olur. Dönemi bilen ve kendisi de Suruçlu olan Av. Mehmet Kaya, olay sırasında zaten yaşlı olan Hışman Demirkol'un cezaevinden çıktıktan sonra yaşlandığını ve fiziken çöktüğünü söylüyor. İki ailenin karşı karşıya gelmemesi için çevre köylerden ortak akrabalar, bölgenin politikacıları ve önde gelen kimseler, olayın bitmesi ve büyümemesi için aracı olurlar. Bunun üzerine iki aile barışır.

Barışma verilen mütevazı bir yemekle gerçekleşir ve karşı taraf kan gütmeyeceğini söyler. Buna göre Yıldırım ailesine, Bozan Yıldırım'ın eşi ve oğluna 6 milyar Türk lirası bedel ödenmesi; dökülen kanın, kan davasına dönüşmemesi için Hışman Demirkol'un amcası oğlu Celal Demirkol'un kızı Songül Demirkol'un da Bozan Yıldırım'ın oğlu Şeyabdi'ye verilmesi kararlaştırılır.

Şeyabdi, Songül Demirkol'la evleniyor. Bu evlilikten Adile (Adle) isimli bir kız çocukları olur.

Songül Demirkol'a evlenecek misin diye kimse sordu mu? Bilinmiyor. Hışman Demirkol cezaevinden çıktıktan sonra yaşlanıyor, Bozan ölmüş. Ortada bu ikisinin kavgasının faturasını hayatıyla ödeyen zavallı bir kadın duruyor. Ayrıca, belki başka bir hayatı yaşayacak olan Şeyabdi, dökülen kan sonucu yapılan evliliğe razı oluyor.

Benzer bir olay yine Suruç'ta, 1990 yılında yaşandı. Suruç Cumhuriyet Meydanı'nda Mustafa Kalkan ve Haçim Kalkan arasında çıkan kavgada, Haçim Kalkan silahla yaralanıyor. Kaldırıldığı hastenede yoğun bakıma alınan Haçim Kalkan ölüyor. Kavganın büyümesi üzerine hatırı sayılır kişiler araya giriyorlar. Bunun üzerine Mustafa'nın kızı Rabia ile Haçim'in oğlunun evlenmesine, kan bedeli olarak da 10 milyar liranın ödenmesine karar veriliyor. Erkekler arasında alınan karar uygulanmaya konuyor. Mustafa'nın kızı Rabia yapılan konuşmalardan sonra, akrabalarıyla birlikte Haçim Kalkan'ın evine götürülüyor. Kararın alındığı gece Rabia'nın hiçbir şeyden haberi olmuyor. Kız eve vardıkları an kan berdeli olduğunu anlıyor. Rabia'nın bu evlilikten üç erkek, bir kız çocuğu oluyor.

CİNAYET, BERDEL VE AŞK

Urfa'nın Bozova ilçesine bağlı İncirli köyünden Fatma Öcalan ile Ahmet Arslan, ailelerinin isteği dışında Ekim 2004 yılında evleniyorlar. Fatma ile Ahmet'in evlenmesine ilk başta akrabaları tepki gösteriyor. Çünkü bu Ahmet'in ilk değil, ikinci evliliği olacak. Bu yüzden Arslan ailesi pek sıcak bakmıyor, Öcalan ailesiyse kızgın. Ama araya Fatma ile Ahmet'in aşkı girince aileler arasındaki buzlar eriyor. Ahmet'in eşi Zühre bir süre eşinin ikinci kez evlenmesine itiraz ediyor, ama bir süre sonra üstüne kuma gelmesine ses çıkartmıyor, evet diyor. Araya Fatma ile Ahmet'in büyükleri, İncirli köyü muhtarı Abdülkadir Ekinci ve köyde oturan diğer akrabalar da girince, durum köyün emrettiği hukuk dâhilinde tatlıya bağlanıyor.

Bunun üzerine Ahmet Arslan'ın ağabeyi Ramazan Arslan'ın kızı Emine'nin, Fatma'nın kardeşi Bilal Öcalan'a berdel olarak verilmesiyle taraflar bir uzlaşmaya varıyorlar. Berdel için gerekli olan koşullar yerine getiriliyor, Bilal Öcalan ile Emine Arslan evlendiriliyor. Bir süre sonra Fatma Öcalan ile Ahmet Arslan İncirli'den taşınarak Halfeti'nin Yukarı Göklü beldesine yerleşiyorlar. Ortalık yatışıyor.

Araya bir buçuk ay gibi kısa bir zaman giriyor. Emine Aslan gelin gittiği evde ölü olarak bulunuyor. Akabinde Ahmet Arslan dört kişi tarafından kurşunlanarak öldürülüyor ve yedi aylık hamile olan Fatma Öcalan, öldürüleceği endişesiyle devlete sığınıyor. Olaydan geriye çıkan dökümse şöyle: Bilal Öcalan dul kalıyor, kız kardeşi Fatma devlet koruması altında çocuğunu doğuruyor, öldürülme tehlikesi taşıyor. Ne amcasıyla, ne de Fatma'yla hiçbir ilişkisi olmayan Emine ise ailelerin isteği dışında yapılan bir evliliğin kurbanı oluyor.

KAZA SÜSÜ CİNAYET VE GİZLİ BERDEL

Urfa'nın önceleri merkeze, ardından Harran'a bağlanan Bakışlar köyünde geçici köy korucusu olan İbrahim Kaynak, Aralık 1997 yılında on dokuz yaşındaki kız kardeşi Şemse Kaynak'ın karnının şişmesinden şüpheleniyor. İbrahim Kaynak Urfa'da doktorluk yapan Gönül Altıparmak'ın yanına götürüyor Şemse'yi. Altıparmak Şemse'nin dört aylık hamile olduğunu, bu aşamada kürtajın mümkün olmadığını söylüyor. Bunun üzerine İbrahim Kaynak, kardeşi Halil'le birlikte Şemse'yi sorguya alıyor. Şemse dayısının oğlu Salih Kaynak'ın zorla kendisine sahip olduğunu söylüyor. İbrahim Kaynak, Salih Kaynak'ın babasıyla görüşüyor. Babası bu duruma çok üzüldüğünü belirtiyor. Bunun üzerine Salih ile Şemse imam nikâhıyla evlendiriliyorlar. Araya iki hafta gibi kısa bir süre giriyor. Şemse tekrar doktor Gönül Altıparmak'ın yanına geliyor. Bu sefer sevinçlidir, "İşi hallettik," diyor Şemse. Salih Şemse'ye verilmiş ve bunun karşılığı olarak Salih'in kız kardeşiyse Şemse'nin erkek kardeşi Ahmet'le evlendirilmiş.

Davanın avukatı Cevher Fehmi Dolap berdel olayını doğruluyor. Dolap, kan dökülmemesi için tarafların böyle bir yola başvurduklarını, ancak sonucun üzüntü verici olduğunu söylüyor.

Bundan sonraki gelişmelerse şöyle: Evlendikten sonra Şemse'nin karnı şişiyor. İbrahim Kaynak Salih'e bir miktar para veriyor, diyor ki, "Gidin bu çocuğu aldırın." Şemse ve Salih İskenderun'a gidiyorlar. Buradaki doktor da kürtajın imkânsız olduğunu söylüyor. İbrahim Kaynak ve kardeşleri bu durumdan rahatsız oluyorlar. Toplum içinde rezil olduk, demeler ve Arapların namusa yaptıkları bütün tanımlamalar, Bakışlar köyünün meydanında konuşuluyor. 15 Şubat 1998'de Şemse Kaynak traktörle ezilerek öldürülüyor. Cinayete ilk başlarda trafik kazası süsü veriliyor, bir süre sonra bunun bir kaza değil, planlanarak işlenen bir cinayet olduğu ortaya çıkıyor. İbrahim Kaynak kazaya sebebiyet vermekten dolayı tutuklanıyor ve bir gün sonra itiraz dilekçesiyle serbest bırakılıyor. Ardından yapılan bir ihbarla cinayet tekrar masaya yatırılıyor ve tekrar gözaltına alınan İbrahim Kaynak'ın kardeşi Buğdat'la cinayeti işledikleri ortaya çıkıyor. Tekrar açılan dava sonucu İbrahim ve Buğdat Kaynak'a müebbet hapis cezası veriliyor.

Dava hâkimi Ayşe Can, Şemse Kaynak'ın hamile olması ve bu durumun ağabeyleri üzerinde ağır tahrik oluşturduğu gerekçesiyle cezanın on beş yıla, sanıkların mahkemedeki tutumları göz önüne alınarak da iki kardeşin on iki yıl altı ay hapsine karar veriyor. Can, davanın ağır tahrikten kaynaklandığını, bu yüzden ceza indirimine gerek duyduğunu ifade ediyor. Dava 22 Haziran 1999'da sonuçlanıyor. Karar sırasında itiraz eden Yusuf Demir adlı hâkimse, "Ağır tahrik olarak kabul etmek hukuk devletinde törelerin ve geleneklerin genel hukuk kurallarının yerine geçmesi ve bunun hak olarak kabulü anlamına gelir. Ki bu da olay tarihindeki reşit olan maktulenin kişilik haklarının ihlalidir. İndirim uygulanmasına muhalifim," diyor.

Muhalifim diyor ama kimse duymuyor, tıpkı şeriat gibi devletin kestiği parmak bir türlü acı vermiyor.

CENNET ANALARIN AYAKLARI ALTINDA!

Milliyet gazetesi'nin 19 Mayıs 2005 tarihli nüshasında "Töre Vahşeti" başlığıyla bir haber yayınlandı. Haberde on sekiz yaşında Ayşe Aydın adlı genç bir kadının, ailesi tarafından işkenceyle öldürüldüğü iddia ediliyordu. Söz konusu olay Urfa'nın Akçakale ilçesinde geçiyordu ve yaklaşık olarak olayın üzerinden iki ay geçmişti. Resmi kayıtlara göre Ayşe Aydın 21 Mart'ta kendini asarak intihar etmişti. Ayşe Eren'in imam nikâhlı eşi Ayit Eren kimine göre KKTC'de askerdi, kimine göre de İstanbul'da işçi olarak çalışıyordu. Cenazeye yetişememişti, üzgündü. Ayit Eren yaklaşık iki ay sonra eşinin intihar etmediğini, bizzat Ayşe'nin babası Şıhade Aydın ve kardeşleri tarafından gayri meşru ilişki ve bunun sonucunda gerçekleşmiş 'bir hamilelik' nedeniyle öldürüldüğünü; öldürülmeden önce 'kollarının kırıldığını, dilinin koparıldığını ve vajinasına sopa sokulduğu'nu iddia ediyordu. Ayrıca, aile kızlarının namusunun Eren ailesinin himayesindeyken kirlenmiş olması nedeniyle aşiret reisine başvurarak bu aile hakkında bir cezai yaptırım talebinde bulunuyordu. Karar 90 milyar lira para ya da aynı ederde bir tarlaydı. Ayit Eren, iki ay önce öldürülmüş eşinin hakkını bu karardan sonra aramaya çıkıyordu.

Haberin içerdiği bütün vahşete rağmen olay bu kadar reeldi. Ve yukarıdaki cümlelerin soğuk rasyonalitesine uygun bir dille de aktarılmıştı. Pek çok vahşete alışık belleğimiz, marazi mırıldanmalarıyla diyalogunu sürdürürken tek bir soruya kilitlenmiş zihne yardımcı olmuyordu. Bir ölü neden susturulurdu? Şeriatın ve Arap toplumunun diğer hukuk biçimlerinin sembolik dili cevap için yeterince tatminkâr değildi. Bir ölü neyi anlatabilirdi ki dili kesilsin? Dayak sonucu kolları kırılabilirdi. Günah tohumu düşsün, günah yolu cezalandırılsın diye sopa sokulabilirdi... Bir ölüm yolcusu susmaya yazgılı bir kadın neden tekrar susturulurdu? Töreye dil mi uzatmıştı?

Olay insanı isyan ettiriyor, tiksinti uyandırıyor, üzüyor, yaralıyor... Ayaklanmış vicdan adalet talep ediyordu. Akçakale İstanbul'dan yüzlerce kilometre uzaktaydı. Biliyorduk ki, bu ve

başka illerde, ilçelerde daha onlarca Ayşe Aydın vardı. Duyuyor, görüyor ve yaşıyorduk. Sırf bu yüzden bile cezalandırılması gerekenler arasındaydık ve vahşetin köylülere, Araplara, Kürtlere, Türklere ait bir özellik olmadığını biliyorduk. Tam aksine, sofistike modern ve postmodern cezalandırma biçimlerinin göbeğinde yaşıyorduk. Töre gerekçesiyle öldürülenlerin hiçbir yakını olmadığı için öldürülmüş olduklarını bildiğimizden, sonradan ortaya çıkan yakınlar olarak, son dakikada, mirastan hak talep eden beyaz sivil yurttaşlar da değildik. Ama realitenin parlak ışıklarından uzaklaşıp, bir kadının ölümünün karanlığında doğru soruları sormak belki mümkündü? Gazetedeki haberin altında şu sorular vardı:

'İntihar' denerek defnedilen Ayşe Aydın'ın ölüm raporu da aynı yönde mi? Eğer böyleyse, doktorlar ceset üzerinde giyinik olarak mı inceleme yaptılar? Savcılık otopsi yapılmadan, sadece ölüm raporuna bakarak mı defin izni verdi? Cesedi rüşvet aldığı söylenen morg görevlisi dışında gören olmadı mı? Töre cinayetlerinin gündemde olduğu dönemde on sekiz yaşındaki kadının ölümü neden soruşturulmadı? Soruşturulduysa dilekçedeki bilgilere güvenlik güçleri ulaşamadı mı?

Akçakale'de olayla ilgili çok farklı anlatımlar olmasına rağmen, olayın gerçekleşmesi konusunda resmi makamların soruşturmaları dâhil her şey Ayşe'nin doğrudan ölüme götürüldüğünü gösteriyor. Ayşe sekiz aylık bebeği olan genç bir kadın. 2003 yılında Ayit'le evlenmiş. Ayit kimilerine göre askerlik, kimilerine göre de işçilik nedeniyle Kıbrıs'ta. Ayşe, Ayit'in ailesi yanında yaşıyor. Mart ayında kayınbabası ve kayınvalidesi tarafından çocuğuyla birlikte baba evine götürülüp bırakılıyor. İki üç gün sonra çocuk geri alınıp, Ayşe'nin ailesine kızlarının adının kötüye çıktığı söyleniyor. Kardeşlerin anlatımına göre Ayşe, çocuğundan ayrıldığı için bir türlü kendine gelemiyor ve intihar ediyor. 20 Mart'ı 21 Mart'ta bağlayan gece Ayşe Aydın, sarı turuncu naylon bir iple baba evinin avlusundaki korkuluksuz merdivene kendini asıyor. Olayın hemen ardından uyanan anne ipi kestiğini söylüyor. Ayşe ölmüştür. Polise haber veriliyor. Emniyet mü-

dürü, ilgili polisler ve cumhuriyet savcısı olay yerine geliyor. Olay yeri inceleniyor. Şüpheli bir durum tespit edilmiyor. Nöbetçi adli hekim çağrılarak ceset bir başka odaya alınıyor. Elbiseler çıkarılarak, ölü muayene ediliyor. Naylon ipin izi dışında herhangi bir şiddet izi saptanmıyor. Asılma sonucu dolaşım ve solunum yetmezliği sonucu ölüm raporu tutuluyor. Ceset bir battaniyeye sarılı vaziyette, çıplak olarak ailesine teslim ediliyor, gece sabaha karşı saat üç sularında ölü yıkayıcısına Ayşe'nin eniştesi gidiyor. Kadın ölüyü yıkıyor. Bu arada cesedi giyinik vaziyette yıkamak için rüşvet aldığı iddialarını reddeden kadın, Ayşe'nin vücudunda ipin boyunda yarattığı iz dışında bir şiddet izi görmediğini söylüyor. Ayşe'nin ölümünün ardından Ayşe'nin ailesi, kızlarının Eren ailesinin hakkında çıkardığı söylentiler ve çocuğundan ayrılması nedeniyle intihar ettiğini ve bu nedenle gereken cezanın verilmesi için aşiret reisine başvuruyorlar. Reis 90 milyar lira ceza ya da bir tarlaya hükmediyor. Eren ailesi bunun üzerine köyü terk ediyor ve Ayit Eren iki ay sonra bu karar üzerine Aydın ailesi hakkında suç duyurusunda bulunuyor. Akçakale Cumhuriyet Savcılığı *feth-i kabir* kararı alarak Adana Adli Tıp Kurumu'ndan otopsi talebinde bulunuyor. 18 Mayıs'ta sabunlaşmış olan beden üzerinde yapılan otopside kırık saptanmıyor, dilin yerinde olduğu, çürümeye rağmen haznede yırtık olmadığı, *rahmin içinin boş olduğu* tespit ediliyor. Kesin ölüm sebebinin aydınlatılması için dosya İstanbul Adli Tıp Kurumu'na gönderiliyor. Savcılık Aydın ailesi hakkında soruşturmasını tamamlıyor. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı alınıyor. Ayit Eren hakkında iftira gerekçesiyle karşı dava açılıyor.

Ölümü iki aileyi birbirine düşüren Ayşe Aydın konuşabilseydi neler anlatırdı? Kolları kırılmamıştı, dili koparılmamıştı, haznesine sopa sokulmamıştı... Ama ruhunda açılan derin yaralar, bu yaralardan daha mı değersizdi? Onu ailesi bizzat öldürmemiş olabilirdi ama... Bundan sonrasını anlamak çok zor olmasa da Akçakale'de yaşayanlar, töre kanunlarını bilenler, Ayşe'nin yerine cevap verebiliyorlar. Namusu kirlenmiş kızın hakkında aile meclisi ölüm kararı alınır ve kendisini öldürmesi istenir. Böylece namus

temizlenir ve kız tarafı görevini yerine getirir. Aşiret adaleti yerine getirmeli ve kızın namusunu kirlenmesini önleyemedikleri için erkek tarafı üzerine düşeni yapmalıdır, maddi yaptırım! İşte bu karar törenin gereğini bozar. Para töreye meydan okur ve Eren ailesi hukuka başvurur. Olayın gizli kalan yanlarını, on-on bir aylık olan Ayşe'nin geride kalmış çocuğu belki bir gün bize anlatacaktır. Annesinin ipi boynuna nasıl geçirdiğini, kendisini öldürmesi konusunda nasıl yüreklendirildiğini, cennetin anaların ayaklarının altında olması misali anneannesinin anasının ayaklarının altında kıvrılmış gövdesinin o ayakların altından çekilmesiyle ipin boynu nasıl sıktığını... Tabii, adı kötüye çıkmış bir kadının çocuğu olması travmasından uzak tutulabilirse, o dile gelebilecek.

Evet, Ayşe, işkence görmeden öldü. Şimdi insanlık aşiretinden bir ceza kesilmesini istersek kimler cezalandırılacak. Hangi kanun maddesine sığınacağız? TCK töre *saiki* ile işlenen cinayetleri nitelikli adam öldürme hali arasında sayıyor. Faillerin ağırlaştırılmış müebbet hapisle yargılanmasını hükmediyor. Belirli bir yükümlülüğün ihmaliyle ölüme neden olan kişi hakkında 20-25 yıl hapis öngörülüyor. Başkasını intihara azmettiren, teşvik eden, bu kararı kuvvetlendiren ya da intihara yardım eden kişi hakkında 2 ila 5 yıl arası hapse hükmediyor. Aydın ve Eren aileleri bütün bu suçları işlememişler midir? Ayşe Aydın'ın bedeninde şimdi saptanmamış yaraları görmek için bebeğinin büyümesini bekleyip, onun ruhunun röntgenini mi çekmeliyiz? Bedeninin içine hapsolmuş beynin, yüzlerce haberciyle ona gönderdiği acıların çetelesini tutacak bir bilimsel adli değerlendirme prosedür yok mu? Saptayamadığımızı yok mu sayıyoruz? Oysa bilim, eğer gündelik olanın billûrlaşmış haliyse, insansal olanın bilimsel olandan taşması gerekmez mi? Bedene yapılan şiddet yasak da, ruha yapılan serbest mi? Ruh ve beden böyle ayrıysa bu beden sevdası nereden geliyor? Yoksa katil diye aradığımız, ruh diye bedenimiz de mi geziniyor?

Adaletin olmadığı yerlerde sorularımızı vicdanımıza sormalıyız. Kimleri, neden ve nasıl cezalandırmalıyız? Kendimizden nasıl öç alabiliriz?

ERKEK YÜZYILIN BABALARI

Baba 'kara bulut insandan' çakan bir nevi şimşektir: Sert ve kıyıcıdır. Bütün kuralları kendinde topladığı için serttir, bütün kuralların uygulayıcısı olarak kendini gördüğü için kıyıcıdır. Yaptığı her eylemin altında yatansa, kendi varlığı ve kendi varlığı olarak ileri sürdüğü kendi çocuklarıdır.

Spengler ve Kramer tarafından yazılan *Kötülük Çekici* adlı kitapta, kötülüklerin uzunca bir listesi sunulmaktadır. Kötülüğün yok edilmesi, her şeyin iyilikle hallolması için birtakım önerilerin sunulduğu bir yüzyıl bu: Kötülük yaptığını kabul eden ya da kötülük yaptığına kanaat getirilen insanlar ateşe atılarak öldürülüyor. Öldürmek, yaşayan iyilerin hanesine iyi bir iş ve eylem olarak geçiyor. Kadınlar yakıldığı zaman müthiş bir kedi avı başlıyor bu sefer. Ki kediler para karşılığında avlanıyor, avlayanlar iyiliğe hizmet ettiklerine inanıyorlar. Yakmada temel hukuk ise şeytana uymak olarak özetleniyor. İnsan yakılıyor ve her seferinde sapasağlam yerinde duran şeytana hiçbir şey olmuyor. Böyle bir zaman işte.

Türkiye'deyse insanlar diri diri yakılıyor, böyle bir tarih var. Yalnız insanlar değil, köyler, köyle birlikte hayvanlar yakılıyor. Son yirmi yılda ülkenin siyasal ve toplumsal tarihi neredeyse yakma ve söndürme üzerine kurulu. Tabii ki insan en çok yaşadığı ülkeye benziyor, ya da devletimiz insanları kendisine benzeterek varlığını koruyor. İzmir'de bir adam benzin içiyor, sonra kendini ateşe veriyor. Bıraktığı notta karısının kendisini terk ettiği anlaşılıyor. Bir adam oğlunu futbol maçı izlerken öldürüyor. Polis sorgusunda verdiği ifadede verdiği cevap şu oluyor: sevinçten. Bir kadın kocasını seviştikten sonra etkilendiği film yüzünden on yedi bıçakla ağır yaralıyor, gerekçesini kısaca özetliyor: Seviyorum. Ve Diyarbakır'da bir baba gelinini uyurken baltayla öldürüyor. Yürütülen kutsal savaşların yerini, insanların kutsal öldürmeleri aldı işte ve bu yüzden yalnızlığımız artıyor. Bir ağaçtan söz ediliyor, ki bu kötülük ağacıdır. Bu ağacın meyveleri en fazla bizim pazarda iş yapıyor. Erkek yüzyılın babaları var karşımızda...

Diyarbakır'ın Ben ü Sen mahallesinde bir berdelin vardığı sonuç açısından ilginç bir cinayet yaşanıyor. 1982 yılında Hazro'ya bağlı Uzunırgat köyü ile Bayırdüzü köyü arasında bir düğün yaşanacak, bir berdel düğünü bu. Nizamettin Öz kız kardeşi Besra'yı Uzunırgat köyünden Sabahattin Karavuş'a verecek, bunun karşılığında kız kardeşi Sultan'ı alacak, bunlar hala çocukları aynı zamanda. Aileler arasında yapılan anlaşma ve berdelin gerekleri harfiyen uygulanıyor ve dört kişi birden evleniyorlar. Bir süre sonra aileler Diyarbakır'a göç ediyor.

Diyarbakır'da herkes çalışıyor ve kazandığını yiyor. Berdelin bir tarafı mutlu ve huzurlu iken diğer tarafta huzursuzluk var. İşin ötesinde Besra'nın çocuğu olmuyor, kocası iktidarsız. Sultan'ın ise toplam sekiz çocuğu oluyor on beş yıl içinde. Günün birinde, söz olarak ağzından 'boşanma' çıkıyor. Kayınbabası Ramazan Karavuş bunu kafasının bir kenarına yazıyor. Sonuçta gelinini, baltayla öldürüyor. Besra berdel olmasa çok rahat boşanabilecek, yeni bir hayat kurabilecektir. Ancak berdel olduğu için, sırf karşı tarafın mutluluğu bozulmasın diye susuyor. Besra evlendiği zaman on iki yaşındadır, öldükten sonra *Milliyet* gazetesinde (25 Eylül 1997) olayla ilgili olarak yayınlanan haberde yirmi bir yaşında olduğu ifade edilmektedir. Haberde Besra'nın boşanma isteği 'başka birini seviyordu' diye açıklanmakta ve kayınbabasının da bunu namus meselesi haline getirdiği ifade edilmektedir. Haberin devamına göre, kayınbaba ile Besra arasında tartışma çıkmıştır ve çıkan kavga sonrasında Besra toplam kırk dört yerinden balta darbesi almıştır. Üstelik cinayete kaynana Gülsüm de katılmıştır.

Dava dosyasındaysa farklı bir cinayet ortaya çıkmaktadır.

GÖÇ

Aile Diyarbakır'a göç ettikten bir süre sonra Sabahattin, 1997 yılının Mart ayında Devlet Hastanesi'nde güvenlik görevlisi olarak -kimi yorum ve ifadelere göreyse aşçıdır- çalışmaya başlıyor. Sabahattin burada çalışırken, yanına karısı Besra'yı da alıyor. Besra temizlik işlerine bakıyor. Sabahattin toplam beş ay

çalışıyor; çalıştığı süre içinde aylığı 20 milyon. Sabahattin işsiz kaldıktan sonra seyyar satıcılığa başlıyor. Besra ise düzenli olarak hastaneye gidip geliyor. Ama son zamanlarda Besra ayrılmak istediğini söylüyor. Bunun üzerine Sabahattin, Nizamettin'i çağırıyor. Ailece konuşuyorlar, anlaşıyorlar. Ne de olsa berdeller, bir tarafın ayrılması iki tarafa da zarar verir duygusuyla boşanmadan vazgeçiyorlar.

Arada derin bir sorun var, ki bu Sabahattin'in iktidarsızlığı. Evlendikleri günden beri Sabahattin iktidarsızdır. Gittikleri doktorlardan çare bulamıyorlar. Besra ile Sabahattin arasında bu iktidarsızlık bir sır. Birbirlerini idare ederek bir arada yaşıyorlar. Besra da eşinin böyle bir sorunu olduğunu kimseye söylemiyor. Evlendikten dört yıl sonra ayrı eve taşınıyorlar. Bağlar'da kiralık bir evde hayatlarını sürdürüyorlar. En azından kaynana ve kayınbabayla birlikte olmayacaklar. Kayınbaba bu ayrı eve taşınma fikrine sıcak bakmıyor, ama bir şey de yapamıyor.

CİNAYET GECESİ, BALTA

Sabahattin'in annesi Gülsüm göz doktoruna gidiyor. Besra bunu duyuyor. Akşam Besra kaynanası Gülsüm'ü ziyaret için eve geliyor. Yemek yapıyorlar, yiyip içiyorlar, geç vakit olduğu için Besra eve gitmiyor. Kaynanasının yattığı odada yatıyor. Kayınbaba Ramazan Karavuş ise yan odadaki somyanın üzerine kıvranıp uzanıyor. Ramazan'ın kafasına Besra'nın ayrılacağı yönündeki sözler takılıyor. Yatığı somyadan kalkıyor, dışarı çıkıyor. Odada uyuyan gelinine bakıyor, daha uyumamış. Getirdiği baltayı arkasına saklayarak yine içeri gidiyor. Bir saat gibi bir zaman geçiyor. Tekrar Besra'yla eşinin yattığı odaya bakıyor, uyumuşlar. Besra'nın üstü battaniyeyle örtülü, başıysa açık. Ramazan eline aldığı kısa saplı baltayı hızlıca Besra'nın kafasına vuruyor. Besra, "Dayı... dayı..." diyerek uyanıyor, çıkan sesle eşi Gülsüm uyanıyor. Gülsüm elini tutmak istiyor, Ramazan onu da tehdit ediyor. Besra yerde kıvranıyor, Ramazan bu kıvranmalara aldırış etmeden baltayı tekrar tekrar vuruyor. Toplam yirmi defa baltayla Bes-

ra'nın başına vuruyor. Sonra hiçbir şey olmamış gibi temiz bir gömlek giyinerek, karakola gidiyor. Besra kan revan içinde yerde yatıyor, kimse duymuyor.

Sonra ifadeler başlıyor, konuşmalar...

CİNAYETTEN SONRAKİ KONUŞMALAR

Ramazan yirmi darbe vurduktan sonra verdiği ifadede diyor ki, "Boşanmadan vazgeçiremediğim için baltayla öldürdüm." Peki, bu saatte Sabahattin neredeydi? Ramazan bunu, "Onunla zaten konuşmuyorduk, bize gelmiyordu. Besra da eşim hasta diye bize gelmişti," diyerek açıklıyor. Büyük bir acımasızlık var burada. Oğlunun gelmediği eve, gelini bir ziyaretçi sıfatıyla geliyor. Üstelik Besra hastanede çalışıyor, ihtimal belki elimden bir şey gelir, ilaç, vs. diyerek bu ziyareti kendisi için kaçınılmaz kılıyor. Ramazan salt boşanma yüzünden cinayeti işlemesiniyse, "Kafama takıldı," diyerek açıklıyor.

Cinayetin tek tanığı Gülsüm ise Besra'nın çığlıklarıyla uyanıyor. İhtimal, "dayı... dayı..." sesleridir bunlar. Cinayet sırasında üstüne kan sıçrıyor. Kocasından korktuğu için gelinini bu vahşetten kurtaramıyor. Kocasıyla birlikte cinayetin işlendiği 23 Eylül 1997 günü tutuklanıyor.

Besra'nın kardeşi Nizamettin ise cinayetten sonra dört yıl öncesine gidiyor. Diyor ki, "Dört sene önce Besra ve kocası bunlardan ayrılınca, bunlar kin bilediler. Hatta bir gün Sabahattin yanıma gelip tavsiyelerde bulundu. Sonra bir gün Ramazan yanıma geldi. Neden Besra ile Sabahattin'in arasını bulduğu sordu. Ben de aradan bunca zaman geçti, çocuklarımız var, dedim. Bir şey söylemeden gittiler."

Besra'nın berdeli Sultan ise belki de bu evlilikten en çok zarar gören kişi. En içten bilgileri de yine o veriyor. Sultan, "Babam kocama gelip, Besra'ya sahip çık, dedi. Babam bizim mutluluğumuzu istemiyor," diyor. Ardından aslında Besra'nın nasıl bir kurbana dönüştüğünü şu cümlelerle açıklıyor: "Besra, bizim evliliğimiz zarar görmesin diye buna katlandı. Bize hiçbir şey söylemedi."

Besra'nın annesi Meryem Öz ise acı konuşuyor. Damadının bir süre önce yanına geldiğini, kızını kendisine şikâyet ettiğini söylüyor. Sabahattin kaynanasına, "Kızın boşanmak istiyor," diyor. Ancak Meryem Öz kızının kendisine bir şey söylemediğini, yalnızca kendisinin çalıştığını, Sabahattin'inse çalışmadığını aktardığını belirtiyor. Bunun üzerine Meryem Öz, Besra'ya kızıyor, diyor ki, "Terbiyesizlik etme, insan eşinden ayrılmaz, dedim ayıptır, dedim, ondan sonra bir sorun olmadı."

Sabahattin ise iktidarsız olduğunu, eşini öldürdüğü için babasından şikâyetçi olduğunu söylüyor. Niçin boşanmadığınıysa, "İktidarsızlığım ikimiz arasında sır olarak kaldı. Beni seviyordu, ben de onu seviyordum, boşanamıyordum, çünkü halamın kızıydı. İki aile arasında boşanma olduğu zaman düşmanlık olurdu. Eşim babamlara gidip gelirdi. Ben son aylarda babamlara hiç gitmiyordum," diye açıklıyor.

Bütün bu cinayettin tanıkları ve mağdurları kadın ve hiçbiri Türkçe bilmiyor, hepsinin ifadeleri Zekiye Sarıgül ve Fahri Koyuncu alı tercümanlar aracılığıyla alınıyor. Duruşma sonunda Ramazan Karavuş TCK.'nın 59-1 maddesi gereğince, otuz yıl süreyle ağır hapis cezasına çarptırılıyor.

NAKLEN CİNAYET HABERLERİ

Yer, Kanal D'nin İkitelli'deki binası, programın adı "Kadının Sesi", sunucu Yasemin Bozkurt, saat, 13.00. Program başlıyor. Yasemin Bozkurt, aile içi sorunları beyaz camdan masaya yatırıyor. Bu sefer bir kadın sorunundan ziyade, TV ekranı bir mahkeme salonuna dönüşüyor ve bir cinayet çözülüyor.

İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde 10 Nisan'da Kenan Alp, kendisini aldattığı gerekçesiyle eşi Tijen Alp'i bıçaklayarak öldürüyor. Kenan Alp tutuklanarak cezaevine konuyor, Tijen Alp'in cesedi ailesi tarafından İstanbul'a getiriliyor.

Tijen Alp'in babası Muammer Özbek, annesi Hanife, ağabeyi Yusuf ve kız kardeşi Tülay, 13 Nisan'da cinayetle ilgili olarak Yasemin Bozkurt'un sunduğu "Kadının Sesi" adlı programa katılı-

yorlar. Özbek ailesi kızlarının ölümünü, ölüme giden sebepleri, kendilerince anlatırken, telefonla programa katılan Kenan Alp'in babası Kemal Alp kendi cephesinden olayı anlatıyor. Üç günlük bir ceset var ortada ve TV'de, kırkı bile çıkmayan bir cesedin, ilk görüşü bile yapılmayan bir tutuklu konuşuluyor. Adalet burada dışlanıyor ve TV program birden adalet dağıtan bir salona dönüşüyor. Hâkim programın sunucusu, taraflara söz hakkını o veriyor. Araya reklâmlar giriyor, öğlen çocuklarını okula gönderen kadınlar bir yandan kazak örerken, diğer yandan beyaz cama kilitlenmişler. Derken ip kopuyor. Programa telefonla bağlanan Kemal Alp ile Muammer Özbek arasında kıyasıya bir tartışma başlıyor. Bir cesedin ve bir tutuklunun hayatı söz konusu ve burada kimseden sinirlerine hâkim olması beklenemiyor. Küfürler, tehditler birbirini izliyor. Bir gün sonra Özbek ailesi Emniyet Müdürlüğü'ne giderek, cinayet ve TV programında ettiği sözlerle ilgili olarak ifade veriyor. İfadesi bitiyor, Emniyet Müdürlüğü'nden çıkıyor, otomobile binip uzaklaşıyor. Otomobilin yolunu Kemal Alp kesiyor. Tabancasını çeken Alp, Yusuf Özbek'i öldürüyor, Muammer Özbek ve Özbek'lerin damadı Erdal Özcan yaralanıyor. Kemal Alp bu yaralamalardan sonra kaçıyor, polis dur ihtarında bulunuyor, ancak fayda etmiyor. Kemal Alp polise de bir el ateş açıyor. Polis memuru İsmail Çetintaş ve Musa Yavuz yaralanıyorlar. Yoldan geçen Engin Erdoğan adlı bir kişi de kurşunlardan nasibini alıyor.

Buraya kadar medya ve cinayet bağlamında ön plana çıkan bir sorun var, ancak sorunun temelinde yatan en önemli etken berdel, çünkü Kemal Alp aynı zamanda damadını da öldürüyor. Olay şöyle gelişiyor:

Kenan Alp, 1999 yılında boncuk atölyesinde çalışırken Tijen Özbek'le tanışıyor. Aralarındaki ilişki bir süre sonra aşka dönüşüyor. Tijen'in ağabeyi Yusuf ise Kenan'ın kız kardeşi Mehtap'a âşık. Kimse kimseden kız almıyor, kimse kimseye kız vermiyor. Bir ara formül olarak iki taraf berdelde birleşiyorlar. Berdel yapalım diyorlar. Ancak mutlulukları kısa sürüyor. Kenan ikisi de hamile olan karısı ve kız kardeşini alıp gidiyor; toplam beş yıl

Bursa, Antalya ve İzmir'de kaçak yaşıyor. Beş yıl sonra, Aralık 2004'te Kemalpaşa'ya dönüyorlar. Yusuf Özbek doğumundan haberi olmayan, dört yaşındaki kızına kavuşuyor. İki aile kaldıkları yerden hayatlarını sürdürüyorlar. Araya beş ay gibi bir zaman giriyor. Kenan, eşi Tijen'i kendisini aldattığı gerekçesiyle öldürüyor. Bunun üzerine yukarıda anlattığım olaylar gelişiyor. Tijen'in babası Muammer ile TV'de tartışan Kenan Alp'in öldürdüğü kişiyse, damadı.

Kurbanlara kurban ekleniyor. Kenan ve Tijen'in birliktelikleri ailelerini buldukları anda bitiyor. Geride kalanlar Tijen'in babasıyla Kenan'ın babası, bunlardan biri cezaevine gidiyor, diğeri ağır yaralanıyor. Mehtap beş yıl sonra kocasıyla birlikte oluyor. Beş ay çocuğu babasını tanıyor, tanıdığı an öldürülüyor. Geriye kalan iki torun kalıyor: ikisi de dört yaşında, hem akrabalar, hem de düşman... Acı olan bu. Haberleri olmadan kurban oldukları hayat bir mermi gibi konuşmayı söktükleri an karşılarına dikiliyor (bkz. "Naklen Kararan Hayat").

5
SINIR ÖTESİ KAN VE BERDEL

TÜRKİYE-SURİYE SINIRI

Sınır her zaman acı verir. Aniden karşıdan bir ses gelir, bu sesi tanırsın; geceleyin bir ışık yanar, ışığın hangi evden geldiğini bilirsin, akrabandır. Sonra bir tren geçer, yolculara, sanki karşıdan ışıkları yanan, seslerini duyduğun akrabalarınmış gibi el sallarsın. Uzaklık gözle görülen yerde uzaklıktır, çekip gidemezsin, mayın vardır.

Nusaybin'in karşısında Qamışlı, iki gözünü açmış sana bakmaktadır; burada geceleyin çalınan keman kesinlikle duyulur. Cizre'nin karşısında Tirbê Spî geceleyin bir göl gibi görünür, durup bakmak, bakıp durulanmak istersin, bir çocuk ağlarsa kesinlikle Cizre'de bir anne uyanır. Mardin'in karşısında Amude var-

dır, nazar boncuğunu andırır, yankısı dövülen buğdayın sesine benzer. Kızıltepe'nin karşısında Dirbesiye saat demektir, zaman kendini yontacak tarih arar. Ceylanpınar'ın karşısında Resulayn, sırtında avını taşıyan ceylanlar içindir, mayını göze alıp geçer buradan âşıklar. Akçakkale'nin karşısında Talaybad çocuk gibidir, ağlaması ağlatır, gülmesi güldürür ve Suruç'un karşısında Kobani tek kelimeyle sınırları sesiyle, klımalarıyla yok eden Baqi Xıdo'dur, iki savaş arasında büyümüş, Kürtlerin yarasını kendi kalbine gömmüştür, söylediği her şeyde kesinlikle aşk vardır; bütün sınıra Dewreşê Evdi'yi söylemiştir: Onunla büyüdük, onunla yaşlanmadık, gayet açık bir tarihtir. Suriye Kürtleri ile Türkiye Kürtlerinin tarihidir Baqî Xido. Yalnızca Dewrêşê Evdî ile bilinir, oysa ki sınırın acısını, aşkın sınırsızlığını dile getirdiği bir Bemal'i de vardır. Bütün kaçakçılar bu kılamları bilirler. Bêmal kılamında iki sevgili kendilerinin kavuşmasını engelleyen törelere karşı çıkmanın yollarını ararlar. Hayal kurarlar, biri buralardan gitsek, der; diğeri nereye diye karşılık verir. Kız Suriye'ye geçelim, der. Erkek, nasıl? diye sorar. Kız kendimizi bir ağanın, bir halden anlayanın, bir söze kıymet verenin yanına atarız, der; erkek biraz çekingendir. Kız hayalini sürdürür: Ağaya deriz ki biz kardeşiz. Ağa derse birbirinize benzemiyorsunuz, nasıl kardeşsiniz? O zaman biz de deriz ki babamız bir, anamız iki tanedir. Ağa inanmasa, o zaman gerçeği söyleriz, deriz ki biz dünyanın kuru nizamından ve Mustafa Kemal'in zulmünden kaçıyoruz... Bunun üzerine erkek "gel bêmal, gidelim" der, ama gidemezler. Sınır uzayıp gider ve sınır boyunca mayınlar ayak seslerini, silah sesinden önce sezer.

Bu kılamı dinleyip gözleri buğulanmayan yoktur. Bütün bütüne çaresizliği anlatır, bütün bütüne yalnızlığı ve kimsesizliği... Kimsesizlik 'bêmal' gibi başka bir kelimeyle bu kadar yalın ifade edilemez zaten. Kimsesizliğin sese ve umuda dönüştüğü bir yer vardır, ki bu Suriye'nin Kürt köyleridir. Âşıklar buraya gidebilirlerse kurtulacaklardır. Kılam bu umudu, 'hayal' biçiminde söyler.

Kılamı bunu söyler, gerçekse farklıdır çünkü; Türkiye ile Suriye sınırı baştan başa, toplam 700 kilometrelik bir alan mayın-

lıdır. Yıllardan beri mayınların sökületeceği ifade edilmiş, ancak bugüne kadar atılmış tek bir adım söz konusu değildir. Bulgaristan ile Türkiye, Türkiye ile Ermenistan (kısmen 3'te 1) arasındaki mayınlı bölgeler temizlenirken, Suriye sınırı hâlâ mayınlıdır. Yakın zamanda yaşanan ve 35 bin insanın hayatına mal olan savaşta 468 kişi savaş atığı patlayıcılardan dolayı hayatını yitirmiştir. Türkiye'de döşeli mayın sayısı 900.094'tür; bunun 615.419'u Suriye sınırı boyunca döşenmiştir. 'Barıştan sonra, barışı tanımayan tek güçtür mayın' ve her fırsatta insanı can evinden yoklar. Kendim sadece Suruç sınırında üç ayaklı köpeklere çok rastladım, hepsi mayın kurbanıydılar.

Türkiye'nin, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin, en fazla akrabalıkla bağlı olduğu tek ülke Suriye'dir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtlerin büyük bölümü, Fransa'nın sömürgesi durumunda olan Suriye'nin içinde kalmışlardır. Bu tarihte Suriye'de Kürtler nüfusun yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Daha sonra bu nüfusa Şeyh Said hareketinden dolayı göç etmek zorunda kalan Kürtler eklenmiştir. Türkiye-Suriye sınırının çizilmesinden sonra birçok aile, aşiret bölünmüş, sınırdan geçen demiryolu ve mayınlı arazi, akrabaların birbirine gelip gitmesini engellemiştir. Sınırın getirdiği zorluk akrabalar arası ilişkinin engellenmesinden başka bir şey değildir. Aileler ancak dini bayramlarda birbirlerini teller arasında görebilmiş, tellerden atılan yiyecek ve giyeceklerle bayramlarını kutlamışlardır. Tellerden atılan hediyeler bile askerin iznine bağlıdır. Geceleyin kaçakçılarla birlikte, sessizce gelen, yine Suriye'den sessizce getirilen onlarca gelin vardır. Kimi başlık parasıyla gelmiştir, kimi berdeldir, kimisi de beşik kertmesidir.

Suriye'de Kürt nüfusun büyük bir bölümüne 'kaydı yok' anlamına gelen *Mektum* denmektedir. *Mektum*'lar hiçbir hukuki güvenceye sahip değillerdir. Okul yaşına gelen çocuklar bir nevi ikametgâh yerine geçen *şade tarif* adlı bir belgeyle kayıtlarını yapabiliyorlardır. Leyla Olgun bunlardan biridir.

Leyla'nın babası Kasım Olgun 1972 yılında Suriye'yi geçerken ölüyor. Annesi Fatma Olgun eşinin ölümünden sonra yalnız

kalıyor, çocuklarına bakacak bir geliri de olmayınca, üç çocuğunu Kamışlı kentinde oturan, çocukları olmayan kız kardeşinin yanına bırakıyor, Nusaybin'e dönüyor. 1972 yılında üç yaşında olan Leyla Olgun, 2005 yılının Haziran ayında beş kilometre olan Nusaybin- Suriye sınırını geçiyor. Demirkurt Piyade Sınır Karakolu askerleri tarafından görülen Leyla, daha sonra Nusaybin Emniyet Amirliği'ne teslim ediliyor. Leyla, Emniyet'te yapılan 'şahsi kefaletle' annesinin yanında kalmaya başlıyor, kardeşleri Aslan ve Herdem ise hâlâ Suriye'de kimliksiz bir halde yaşıyorlar. Buraya kadar bir problem yok. Ancak yirmi gün sonra, 22 Haziran 2005'te Leyla annesinin gözyaşları içerisinde tekrar Suriye'ye iade ediliyor. Gazetelere olay yansıyınca Olgun'un avukatı Abdullah Düzgün'le görüştüm. Çünkü diyor Düzgün, Leyla Suriye'de büyümüş ve nüfus kaydı Türkiye'de bulunmuyor. Bunun üzerine Nusaybin kaymakamı Ersin Emiroğlu, Suriye İçişleri Bakanlığı'na bir mektup yazıyor. Verilen cevapta, Leyla'nın Türk olduğuna dair resmi bir kanıt bulunmadığı, bunun üzerine iade edilmesi gerektiği belirtiliyor. Pasaport Kanunu buna açık. Eğer bir kişi Türk olduğunu söylüyorsa, kendini ispatlayacak belge bulmak zorunda. Leyla'nınsa şu an belgeleri yok. Tek belge, damarlarındaki kan.

Leyla'nın annesinin kanını taşıması bu anlamda hiçbir şey ifade etmiyor. Sonuçta dava açılacak ve DNA testiyle annelik ispatlanacak, bu ispattan sonra Leyla annesiyle birlikte yaşayabilecek.

Suriye'de yaşayan Kürtlerin hayat alanları oldukça sınırlı, sürekli Araplaştırma politikasıyla yüz yüzeler. Bunun yanında kimlikleri olmadığı için pasaport alamıyorlar. Bu yüzden Türkiye'de de bundan önce garip bir kimlik sorunu vardı: Suriye'deki akrabalarıyla evlenme ihtimali olanlar, özellikle beşik kertmeleri için nüfus kâğıdı çıkartmazdı. Türkiye'den Suriye'ye gelin gidenler bu yüzden bürokratik olarak hiç zorlanmazlardı. Zaten onların da kimlikleri yoktu. Suriye'den gelin getirilenler için de aynı durum söz konusuydu. Cenazeler de nasıl olsa köy mezarlığına gömüldüğünden, hiç problem olmadan hayat akıp giderdi.

Kadınlara Türkiye'de yıllarca nüfus kâğıdı çıkartılmadığını çok iyi biliyorum. Erkeklerin doğum tarihleri genelde yılbaşı gecesi olarak kayda geçilir, kadınlara da nüfus kâğıdı çıkartılmazdı. Kendi ailemden biliyorum, ninemin nüfus kâğıdı yoktu. Ölünce nasıl gömüleceği büyük tartışma yaratmıştı. Sonra nüfus kâğıdı çıkartılarak gömüldü. Hedibe halamın yine nüfus kâğıdı yoktu. Bunun Türkiye cephesinde çeşitli sebepleri vardı, ki bu sebeplerin başında miras gelirdi. Kadın sadece başlık parası verilerek ya da berdel edilerek karşı tarafa verilirdi, miras ise asla kadına verilmezdi. Aileler mirasın erkekte kalması için nüfus kâğıtlarını çıkartmazlardı. Diğer bir sebepse, okumaydı. Kadınları okula göndermemek için nüfus kâğıdı çıkartmamak basit bir emniyet anlamına geliyordu. Üçüncü bir sebep de devletti. Kaydı olan kişi çok rahat karakola çağrılabilirdi.

Türkiye'den Suriye'ye 1970 yılına kadar kimliksiz geçişler yapıldı. Kadınlar Suriye'ye gelin gidiyor, Suriye'den gelin geliyorlardı. Hukuki olarak da herhangi bir zorluk söz konusu değildi. 1970 yılında Suriye'den kız almak garip bir şekilde cazip hale geldi. Suriye'de başlık parası düşüktü çünkü. Kadının nüfus kâğıdının olmamasıysa sorun yaratmıyordu. Çünkü çocuklar olunca, zaten okula gideceklerdi ve nasılsa çocuklarıyla birlikte kayda geçeceklerdi.

SURİYE'YLE KAN DAVASI

Bu anlamda bildiğim ve *Ölü Evi* adlı şiir kitabında "İlk Kadın Peygamberin Ölümü" diye uzunca bir şiirimi ithaf ettiğim, hayatı ve yaşadıklarının çoğu şiirdeki mısralarda saklı olan bir kadının kan berdeli olarak verilmesi ilginç olacaktır.

Eskiden Suruç'ta hayvan pazarı kuruluyor. Ve yine adı bende saklı olan bir aile, burada davarlarını götürüp satıyor. Suriye'den de bu pazara gelenler var, onlar da kimi zaman hayvanlarını satıyorlar, kimi zaman da Urfa'da kıymetli olan mallarıyla hayvanlarını takas ediyorlar ya da parayla satın alıyorlar. Kurulan pazarın birinde adı bende saklı olan aile ile Suriye'den

gelenler arasında kavga çıkıyor. Çıkan kavgada bir kişi ölüyor. Kan bir dava olarak yasalarını konuşturmaya başlıyor. Ancak koşullar kan davasını sürdürmeye uygun değil ve beyaz sakallı aracılar bir ara yol öneriyorlar: Ölen kişiye karşı bir kadın verilerse kan susar.

Suriye'ye gidecek olan, benim ilk peygamber dediğim kadın; geceleyin Arap sabunuyla başını yıkıyorlar, örüklerini bağlıyorlar. Kadın kanlı tarafa gittiği gün küçük bir yemek veriyor, bu aynı zamanda barış yemeği anlamına da geliyor. Bir sonraki gece gizliden kadın Suruç'un sınır köylerinden Suriye'ye geçiyor.

Suriye'nin Kürt köyünde kadın için gerdek odası hazırlıyorlar. Adam içeri giriyor. Kadın eliyle adamın durmasını istiyor. Kadın belindeki makası çıkartıyor, yan tarafa koyuyor. Bütün elbiselerini çıkartıyor sonra. Makasla örüklerini kesiyor, yastığının altına koyuyor. Yastığın kenarına bir fincana konmuş zeytinyağına parmağını batırıyor. Parmağını rahmine sürüyor, ayakta duran adama eliyle, "Gel,"diyor. Böylece evlenmiş oluyorlar.

Kadın kocası ölünceye kadar (adam altmış dört yıl yaşadı) kocasıyla konuşmuyor, ama toplam dokuz erkek çocuk doğuruyor. Kocası, ölmeden önce yalvarıyor, "Bana bir şey söyle, su verirken, al de, sesini duyayım," diye yalvarıyor. Kadın sesini çıkartmıyor, gözlerinden bir damla yaş akıyor.

Bu kadının hikâyesinden Urfa'ya kalansa şu sözdü: Kan sofrasını kadın kaldırır (*Sıfra Xwînê Jin radike*).

Günümüzdeyse beden, bir toplumu hiçbir zaman özetleyecek durumda değildir, bir yasası, bir yası yoktur: Herkes düşlediği bedene, ancak kendi bedeniyle sahip olur. Rengiyle, kokusu ve dokusuyla oynanmayan saç, beden içinde bir aksesuardır. Giden her sevgiliden sonra kadının kendi bedenine yaptığı bir jesttir saç kesmek, bir güzelliktir; güzellik sermayenin sunduğu bir biçimdir ve her biçim buyruklar üretir: Oysa bedenimiz bize ait değil, kiracıyız ve bizi ciğerlerimizden ısırarak öpecek olan bir karınca, kemiklerimiz arasında yumurtalarını saklayacak olan bir yılan, toprağa her düştüğümüzde ne kadar anlamsız bedenler taşıdığımızı söylemektedirler.

SURİYE'YE BERDEL

Suriye'deki Kürtler, tıpkı Türkiye'deki Kürtler gibi birbirleriyle berdel yapıyorlar. Bununla birlikte, sık sık sınırdaki akraba, dost ve tanıdıkları aracılığıyla kendilerine berdel buluyorlar. Kimi zaman akraba, dost ve tanıdıklarıyla berdel yapıyorlar.

2000 yılına kadar bu berdel, demin sözünü ettiğim şekilde gerçekleşirdi: Aileler birbirlerini sınırda görür ya da birbirlerinin fotoğraflarına bakarak beğenir ve bir süre sonra sınırda berdel işlemi gerçekleşirdi. Berdelin kaide ve kuralları her yerde aynıdır. Herkes kendi düğününü yapar ve aksilik çıktığı zaman yine iki taraf eşit şekilde davranır. Garip bir şekilde Suriye ile Türkiye arasında yapılan berdellerde boşanma hiç yoktur. Kız çocuklarının değişimiyle, erkek çocukların evlendirildiği bir evlenme biçimi olarak daha yaygındır.

Suriye'den gelen kızlar Türkiye'ye gelmek istiyorlar. Türkiye'ye gelmek isteyen onlarca kızla zaman içinde konuştum. Onlar kendilerinin kimlik ve adları olmasa bile, Türkiye'de doğuracakları çocukların rahat bir şekilde kimliklerinin olacağına, okula rahat gidebileceklerine inanıyorlar. Türkiye'den kız almak isteyen erkeklerse başlık parasının düşük olduğunu söylüyorlar. Bunlar normal evlilikler. Sadece Nusaybin'de 400'den fazla Suriyeli kızla evlenen erkek var. Tabii başlık parasının düşük olması kimi uyanık erkekleri ikinci kez evlenmeye de itiyor. Az da olsa bunun örnekleri var. Gazetelere yansıyan, Rakka'ya bağlı Tall Al Abyad ilçesinde oturan Kefe Bağıç, Halil Bağıç'ın üçüncü eşi olarak Türkiye'ye geldi. Kefe, kendini kuma olarak görmediğini, kumalığın kendisi için sorun olmadığını söyleyerek dikkat çekti. Ama Suriye ile Türkiye Kürtleri arasında üç kısa örnek, belki de berdeller arasında yazdığım en ilginç örnekleri oluşturacaklar.

HASAN MUSTAFA'NIN TEBESSÜMÜ

Hasan Mustafa 1945 yılında kaçakçılık yapıyor. Sürekli sınırı geçiyor. Kızıltepe, Suruç, Ceylanpınar, Adıyaman'dan onlarca müşterisi var. Günün birinde âşık oluyor. Onun deyişiyle,

"Allah vaktini tamam ediyor, kader gelip yolunda duruyor" Birkaç gün misafir olarak gittiği evden, gece yarısı evin kızını alıp kaçıyor. Evin sahipleri, Çelik ailesi uyandıkları zaman kızlarını bulamıyorlar. Kimseye söyleyemiyorlar, kızımız kaçtı demek ağır geliyor ilkin. Sabahleyin hazırlıklarını yapıp, güvendikleri akrabalarını topluyorlar. Geceleyin sınırı geçiyorlar. Her zaman yanlarına gelen adamı bulmaları zor olmuyor. Bakıyorlar ki imam nikâhıyla kızları Şemse evlenmiş. Hasan Mustafa'nın ailesi, içinde oldukları durumdan dolayı üzüntü duyuyorlar. Çelik ailesine yalvarıp yakarıyorlar. Çelik ailesinin büyüğü, söz söyleyeni Mehmet Çelik ile evin hanımı ilgileniyor, Çelik'e, "Ben senin bacınım," diyor, ardından, "Bu işi tatlıya bağlayalım" Mehmet Çelik daha bir sinirleniyor, vuracak, öldürecek adam arıyor, bulamıyor. Yaşlı kadın konuşuyor. Herkes sinirli. Kız kardeşlerini alıp gidiyorlar. Hasan Mustafa'nın ailesinin bütün yalvarmaları nafile. Araya bir hafta geçmeden Hasan Mustafa annesi, babası ve kız kardeşiyle birlikte Çelik ailesinin yanına geliyor. Beraberlerinde bir de koç var. Diyor ki, "Bakın, benim yaptığım iş kötü, kız kaçırılmaz, istenir. Ama benim sizden kız alacak gücüm yoktu. Amacım namusunuzu lekelemek değildi. Ben sizin bacınızı zorla götürmedim, baktım ki onun da bende gönlü var. Ben de size kız kardeşimi veriyorum, bu işi tatlıya bağlıyalım."

Çelik ailesi kızıyor, ama gelen misafire diyecek bir şey bulamıyor. Suriye'den misafir gelmişler, bir saatten fazla bir zamandır oturmuşlar, sözlerini söylemişler. Ama Çelik ailesi onlara daha bir çay, kahve bile ikram etmemiş. Mehmet Çelik karısını çağırıyor, ibrik istiyor, abdest alıyor, namaz kılıyor. Namazdan sonra tamam diyor. Kardeşlerini çağırtıyor. Olup biteni zaten bilen kardeşleri ağabeylerinin ne diyeceğini kestirmiyorlar. Mehmet Çelik berdel yapacağız diyor. Küçük bir oğlu var, on altı yaşında; Suriye'den gelense on beşinde. Suriye'den gelen kurbanı kesiyorlar, yemekten sonra yeniden bir imam çağırıyorlar, bu sefer dört kişinin nikâhını kıyıyorlar. Hasan Mustafa, Şemse'yi alıp Suriye'ye gidiyor; Mehmet Çelik'in oğlu Aziz, Şirin'le evlendiriliyor. Hasan

Mustafa kız kardeşine sarılıyor, gözlerinden bütün yüzüne bir tebessüm yayılıyor.

İki tarafın şimdi torunları var, mutlu mesut yaşıyorlar.

ABİYİ KURTARAN BACI

Nedim K. Suriye'ye sık sık gidiyor, işi kaçakçılık. Burada akrabalarının evinde kalıyor. Tekrar Nusaybin'e döndüğü bir sırada bir haber canını sıkıyor, diyorlar ki asker seni arıyor. Nedim, tekrar Suriye'ye gidiyor. Ara sıra gelen kaçakçılarla ailesine para gönderiyor, az ya da çok, gönderiyor. Bir süre sonra burada kaldığı akrabaları, "Eğer burada kalacaksan, seni evlendirelim," diyorlar. Nedim sesini çıkartmıyor. Çünkü amcası kızıyla yarı sözlü. Sonuçta evet diyor, bana birini bulun, evlenirim...

Bulunan kişi dayısının kızı. Başlık almıyorlar. Küçük bir ev tutuyor, evlendiriyorlar. Bir süre sonra annesinin yanına dönüyor. Annesine evlendiğini söylüyor. Annesi önce kızıyor, sonra seviniyor. Babası da öyle. Bir süre sonra dayıları geliyor, Nedim'e diyorlar ki kız kardeşini oğluma isteyeceğiz. Nedim artık Nusaybin'e yerleşmiş, ne yapacağını şaşırıyor. İlk başta isteyin, diyor. Akşam annesini babasını çağırıyor. Nedim'in anne babası, ne olur ne de olmaz diyorlar birinci gün. İkinci gün başlık parası istiyorlar. Suriye'den gelen aile olmaz diyor, eğer biz başlık parası verirsek, sizin de vermeniz gerekir. Nedim arada kalıyor. Bir yanda babası, diğer yandan kayınbabası... Ya olmazsa, o zaman biz de kızımızı alıp gideriz, diyorlar. Nedim'in babası kızıyor, alırsanız alın diyor. Annesi üzülüyor çünkü kardeşi reddedilmiş oluyor, dahası torununu çok seviyor. Nedim kardeşine yalvarıyor. Gel sen bu işi çöz, diyor. Kız kardeşi abisini kırmıyor, üstelik annesi de seviniyor.

Suriye'yle berdelin onlarca örneği var. Benzer bir örneği *Zaman* gazetesinde okudum. Başlık parasının tavana vurduğu Urfa'da bazen akrabalardan umudu kesip sınır ötesine, buradaki akrabalara uzanıyorlar. Alptekin ailesinden Abdülhalık ile İlyas kardeşler, Suriye'deki dayılarını ziyaret edip kızlarını isteyecek-

ler. Dayılarının kızlarını fotoğraftan gören gençler, kız kardeşleri Hatice'yi de bu evlilik karşılığında dayılarının oğullarına verecekler.

FOTOĞRAFA BAKARAK EVLENME

Suriye'den haber gönderiyorlar: Kızınıza talibiz. Suruç'ta bir telaş başlıyor. Kız erkekten habersiz, erkek kızdan. Suruç'ta derin derin düşünüyorlar, diyorlar ki, "Şimdi biz nasıl fotoğraf çekip gönderelim" Arada aklıselim biri çıkıp şah fikrini ortaya atıyor: "Urfa'ya gidelim, Arzum'da fotoğraf çektiririz, fotoğrafçıya da tapu için gerekli deriz." Kaplan köyünün karakolu son zamanda göz açtırmıyor, kaçağa giden kimseler hemen tespit ediliyor, sınırdaysa kuş bile uçmuyor. Fotoğraf çekiliyor, yeni bir sorun başlıyor, çekilen fotoğraf nasıl karşı tarafa gönderilecek? Sonuçta kaçakçılar aracılığıyla çekilen kızın fotoğrafı gönderiliyor, yıl 1976. Suriye'den fotoğraf alınır alınmaz, bir adet fotoğraf geliyor, bu da erkeğin. Birbirlerini beğeniyorlar. Onların deyimiyle suretleri birbirine uyuyor, geriye bu iki kareyi birleştirmek kalıyor. Ayşe, Suriye'ye gelin gidecek. Küçük bir sorun var ama, başlık parası. Ayşe'nin ailesi 'bir kamyonun iki tekerleği' ölçüsünde başlık parası istiyor. Karşı taraf dayı dahi olsa, bu başlık parasının ödenmesi gerekiyor. Suriye'deki aile bu parayı veremeyeceğini söylüyor. Düğün erteleniyor. Ancak Ayşe garip bir şekilde Musa Ömer'i unutamıyor, Musa Ömer de onu. İkisi birbirlerinden hiç haberleri olmadan, çekilen fotoğrafları saklıyorlar. Araya bir zaman giriyor. Ayşe'nin kısmeti kapanıyor âdeta, Musa Ömer evlenmekten vazgeçiyor. Aileler sıkıntılı. Ne yapacaklarını bilmiyorlar. Diğer yandan Ayşe'nin evli, dört çocuk babası amcası oğlu ikinci kez evlenmek istiyor, diyor ki, "Nasılsa Ayşe'nin kısmeti yok, onu ben alırım" Bunu duyan Ayşe'nin abisi, amcası oğlunu Çarşıya Kuçıka'da taşla ve bakkaldan kaptığı kiloyla bir güzel dövüyor. İki aile arasında küçük çaplı bir kavga meydana geliyor. Bütün bunlar olup biterken, Musa Ömer Suruç'a geliyor, mallarının bir kısmını sat-

tıktan sonra teyzenin yanına gidiyor. İlk bu zaman diliminde Ayşe'yi görüyor. Teyzesi ne yapacağını şaşırıyor. Yeğenini seviyor, öpüyor. Arada bir fırsat koluyor, Ayşe'ye bir mektup bırakıyor. Ama mektup Arapça harflerle yazılmış. Ayşe bunun bir nevi dua ya da efsun olduğunu düşünüyor, kimseye göstermeden mektubu yakıyor. Musa Ömer bekliyor. Ama Ayşe gelmiyor. Diyor ki Ayşe beni sevmiyor, benim umudum boşa. Tekrar köylerden, sınırı geçip evine gidiyor. Üç hafta sonra yeniden geliyor. Sırf Ayşe için kaçakçılığa da ciddi ciddi alışıyor. Bu sefer Ayşe'nin ailesi daha sıcak davranıyor. Musa Ömer bunu fırsat biliyor ve Ayşe'ye, "Kaçalım," diyor. Ayşe, "Tamam," diyor. Anlaşıyorlar. Ayşe kaçınca aile büsbütün huzursuz oluyor. Diğer yandan amcaları-amcası oğulları bunu duysalar kıyamet kopar, rezillik dedikleri bu. Aile kara kara düşünüyor. Ayşe'nin annesi Fatme oğluna hazırlan diyor, çünkü herkes Fatme'ye suçu yüklüyor, sen yüz verdin, yeğenim dedin, bak başımıza ne geldi diyorlar. Fatme kocasına bile bir şey demeden, oğluna geceleyin geçelim diyor. Ana oğul geceleyin sınırı geçiyorlar. Sabahın ilk ışıklarında Suriye'deler, hemen kardeşinin evine gidiyor, kardeşine, "Oğlumu getirdim, silahınız varsa onu öldürün," diyor. Kardeşi bu sözlerin ne anlama geldiğini anlamıyor, yıllardır görmediği ablasına sarılamamanın acısıyla ilk başta söylenen bu sözlere bir anlam veremiyor, dahası kızını vermediği için biraz da kızgın... Kardeşi Fatme'ye, "Her şey senin içindi, sen orada yalnızdın, dedim ki kanımız daha bir birlikte olsun, bunun için Ayşe'ye talip olduk."

Fatme kızıyor, ama anlıyor da, çünkü kardeşinin daha oğlunun Ayşe'yi kaçırdığından haberi yok. Fatme durumu anlatıyor, kardeşi, abisini ve diğer kardeşlerini çağırıyor, diyor ki oğlumu bulalım ve onu öldürelim, bacımızın alnına leke gelmesin... Fatme'nin büyük abisi geliyor bu sefer. Yaşlı ve gün geçirmiş bir kaçakçı olarak söze başlıyor. Fatme diyor, sen bizim namusumuzsun, senin kızın bizim namusumuzdur. Sen nasıl bizden namusun hesabını sorarsın, biz kendi namusumuza helal getirir miyiz? Fatme ağlıyor. Doğduğu topraklarda, şimdi, gelin oldu-

ğu topraklara gelmenin hüznüyle başını sağa sola sallıyor. Abisi Fatme'yi alıyor, kendi evine götürüyor. Geceleyin plan yapıyor. Düşünüyor, taşınıyor. Yeğeninin yaptığı işe akıl sır erdiremiyor. Yeğeni de ortada yok. Derken kapı çalınıyor, gelen bir çocuk. Ayşe'nin Musa Ömer'le birlikte geldiğini söylüyor. Hem korku, hem telaş, bacı kardeş tekrar küçük kardeşleri İbrahim'in evine gidiyorlar. Ayşe ve Musa Ömer meğer ki imam nikâhıyla evlenmişler. Kimseden ses seda yok. Fatme utanıyor, yere yığılıyor. *Ve ez li ber xete be namus kirim, çel sale ez bi ar u namusa xa, new geribada bum, denge mi keseki nevist:* Beni sınırda namussuz yaptınız, kırk yıldır ben arımla namusumla, yabancılar arasındaydım, kimse sesimi duymadı.

Bu sözler herkesi ağlatıyor. Fatme'nin abisi iki eliyle yüzüne vuruyor, ki zaten kız kardeşi karşısında geçmişten gelen bir ezikliği var. Aklına çocukluk günleri geliyor, kuzulara elleriyle tuz verdikleri günler, sonra bıçakla pancar toplarlardı... Hepsi geliyor. Kız kardeşini alıp tekrar evine gidiyor. Evde bir süre konuşmuyor, Fatme'yi yatıştırıyor, sonra konuşuyor: Ayşe de Musa Ömer de benim yeğenlerim. Keşke böyle yapmasalardı, ama oldu, biz bu işi burada bitirelim, yoksa kan çıkar ve kimse de önünü alamaz, ne biz ne de kocamın tarafı bugüne kadar birbirimize silah sıkmadık ve silah sıkacak zamanımız da olmadı. Birbirimizin çok cesedini sınırda topladık, birbirimizin çok yaralılarını tedavi ettik.

Fatme biraz yumuşuyor. Fatme'nin oğlu, Ayşe'nin Seyitahmet ise yerinde durmuyor, dayısının sözlerini hiç duymuyor, ağzından tehlikeli sözler çıkıyor, diyor ki bacımı da Musa Ömer'i de öldürürüm. Dayısı yeğenini yanına çağırıyor, diyor ki senin işin kan dökmekse, dök; ama ben sana diyorum ki, adam ol, büyü. Seyitahmet yüzünü buruşturuyor. Bu sözlerin ne anlama geldiğini anlamıyor. Fatme ne yapalım diyor, şimdi nasıl döneriz, diyor. Abisi Musa Ömer'in kız kardeşi yok, hep erkekler; ama bu namustur ki hepimizin namusudur bu, seni eli boş göndermem. Fatme anlıyor. Abisi on beş yaşındaki kızını, Seyitahmet'e vereceğini söylüyor ve böylece, berdel yapılarak bu işin

tatlıya bağlanacağını söylüyor. Seyitahmet bu mu kolay, adam öldürmek mi, diye soruyor. Seyitahmet sesini çıkartmıyor, arada kısık bir sesle, Musa Ömer'e bir çift lafının olduğunu, onu bir boş zamanda, onu da kimse olmadığı bir anda söyleyeceğini belirtiyor, dayısına da tamam diyor.

Suruç'taysa kara kara düşünceler birbirini izliyor. Fatme'nin gelmesiyle ortalık biraz yatışıyor. Kocası ilk başta kızıyor, Fatme'ye bir tokat atıyor, senin bu kardeşlerin... diyor, ama işin içine kendi yeğenleri ve kardeşleriyle düştüğü kavgalar ve çevrenin ne diyeceği korkusu girince sesini çıkartmıyor. Üç gün sonra Suriye'ye geçip, Seyitahmet'e Şirin'i alıyorlar. Herkes şaşırıyor, bir süre sonra, bu işin aslında başlık parası için değil de Fatme'nin kendi yanına akrabalarını çekmek istemesi amacıyla yapıldığı aile kayıtlarına geçiyor.

6
SİYAH ELBİSELİ KADINLAR

Mavi, mor ve siyah, ölümün renkleridir. Ölüm bu renklerle insanlarla konuşur. *Mem û Zîn*'de, kahramanların ölümü siyah renklerle dile gelir ve kahramanlar tıpkı siyahın içinde bütün renklerin eriyip gitmesi gibi, evrenin içinde eriyip giderler. Yine ünlü *İskendername*'nin satır aralarına sıkışan minyatürlerin birinde İskender'in ölüm anı canlandırılmıştır. İskender, ölmeden önce sağ eline bir top konmasını, sol elinin de kalbinin üstüne götürülmesini istemiştir. Neden diye soranlara da İskender şu cevabı vermiştir: "Dünyayı bir top gibi elime aldım ve şimdi eli boş bir şekilde gidiyorum."

İskender'in ölüm anı; minyatürlerin birincisinde İskender'in yanı başında bilge kişiler mersiyeler okumaktadırlar ve bu mersi-

ye okuyan kişilerin başlıkları mavidir; cenazenin taşınması sırasındaki bu ikinci minyatürde tabutu taşıyanlar ve tabutun etrafını mum ve pervane misali çevreleyen ağıtçılar da mavi giysiler içindedirler. Ağıtçılar boyuna saçlarını yolmakta, boyuna İskender için ağıt yakmaktadırlar. Mavi giysiler içinde, lacivert alıp başını gitmiştir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan, F.E. Karatay tarafından hazırlanan *Farsça Yazmalar Kataloğu*'nda bulunan "Feramurz'un Rüstem'in tabutunu getirmesi"ni canlandırdığı sahnede törene katılanlar siyah, lacivert, mor ve mavi giysiler içindedirler ve cenazeye katılanların başlarında mavi başlıklar vardır. Aynı yazmanın 478-a numaralı sayfasında İskender'in cenazesinin taşınması sahnesinde elbiseler siyah, mavi ve koyu mavidir; başlıklar siyahtır.

Mavi ve menekşe moru matemi anlatır. Keykavus'un ölümü üzerine tutulan matemde halk iki hafta boyunca siyah ve mavi giysiler giyinmiştir. Aynı tema tasavvufta da vardır. Feriddun Attar'ın ünlü *Mantık-üt Tayr*'ındaki şu cümlerler ilginçtir: "Can gözü açıklardan biri, denize daldı ve dedi ki: Ey deniz neden mavisin sen? Niçin yas elbiselerine büründün? Niçin kaynayıp duruyorsun, köpürüp taşıyorsun? Deniz o gönlü güzel kişiye cevap verdi ve dedi ki: Sevgilinin aydınlığından kıvranıp durmaktayım. Adam değilim, bu yüzden ona layık olamadım, derdiyle yas libaslarına büründüm..."

Renkler, Attar'da ayrı bir güzellik içinde varlıklarını sürdürürler. Temiz kişilerin Allah'a yalvarmaları göklerde bir gürültüye yol açar. Bulutlar arasında kaybolmuş ve ancak kalbi temizlere görünen melekler yeşil elbiseler içinde gülümseyip dururlar. Yas hem Fars, hem de Kürtçe'de daha çok çiçeklerin diliyle anlatılır ve çiçek menekşedir. Kadınlar tıpkı menekşe gibidirler ve ölüm karşısındaki çaresizliklerini tıpkı menekşe gibi saçlarını başlarını yolarak, ağıtlarını yakarlar. Nizami'nin "Leyla ile Mecnun"unda, "Ak saçları üzerinden başörtüsünü çekti, saçlarını menekşeler gibi perişan etti," demesi boşuna değildir. 17. yüzyılda tamamlanan Darir'in *Siyer-i Nebi* adlı Muhammed'in yaşam öyküsünü anlatan eserinin resimli nüshalarında, peygamberin çevresinde oturan ya-

kınları Hasan, Hüseyin, Ömer, Ebubekir ve Fatıma yas içindedirler. Elbiseler mavi, mor ve yeşil tonlardadır.

Kürtlerin geleneksel ölüm rengi siyahtır. Özellikle Zîn'in, "Ölümümden sonra karalar bağlanmasın" sözü, bugün bile can yakıcıdır. *Mem û Zîn*'deki Memo'nun ölümü ve ardından gelen yas yine can yakıcıdır. Botan yasa boğulmuştur. Memo'nun tabutu eller üzerinde değildir, başlar üzerindedir ve herkes korkunç figanlar içindedir. Şehirde ne kadar insan varsa, hepsi matem elbiselerini giyinmişlerdir. Kadınlar saç örgülerini çözmüş, baştan ayağa siyahlar giyinmişlerdir. Peçesiz, tülbentsiz ve başörtüsüzdürler ve hepsi gönül isteğiyle Memo'nun ölümü için siyahlar giyinmişlerdir. Hatta, "Kara giyinmişlerin siyah topluluğu aynen coşup taşan bir bulut gibiydi. Gül rengi yanaklardan o kadar kanlı gözyaşı döküldü ki, sanki ilkbahar mevsiminde gül bahçelerine yağmur yağardı. Bu matemi ve bu karalar giyinmeyi, bu çarşaf, peştamal ve peçeyi," Botan halkı o zaman adet edinmiştir.

Urfa'da eskiden ağıt yakan kadınlar vardı, bunlar, taziye evine gelir, ölen kimsenin kim olduğunu öğrenir, elde ettikleri bilgilerle korkunç ağıtlar yakarlardı. Ağıtçıların yaktığı ağıtlardan sonra sakinleşen taziye evinin sahipleri bu kadınlara kimi zaman para, kimi zaman da ölen kimsenin elbiselerini verirlerdi. Tabii bir de "sineme kara daş bağlamışam" diye başlayan bir Urfa türküsü vardı.

Yine Koçgiri İsyanı'ndan sonra, Koçgirili kadınlar tümden siyah elbise giyinmeye karar vermişler. Halka yapılan zulüm, öldürülen insanların sonsuz yası kadınların siyah elbiselerinde yaşıyor: Siyah elbise doğrudan belleği hitap ediyor, vaaz edilen gerçekliği kabul etmiyor, anılar hep taze tutuluyor ve toplumsal bir tepki olarak kadınların üzerinde varlığını sürdürüyor. Siyah elbise bir yandan ölen yakınlarına duyulan saygıyı ifade ederken, diğer yandan siyah, öldüren kimselere karşı bir üniforma işlevi kazanıyor: Acı, siyah elbiselerle dışa yansıtılırken, yaratılan bellekle acı içe atılıyor. Benzer bir durum Güney Kürdistan için de geçerlidir. Saddam Hüseyin'in kutsal savaş olarak nitelendirdiği ve

adını Kuran-ı Kerim'den alan Enfal operasyonu sırasında 5 binin üzerinde insan kimyasal silahlarla öldürüldü. Savaşta ölenlerin yanı sıra bölgede onlarca toplu mezar ortaya çıktı, bu mezarlar diri diri gömülen insanlarla doluydu. Yıllardan beridir ki halen siyah elbiseler içinde yüzlerce kadın, ellerinde çocuklarının ya da eşlerinin fotoğraflarıyla, bir yanda kayıplarını arıyorlar, diğer yandan mühürlenmiş zamana karşı giysileriyle acılarını diri tutuyorlar. Süleymaniye'ye bağlı Kuştepe-Quştepe köyündeyse toplanan siyah elbiseli kadınlar, kocalarının, kardeşlerinin, oğullarının hayali mezarları başında her bayram ağıt yakıyorlar. Barzan Dulları adı verilen kadınlar, başlarına *reşpoş* adı verilen bir bez örtüyorlar. *Reşpoş* karalara bürünmek anlamına geliyor. Bazen bir, bazen de yıllarca baştan çıkartılmıyor. Ölen ya da kayıp olan kişinin annesi, kız kardeşi ve eşi takıyor *reşpoş*'u.

Berdeldeyse siyah giyinmek, tümüyle olmasa da kısmen içe atılan acı anlamını taşıyor. Sevdiği adamla evlenemeyen kadın, bundan sonra hayatını, dış yüzeyini çocuklarla parlatılmış başka biriyle yaşıyor, dışa yansıyan yan siyah oluyor.

Yakın bir arkadaşımın iki kız kardeşinin berdel olması ve bu ikisinin de siyah elbiseler giyinmiş olması beni heyecanlandırdı. Siyah bir iç isyan, bir acıya karşı koyma biçimiymiş meğer. Zaten gözümde siyah giyen kadın ya da erkekler, birer hecelesvet taşı gibi kutsal görünürken, berdel olan kimi kadınların siyah giyinmeleri doğrusu beni büyüledi. Bugüne kadar kan davasından sonra siyah giyilmesini duymuştum. Genç bir ölümden sonra bütün aile kadınlarının siyah *(karalar)* bağlamasını duymuştum, ama berdel ilkti. Hatta kimi kan davalarından sonra kadınların 'kocalarıyla yataklarını ayırdıkları'nı, intikam alınmayana kadar siyah elbiseler giyindiklerini de... Ama berdel ilkti... Siyahın bu seferki sebebi ne ölümdü, ne zulümdü; aşk ve ayrılıktı.

KIRK KOMŞUDAN KIRK YAMA

Bengi simsiyah elbiseler giyiniyor. Kocası Ali Rıza yeter artık deyince kızıyor, haftalarca hiç konuşmuyor. Bengi, Ali Rıza'yla

1954 yılında evleniyor. Bu evlenmenin karşılığında Ali Rıza'nın kız kardeşi Yeter, Bengi'nin ağabeyi Bahri'ye veriliyor.

Bengi bir süre sonra hamile kalıyor. İlk çocukları erkek oluyor. Çocukları daha altı aylıkken, aile kötü bir haberle sarsılıyor. Yeter ile Bahri geçirdikleri trafik kazısı sonucu ölüyorlar. Aile perişan, üstelik Yeter kaza sırasında hamile... Bengi bir taraftan çocuğunu düşünüyor, diğer yandan daha anasının karnındayken ölen yeğenini... Üzüntü, taziye alıp başını gidiyor. İlk o zaman siyah giyiniyor. Taziye bitiyor, garip bir şekilde Bengi siyahları çıkartmıyor. Kimse de buna bir şey demiyor. Herkes anlıyor, bir yeğen, bir kardeş ve bir gelin... Üçünün ölümünden sonra hayatın zor olacağının herkes farkındadır.

Derken Bengi'nin doğurduğu, bu ölümlerden sonra herkesin üstüne daha fazla titrediği, hatta Ali Rıza'nın babasının, adını değiştirip Bahri yapalım dediği Celal'in aniden ölmesi, aileyi büsbütün perişan ediyor. Yaşlı kadınlar kendi aralarında başlarında bir uğursuzluk bulutunun dolaştığını söylüyorlar. Bengi ise suçu kendinde buluyor, sütüm azaldı, diyerek ölümden kendine hisse çıkarıyor. Kaynanası pek belli etmese de, "Berdel bize uğursuz geldi," diyor, ama kimse ona aldırış etmiyor.

Ölüm anlarında, taziyelerde ölüm duygusu, beraberinde çoğalma isteğini de getirir. Celal için öyle görkemli bir yas yapılmıyor, ama herkes 'evin altıntopu', tek teselli kaynağı gitti diyerek acısını söylemeden edemiyor. Bengi tekrar hamile kalıyor. Bu sefer kız çocuğu doğurmuş. Ali Rıza buna seviniyor, çünkü ölen kız kardeşinin adını verecek, Yeter diyor, Yeter. Herkes seviniyor. Yeter isminin ilginç bir tarihi var: Ali Rıza'nın babası evlenir evlenmez, üç kız çocuğu doğurmuş, dördüncü çocukları da kız olunca adını Yeter koymuşlar. Bu seferki Yeter ise acılara isyan niteliğinde ve acıyı ölenin ismini hafifletmek amacı taşıyor. Ancak Yeter altı ay yaşıyor. Ölüyor. Herkes yine konuşuyor. Bengi tekrar hamile kalıyor. Üçüncü çocuk yine kız. Bu sefer kızın adını bir başlangıç olsun diye Elif koyuyorlar. Bengi evliya türbelerine gidiyor, çaput bağlıyor ağaçlara ve diyor ki, "Elif yaşasın, kurban keserim." Ancak Elif'in de ömrü kısa oluyor, sekiz ay yaşıyor, ölüyor.

Doktorlar çare bulamıyorlar. Yaşlı kadınların reçeteleriyse tümüyle harfiyen uygulanıyor. Amaç aile için çocuk yapmaktan çok, ölümleri engellemek, bunun için kim ne söylerse eksiksiz yapılıyor. Bengi tekrar hamile kalıyor. Çocuğu karnında altı aylıkken, bir horoz kesiyor. Etini kendisi yemiyor, hep dağıtıyor. Çocuk doğduktan sonra Battal Gazi Türbesi'ne gidiyorlar. Burada bir fanus var, Bengi bu fanusa eşarbını bağlıyor, umut dileniyor. Eğer diyorlar, eğer bu çocuk yaşarsa, kendimizi bir ocağa atarız, ki bu ocak Diyarbakır'daki Sultan Şeyhmuz'dan başkası değil. Dördüncü çocuk erkek, adını Battal koyuyorlar. Çocuk dört yaşına geliyor, konuşması, yürümesi, gülmesi güzel, aile mutluluktan uçuyor. Dileğimiz tuttu diyorlar. Karı koca çocuk ilkokula başlarsa hacca gideriz diyorlar. Derken Bengi bir daha hamile kalıyor. Karnındaki bebek dört aylık olunca, hastalanıyor. Doktorlar ameliyatla çocuğu alacaklarını söylüyorlar. Bengi ameliyat oluyor. Ailecek kısmet diyorlar, kısmet, ama bu sefer ikinci bir çocuk istemeden edemiyorlar. Battal ise büyüyor. Günün birinde ağır hastalanıyor. Herkesi bir telaş alıyor. Korku alıp başını gidiyor. Doktorlar, yaşlı kadınlar, kurşun eritmeler alıp başını gidiyor. Yaşlı kadınlardan biri üstünüzde nazar var, bu nazarı kırın... Bengi ve Ali Rıza bir şey bulmuşçasına seviniyorlar. Çünkü bugüne kadar başlarında kara bulutların olduğu hep söylenmişti, ama kimse bu kara bulutları nasıl dağıtacaklarını söylememişti. Bengi ve kaynanası kapı kapı dolaşıp ölen çocuklarının adlarını söyleyerek, her evden küçük küçük kumaş parçaları alıyorlar. Sonra bu parçaları birbirine yamayarak koca bir örtü dikiyorlar: Kırk yama, kırk kapı dolaştıktan sonra koca bir örtü meydana geliyor. Sıradaysa bu örtüyü zemzem suyunda yıkamak var. Doğacak çocuklarına bunu örtecekler, böylece kötü nefeslerden korunacaklar. İkinci işlemse şu: Berdel olup da kaderleri kötüye gidip, trafik kazasında ölenler için kırk kapı gezip, kırk kap yemek dağıtacaklar. Bengi bunları yapıyor. İkinci kez hamile kalıyor, üçüncü kez hamile kalıyor, dördüncü kez hamile kalıyor... Bütün çocukları yaşıyor. En küçük çocukları 1974 yılında doğuyor. Bir yıl sonra hacca gidiyorlar.

Ancak Bengi üzerindeki siyah elbiseleri hiç atmıyor. Niçin atmadığını kendisi bile belki bilmiyor. Kocası yeter artık deyince kızıyor, haftalarca hiç konuşmuyor. Siyahı derisinin bir parçası haline getirmiş, o çıksa, vücudu çıkacak sanıyor. Bunu oğlu Battal'ın düğününde gelinine söylüyor.

"KÖPEĞİN DUASI, KADININ İDRARI"

Vesile, dayısının oğlu Adem'i seviyor. Küçükken birlikte büyümüşler. Büyüyünce kendi dünyalarında birlikte bir yuva kurma hayali kurmuşlar. Ancak bir süre sonra ağabeyi askerden gelince bu aşk unutulmuş. Çünkü ailenin bütün fertleri askerden gelen Baki'nin evlenmesine dikkat kesilmiş. Boyuna kız arıyorlar, ancak başlık vermeden kız almak mümkün değil. Arada berdel sözleri dolaşıyor, Vesile buna üzülüyor. Adem'in kız kardeşi yok. Adem'le bir gün konuşuyor, diyor ki ailem beni berdel yapacak, eğer sen başlık parası verirsen, o parayı ailem Adem'in başlık parası yapar ve biz böylece evleniriz... Adem babasına söylüyor. Babası olmaz diyor, hele önce bir söz keselim, sonra evlilik, üstelik senin daha askerliğin var, bunlar olmasa da önünde duran iki ağabeyin var, biri askerliğini bitirmiş, biri askere gidecek. Adem ailesinin-babasının bu sözünden bir tek şey anlıyor: Olmaz. Vesile ise çare arıyor. Son çare kardeşi oluyor. Kardeşine, bak ben senin kardeşinim, benim bir sevdiğim var, bu berdel işinden vazgeç, diyor. Kardeşi önce anlıyor, sonra ya ben ne yapayım diyor. Sonuçta Baki için berdel olacak bir nasip aranıyor. Adem ise çaresizlik içinde kıvranıp duruyor.

Yakın köylerin birinden orta yaşlı, ama hali vakti yerinde, bir kez evlenmiş, evlendikten sonra karısı ölmüş bir adam, Vesile'yle berdel olacak bir kız kardeşinin olduğunu söylüyor. Aile hemen harekete geçiyor. Adam bütün masrafları da karşılayacağını, iki tarafın düğününü yapacağını söylüyor. Baki seviniyor. Bunun üzerine Baki kız kardeşi Vesile'yi, orta yaşlı Kasım'a veriyor ve ondan kız kardeşi Cemile'yi alıyor.

Düğünleri verilen söz üzerine Kasım tarafından yapılıyor. Yıl 1970. Kasım köyde kalıyor, evlendikten sonra Baki, karısı Cemi-

le'yi alarak Diyarbakır'a yerleşiyor. Cemile boyuna çocuk doğuruyor. Toplam dört çocuk, iki kız iki erkek.

Vesile'ninse çocuğu olmuyor. Şen şakrak kız, evlendikten sonra birden sessizleşiyor. Evlendiği zaman üzerine giydiği ipekli elbiseleri çıkartıyor ve çocuğu olmamasını bahane ederek hep siyah giyinmeye başlıyor. Aile içinde bile Adem'in adı ağza alınmıyor. Bazen evde kimse olmadığı zaman Adem'i düşünüyor, "kırklar dağının düzü" türküsünü söylüyor. Sonra kederleniyor. Ancak kocası durmadan çocuk istiyor. Diğer yandan, eğer bu sefer de olmazsa evlenirim diyor, Vesile'nin babası ve Baki "eğer çocuğun yoksa evlen" diyorlar. Ama Kasım Vesile'yi seviyor, bu yüzden evlenmek istemiyor. Günün birinde Vesile'lerin köyünde bir düğün oluyor. Düğüne Vesile ve Kasım'ı çağırıyorlar. Kasım'ın durumu iyi, evlenecek çifte hediyeler götürüyor. Bu arada bir çocuk Vesile'nin yanına geliyor. Küçük bir kız çocuğu bu, üstü başı toz içinde, üç dört yaşında... Adını soruyor, küçük kız V'yi yuvarlayarak Fesile diyor. Ardından sen kimin kızısın diye soruyor, kız Adem'in diyor. Vesile bu küçük çocuğa sarılıyor, ağlıyor. Kasım gizliden bu manzarayı görüyor, ama sesini çıkartmıyor. Tekrar köye döndüğü zaman Vesile'ye evleneceğim diyor, Vesile hiç sesini çıkartmıyor, ancak "beni babamın evine, köye göndermezsin, değil mi" diye sormadan edemiyor. Kasım yumuşuyor. Yok diyor, olur mu? Alacağım kadın sana kötü davransa, kapıya koyarım, sen merek etme...

Kasım'ın kardeşleri kız aramaya başlıyorlar. Aranan 'kan' kısa sürede bulunuyor. Ancak yine ses seda yok. Kasım'ın çocuğu olmuyor. Yeni aldığı kadın ağlıyor, sızlıyor. Vesile ise kıskançlık krizine giriyor. Annesine başvuruyor. Annesi enik diyor, Vesile anlamıyor: enik. Annesi Vesile'ye yeni doğmuş eniklerin üstüne işemesini öneriyor. Vesile gün kolluyor, gece kolluyor. Birkaç yeni doğmuş enik kolluyor. Derken muradına eriyor. Köpeklerin doğurduğu bir zaman diliminde karnından gelen sese kulak veriyor. Tam fırsat, diyor. Küçük küçük enikleri topluyor, hepsinin üstüne işiyor. Ama yine çocuğu olmuyor. Kumasından da yine ses yok. Bir süre sonra Kasım, ikinci eşiyle kavga ediyor. Kızın abileri gelip Ka-

sım'la kavga ediyorlar. Kasım, mademki böyle kızınızı alın diyor. Kavga büyüyor. Kasım yine Vesile'yle baş başa kalıyor. Bir gün Vesile, doktora gidelim diyor. Diyarbakır'a geliyorlar. Birkaç doktorun adını alıyorlar. Meğer sorun kadınlarda değil, Kasım'daymış. Kasım sıkı bir tedaviye alınıyor. Bir yıl sonra çocukları oluyor.

Çocukların nasıl olacağını öğreniyorlar, ama Vesile siyahlarını bir türlü çıkartmıyor. Kasım ise ısrar etmiyor. Günün birinde Diyarbakır'a geliyorlar yine. Elbise bakıyorlar, kumaş alıyorlar. Kasım, Vesile'ye sana beyaz yakışır diyor, alalım mı? Vesile al diyor, ağlamaya başlıyor. Elbiseler dikiliyor. Vesile beyazlar, kırmızı kadifeler giyiniyor. Bir süre sonra Kasım yok diyor, yine siyahlarını giy. Niye diye soruyor Vesile, Kasım dokunaklı bir cevap veriyor: Sen siyahlar içinde bana gelin geldin, yine siyahlarını giy. Beyazlar içinde gülmeni anlamıyorum.

Araya yıllar giriyor, çocuklarının sayısı üçe çıkıyor. Baki Diyarbakır'dan haber yoluyor. Siz de Diyarbakır'a gelin diyor. Diyarbakır'a geliyorlar. Vesile burada manto giyinmeye başlıyor, bir siyasi partinin çalışmalarına katılıyor. Adem denince gülüyor. Bir çocukluk hatırası gibi. Köyleri koruculuğu kabul etmedikleri için dayılarının tümü Diyarbakır'a göç ediyorlar. Adem yakın komşuları olmuş. Karısıyla acayip anlaşıyorlar. Adem'in kızı Vesile'nin bir süre sonra adının Berivan olmasınaysa ikisi aynı gözyaşlarıyla ağlıyorlar. Vesile'de kendi evinde adını taşıyan kızın fotoğrafını gururla asıyor, bir çocukluk hatırası, kendi çocukluğu sanki, uçup gitmiş gülüşler...

İKİ KIZ KARDEŞ

Diyorlar ki 'berdel' olacaksın; diyemiyor ki 'sevdiğim var'

Kapı çalınıyor, misafir geliyor. Karar şu: Sizin kızınızı, oğlumuza; bizim kızımızı oğlunuza...

Evlenecek kişilere söz düşmüyor, söze yalnızca uymaları isteniyor.

Düğün günü bildik elbiseler giyiniyorlar. Kadifeler, kırmızı başlıklar, siyah ayakkabılar. Düğünün bittiği gün siyahlar giyi-

niyor, artık, hep siyah olacak diyorlar. İki kız kardeş, aynı kaderin kurbanı, ikisi de berdel oluyorlar, ikisinin de hâlâ elbiseleri siyah. Büyüğü sevmediği bir adamla evlendirildiği için siyah giyiniyor, küçüğü sevdiğine kavuşamadığı için... Büyüğü yalnızca kardeşinin düğününde mavi bir elbise giyiniyor. Giyiniyor ve hemen çıkarıyor. En küçük kardeşinin düğünü bu, ama aldırış etmiyor, bir kez dahi olsa çevresindekileri sevindiriyor, bir saniye bile olsa mavi giyiniyor, kendini çıplak zannediyor, sonra hemen kırk yıllık siyahlarını giyiniyor. Aniden bir fotoğraf makinesinin ışığı, gözleri kamaşıyor, kadın, "Ben size demedim mi," diyor, o kadar...

Büyüğü baştan sona bir yas, bakışması ölümleri ağırlıyor sanki: Dudakları taş ağırlığında, az konuşuyor; gülüşü hep tebbesüm. Adı Esma. Esma 1962 yılında Fahri'yle evlendiriliyor; Fahri'nin kız kardeşi Mesude ise Esma'nın kardeşi İbrahim'e veriliyor. Esma evliliği boyunca yedi kız, iki erkek çocuğu doğuruyor. Evlendiği adam, yani Fahri doğuştan engelli. Elleri ve ayakları tutmuyor, tokalaştığı zaman ellerinde kemik yok sanki. Boyu kısa, yürüdüğü zaman topallıyor. Bir de Fahri ile Esma amca çocukları ve evliliklerinden doğan çocuklardan ikisi sakat doğuyor. Esma'nın çocukları başlı başına, onun için bir acı sebebi. Hep kız çocuk doğuruyor. Kızlar doğdukça, toplumsal baskı erkek diyor, başka bir şey demiyor. Sonuçta erkek iki çocuğu oluyor. Ancak erkek çocuklardan biri babası gibi, elleri tutmuyor, ayakları tutmuyor. Kız çocuklarındansa yine biri babasının hastalığını devralmış, bir gözünde de hafif şaşılık var. Aile bütün bu olup bitenlere kader diyor. Hastalığın çözümü için de muska yapılıyor. Şimdi Fahri ile Esma'nın çocuk diye bir dertleri yok. Sırayla çocuklarını evlendiriyorlar.

Esma'nın neden siyah elbiseler giyindiğiniyse kendisi söylemiyor. Neden siyah elbise giyiniyorsun, diye sorduklarında, ağlıyor. Bu yüzden siyahın sırrını küçük kardeşi anlatıyor. Kardeşine göre ablası evlendiği an bir yas odasına girmiş. Aile içinde sürekli kız çocuk doğurmak, doğan çocukların hep hasta olması, siyah giyinmesine asıl sebep değil. Asıl sebep, istemediği, sevmediği bir

adamla evlenmek zorunda kalması. Zor, yas anlamına geliyor ve kadının karşı koyuşu, yalnızca siyah elbiseler oluyor.

Esma'nın küçük kardeşi de siyah elbiseler giyiniyor. Ablasının bir taklidi mi, yoksa kendi başına kurduğu dünyanın yıkılması mı? Esma'nın küçüğünün adı Edul. Köydeler ve köyün bir kuyusu var. Kuyuya gidip gelirken, köyün delikanlılarından Salih, Edul'e âşık oluyor. Aşk bu bilinmek ister, görülmek, gösterilmek ister. Köyde birbirini görmekse iki yolla mümkün: Kuyudan su çekerken ve koyunların sütünü sağarken. Edul'un sevgilisi Salih her gün yol gözlüyor. Edul kuyuya gelirken bakıyor. Sadece bakıyor. Sonra koyun sağımını bekliyor, Edul koyunları sağarken, yine bakıyor. Edul on altı yaşında, köy hukukuna göre artık zamanı gelmiş, Salih yine aynı yaşlarda... Aralarında olsa olsa bir yaş farkı var. Bakışmalarla sürüyor aşk. Günün birinde Salih, Edul'e yaklaşıyor. Yalnızca bakıyor. Edul başını yere eğiyor, gidiyor. Kadının başını yere eğmesi ve hızla gitmesi Salih'in kalbinde bir duanın tercümesi olarak görülüyor, bu şu anlama geliyor: O da beni seviyor. Doğrusu da bu. Ancak bakmalar, görmeler, bakarken gülümsemeler, görürken dudağın kıvrımından dişle eti ezmeler, bir süre sonra yerini derin bir sessizliğe bırakıyor.

Aile Edul'un kardeşi Cemal'i evlendirmek istiyorlar, ip burada kopuyor, kıyamet burada. Ancak ailenin evlenecek kadar maddi durumu yok, bunun için berdel yapacaklarını söylüyorlar. Bu sefer tercih amcaoğlu değil, teyze kızı ve oğlu... Edul'u, teyzesinin oğlu Musa'ya veriyorlar; Cemal'e ise Musa'nın kız kardeşi Fatma'yı alıyorlar. Edul evlenmek istemiyor, itiraz ediyor, ama kimse dinlemiyor; bir süre sonra kardeşinin hatırı için evet diyor. Bu evetle kendi dünyasının bütün direklerini yakıyor, karanlıkta kalıyor. Çünkü Salih var ve Salih'in son gülüşü, son bakışı aklından gitmiyor. O bakan, baktıkça içinden derin ırmakların cirit attığı, küçük dünyasında büyük umutlar besleyen Salih ise Edul için dağıttığı bakışlarını, birden içine çeviriyor. Kendi kendisiyle konuşmaya başlıyor, sonra bu konuşmalara aniden gülmeler, aniden ağlamalar ekleniyor. Salih deliriyor. Edul bu delirmeyi duyuyor. Ağlıyor, sızlıyor; ancak ne ağlamasını kimse görüyor, ne de sızla-

malarına koşan oluyor. Sessizleşiyor. Kendisinden istenen, istemediği biriyle, hatta bir çocukla -Musa on üç yaşında- kardeşi için evlenmek. Düğünden sonra Edul renkli elbiselerini çıkartıyor ve bir daha renkli elbiseler giymeyeceğini söylüyor. Hep siyah elbiseler giyiniyor.

Edul'ün kardeşi diğer taraflarla, Cemal ve Musa'yla ilgili küçük bilgiler veriyor. Cemal kız kardeşinin istemediği biriyle evlenmesinden dolayı, evlendiği gün küçük bir kriz geçiriyor. Cemal gerdek gecesi Fatma'nın kafasına silah dayıyor, "Senin yüzünden kardeşimi bir çocuğa verdik," diyor, sonra ağlıyor.

7
KEDERLİ DULLAR

EZO GELİN, SEN DE BENİM OLAYDIN

Ezo Gelin, başlı başına bir ağıttır. Genelde ağıt bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak amacıyla söylenen, kimi zaman da söyletilen şiirler olarak tanımlanır. Ezo Gelin o kadar sahiplenilmiştir ki, âdeta o herkesin ölüsü haline gelmiştir. Bu yüzden kocası tarafından söylenen ağıtlara, halk yenilerini de eklemiştir. Ağıt olarak binen Ezo Gelin, bir süre sonra âşıklar tarafından sazla söylenen türkülere dönüşmüştür. Türkü olarak okunmak ve bir ağıt olarak bilinmek, acı bilgidir; öğretisi kandır ve her koşulda, öğrenilecek bir şeyler vardır: Acı bilgiye kan karıştığı an dile gelen öğreti, içine aşkı aldığı an bir efsaneye dönüşür ve yüzyıllar geçse bile efsane kendini yenileyerek gelişir, büyür.

BİRİNCİ EZO GELİN EFSANESİ

Asıl adı Zöhre Bozgeyik olan Ezo Gelin, 1909 yılında Antep'in Oğuzeli ilçesine bağlı Uruş köyünde doğmuş. Uruş'un adı daha sonra Dokuzyol olarak değiştirilmiş. Uruş köyünde Ezo gelini sevmeyen yok. Önce ahlâkından, yardımseverliğinden dolayı sevilen Ezo, büyüdükçe güzelliğiyle dikkat çekiyor, seviliyor. Evlenme yaşına geldiği zaman birçok kimse Ezo'yla evlenmek istiyor. Ancak ailenin Ezo'yu kimseye gelin olarak verme şansları bulunmuyor. Çünkü Ezo'nun evlenme yaşı gelen kardeşi sırada bekliyor, kısmet arıyor, naz döküyor. Beledin köyünde oturan 'Şiddo Hanifi', Hanefi Açıkgöz'ün ailesiyse Ezo'nun ailesine berdel, çocukları 'baş göz etme' teklifinde bulunuyor. Böylece yirmi yaşındaki Ezo, berdel usulüyle Hanefi Açıkgöz'le evlendiriliyor. Buna göre Hanefi Açıkgöz Ezo Gelin'i, Ezo'nun ağabeyi Zeynel Bozgeyik de Hanefi Açıkgöz'ün halası Hazik'le evleniyor.

Ancak evlilikleri devam etmiyor. Evlendikten on yedi ay sonra Ezo Gelin baba evine dönmek zorunda kalıyor. Toplam altı yıl ağabeyi Zeynel'in evinde yaşıyor. Dul kalmış olan Ezo'nun güzelliği eskisine nazaran daha bir dal budak sarıyor. Rivayete göre, deve kervanları Ezo'yu görmek için yollarını değiştiriyorlar: Ezo'dan su isteyen kimi kervancılar, gördükleri güzellik karşısında büyüleniyor, ellerindeki su tasını yere düşürüyorlar. Kimi zaman da kervancılar sırf onu görmek için mahsustan yola çıkıyorlar.

Bir süre sonra Ezo, Suriye'nin Kozbaş köyünde oturan teyzesinin oğlu Abuzer Memey'le (Mehmet) ikinci kez berdel usulüyle evleniyor. Düğün bir bahar günü yapılıyor. 1936'da Ezo bir grup akrabasıyla Suriye'ye gidiyor. Ezo'nun Suriye'ye ikinci kez berdel gitmesine kimi akrabaları karşı çıkıyorlar, ama nafile.

Ezo'nun ilk aşkı, ilk kocası Hanifi Açıkgöz ise Ezo'nun ikinci kez berdel edilmesini kendine yediremiyor. Ancak yapacağı hiçbir şey yok, tepelere çıkıyor, yüzünü Suriye'ye dönüyor, kendini türkülere veriyor; Ezo ölmemiş, ama Ezo'ya ve kendine ağıtlar kayïyor. Hayattan kopuyor, ikinci eşini unutuyor, her yerde ve her şeyde Ezo'yu görüyor; onun türküleri ve ağıtlarıy-

la Ezo Gelin efsanesi doğuyor. Hanifi, yaktığı türkülerin birinde derdini şöyle döküyor:

Bir oda yaptırdım hurma dalından
İçini döşettim acem şalından
Bir yar sevdim şu Barak'ın elinden
Zalım felek seni de mi çok gördü aldı elimden

Bir durna uçurdum da Uruş köyünden
Tilsevet gölünde de battı mı dersin
Bir gümenim kaldı da zambır köyünden
Bir gece Şibib de de yattı mı dersin...

İKİNCİ EZO GELİN EFSANESİ

Ezo'nun evlendiği ikinci kocası Abuzer Memey ise yoksul biridir. Bazen çoban, bazen yarıcı, bazen kaçakçıdır... Lüle köyüne taşınan Ezo Gelin'in bu evlilikten altı kızı oluyor. Bunlardan şimdi yalnızca Celile Abuzer yaşıyor. Yokluk içindeki çileli hayat yüzünden Ezo Gelin verem hastalığına yakalanıyor, gözleri iyi görmemeye başlıyor. Mumbuş'ta hastaneye kaldırılıyor. Hastane yemeklerini yiyemediği için pişirdiği çorbanın kokusuna diğer hastalar da dayanamıyor, bütün hastalar bu çorbadan istiyor. Zöhre Bozgeyik'in adı bundan sonra bu çorbayla anılıyor, Ezo Gelin çorbası.

ÜÇÜNCÜ EFSANE, BİR FİLM

Ezo Gelin'le ilgili son efsane Orhan Elmas tarafından film oluyor. Mendilsiz girilmez türünden bir filme dönüyor *Ezo Gelin:* Siyah beyaz. Filmde başrolleri Fatma Girik, Bilal İnci ve Atif Kaptan paylaşıyorlar.

Ezo Gelin ile Ali birbirine deliler gibi âşıklar. Aşıkları birleştirmek işi ailelere düşer, evleniyorlar. Ezo'yu hem kaynanası hem de kayınbabası çok sever. "Ama garip kader çoktan ağlarını örmüştür." Ali askere gider. Kore Savaşı *Ezo Gelin* filminde acılı bir dekor olarak yer alır. Ezo Gelin ve Ali'nin ailesi bir süre sonra

Ali'nin savaşta şehit olduğu haberini alırlar. Aile perişan olur, mutluluktan eser kalmaz. Ezo Gelin Ali'nin yasını tutarken, kayınbabası Ezo'yu küçük oğluyla evlendirmek ister. Bir sorun vardır ama. Ali'nin küçük kardeşi başka birini sevmektedir. Sonuçta töre gereği Ezo, Ali'nin küçük kardeşiyle evlendirilir. Düğünden bir süre sonra elinde bavuluyla Ali çıka gelir: Ölmemiştir, yaralanmıştır. Herkesin ölümeyle yıkıldığı Ali'nin dönüşü ayrı bir yıkım olmuştur. Ezo dayanamaz ve kendini asar.

EZO'NUN EFSANE DIŞINDAKİ SONU

Ezo, evlendiği ikinci kocası Abuzer Memey'e öleceğini hissettiği bir zaman kısa bir nasihatte bulunur: "Öldüğümde beni köyüme götürebilirsen oraya akrabalarımın yanına göm, eğer zorluk çıkarsa Bozhöyük köyünün tepesine, mezar taşım Uruş tarafına gelecek şekilde gömdür. Sağlığımda doya doya seyredemediğim Uruş'u, bari mezarımdan seyredeyim. Mezar taşıma da şunları yazdır: 'Bahtı kara Ezo Gelin burada yatıyor. Uruş'a doyamadan gurbet ellerinde veremden öldü'."

Ezo Gelin 1956 yılında ölür. Cenazesi vasiyeti üzerine Bozhüyük'ün Uruş'a bakan tarafına defnedilir. Ancak bir süre sonra Ezo Gelin türkülerden çıkar ve bir çorba markası olarak günlük hayatımızda yer almaya başlar. Adı, türküleri ve çorbası hiç unutulmaz. Bunun üzerine 1999 yılında Ezo Gelin'in naaşı Suriye'den doğduğu köy olan Uruş'ta toprağa verilir. Cenazenin nakledilmesi sırasında Uruş'a gelen kızı Celile Abuzer annesi için ağıt yakar.

EZO GELİN TÜRKÜLERİ

Ezo gelin için yakılan türkülerin çoğunun, ilk kocası Hanifi tarafından yakıldığı söylenmektedir. Ancak,

Ezo Gelin benim olsan vermem seni feleğe
Güzel yosmam başım için salma beni dileğe
Anası huridir de kendi benzer de meleğe
Neneyle de ah bahtı karam neneyle

Çık Suriye dağlarına bizim ele el eyle
Gel bahtı karam gel, sıladan ayrı yazılım gel

diye başlayan Ezo Gelin türkünün kim tarafından yaktığı belli değildir. Hanifi'nin olduğu söylenen başka bir türküdeyse benzer ifadeler bulunmaktadır:

Salınmaz ateşi saldın özüme
Geceleri uyku girmez gözüme
Son zamanda sen gelirsin sözüme
Gene dersin ben ettiğimi bilmedim

Annesi huri de benzer meleğe
Başın için salma beni dileğe
Gücüm yetmez şu imansız feleğe
Gene dertli dertli gider bu gelin

Bekir Karaduman'ın yaktığı çıkış türküsünde de yine benzer sözlerle ifade edilen duygular vardır. Halk arasında yaygın olansa bütün türkülerin ilk kocası tarafından yakıldığı yönündedir. Tabii Ezo'nun adı anılarak kimi zaman kına türküleri de yakılmaktadır:

Ezo Gelin allı gelin has gelin
Ak elinde ben olayım tas gelin
Kalbindeki tasaları kes gelin
Ölmeyince gönül yardan ayrılma

Ezo Gelin'le ilgili film, efsane ve rivayetleri göz önüne aldığımdaysa konu aslında oldukça sadedir. Kocasıyla ayrılan bir kadın vardır ve bu kadın dışlanmıştır; bir süre sonra toplum acıyı görmüş ve dışlanan kadını türküler yakarak tekrar içine çekmiştir, hepsi bu...

AREFE GÜNÜ, DÖKÜLEN DİŞLER

Silopi'nin Başak Mahallesi'nde oturan Latif, berdel, yerel söylemle *peguhırk* yöntemiyle evlenir. Latif eşi Beyaz'ı sever. Ancak Latif'ın kız kardeşi İsmet mutsuzdur. Kocası Bekir'le anlaşamaz.

Araya yıllar girer ve geçen her saat iki kişinin birbirini yok etmesi olarak geçer. Sonuçta Bekir, "Ben evleneceğim," der. Gerekçe olarak yaşadığı evin kendisi için bir hapishane olduğunu söyler. Bekir başka bir kadınla evlenir. Latif'e baskı uygulanır, "Sen de evlen." Latif karısını sevdiğini ve ondan başka kimseyle evlenmek istemediğini belirtir. Ailesi Latif'i rahat bırakmaz. Bekir'in evlenmesinden sonra aile toplanır. İsmet evden ayrılmayacağını söyler. Kocasının ikinci kez evlenmesini kabul ettiğini, belki ikinci evliliğin kendisi için de iyi olacağını söyler. İsmet'in böyle konuşması aileyi yumuşatır. Buna göre İsmet kocasının yanında kalacak ve Bekir ikinci eşine İsmet'e davrandığı gibi davranacaktır. Öyle mi? Öyle. Karar tatlıya bağlanır. Ancak yeni gelen gelin İsmet'i sevmez ve İsmet'i sürekli Bekir'e şikâyet eder. Evde huzursuzluk başlar. Zaten İsmet'i istemeyen Bekir, ikinci karısının söylediği her şeyi doğru kabul eder. İsmet ise sineye çeker. Günün birinde bu kavgalar, bu çekememezlik aile içinde büyük bir kavgaya döner. Bekir İsmet'i döver, yetmezmiş gibi bir de evden kovar. İsmet baba evine gitmez, sırtını evlerinin dış kapısına dayar, oturur. Mahalledeki komşular onu alıp tekrar evine götürürler. Aradan bir zaman daha geçer. Ramazan'dır, herkes oruç tutuyor. Bayrama iki gün var. Aile içinde yine dedikodular gırla gidiyor. Bekir yine İsmet'i döver. Gerekçeyse basittir, çamaşır leğenini İsmet ortaya bırakmıştır, üstelik leğenin içinde su vardır, suyun içinde de bir kalıp sabun... Bekir döne döne İsmet'i döver. İsmet'in ön dişleri kırılmıştır. Ağzının kan içinde olduğunu gören akrabaları İsmet'in erkek kardeşlerine haber verirler. İsmet'in kardeşleri toplanıp eve gelirler. Bekir dehşet içindedir. Sonuçta ağızla başlayan kavga bir süre sonra silahlı çatışmaya döner. Bekir, İsmet'in ailesini kalaşnikov marka silahla tarar. Çatışma sonucu bir ölü, on dört yaralı vardır.

Halen süren dava, berdelin nasıl kan bağından kana dönüştüğünün tipik bir örneğidir. Ki insan -konuştuğum yaşlı bir adamın deyimiyle- bir saniyedir. O bir saniye içinde nice hayatlar yok olup gidebilir.

Yukarıdaki olaya benzer bir örnek de yine Silopi'nin Cudi mahallesinde yaşandı. Halit sevdiği kız Kesire'yi alır, ancak kız kar-

deşi Fazilet istediği adama varmaz. Fazilet kocası Selim'le anlaşamaz. Ancak evliliktir, berdeldir, sürüp gidecek diye uyulan gayri resmi yasalardır... Özetle, evlilikler zorunlu bağlardan dolayı sürer. İki tarafın da çocukları olur. Araya yıllar girer. Selim günün birinde bir kız kaçırır. Halit sevdiği kızla evlenmesinin yükünü taşır, çünkü ailesi ona bu işi temizle demiştir. Temizle demek sen de evlen anlamına gelir. Halit buna yanaşmaz. Aile ise Halit'e sırt çevirir, onu aileden dışlar. Yapılacak tek bir şey kalmıştır: Kızı almak. Fazilet bir şartla gelir eve, çocuklarımı alırsam eğer diye. Selim çocuklarını verir ve Fazilet baba evine geri döner. Aradan yirmi beş yıl geçmesine rağmen Fazilet yalnızdır, evlenmemiştir, önce babasıyla birlikte oturan Fazilet, daha sonra, çocukların evlenmesiyle tek başına eve çıkmıştır. İki aile birbiriyle hâlâ konuşmamaktadır. Halit ise Silopi'den göç etmiştir.

KAYNANA: KRİZ

Kaynana 'zırıltısıyla' vardır. Sözlüklerde bile kaynana 'karı ve kocanın birbirlerine göre anneleri, kayınvalide' diye tanımlandıktan sonra yapılan açıklamalarda ilk anılan sözcük 'zırıltı'dır. Kaynana zırıltısıyla açıklanansa, 'çevrildikçe gürültü çıkartan oyuncak' anlamına gelmektedir. Üçüncü çağrışımsa kaktüstür. Kaynanadili diye bilinen bir kaktüs türü vardır ve bu türün en büyük özelliği, bütün suyu toplaması, bir süre sonra kusmasıdır. Kaynana bir külttür, Türkçe dışında başka dillerde var mıdır, bilmiyorum ama, Türkçe'de hep bir 'kaynana tavrı'ndan söz edilir. Kürtçe'deyse kaynana hiç eksik kalmaz Türkçe'den. Kızını ya da oğlunu kaybettikten sonra masumlaşan kadınlar vardır. Kürtçe atasözü ve deyimlerde de kaynananın o acımasız hali, gelinin-damadın masumiyetini dile getiren pek çok örnekten söz etmek mümkündür. Bunlardan en ünlüsü "*Buka bê zar û ziman, xesiya bê dîn û îman* - Dilsiz ağızsız gelin, dinsiz imansız kaynana"dır. Yine gelinin masumiyetini, kaderinin kendi elinde olmadığını anlatan "*Bûk li hepsê ye, hevsarî li Mistê ye, kes nizane qismetê kê ye* - Gelin at üstündedir, dizginleri elindedir, kimse bilmez kimin kısme-

tidir" atasözünde olduğu gibi, gelinin kiminle bir hayat kuracağı belli değildir. Bilinen yalnızca atın üstünde olduğu, dizginleri elinde tuttuğudur, ancak atın başını kimin tutup, nereye götüreceği belli değildir.

Hem Türkler hem de Kürtler'de boşanmaların temelinde duran kişi, kaynanadır. Evin çadırıdır kaynana, herkesin bu çadır altında oturmasını ister. Kanın kaynağında kendini görür, bu yüzden, kanın hangi damarda, nasıl dolaşacağına hep o karar vermek ister. Geline ya da damada 'sudan soğuk' bakan yegâne kişidir. Kaynana, kendinden geldiğine inandığı kana, kendinden gelecek olan irfanı eklemek ister her zaman. Kaynana, damat ya da gelin seçerken kendi arzularını seçmek ister, seçer de. Seçmediği anda, seçmediği durumlarda yeni arzular yaratarak, yapılan seçimi elinde tutar, bunun için çabalar. Büyük bir takip, büyük bir kapris küpüdür, bu yüzden hep budalayı oynar. Budalayı, kaynana her seçimi kendi içinde bir sebep bularak açıklar. Gelin de damat da baskı kaynağını bilirler, hatta birbirleriyle bu baskıdan konuşurlar. Baskıdan kurtulmanın yolu çoğu zaman iletişim kurmaktan geçer, ki bu uzatılmış bağımlılık zincirini oluşturur, suç ya da suçlu bulunmaz, bireyler ön plana çıkar ve bireylerin ortaya çıkmasıyla kişiselleşen suç ve suçlu, aile ve toplum baskısından kurtulmak için, kaynanayı onaylar.

Yaratılan küçük özgürlük ortamı içinde yeni icatlar ve keşiflerdedir sıra, son darbeyi vurmanın zamanıdır. "Bütün yasalar benim duvarlarımın dışındadır," diye bağırır kaynana ve sınır ötesine geçer, bu geçiş takibe izin vermez, artık insanların hayatları, onlar adına düzenlenmesi gereken kişisel yasalarla uygun adım yürüyecektir. Kadın, insan ve töre adı altında işlenen bir cinayettir ve mahkûm statüsündeki erkek, seçme yoluyla geçerli bir hayat sürmeye kendini alıştıracaktır. Mahkûmun ne hissettiğinin hiçbir önemi yoktur, yaşanan her şeyin içselleşmesi, denetleyicinin denetiminden kurtulduğu alan nefes alması için yeterlidir: Yöneten kaynana, yönetmenin engelleme olduğunu bilmeden küçük bir zafer kazanır, buna boşanma denir. Boşanmak mahkeme kararıyla olmaz Kürtlerde, herkes kızını alır, iş biter. Boşanmak,

hayvan için bağlarından kurtulmaktır, insanlar için ayrılmaktır ve gerçek anlamı aniden ağlamaktır, aniden ağlanan bir haldir kadın ve erkek. Kaynananın yücelttiği sıcak aile, büyük aşk, Lacan'ın ifadesiyle sahip olmadığımız bir şeyi var olmayan birine vermekten öteye gitmeyecektir.

Bütün boşanmalarda duygusal bir hukuk bulmak mümkün değildir. Büyük mağduriyetler de yaşanmaktadır. Mardin'de başlayan, İstanbul'da devam eden Şerife Çelebi'nin hayat hikâyesi bunlardan biridir. Şerife'yle ilgili internet sitelerinde ve gazetelerde ayrıntılı bilgiler sunuluyor, ki bilgilerin çoğu kendi ağzından veriliyor. Şerife dikkatleri üstüne çeken, ancak dikkatleri üzerine çekmesine rağmen sorunlarına çözüm bulamayan berdellerden biri olarak çıkıyor karşımıza.

Şerife Mardin'in Dargeçit ilçesine bağlı Banehebane köyünde doğmuş, altı nüfuslu ailenin üç kızından biridir. Ailenin ortamı Şerife'nin anlattığı kadarıyla katıdır: aşiret bağları ve dinsel bağlar. Bu yüzden olsa gerek, Şerife çocuklarından başka kimsenin adını büyük bir gururla söylemiyor. Okula gitmiyor, aşiret ve dinsel büyüklüğün sınırı kız çocuklarını okutmamakta ustadır her zaman. Yirmili yaşlarda Nuri adında biriyle evleniyor; Nuri'nin kız kardeşi Cemile de Şerife'nin kardeşi Kazım'la evleniyor. Bu evlilik sonucu iki çocuğu doğuyor Şerife'nin; aile birine Fuad, diğerine Ferhad ismini veriyor.

Şerife, Nuri'yle evlenip çocuk çocuğa karışırken, evliliklerinin beşinci yılında kaynanası Meryem'le sorunlar yaşamaya başlıyor. Kocası Nuri ise olup biten kavgalara hiç sesini çıkartmıyor. Evliliklerinin altıncı yılında Banehebane köyü boşaltılıyor. Köyün boşaltılma sebebi, köylülerin koruculuğu kabul etmemesi. Bunun üzerine köylüler il ve ilçelere (1995-1996) göç etmek zorunda kalıyorlar. Çelebi ailesi Dargeçit'e yerleşiyor. Göç can yakıyor, doğal olarak, ancak Şerife'nin canını yakan başka bir sorun var: kaynanası.

Kaynanası Meryem Suriye'den oğluna bir kız bulduğunu söylüyor. Şerife kumayı kabul etmiyor doğal olarak, isyan ediyor. Kaynana ise oğlunun boşanmasından yana. Anne-oğul kendi ara-

larında konuşup anlaşıyorlar. Şerife artık yaşadığı evin kendisine ait olmadığını anlıyor ve doğruca babasının evine gidiyor. Tam bir yıl burada yaşıyor. Ardından ailenin büyükleri devreye giriyor, diyorlar ki bu böyle olmaz...

Berdelin gerekleri hemen hatırlatılıyor: Şerife boşanacağı için, Cemile de boşanacak. Oysa ki Cemile ile Kazım birbirlerini seviyorlar, ama Şerife'nin üstüne kuma getirilmesi, boşanma aşamasına gelmesi, onların mutluluklarının önünde de büyük bir engel. Uygulanan ikinci kuralsa çocukların baba tarafında kalması.

Aile içinde alınan karar doğrultusunda 'boşanma' kararı alındıktan sonra Nuri Suriye'ye gidiyor, burada Mefto isminde bir kız alıyor. Mefto Suriyeli olduğundan dolayı kimliği yok, bu yüzden kaçak yollarla Türkiye'ye giriş yapıyor. Nuri'nin Mefto'dan iki çocuğu daha oluyor. Mefto ile Meryem'in de arası bozuluyor. Mefto kaçmak istiyor, Suriye'ye dönmek istiyor. Dönemiyor, bunun üzerine kendini gidip şikâyet ediyor. Suriye'ye gönderiliyor. Ancak çocukları burada, şimdi Mefto Türkiye'ye dönmek istiyor, dönemiyor.

MEFTO

Şerife boşandığı zaman çocuklarını almıyor, töreye boyun eğiyor: Çocuklarını almak istediği zamansa iş işten geçiyor. Şerife'nin çocuklarını Nuri'nin amcası oğlunun üzerine kaydetmişler ve adlarını değiştirmişler, Fuat, Selim olmuş. Şerife Dargeçit'ten ayrılıp, İstanbul'daki dayılarının yanına geliyor. Burada tekstil işinde çalışıyor.

Şerife'nin durumu bu. Ancak onun dışında kalan kimselerle ilgili olarak herhangi bir yerde, herhangi bir bilgiye rastlanmıyor. Şerife'nin söylediklerine mercek tutup baktığımızdaysa garip bir hukuk sisteminin ikiyüzlülüğüne tanık oluyoruz.

Kaynana motifi oldukça belirgin. Evlenen kimselerde evliliğin sebepleri yok, sonuçları var yalnızca ve bu sonuçlardan en fazla etkilenen yalnızca Şerife değil, Cemile ve Mefto da var. Normalde her gün karşılaştığımız bir durumu özetleyen bir söz

vardır: Boşandı ya da ilişkim bitti. Ancak berdelde iki insan arasındaki bir ilişki bitmez, iki insanı bağlayan farklı olan iki ayrı insanın da ilişkileri biter. Boşandım demek, ilişkim bitti demek, iki insanın birbiriyle artık ilişkili olmadığı anlamına gelmektedir. Berdelde en fazla yara alan iki insanın ilişkileriyle biten ve çoğunlukla da karşı tarafta bitmeyen ikili bir ilişki söz konusudur. Mefto, Şerife'nin cephesinde tek kelimeyle Şerife'yi mağdur eden biridir, aracı kurumsa kaynana Meryem'dir. Mefto'nun kimliği yoktur, dayısı yoktur, başlık parası verilerek Türkiye'ye, mayınları geçerek, kaçak yolla girmiştir. Ayaklarının bastığı toprak zemin evlendikten sonra suya dönmüştür, boğulmuştur tek kelimeyle. Oksijen tüpü görevini alan çocuklarıysa bir süre sonra kaynana tarafından gelen baskılar sonucu işlevsiz kalmışlardır. Yalnızca evlendirilmiştir, kendi istediğiyle yaptığı bir tercih söz konusu değildir. Kuma ne koşulda olursa olsun çıkar amaçlıdır. Kuma getirilen kişi, itiat etmeyen birinci eşe ve ailesine karşı doğurganlığıyla ciddi bir tehdittir. Birincinin gitmesine karşı erkeğin cinsel ve ruhsal gerilimlerinin sigortasıdır. Mefto, Meryem'in ailesinin sigortası olarak bu eve girmiştir. Bir süre sonra Şerife'ye yapılan kötülüklere benzer kötülüklerle karşılaşınca kendi kendini ihbar etmiştir, ben kaçağım demiştir. Evlatlarını geride bırakacak kadar, aile içinde daralmıştır. Kızgın bir saca dönmüştür kurduğu yuva... Bir süre direnmiş, ardından çocuklarına basarak aile denen sıcak saç üstünden kaçıp kurtulmayı başarmıştır. Çocuklarıysa bir savaşın bedeli olarak, kim bilir, hangi amcaoğlunun adıyla kaydedilerek bir savaşın esirleri olarak hayatlarını sürdürmektedirler.

CEMİLE VE KAZIM

Cemile ve Kazım, kurbandırlar. Meryem'in Nuri'yle kurmak istediği hayata kurulan tuzakta en büyük zararı Cemile ve Kazım görmüşlerdir. Kendi içlerinde huzurlu bir hayatları vardır. Evlenmişler, çocukları olmuştur. Karşı tarafın aksiliklerinin bütün faturaları aslında onlara ve onların çocuklarına kesilmiştir. Şerife

diyor ki, onlar birbirlerini seviyorlardı. Ama sevginin hiçbir anlamı yok. Şerife sonuçta çekip İstanbul'a geliyor, dayılarının yanına sığınıyor, didiniyor, hayat kavgası veriyor. Sevenlerse Meryem'in kurbanı olmaktan öteye gidemiyorlar. Boyun eğiyorlar, onlar ne Mefto gibi çocuklarını bırakıp, isyan bayrağını çekiyorlar, ne de Şerife gibi zorluklara karşı direnebiliyorlar. Tek kelimeyle zora ve zulme boyun eğiyorlar. İki cesetler ve ne zaman birileriyle evlendirilerek, gömüleceklerini bilmiyorlar, acı olan da bu. Ne zaman gömüleceğini bilmeyen iki ceset olmak.

NURİ

Kurnazlığı oynuyor. Annesine uyarak, kendi çocuklarının annesini bir kenara itebiliyor. Politik davranıyor. Toplam beş çocuğu var ve o bu çocuklarının güvencesini almak yerine, çocuklarını, annelerine kaptırmamak adına amcası oğlu adına kayıt yaptırabiliyor. Annesiyse ona sonsuz kadın vaad ediyor, kâğıt üzerinde hiçbir zaman evli değil ve Türkiye'de yasalar zaten kılıfını uyduranlar için paha biçilmez imkânlar sunuyor! Nuri bir yanda törelerin, diğer yandan yasaların boşluğunda yaşıyor. Şerife çocuklarına sahip çıkmak istiyor. Bunun için kadın derneklerinin internet sayfalarında durumunu özetleyen açıklamalar yapıyor. Kimse bunu bir suç duyurusu olarak kabul ediyor mu? Ya da çocukların Şerife'ye ait olduğunu ispatlamak o kadar güç mü? Kuşkusuz değildir. İyi bir avukat, ya da gerçek anlamda 'kadın hakları'nı koruyan bir dernek çok rahat Şerife'nin çocuklarını alabilir. Kan hep dava konusu değildir, iğneden geçtiği zaman gerçeği de yerine getirebilir, ki buna adalet denir. Ancak yok. Nuri ise şimdi yine annesinin fermanıyla yeni birini bulma telaşında.

MERYEM

Meryem otoritesini çocukların üstünde deneyen, kocasına bile kadınlığıyla hükmeden biri olarak yansıyor. Kendisine saygı duyulmadığı anda, sevgisini bir çırpıda atabilen biridir. Başkaları

hakkında olumsuz düşünmektedir hep, ki bu kendi hakkında hiç olumlu bir düşüncesinin olmadığı anlamına gelir. Yıktıkça yapma arzusu yüzünden, yaptığı her şey bir yıkımdır. Aile içinde kocasının adı bile geçmemektedir, kişisel olarak tek kişinin sorumluluğunu almıştır; bu oğludur, doğurduğudur, o kadar. Gelinlerine güven duygusu vermemiştir, güvenlerine de mazhar olmamıştır. Tek güvencesi kadınlar aracılığıyla dünyaya gelen torunlardır, bu çocukları dünyaya getiren insanlara karşı bir sorumluluk geliştirmemiştir. Gelini ve torunları olmasına rağmen başka gelinler bulma arayışına girmiştir. Oğluyla girdiği ittifak sonucu aldığı gelinse bir süre sonra isyan etmiştir. Oğluna hep seçmiştir, oğluna seçme özgürlüğü vermemiştir. Seçme özgürlüğünü elinde tuttuğu için aile içinde kendini hakan ilan etmiştir. Tek yetki sahibi olarak kendini görmenin bir biçimi olarak beş kişinin hayatıyla oynamıştır. İstediğini yapmayan kadına karşı tek silahı vardır, bu oğludur; oğul dinsel ve töresel adalete göre ikinci kez evlenebilir, kaynana bunu bir zırh gibi kuşanır, istediğimi yapmazsanız, istediğimi yaparım, bu kadar, der.

KÖR KADININ, DİLSİZ KOCASI

Eski Mezopotamya'da kralların haremlerinde kör çalgıcılar vardı. Haremde çıplak dolaşan kadınlar, kör çalgıcılar karşısında rahat hareket ediyorlardı.

Tanrıların yarattığı kusurlu insanların üzücü koleksiyonunda ilk sırayı körler almıştır. Sümerler'in insanın yaratılış efsanesindeki Enki, engelli insanlara karşı büyük bir merhamet duygusu besler. Enki'nin karşılaştığı kör, 'kör olmasına karşı görebilen' bir kimsedir. Enki bu kör adamın yazgısını belirleyerek, ona 'şarkı sanatı'nı verir. Kör bundan böyle kralın önünde, lir çalar, baş müzisyen olarak hayatını sürdürür. Kör iç ışığa sahiptir, dışardan gelen ışığa da sırtını vermiştir, bu yüzden Enki onu ayrıcalıklı bir yere getirmiştir.

Efsane bir yana, Piroz'un hayat hikâyesi hiç de bildiğimiz efsanelerden farklı değildir. Piroz insanları sesinden tanıyor, dokuna-

rak görüyor: Parmakları göz biçiminde, kalbi dünya genişliğinde. Piroz günün birinde Ahmet adlı biriyle evlendiriliyor. Kocası Ahmet'in çok esmer ve yaşlı bir kız kardeşi var, Hame. Hame'yi de Piroz'un kardeşi Mehmet'e veriyorlar. Böylece denge sağlanmış oluyor: Çirkin ve yaşlı bir kadına karşılık Piroz.

Piroz evlendikten sonra bir 'bahçeden bahçeye' geçer gibi, bir köyden başka bir köye gidiyor. Kocası çekilmez biri, sürekli kavga ediyor. Piroz'u dövüyor. Dövmeler yalnızca iş güçle ilgili değil. Ayrıca, Ahmet'in çocukları da olmuyor, bundan dolayı sıkılıyor. Günün birinde, hasat mevsiminde kocası sinirleniyor, bir şey istiyor... Piroz istenen şeyin hangi yönde olduğunu soruyor. Ahmet, "Kör müsün, orda," diye bağırıyor. Piroz sağa koşuyor, sola koşuyor, yerinde dönüp duruyor. Ahmet'in istediği şeyi bulamıyor. Dünya etrafında dönüyor, Ahmet sinirleniyor, kızıyor, küfrediyor. Samanların orda duran yabayı eline alıyor, hızını alamıyor. Yabayı sapından tutup Piroz'un karnına saplıyor. Piroz döne döne yere düşüyor. Bağırıyor, ağlıyor. Köy başlarına toplanıyor. Piroz hızlı bir şekilde Mazıdağı'na getiriliyor, burada tedavi yeterli olmuyor, kanı hızla akıyor. Sonra Mardin'e getiriliyor. Kanı duruyor, iyileşiyor. Ama kalbinde acı silinmiyor, yabanın açtığı yara bir süre sonra iyileşse de Piroz bir daha Ahmet'e dönmeyeceğini söylüyor. İsyan bayrağını çekiyor. Ailesi tamam diyor. Ama kardeşlerinden, babasından olayın üstüne düşmemelerini, kan gütmemelerini istiyor. Bir amcası kızıyor, böyle olmaz diyor, ama Piroz'un babası 'kader' deyip olayın üstünün örtülmesini istiyor. Piroz için Ahmet'in yanına gitmemek bile bir zafer, "Ben ona artık karılık yapmam," demesi bile büyük bir intikam.

Bunun üzerine Piroz'un kardeşi Mehmet eşi Hame'yi geri götürüyor. Ahmet ise kendi başının çaresine bakıyor. Ahmet Piroz'dan sonra iki kez evleniyor. Ama kimse ona 'kız' vermiyor, ona uygun görülen daha çok dul kalmış kadınlar... İkinci karısı dayanamıyor, başka biriyle kaçıyor. Üçüncü karısı, kocası ölen biri, dört çocuğu var, bu kadın Ahmet'le evleniyor.

Ahmet'in Piroz'la ayrılmasının üstünden geçen otuz yıllık bir zaman dilimi var. Ahmet yaşlanmış, ancak daha çocuğu yok.

Evlendiği üçüncü eşinin çocukları evlenmişler, Ahmet'e dede diyorlar şimdi.

Piroz'un kardeşi Mehmet'le evlenen Hame, karısı ölen ve yine çocukları olan bir adamla evlendiriliyor. Çocukları olmuyor, adamın ev işlerini görerek hayatını sürdürüyor, mutlu mu? Bilinmiyor.

Piroz ise yaba olayından sonra iyileşiyor, altı ay kadar bir zaman dilimi erkeklerden korkuyor, evlenmek istemiyor. Ama Piroz'un bu mağduriyeti ailesinin dikkatini çekiyor. Günlerden bir gün çocukları dilsiz olan bir aile, eğer isterlerse Piroz'u çocuklarına isteyeceklerini söylüyorlar. Aile seviniyor. İki engelli birbirinden anlar. Ki zaten töre kitabı böyle emreder: Engelli, engelliyle evlenecek.

Piroz dilsiz adamı seviyor, dilsiz adam onu... Piroz dilsiz adamın dili oluyor, dilsiz adam Piroz'un gözü. Böyle yürüyorlar hayata, böyle bakıyorlar insanlara. Evliliklerinin ilk dört yılında toplam dört çocukları oluyor. Şimdi torunları var, mutlular.

KATLİAMDAN KALAN SESSİZLİK: KÜÇÜK KARDEŞİN ABLASINA SÖYLEDİKLERİ

"11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan gece, sabaha karşı saat 04.00'ten itibaren birkaç dakikadır askeri marşlar çalınan radyoda, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren adına, 'Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İç Hizmetler Kanunu'ndan aldığı yetkiye dayanarak emir komuta zinciri içinde ve emirle ülke yönetimine bütünüyle el koyduğu' tüm halka duyuruldu. Aynı gün Türkiye saatiyle 03.30'da, yani askeri darbenin duyurulmasından birkaç saat önce, ABD Güvenlik Konseyi Türkiye Masası Sorumlusu Paul Henze, Beyaz Saray'ı telefonla arayarak, 'seninkiler sonunda becerdiler- *Your boys have done it*' haberini verdi. Türk Genelkurmayı müdahale için harekete geçildiğini derhal Jusmatt'a bildirmişti. Aynı gece, ABD başkanı Carter'a haber uluştırıldı: Türk ordusunun komuta heyeti Ankara'da yönetime el koydu. Herhangi bir kuşku ve kaygıya gerek yok. Müdahale etmesi gerekenler müdahale etti."

Suskunluk dönemi böyle başladı. Siyah-beyaz televziyonlarda görüntü denince akla gelen tek şey, bundan böyle Kenan Evren olacaktı. Cezaevleri, ölüm oruçları, kendini yakmalar, intiharlar, kayıplar, gözaltılar, işkenceler, tecavüzler... Bunlar 12 Eylül'ün üzerinden yirmi sekiz yıl geçmesine rağmen unutulmamış, unutulmayacak olaylar.

Diğer yandan, dağılan evler ve evlerin içinde sessiz kalan odalar var: Bu odalarda ağabeylerini bekleyen küçük kardeşler, kardeşlerin yaşadıkları dramlar var, belgeleri de yalnızca yaşlanmış yüzleri, dökülmüş saçları...

Acılı zamanlarda ailelerde büyük bir dayanışma ruhu vardır. Birbirine sahip çıkma, birbirini 'kendisi için' dahi olsa kollama.

Biri cezaevindeyken geride kalanları elde tutmaysa başlı başına bir sorun, burada ana ve babaların dramları vardır. Çocukları hemen evlendirmekle, onları askere göndermekle işe başlanır. Amaç aileyi ayakta tutmaktır. Diğer yandan, hüzünlü bir mesaj taşır biri hapisteyken diğerini evlendirmek: Bir tanemiz hapiste, geride kalanlar suçsuzdur. Evlilik savaş dönemlerinde ailelerin can simididir. Çocuklar evlendirilerek kurtulur. Ev kurmak, aile olmak; bir sorumluk yükleyerek rahatlar anne ve babalar. Abisi hapse girince, ikinci oğlunu hemen evlendiren ya da hemen askere gönderen yüzlerce örnek var belleğimde, ama konu berdel, 12 Eylül değil işte.

Selahaddin Kars'ta öğretmenlik yapıyor. Darbeden sonra yakalanıyor. Diyarbakır cezaevine atılıyor. Çıktığı zaman büyümüş bir aile, büyümüş çocuklar ve adlarını kendisinin verdiği bir sürü yeğen; kimi Apo diyor, kimi Xalo. Kardeşleri ondan izin alarak evlenmişler. Selahaddin'lerin en küçüğü Kısmet ise bir film gibi izlemiş hep. Tanıktır en küçükler, yıllar geçince anılar büyüklerden, acılar küçüklerden sorulur: Kısmet abisiyle birlikte cezaevinde büyürken, kız kardeşleri gelin olmuşlar. Abisinin hatırlamadığı günleri bile hatırlıyor, kılı kırk yaran ayrıntılar belleğinde dünmüş gibi canlı.

Söze abisinden başlıyor Kısmet, diyor ki abim cezaevindeydi. Cezaevi derken, yirmi beş yıl öncesine gidiyor. Onun küçüğü Hü-

samettin on dokuz yaşında, 1980'li yıllar. Anneler cezaevi kapısında Türkçe öğreniyorlar. Aile Hüsamettin'in evlenmesini istiyor. Bir oğlu hapiste olan aile, bir düğünle biraz gülmek istiyor. Hüsamettin evlenmem demiyor, abim var diyor, üstelik biri içerdeyken evlenmek olur mu? Bunun üzerine cezaevine gidiyor, Selahaddin'den sırasını istiyor, "Abi, evleneyim mi?" diye soruyor. Selahattin, "Evlen," diyor. Kiminle evleneceksin sorusuna Hüsamettin, "Amcam kızı Sadiye," cevabını veriyor. Sadiye'ler Nusaybin'deler. Aile kalkıp Nusaybin'e gidiyor. Bir süre sonra Nusaybin'den amcalar geliyor. Bu sefer karşı taraftan Rıdvan, Kısmet'in ablası Sevim'i görüyor. Görüşmeler, anlaşmalar bitiyor. Sonuçta iki gün aralıklarla dört kişi evleniyor: Önce Hüsamettin ve Sadiye, sonra Rıdvan ve Sevim, 1985 yılı.

Hüsamettin ve Sadiye evlendikleri gün Kısmet, anne, baba ve diğer kardeşleriyle başka bir eve gidiyorlar. İki gün hiç eve uğramıyorlar. Sonra dönüyorlar. Evlilikleri süresince üç çocukları oluyor. Hüsamettin her çocuğu olduğunda abisi Selahattin'e gidiyor, diyor ki çocuğum oldu. Selahattin çocuklara isim veriyor. Her çocuk babanın ifadesi bir adla büyür. Hüsamettin bütün çocuklarına abisinin isim vermesini istiyor, sırasını aldı diye mi, bilinmiyor...

Rıdvan ve Sevim ise evlendikten sonra İstanbul'a geliyorlar. Maddi durumları iyi değil, kıt kanaat geçiniyorlar. İstanbul'da dikiş tutturamayınca, tekrar Diyarbakır'a dönüyorlar. Bir oğulları oluyor, adını Baran koyuyorlar. 1990'da Selahattin cezaevinde çıkıyor. Rıdvan iyi bir elekrikçi. Selahattin cezaevinden çıktığı, ailenin büyüğü olduğu için bir gün Rıdvan'la konuşuyor, diyor ki Sana bir elektrikçi dükkânı açalım" Rıdvan olur, diyor. Diyarbakır'da Polis Okulu'nun karşısında küçük bir dükkân açıyorlar. Rıdvan çalışıyor, ancak bir aksilik var: Rıdvan insanların elektriklerini tamir ediyor, dükkândan kendi malzemesini götürüyor, iş paraya gelince kimseden para almıyor. Soranlara da, "Ne yapayım, fakirler," cevabını veriyor. Karısıysa bu duruma itiraz etmiyor. Az da olsa, çok da olsa eve ekmek geliyor.

Bu aralar Diyarbakır'da her gün eylemler var. Büyük serhıldanlar (başkaldırı) dönemi. Cenazeler en az 10 bin kişiyle kalkı-

yor. Kadınlar 'ölüme tilili' diyor. Rıdvan mevcut siyasal gelişmelerin dışında kalıyor. Ama öyle bir dönem ki Kürtler, sadece Kürt olmaktan bile kolayca hapse atılabiliyorlar, Kürt olmak bile sabıkalı anlamına geliyor. Doğum yeri Mardin, yaşadığı şehir Diyarbakır, bu kimlik bilgileri bile 3 yıl 9 aydan başlıyor, herkes 'yardım ve yataklık' suçunun eşiğinde. Rıdvan 1996'da 'yardım ve yataklık'tan hapse giriyor, kime, nerede, nasıl yardım ve yataklık ettiği bilinmiyor. Bedava bağladığı prizler acaba yardım ve yataklık olabilir mi? Kimse bilmiyor. Cezaevine girdiği tarihte eşi Sevim hamile, gün sayıyor. Ancak devlet bu. Hamile kadın dinler mi?

Bu tarihte cezaevleri bir kaynar kazan. Ölümle sonuçlanan ölüm oruçları ve katliamlar birbirini izliyor. 1995'in son günlerinde Ümraniye Cezaevi'nde başlayan olaylar, 1996'nın ilk haftası da devam ediyor. Olaylar sonucu Ümraniye'de 4 kişi ölüyor, onlarca tutuklu yaralanıyor. Yılın ikinci katliamıysa Diyarbakır'da yaşanıyor. 24 Eylül günü özel tim, jandarma ve gardiyanların koğuşlara düzenledikleri saldırı sonucu 10 tutuklu acımasızca dövülerek öldürülüyor, 46 tutuklu ağır yaralanıyor.

Diyarbakır Cezaevi'nde yaralı olarak kurtulan Cemal Taş yaşananan günleri, bir savaşı anlatır gibi anlatıyor. Topu topu 30 kişi olduklarını söylüyor Taş... Oysa cezaevinde 400 gardiyan var. Birden koğuş kapıları açılıyor ve "Allah u Ekber" diyerek içeri giriyorlar. Arada biri, koğuşta bulunan Rıdvan Bulut'un kafasına basıyor, "İtirafçı ol, yoksa seni gebertirim," diye bağırıyor. Bir süre sonra uzun boylu bir çavuş cesetleri yokluyor. Rıdvan'ın yanı başına geliyor. Rıdvan dayaktan bitkin halde. Çavuş bağırıyor, "Bu hâlâ sağ." Bir süre sonra Rıdvan ölüyor. Rıdvan öldükten sonra hazırlanan otopsi raporunda şu bilgilere yer veriliyor:

"Üst damakta dişlerin parçalanmış olduğu, boynun ön kısmında ve yüzde yaygın ekimozlar, sağ dirsek dış yüzeyinde ekimoz, sağ el üzerinde hemotom, sağ omuz başında ekimoz görüldü. Alnın sol tarafında başlayıp geriye doğru uzanan 8 cm. L şeklindeki yırtık tarzında kemiğe nafiz açık yara, bu lezyonun altında çökme kırığı, kulak arkasında bir adet 2 cm. uzunluğunda kemiğe nafiz açık yara, boyun arka kısmında üç adet 3 cm.

kemiğe nafiz açık yara olduğu görüldü. Sağ kaş üzerinde yara, çenede yırtık tarzında iki adet yara mevcut olduğu görüldü. Bu haliyle kesin ölüm sebebinin 'beyin harabiyeti'ne bağlı olarak geliştiği görülmüştür.

Otopsi raporunda ölen on kişiyle ilgili olarak aşağı yukarı aynı ifadeler kullanılmıştır ve hepsi için 'beyin harabiyeti'ne bağlı ölüm tanımı konur. Bu bir yazı içinde açılan bir parantez değil, bir gerçek, ki bu gerçek parantezlere sığmaz.

Gözlerimin önüne Rıdvan geliyor. Ölmeden önceki hali geliyor, ölmeden önce hamile hamile görüşe gelen karısı geliyor. Kız olursa, erkek olursa, ne ad veririz diyen iki insan geliyor. Rıdvan Rozerin olsun diyor, Sevim olur diyor, sen bilirsin dercesine başını sallıyor. Sonra Rozerin gözlerimin önüne geliyor. Babasını daha görmeden, babası tarafından saçları okşanmadan büyüyor, büyüyecek işte. Diyorum ki çocuklar kör doğar, kötülük gözlerini açar, kimse inanmıyor.

Geride kalanları soruyorum Kısmet'e, ölenleri biliyorum, ölmedim, ölenlerin hayatını alarak yaşadım; yaşadım demek, yarı ölüyüm demek zaten. Yıllar önce cezaevinde, dayak yemiştim, ağzım burnum kan içinde kalmıştı. Yıllar sonra unutmadım: Burnum iyileşti, dişlerimi yaptım. Kan orda, o cezaevinde, o asker, o gardiyan emekli olsa bile, kan orada duruyor işte.

Rozerin şimdi dokuz yaşında.

Sevim bir okulda kütüphane memuru olarak çalışıyor.

Rıdvan öldükten sonra bir süre annesinde kalmış. Sonra dul kalan ablasıyla birlikte oturmaya başlamış, hâlâ birlikteler.

Kısmet bir gün soruyor, diyor ki, "Abla evlenir misin?"

Sevim cevap veriyor: "Evli değil miyim zaten? Hem bir daha evlenirsem, toplum ne der?"

8
EVLİ KADINLARIN AŞKI

Tarih içinde bir erkeğin birden fazla kadını sevmesi, âşık olması, evlenmesi her zaman hoş görülmüştür. Erkeğin başka bir kadına âşık olması ya da evlenmesi toplum içinde güçlü bir çatışmaya neden olmaz, çünkü erkeğin bu halini kabul eden, onaylayan bir toplumsal yapı vardır: Toplumun evetlediği bu ilişki, er-

*) Zembil satıcısı fakir oğlan
Gel, ipekten zülüflerime dokun
Kalk, otur döşeğinde Mir'in
Sözlerim sana olsun altın zincir

Hatun bana böyle şakalar yapma
Kızlar ve gelinler buna güler
Bırak beni işime gideyim
Zembillerimi satayım
Çocuklarıma ekmek alayım.

keğin duygularının ciddi bir tahribata uğramasını engeller, güçlü erkek imajı daha bir güçlenir. Evli kadının âşık olmasıysa tümüyle tersten bir okumaya tabii tutulur; kadın toplum içinde güçlü çatışmalar yaşar, çeşitli cezai yaptırımlar uygulanır. Yaşadığı her şeyi içinin derinliklerine gömen, yaktığı ağıtlar, söylediği ninnilerle duygularını dışa vuran kadına edebiyat sahip çıkar. Kürt tarihi ve edebiyatında bunun çeşitli örnekleri vardır.

Tarih bağlamında *Meyan Hatun,* edebiyat bağlamında *Zembilfiroş, Dewreşe Ewdi* ve *Cembeli* buna verilecek örneklerdir. *Zembilfiroş, Dewreşe Ewdi* ve *Cembeli* gibi anlatılarda seven, sevdiği için her türlü zorluğa katlanan kadınlar vardır. Zembilfiroş'a âşık olan kadın bilerek ve isteyerek evli bir adama âşık olur, dahası bu evli adamla cinsel ilişki kurmak ister. *Cembeli*'de yine evli olan bir kadın vardır, dahası bu kadın hamiledir, çocuğunu doğurur doğurmaz sevdiği adama kaçacaktır. *Dewreşe Ewdi*'deyse Dewreş'in babası Ewdi, çocukları olmasına, sevdiği kadın Rahme ölmesine rağmen hâlâ âşıktır. Rahme de öldüğü güne kadar Ewdi'yi sevmiştir.

Meyan Hatun ise 1913 yılında öldürülen kocası Ali Bey'in yerine geçmiştir. Üstelik kocasının ölümüne de adı karıştırılmıştır; rivayet, Meyan Hatun'un Müslüman Doski aşireti reisi Sefr Ağa'yla gizli bir aşk yaşadığı yönündedir ve Ali Bey'in öldürüldüğü gece Sefr Ağa Meyan Hatun'ların evindedir.

ZEMBİLFİROŞ

Zembilfiroş, padişahın -kimine göre valinin- oğludur. En büyük merakı avlanmaktır. Haftanın muhtelif günlerinde bu genç, veziriyle birlikte ava gider. Yine bir gün, bu ava gidişlerin birinde bir kafatası görür. Vezire bunun ne olduğunu, ne anlama geldiğini sorar. Vezir bunun bir insanın kafatası olduğunu söyler. Ölümle ilk karşılaşmadır bu. Ama nedir bu ölüm, ne zaman gelir; sabah mı, akşam mı? Kim bilir... Gencin beyni bu soruları almaz. Kuyuya atılan taş gibidir sorular; ses var, dip yok. Nerede ölüm, nasıl gelir? Vezirle genç sohbete tutuşurlar. Vezirin, "Bu ölmüş bir insanın kafasıdır," demesi üzerine gencin sorusu hazırdır: "Peki, ölüm nedir?" Vezir makul açıklamalar yapar, yaşayan her

canlının öleceğini söyler. Söyler ama genç daha ölümü çözememiştir. Hâlâ bir ihtimal de olsa insanların, bu kafatası sahibinin açlıktan ölebileceğini düşünür. Ama vezir, "Senin dedelerin de öldüler," deyince, "Bir gün ben de öleceğim," demeden edemez. Vezir, "Elbette, sen de öleceksin," dediğinde, gencin elindeki kafatası yere düşer, düşen sanki beynidir; parçacıklar kum içinde. Genç saraya döndüğünde ilk iş olarak, bütün yaşadıklarını eşine anlatır ve artık dünya nimetlerinden vazgeçtiğini, kendini tanrıya adayacağını, bütün servetini bir yana itip bundan sonra hayatını emeğiyle kazanacağını ve eğer isterse kendisinin de gelebileceğini söyler. Eşi hayretler içindedir. Ama sadakat hemen kendini gösterir. Eşi iyi günde de kötü günde de onu yalnız bırakmayacağını belirtir. Artık saray bitmiştir; yoksul bir hayat onları beklemektedir. Peki, ama bunca yıl eli sıcak sudan soğuk suya değmeyen bu genç ne iş yapacaktır? Dışarıda geçim sıkıntısı vardır. Karı koca saraydan gizlice kaçarak, yanlarına kendilerinden başka hiçbir şey almadan gurbete çıkarlar. Bu arada öğrendikleri bir meslek vardır: zembil. Her gün zembil yapıp satmaya başlamışlardır. Zamanla bir çocukları olmuş, evin yükü ağırlaşmış, sırtlarındaki yamalı elbiselerden başka bir şeyleri kalmamıştır. Gelip Silvan'a yerleşirler... Genç artık Zembilfiroş adıyla anılır. Günün birinde Silvan'da zembil satarken, Silvan Miri'nin güzel karısı sarayın penceresinden genci görür. Görür ve hemen âşık olur. Hizmetçilere haber vererek, genci içeri çağırtır. Gûl Hatun hizmetçileri dışarı çıkarır ve Zembilfiroş'a ram olduğunu söyler. Zembilfiroş karşı çıkar. Gûl Hatun dinlemez, onunla yatmak istediğini inatla vurgular ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Zembilfiroş lawkê feqîr
Tevî bide zilf û herîr
Rabe, rûnê li doşegâ mîr
Gotina min ji tera toq û zincîr

Xatûne, li min mekê van henekan
Ew pê kêninê gîz û bûkan
Min berde, herme sûkan
Bifiroşim van salikan
*Pê bi kirim nanê zarokan.**

Konuşma böyle uzayıp gider. Gûl Hatun, Zembilfiroş'a Mir'in döşeğini vaat etse de genç zembillerini bir an önce satıp çocuklarına ekmek götürme derdindedir. Sorumluluk ve Tanrı duygusu iradesini çelikleştirmiştir. Reddedilmek, Gûl Hatun'un zoruna gider. Gururu incinir. Tıpkı Zeliha'nın Yusuf'u zindana attırması gibi Hatun da Zembilfiroş'u zindana attırır. Kadının elinden kurtulamayacağını anlayan Zembilfiroş, namaz vaktinin geldiğini ve abdest almak istediğini söyler. Hatun isteğini kabul eder ama kaçmasından korktuğu için ayağına bir ip bağlar, ipin ucunu da kendi eline alır, ibriği Zembilfiroş'un eline verir. Zembilfiroş, Hatun'un emriyle elini yüzünü yıkama bahanesiyle kalenin burçlarından sağa sola bakar. Bakar ama kurtuluş yoktur. Ölüm kurtuluş olabilecek midir? Düşünür, taşınır. Sonuçta ipi ibriğe bağlayarak, burçtan aşağı atlar. Hatun bir vakit sonra bakar ki ibrik var, sevgilisi yok.

GÛL HATUN VE ZEMBİLFIROŞ'UN KARISI

Gûl Hatun sevdiği için bütün kariyerini hiçe sayar. Tümüyle âşık bir kadının yapacağı eylemleri yapar. Sevdiği adamı zindana kapatır, ancak başarılı olamayınca, bu sefer çareyi Zembilfiroş'un karısında bulur. Bir kadının yaşadıklarını ancak bir kadın anlayabilir. Çıkış yeri burasıdır. Bunun için bütün 'asaleti'ni bir yana bırakır, tebdil-i kıyafet şehre iner. Zembilfiroş'un evini öğrenir. Daha sonra onun evde olmadığı bir günü kollayarak eve gelip, Zembilfiroş'un hanımıyla konuşur.

Her şeyi anlatır. Seven kadının halinden, yine seven bir kadın anlar dercesine, duyduklarını, yaşadıklarını bütün ayrıntılarıyla anlatır. Gûl Hatun'un istediği tek bir şey vardır: Bir geceliğine Zembilfiroş'un karısının yerine geçmek. Zembilfiroş'un karısı buna razı olur; kimine göre bu razı olma hali Gûl Hatun'un kadına altın vermesi, kimine göre de aşkına inandırmasıyla mümkün olmuştur. Gece bastırınca Gûl Hatun, hanımın elbiselerini giyerek yatağa girer. Eve gelen Zembilfiroş yorgun olduğundan hemen uzanmak ister. Yatakta Gûl Hatun vardır. Hatun döner. Dönünce ayağındaki gümüş halhalın sesi gelir. Karısının halhal takmadığı-

nı bilen Zembilfıroş, gerçeği anlar anlamaz evden çıkıp dışarı fırlar ve Allah'a yalvarır, canını alsın diye. Allah bu sevdiği, bu kendisinden korkan, yasalarına uyan kulunu kırmaz ve Zembilfıroş'un ölümüyle isteğinin gerçekleşmesine müsaade eder. Bunun üzerine sevdiği adamın öldüğünü gören Gûl Hatun acıya dayanamaz, o da oracıkta can verir.

Oldukça dokunaklı ve mistik bir sahne içinde geçer bütün bunlar. Gûl Hatun söylenceye bakılırsa, erotik bir söylence içindedir ve bir süre sonra bu söylemi eyleme dönüştürür. Büyük bir aşk ve cinselliği içine alan bir davranış biçimidir bu. Ayrıca Gûl Hatun Zembilfıroş'un karısına gitmiştir. Bu gidiş, bir kadına değil, sanki bir topluma yapılmıştır: Ne hiyeraşi, ne politika' tanımaktadır. Zembilfiroş'tan zevk almak, ona zevk vermek, bunun karşılığında ölmeyi bile göze almaktadır. Zembilfiroş çiftleşmeyi reddeder, günah burada başlar, bunun yerine eylemleriyle kurtulmayı amaçlar. İkisinin ölümü, ikisinin ölümden sonra etlerinin yeniden dirilmesi ve bu bedenlerin nura dönüşmesi, cennette birleşmesi, yasak aşkı halk nezdinde daha bir çekeci kılar. Oysa Kürtlerin genel yapıları göz önüne alındığı zaman, ikisi arasında yaşanan bütün olaylar ve anlatımlar aşk değil, suçtur. Kavuşamayan kadını dinsel yapı mite dönüştürür. Öyle ki İslami gelenek gereği insanlar babalarının değil, annelerinin adları anılarak gömülürler. Çünkü kadınla başlayan bir hayat vardır, cennet bile onların ayakları altındadır. Kaybedilen, kavuşulmayan her kadın, kayıp bir cennettir. Tasavvufta nefs tümüyle kadın değildir, ancak, daha aşağıda, ruhun ta kendisidir.

ZEMBİLFİROŞ, SİDDARTA VE YUSUF

Zembilfiroş ile Siddarta arasında çok büyük benzerlikler vardır ve her iki hikâyenin kimi yerlerine Yusuf ile Zeliha'nın hikâyesinin kokusu sinmiştir. Buddha Hintlilerin, Yusuf hem Müslüman hem de Musevilerin kutsal peygamberidir. Siddarta ile Yusuf arasındaki benzerlik sınırlıdır. Siddarta ile Zembilfiroş ise karakter olarak aynı yerden çıkarlar.

Öte yandan, halk arasında Yusuf'un makamı olarak bilinen kuyuları farklı kültürlerde, değişik biçimlerde bulmak da mümkündür. Ermeniler Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'ndan önce kabul etmişlerdi. Bu dini kabul etmelerinde en büyük rolü olan kişiyse kuşkusuz Aziz Kirkor Lusavoriç'ti. Aziz Kirkor, Hıristiyanlık propagandası yaptığı için dönemin kralı 3. Tridates'in emriyle bir kuyuya atılır. Lusavoriç'e bir yıldan fazla bir süre bu kuyuda işkence yapılır. Bu arada ona bu cezayı reva gören kral, rüyasında Hıristiyanlığı kabul etmediği için bir domuza dönüştüğünü görür. Lusavoriç'in kaderi bu rüyayla değişirken, kral Tridates Hıristiyanlığı kabul eder ve bu yeni dini yaymak için çaba gösterir. Bugün bu olayın anısını yaşatmak amacıyla, aynı yerde yükselen bir Horvirap Kilisesi vardır. Bu kilise Küçük Ağrı ve Büyük Ağrı dağlarının hemen dibindedir. Birçok dini anlatımda rüyalar etkindir. İbrahim, Nemrud, Yusuf, İshak, vd. peygamberlerde bu belirgindir.

Siddarta prenstir, Zembilfiroş şehzade. Siddarta'nın gözlerini açan Şanna'dır. Zembilfiroş gerçeği ava çıkarken, Siddarta şehri gezerken yakalar. Şanna Siddarta'ya, "Ölüm mutlaka gelir," deyince Siddarta ve Zembilfiroş'un çıkışları aynıdır: "Bende mi öleceğim?" Siddarta da Zembilfiroş da serveti terk ederler. İkisi için ulaşılmaz olan yoksulluk ve acıdır. İkisi için de saray kafes, dışarı özgürlüktür. Budizm'de büyük ıstıraplardan geçen ruh arınır, acıyı bilmeyen sevinci yaşayamaz. Bunun için inançlar, tutumlar, sözler, görüşler, düşünceler doğru olmalıdır. Bunları yapan adam öldürmez, yalan söylemez.

Yusuf ile Zembilfiroş?

Yusuf köledir. Efendisinin hanımı ona âşık olur. Zembilfiroş yoksuldur. Oturduğu şehrin valisinin hanımı ona âşıktır. Zembilfiroş'un serveti terk etmesinden sonra başına gelenler, özellikle ikili aşk anlamında aynıdır. Yusuf'un reisin hanımına, "Senin kocan benim efendimdir," sözüyle Zembilfiroş'un ekmek derdinde olması ve Tanrı'dan korkması aynı kapıya çıkar. Zembilfiroş da Yusuf da onlara âşık olan kadınları reddederek, ilahi aşkı tercih ederler. İkisi de kısa süreli de olsa zindan hayatı yaşarlar. İkisin-

de de kovalamaca vardır; birinde kandırma aracı ibrik, diğerinde yırtılan sırlı gömlek. Ayrıca ikisinde de ciddi birer sır söz konusudur, dedikoducu kadınların Yusuf'u görünce parmaklarını kesmeleri, bunun Yusuf'un güzelliğine kanıt olması ile Zembilfiroş'un yatağına Hatun'un girmesi ve onunla beraber olmak istemesi. Yusuf da Zembilfiroş da aldatma yoluyla kurtulmaya çalışmışlardır, ikisi de sığınak aramışlardır.

CEMBELİ İLE BİNEVŞ

Bu anlamda Cembeli Mire Hekeli farklı bir malzeme sunar. Binevş'in kocası ile Cembeli'nin arasındaki cenk, Cembeli'nin kız kardeşini, Binevş'in kocasına vermesiyle sona erer. Evli bir kadının aşkı ve evli bir kadına aşkı edebiyat deminde söylediğim gibi 'mazur' görür. Cembeli ile Binevş'in aşkı, kuşkusuz diğer aşk hikâyeleri gibi ilk başta toplum dışıdır. Zaman ise zarını hep aşktan yana atar, bir süre sonra insan üzerine oynanan kumar, yerini kazanca bırakır, buna hayat denir, şiir buradan doğar işte. Binevş'in adına Cembeli dediği çocuğuna yaktığı ninniler, bugün bile insanların çocuklarını uyuturken söyledikleri, evlenirken kına gecesi yaktıkları kılamlardır.

Cembeli Klasik Kürt Edebiyatı'nın en önemli kılamlarından biridir. Kılam Cembeli'nin değil, sevgilisi Binevşa Narin tarafından söylenmiş, günümüze kadar ulaşmıştır. Kılamın içinde destan motifleri, ninni ve ağıtlar yer almaktadır. *Cembeli,* Yılmaz Güney'in *Kızılırmak-Karakoyun* filmine, Yaşar Kemal'in de kimi romanlarına ayrıntılar halinde konu olmuştur. Büyük bir aşktır. Evli bir kadına âşık bir adam söz konusudur. Hikâyenin sonunda evli kadın çocuğunu bırakıp kaçar, kocasıysa Cembeli'yle cenk eder. Barış ise Cembeli'nin kız kardeşini, Binevş'in kocasına vermesiyle sağlanır.

Cembeli bir beydir. Her yıl yaylalarına (yayla'nın Kürtçe karşılığı Hakkâri'de *zoma,* diğer bölgelerde *zozan*'dır) onlarca çadır kurulmaktadır. Genç ve yakışıklıdır. Vakti gelmiştir, ancak daha kalbinin akacağı birini bulamamıştır. Günlerden bir gün Bi-

nevşa Narin adında yaylada çadır kuran bir aşiretin kızına rastlar, ilk bakışta âşık olur: Bir elektrik çarpmasıdır, ikisi de tutulur.

Ancak kış kapıdadır. Binevş aşiretiyle birlikte Karacadağ'ın eteklerine gelirler, burada çadırlarını kurarlar. Aşksa bir başka bahara saklanacaktır. Cembeli, Binevş'e ayrılmadan önce iki şey armağan eder; bunlardan ilki hançerdir, ikincisi tütün tabakasıdır. Bir süre böyle geçer. Binevş'in aşireti Binevş'i Ahmet adında biriyle evlendirmiştir. Aşiret tekrar Hakkari'ye gitmez. Binevş bir yolunu bulup, Cembeli'ye verdiği armağanların karşılığını bir elçi aracılığıyla iletir; Binevş bir sepetin içine bir kılıç, iki kaşık, bir de keklik koymuştur... Yayla zamanı geldiğinde Cembeli buluştukları yere gider. Gördüğü sepet karşısında şaşırır. Deliye döner. Binevş yoktur, işaret vardır. İşaret şudur: Keklikten -kimisine göre güvercin- maksat, kanadı kırık bir güvercinim, uçmak istesem de uçamıyorum, şimdi birinin kafesindeyim; kılıçtan maksat, eğer gerçekten beni seviyorsan, kılıcını al ve gel, ben seni bekliyorum; kaşıktan maksat, eğer beni seviyorsan gel, eğer beni sevmiyorsan, korkak ve çocuksan, peşime düşmeyeceksen, al bu kaşıklarla oyna...

Cembeli mesajı almıştır. Bu mesajları alan birinin yerinde durması imkânsızdır. Beylik bir yanda, aşk bir yandadır. Cembeli bütün malını, bütün servetini bırakarak, yanına atını ve biraz altın alarak yola düşmüş. Nerde bir çadır görse, orda Binevş'i sormuş. Sonuçta Binevş'in Karacadağ eteklerinde kaldığını öğrenmiş. Tez elden atını sürmüş. Çadırların kurulduğu yere gelmiş. Bir çobanla karşılaşmış. Çobana demiş ki, "Sana elbiselerimi, kılıcımı, atımı ve altınlarımı veriyorum, sen de bana yaptığın işi, çobanlığını ver." Çoban hemen kabul etmiş. Cembeli, Binevş'in yaylasında çoban olarak işe başlamış. Berivanlar her gün süt sağmaya gelmeye başlamışlar. Bu genç ve yakışıklı çoban herkesin dikkatini çekmiş. Kimi zaman berivanlar süt sağarken, Cembeli'ye baktıkları için sütlerini yere sağarlarmış. Cembeli'yse hiç oralı değil.

Cembeli'nin çoban olarak da ünü yayılmış, özellikle koyunlara tuz verip sudan bir damla içirtmeden geçirmesi dillere destan olmuştur. Ama Binevş yok. Bir gün kadınlar kendi aralarında konuşurlarken, yakışıklı çobanın adı geçmiş. Binevş duymamış bile. Sonra bir gün kendisi tesadüfen koyunları sağmaya gitmiş. Cembeli tanımış onu. Gördüğü anda dizlerinin bağı çözülmüş, çökmüş yere. Çünkü Binevş'in karnı burnunda, hamile. Cembeli hiç oralı olmamış, cebinde sakladığı iki kaşığı çıkartıp yere çakmış, kekliği kafesinden bırakmış, tütün tabakasını çıkarıp ışığını Binevş'in yüzüne tutmuş. İşte o zaman Binevş tanımış onu.

Bu arada kocası da Urfa'ya peynir satmaya gitmiş. Binevş de bu arada tek başına süt sağımına gideceğini söylemiş herkese. Cembeli ve Binevş sözleşmişler, kaçacaklar. Ancak kaçacakları gece Binevş'i bir sancı tutmuş. Çocuğunu doğurmuş. Cembeli'ye verdiği sözüyse unutmamış. Üstelik bebeğine Cembeli adını vermiş. Kaçma saati geldiği an ayağa kalkmış, bebeği ağlamış. Bebek susunca yine kalkmış. Sonuçta bebeğine acıklı ninniler yakmış. Çocuk uyuyunca, gözleri beşikten hiç ayrılmadan kaçmış.

Geceleyin ağlayan çocuğun sesiyle bütün aile ayağa kalkmış. Binevş yok. Sabahleyin de kocası gelmiş. Çocuk var, Binevş yok. Peşine düşmüşler. Kısa sürede atlı adamlarla Cembeli ve Binevş'in izi sürülmüş, bulmuşlar, etrafları sarılmış. Cembeli, Binevş'in kocasına ölmeye hazır olduğunu söylemiş. Bunu duyan Ahmet şaşırmış. Önce pehlivanlarımı yen, demiş. Cembeli Ahmet'in bütün pehlivanlarını alt etmiş. Sonra Ahmet'e gelmiş sıra. Cembeli Ahmet'le bir türlü yenişememiş. Ahmet Cembeli'ye bu kadar seviyorsan, bu artık benim karım olamaz, ölmekse, seni öldürürüm, adamlarım seni sağ bırakmazlar, demiş. Cembeli de buna karşılık, sen yiğit birisin, benim amacım kavgayla seni alt etmek değil, ben Binevş'i çoktan seviyorum, ona sözüm var deyince, Ahmet, "Bundan sonra Binevş benim bacımdır," demiş. Cembeli de buna karşı Ahmet'e, "Ben de sana bacımı veririm," demiş. Cembeli ile Binevş Hakkâri'ye doğru yola koyulmuşlar.

EVDİ VE RAHİME

Dewreşe Evdi, Kürtler arasında en fazla bilinen, sevilen bir destandır.

Milli aşiretinin reisi İbrahim Paşa, Yezidi Kürtlerine bir mektup göndererek, Arap aşiretleriyle büyük bir savaşın çıkacağını, kendisine yardım edilmesini ister. Mektubu alan Evdi, İbrahim Paşa'nın yanında savaşmaya razı değildir, oğlu Dewreş ise gidip çarpışmak taraftarıdır. Birinci sebep, sevdiği kadın Edul'e ulaşmak, ikinci sebep Arap beylerinin zulmüdür. Evdi, oğlunun bu isteğini bilerek, gitme der. Ancak Dewreş kesinlikle gitme niyetindedir. Savaş ölüm demektir, ayrılık demektir. Buna razıdır Dewreş. Çünkü Dewreş'in Edul için yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Edul olmadan hayat hayat mıdır? Değildir. Evdi, "Gitme," der tekrar oğluna. Dewreş, "Neden?" diye sorunca, Evdi, "Ben de bir zamanlar senin gibi İbrahim Paşa'nın yanında savaştım. Savaş sonrasında İbrahim Paşa bana kız kardeşi Rahime'yi verecekti. Savaş bitti. İbrahim Paşa sözünde durmadı. Ben bir daha sözünü etmedim. Bir gün İbrahim Paşa'yla odada otururken bana hayatım boyunca unutamayacağım bir şey söyledi. Dedi ki sizin atalarınız Şengal'de eşek hırsızıydılar. Ben bunu unutmadım ve o günden beridir de onunla konuşmadım," der.

Dewreş babasının bu sözlerini duyar, anlar, ancak öyle bir aşk vardır ki içinde, bunu anlatmaya kelimeler yetmez. Babasına, "Bütün bunları biliyorum ve bütün bunların yanında seni de biliyorum," der. Evdi başını yukarı kaldırır, oğlunun gözlerinin içine bakar.

Dewreş söze kaldığı yerden devam eder: "Baba hatırlar mısın, benle kardeşim Sadun daha çocuk denecek yaştaydık. Sen bir gün bizi alıp mezarlığa götürdün. Mezarlığı açtın. Bize de 'bakın bakın' dedin. Biz çıkan kokudan duramadık. Başımız döndü. Seni mezarın yanından uzaklaştırmak istedik. Ancak sen, 'görüyor musunuz ne güzel saçlar, ne güzel gözler, bakmaya doyamıyorum' diyordun. Bu ceset bir zamanlar aşık olduğun ve hâlâ unutmadığın, bir kız çocuğum olsa da adını Rahime koyayım, dediğin

İbrahim Paşa'nın kız kardeşi Rahime'ydi. Ceset kemik kalmıştı, börtü böcekler içinde yuva kurmuştu ve sen bu cesede güzel diyordun, bu kokulara misk diyordun, amber diyordun."

Babası konuşmaz, başını yere eğer ve gözlerinden bir damla yaş önündeki sigara tabakasına düşer, titreyen parmaklarıyla bir sigara alır, bir nefes... Çünkü Evdi yıllar öncesine gitmiştir ve Rahime'nin gömüldüğü gün o da mezara gömülmüştür.

Ya Rahime? Rahime, Evdi'yle evlenmeyi düşünmüştür hep. Sevmediği bir adamla evlendirilmiş, sonra da veremden ölmüştür. Evdi, evlendikten sonra istemediği aramla evlendirildiği için susmuştur. Bir gelenektir bu: Kadın istemediği bir adamla evlendiği zaman susar. Günün birinde bir düğün olur, davetliler arasında Evdi de vardır. Evdi düğüne iki oğlunu, Dewreş ve Sadun'u da getirmiştir. Kadınlar arasına sokulan bu iki çocuk hemen Rahime'nin dikkatlerini çeker. Rahime bu iki çocuğu yanına çağırır, çerezler verir, saçlarını okşar, öper onları. Garip bir şekilde, bu iki çocuk da unutmazlar bu kendilerini seven kadının sıcaklığını.

BESNA

Kadının evlenememesi Kürtler arasında *ateşle* (har) ifade edilmiştir ve evlenen kadının asla terk edilmezliği söz konusudur. Bu yüzden olsa gerek, 'güzel kadının, kötü insanlar tarafından terk edilmezliği değil, ancak öldürülmesi' gibi radikal çözümler sunulmuştur hep. Kadın hep söylemiştir, ki bana göre Kürtçe sözlü edebiyatın bütün ağırlığı kadınların üzerindedir.

Klasik Kürt edebiyatının bütün ürünleri kadınların ağzından söylenegelmiştir. Bunun yanında *diloklar, loriler, belite* ve *ninniler* kadınların sözlü edebiyata yaptığı en büyük katkılardır. *Hawar* dergisinde yayınlanan "Besna" ve "Xerobo" adlı ürünler, kadınların sözlü kültüre yaptıkları katkılar açısından büyük önem arz ederler. Kadının kendini ifade etmesi, duygularını açıkça söylemesi Ömeryan aşiretinin kadın üyelerinden derlenen "Besna" örneğinde açıkça görülmektedir. Kadın belki de ilk kez cinsel arzularını dile getirmektedir. Besna, cezbeden kadın,

cezbedilen erkek koduna açık bir tekziptir. Erkeği arzulamak genelde *har*-ateşli kadın denmektedir, ki bu tanımlama dâhilinde erkeği arzulayan kadına iyi gözle bakılmamaktadır. Besna tatlı dilli ve güzeldir. Ama kimsenin ne onun dertlerinden ne de kederlerinden haberi vardır, kendi içinde yaşamaktadır. Yaşlı bir adama verilmiştir ve bu yaşlı adama verilmesi, onun için geçen bütün hayatın boşa gitmesi anlamındadır. Mutluluk evlenmekse, yaşlı adamla evlilik küçük bir kötülük olarak hayatına girmiş ve bu kötülük zamanla Besna'nın bütün duygularını köreltmiştir ("15 Nolu Şarkı").

Besna söylediği şarkıda bir bakıma kendine, kendi ruh durumuna ağıt yakmaktadır. Besna belki de ilk kez bir kadının cinsel arzularını dile getirmekte, kendi fiziksel varlığını tıpkı "Binbir Gece Masalları"ndaki kadınlar gibi ifade etmektedir. Besna'nın kendi diliyle fiziksel özellikleri şöyledir:

Uzun (ve ince) boyluyum, belim kandil (mum) gibi incedir
Yürüyüşüm ördeklerinkine benzer (hani o) ırmak kıyısındaki
Ağzım ilk emilen süt beyazlığında
Malatya elmasına benzer (ağzım)

Uzun (ince) boyluyum, örüklerim gümüş şişeye benzer
Adım Besna'dır, Halil'lerin Besna'sıyım ben
Memelerim elma gibidir, Mardin kalesinin ardındaki kayalar gibi sert
Başuçları kırmızıdır, kökleri beyaz
Gözlerim karaya çalar, meşinidir
Alnım altındır, Mahmudi (altını var ya hani)

Besna'nın göstergeleri mükemmeldir. Hep tarif edilen kadın, bu sefer kendini tarif etmiştir. Irmak kıyısındaki ördekler gibi sallana sallana yürüdüğünü, belinin mum gibi yumuşak ve kaygan olduğunu, ağzının emilen ilk süt beyazlığında olduğunu anlatmak kimsenin harcı değildir. Kendi bedenini severek, bedenini sevecek birini aramakla paralel giden doğrulardır bunlar. Tümüyle eşitini arama eğilimidir, bulamadığı zaman da çekilen isyan bayrağıdır bu sözler.

Besna sürekli babasının, annesinin, kocasının adını anmaktadır. Anne ve babası kötülük yapmışlardır, kocası yapılan kötülüğe alet olmuştur. Bir ileri bir geri giderek Besna'nın söylediği şarkı, kelimesiyle bir acı harmanıdır. Besna'nın anne ve özellikle de babası kötülük yapmışlardır. Besna hep anne ve babasına, "Niçin beni Bahri'nin amcası Hasan Ağa'nın torununa vermediniz?" diye sormaktadır, ama kimse cevap verememektedir. Besna'nın evlenmesi çok aceleye getirilmiştir, anne ve babası 'taşların arasındaki fare telaşı'yla hemen düğünü yapmışlardır. Evlendiği adam, yani İbrahim Temo, yaşlı bir adamdır. Besna için bu adam tıpkı 'yaşlı bir öküz'e benzemektedir. İbrahim Temo, yani o yaşlı öküzün dişleri, Besna'nın narlarına -göğüslerine- güç yetirecek biri değildir. Bu yüzden dişleri Basna'nın 'narları' yüzünden beyaz sakallarına düşmüşlerdir. Üstelik Ömeryan gençleri ırmak kıyısında kırmızı bıyıklarını bükerken olmuştur bütün bu işler. Gece olduğu zaman Besra'nın dizleri, İbrahim Temo'nun dizleri üstündedir. Ama ne şans, ne kader... İbrahim Temo gecenin güzelliğini Besra'dan çıkaracak güçte değildir. Üstelik Besna evlidir, kilim için yün eğirirken düşünmektedir bütün bunları.

Besna'nın anne ve babasına öfkesi, araya yıllar girmesine rağmen bitmemiştir. Hep onlara beddua eder.

Babam hayırlar yapsın, hayır görmesin

Yıkılsın babamın evi, (yıkılmış) hana dönsün

Babam hayırlar yapsın, hayır görmesin
Buğday eksin, kara ekinler biçsin

Böyle sözlerle babasını anmaktadır.

XEREBO

Xerebo'nun Türkçe karşılığı 'kötü'dür. Ancak bu kötü, içinde iyinin, sevginin, çaresizliğin bütün ipuçlarını verir. Kötü derken, si-

tem eden kadının aslında ne kadar âşık olduğunu görürüz ve daha-sı, ne kadar çaresiz ve aşkına bağlı olduğu yine bu sitemde ortaya çıkar. Sevgiliyle birlikte olmadığı, onun yokluğunda ne kadar yalnız olduğunu söylediği için, sevgili 'kötü'dür. Amcaoğullarından iyi olan, ancak olmadığı için kötü olan bir sevgilidir bu. Kötü sözle düzelmeyecek, serveti kendine tek ahlâk edinmiş biridir oysa, ama sevgili bunları söyleyecek kadar cesaretli, görmeyecek kadar da kördür. Üstelik bu sevilen ve yerden yere vurulan sevgili, kadının göğüslerinin hizasına bile gelmemektedir (bkz. "Şarkı, 19").

Kadın kendini anlatırken, bütün özelliklerini sıralar. Önce fiziksel özelliklerini sıralar. Fizik olarak bu kadın, aslında dünya güzeli olduğunu söylemektedir. İlk elden memelerinden başlar:

Memelerimin başı, Allah için üzüm gibidir,

Der, ardından çok şey istemediğini söyler:

Kötü, deli: Yazdır, güzel bir yaz
Arpa ekmeği, ekşi ayran
Altı üstü bir aba, bir de şal istiyorum

Kimseler yoktur, hayal ile gerçek, ağzın içinde pusu kurmuş olan sözlerdedir ve kadın, "Sen kalk, bana dertlerimi kesecek bir berber getir," diye seslenecektir. Bu sefer kendisiyle başlayan, kendini tehditle başlayan, aslında kendi içinde hem kendisi hem de sevgilisi (kötü) ile konuşan bir kadın vardır ve bu kadın, o 'üzüm gibidir' dediği memelerini kesmekten söz eder:

Ben memelerimin başını keseceğim
Yaşlı adamlara sabah kahvaltısı yapacağım onları
Gençlere öğlen yemeği
Kalbimin doğanı üç ay gezsin
Bir akşam gelsin iftarını açsın

Ve bu bedene, bu memeleri bırakıp giden sevgili, yanlış bir tercih yapmıştır. Koyunu keçiyle değiştirmiştir, gülü zambakla, küheylanı beygirle ve en kötüsü evlenerek, başka birinin koynuna girerek yüzünü 'zina'ya çevirmiştir, şimdi çürük bir ipe sür-

gündür. Seven kadın sevgilisini bütün yönleriyle düşünür, sever, kızar ve en kötüsü beddua etmekten hiç mi hiç çekinmez. Çünkü sevdiği adam başka bir kadınla evlenmiştir, evlendiği kadını kıskanmaz, çünkü kendisinden güzel değildir:

Kötü, deli, duydum ki evlenmişsin
Duydum kendine birini bulmuşsun
Benden güzel olsa, derim ki sana helal hoş olsun
Sana beddua etmem, çok uzaklardasın
Allah yapsın, Allah'ım etini kemiğinde erit
Geriye bir kemik yığını kalsın
Ellerimin önünde taş kesilesin

Kendisi bunları söyler, ama başkası bunları söylerse üzülür, kırılır içinde bir dünya yıkılmış olur sanki. Kötüyse benim kötümdür, siz o kötüdür diyemezsiniz dercesine sevgilisini savunmaktan edemez. Bunun için Allah'tan, "kötüme sen kötüsün diyeni afet" diye yalvarır. Evli olduğunu düşündüğü an bu dua birden bedduaya döner yine. Bu sefer hem erkeği hem de kadını can evinden vuracak bir beddua eder:

Evlerinde erkek çocuklar yemek yemesin
Yüz ölçek buğday eksinler Mardin Ovası'na
Yerine kara ekinler biçsin
Geçen yıldan kalan ekinleri çekirgeler yesin
Bir yıl hasat yerinde gezsin, buğdayı samana dönüşsün
Karı bu olsun, bir avuç buğdayları kalmasın

Peki, sevgili hastaysa, bütün beddualar bu sefer bir yakarmaya döner. Bu haberi getirenler, ki zaten bugüne kadar ağızlarını hayra açmamışlardır. Ölüm ve hastalık sözleri ağızlarından bir çırpıda çıkmaktadır. Kendisi ne yapacağını şaşırmakta, dahası sevgilisini hasta yatağında ziyaret etmeye kalksa kıyamet kopar, amcaoğullarının korkusu var bir de. Komşularına yalvarır, elini tutup beni götürün der, ne de olsa seven bir kadının ricasıdır bu, kimse de bir şey demez. Aslında söyleyeceği çok fazla şey yoktur, zaman bütün sözleri zaten hayata geçirmiştir. Bir tek dileği vardır kadının, onu da söylemeden edemez:

Keşke, bir an bile olsa onun yanı başında otursam
Helal etsek birbirimize bir öpücüğün hakkını
Bu yıkık kalbimle evini mi yıkılacaktım
Ey köy halkı, ey komşular, Allah için

Kadının söylediği şarkıda korkunç hayaller vardır. İçindeki kötü ile evlenip başka bir kadına giden kötü arasında sıkışıp kalmıştır. Bir gece vakti, o giden, ama içinde bağdaş kurup oturan sevgiliyle konuşmaktadır. Onlar konuşurken uğursuz bir baykuş kadının uzun ince boyu için ötmektedir ve mezarlıkta bin beş yüz yıl önce ölüp gidenlerin tümü kabirlerinin üstünde oturmuş, kefenlerini başlarına dolamış, kadının uzun ince boyu için konuşuyorlardır. Onlar konuşurlarken, kadın ve içindeki kötünün hayallerine birden kan sıçrar. Aradan, geceden sıyrılıp gelen kötü ile korku dolan, birazdan yaşanacaktır:

Sen benim dostumdun, şimdi bana düşman oldun
Bir duvarın önünde karşılaşıyorduk
Elinde tüfek vardı, bir kurşun sıkıyordun bana, ölüyordum
Gece yarısıydı, sen kendi elinle intikamını alıyordun
Ve yine (her zaman ki gibi) duvarın dibinde öylece kalıyordum

Kuşkusuz hüzünlü bir andır bu ve en büyük hüzün, bu anın insanda bıraktığı acıdır. Sonra, sonra yine eller diye devreye giren başkalarının kınamalarından dem vurulur. Sevgilinin bir anlık gülüşü bile dünyaya bedeldir:

Sen kalk, kasrın penceresinden bir başını göster
Şöyle bir Karacadağ'ın rüzgârları saçlarına vursun
Bir elçi yüzünü görüp seni geri çevirsin
Ben gurbet ele gideceğim
Bana bir öpücük gönder
Ta boğazından olsun
Evimin içinde nefes alayım
Gurbet elde öpmenin tadı kalbimden gitmesin
Azrail ne zaman gelip ruhumu alırsa
İsterse on iki defa fazladan vursun
Sevgilimi öpmenin intikamını mutlaka alsın

Şarkının final kısmı, yine kadının iç dünyasındaki gelgitlerle biter. Kendisini tercih etmeyen adam her şeyi bilen, ama bir şey yapmayan tipik şeyler gibi tanıtılır:

Kötü, vallahi kötüsün
Malın mülkün, senin en büyük ahlâkın
Şeyhler gibi on iki bilimin olsa
Ve ceplerim senin büyülerinle dolsa
Kalbim asla gülmez sana

TÜTÜNÜ HÂLÂ BURNUMDA

Şeytan diyor ki git adama, de ki, ben senin karınım, üç çocuğumuz var, gel; kaldığımız yerden devam edelim, ya da çekip gidelim. Korkuyorum, çünkü çekip gitti. Usul boyuna baktım, yürüyüşüne baktım, sallandı, sallandı, gitti işte...

Beni kendine bağlayarak, kendisini birine, başka birine, hatta çocuklarımın bile nüfus kâğıtlarına anne hanesine benim adımı unutarak, onun adını yazarak, gitti...

Peşinden gitsem, olmaz, gitmesem çocuklarımdan utanırım, çocuklarım da zaten, yarın büyüyünce, onun peşinden gittiğimi öğrenseler, benden utanacaklar...

Gitti işte, elleri vardı, kocaman, ayakları vardı, gökyüzü, bulut yanında ne ki...

Şöyle bir saçlarını tarardı, saçlarının ön kısmını tarakla, arka kısmını elleriyle düzeltirdi... Mavi bir gömlek giyerdi, kahverengi ceket... Şimdi o renkten bir ceket görsem, deli derler, sen delisin...

Babası bağırdı, işte o gün, kulaklarımda, eteğime yapıştı çocuklar, sonra bir araba geldi, ağabeyimdi, indi. Sonra bir arabayla karşılaştık, korna çalmadı, tanıdıktı, abimin karısıydı, sırma saçları hâlâ gözümün önünde. Babam gözlerime baktı, doğduğum evde, bir yabancı gibi gezdim: yatakta oyalandım, dondüm durdum, insanın kendine sarılması kadar acı ne var ki, diyemedim, kimse anlamadı. Öküzlere su vermek zamanıydı, birazdan amcam gelecekti, yanında oğlu, üç kızı olmuş, bir erkeğe muhtaç... Diyecekler ki sen bundan sonra, benim bundan sonra ne önemim var. Benim elimde değildi, onun elinde değil, ben onu çok sevdim, o da seviyor mu?.. Bir buradan geçse, bir arabadan

inse, bir baksa... Bakmayacak ki... Arada bir kadın var, gidip ona desem ki, ya ben senin kocanı seviyorum, yüzüme şöyle bir baksa, dursa, donup kalsa, hatta ölse... Desem ki birbirimize ne yakışıyorduk, desem ki bak, bu bana aldığı gümüşler, bu hızma, bu da onun tabakası, bu ağızlığı, bu tespihi... İnanmasan, bıçağını getir, onun bıçağı beni kesmez ki, ama sen yine de kalbimi aç. Bak işte bu fotoğraf, kaybolsa diye korkuyorum, sanki ben kaybolacağım. Bir aradayız, gülmüşüz, sonra, bak işte, onun askerde atmadığı bizim mektuplarımız, bak, oğlumun elini çizmişim, bak. Ama bakmazsın ki... Bir kadın bir kadına istediği kadar inanır, sen inan bana. İnanmazsın ki... Bak sen benim hac'ımsın, tövbe dedim, artık adını ağzıma almayacağım, küfrettim, kızdım, ama ona iyi bak, onun bir parmağı kanasa, benim içim yanar. Ben yalnız onu değil, onun baktığı koyunları severdim, bastığı toprağı, giydiği elbiseyi, su içtiği tası, kahve içtiği fincanı; fincanı ya, sahi o fincanda acı mı kaldı?

Bazen diyorum ki gelse, o gelirken, ben naza çekilsem, ayaklarıma kapansa, yalvarsa, dese ki haydi kalk, ben, beni omuzlarımdan tutmasını beklesem, sonra sol elimle saçlarıma şöyle bir dokunsam, sağ elimi o tutsa... Yapmaz ki, gelmez ki... Bir kafeste iki bülbül ötmez ki...

Odada dönüp duruyorum, dönüp duruyor etrafımda duvarlar. Duvarlardan biri dile gelse, dese ki gel; duvarın içine girsem, onun, sinmiş kokularını içime çeksem, çocuklarım sırtını bu duvara dayasa, sonra gücüm kendime yetse, yine o eski günlerdeki gibi duvarın içinde iki kum tanesi gibi ben onun soluğunu duysam, o benim soluğumla uyusa... Duvar olamam ki, bir ot olsam diyorum sonra, o bir koyun olsa, gelse, otlansa, elbiselerim çakırdikeni olsa, o göğsündeki kanı hiç duymasa. Sonra otursak, ilk evlendiğimiz günlerdeki gibi o sigara sarmayı bilmese, ben ona sigara sarsam, o sen sardığın için tütün bitmesin dese... Ama biter ki... Dönüp duruyorum, dönüp dolaşıyorum, bir taş bulsam, kafamı vursam, ya da bir taşın içine girsem, tüy gibi, sussam; bir sel gelse alıp götürse beni, gidemem ki. Ama değil, birazdan amcam oğlu gelecek... O zaten buradan hiç gitmez ki. Beni alacak, bir erkek çocuk için bütün kırlarıma ateş düşecek. Gitmesem, olmaz ki, gitsem olmaz ki, dursam, desem ki baba, tut ki ben senin hizmetkârınım, yanında kalayım, babam kızar, içi yanar, ama bana kal demez ki... Annem

diliyle git der, gözüyle kal der. Ben ortada kalırım yine. Ama o gelse ve bana dese öl, hiç düşünmem ki.

Korna sesleri geliyor. Üç çocukla dul kaldığım için, kadınlar zılgıtlarını içine gömmüşler, hiçbirinin sesi çıkmıyor, sesleri çıkmaz ki... Korna çalıyor, annem yanıma geliyor, dua okuyor, yüzüme üflüyor, gözlerinde bir damla yaş, ama hiç durmaz ki... Ağabeyimin elleri titriyor, hiç böyle olmaz ki... Ben içimi yazıyorum, o dışımı okuyor sanki: Ben içimle onun yanındayım, dışımla gidiyorum, o içiyle benim yanımda, dışıyla tam karşımda duruyor. Bana bakıyor, ona baktığım her an, o kendini suçlu hissediyor. Ama ne ben istedim, ne de o istedi. Amcam oğlu kocamın kardeşini öldürmeseydi, olur muydu bunlar? Kim suçlu? Ben mi ağabeyim mi? Gidiyorum işte, bütün bakışlar bir bıçak gibi kanayarak geçiyorum, bastığım her yer, her zerre toprak bir ateş parçası sanki, burada ateş topraktan hiç eksik olmaz ki? Ağabeyim benim, seni çok seviyorum, biliyor musun? Bakışlarını anlıyorum, o ilk evlenmek istediğin günü hatırlıyorum... Babamla seni hatırlıyorum, sonra onluk bir çiviyle babamın ayakkabısını toprağa nasıl çaktığını hatırlıyorum; babam nasıl gülmüştü, hiç beklemediği bir zamandı; ayakkabıyı giydi, yürüyemedi, güldü, bana baktı, güldü, güldün, güldük, o zamanlar gülmek ne güzeldi... Sahi o gülüş nereye gitti, bu korna sesi nereden geliyor? Parmaklarımı göğsüme uzatıyorum, diyorum ki gücüm olsa, tırnaklarımı göğsüme çivi gibi çaksam, parçalasam kendimi, tek damla kanım aksa, akmaz ki... Ağabeyim bakıyor, yüzü bir hamura dönmüş, bakışlarıyla bana yol açıyor, git diyor, ama ağabey diyorum, aklımdan çıkmıyorsun, o çok sevdiğin tahta kaşık, işte o, hâlâ duruyor, o çocukken sana yaptığım sapan, ağabey artık vurulacak kuş kalmadı, kuşu hep vursan kanat kalmaz ki? Korna sesi geliyor, gözyaşlarını gizleyenler arasından, gülüşlerini saklayan insanlar arasına gidiyorum. Yumdum gözlerimi, kapattım kendimi kendime, benden istedikleri soyu büyütecek olan kan, damarlarımda kandan başka ne kaldı, sahi bir erkek çocuk doğursam, yıllar geçse ve bu çocuk, benim oğlumun karşısına çıksa... Çıkar ki? Eriyen kar taneleri gibiyim, aktığım her ovada kuraklık bitiyor. İyi bir şey aklıma gelmiyor ki...

Ama aklım hep onda, fikrim hep o, birazdan amcam oğlu yanıma gelecek. Ama benim aklım hâlâ onda, hani beni bir heyecan sarmıştı, hani ilk gecemizdi, hani içeri girmişti, korkmuştum, bir

ışık huzmesinden farkı yoktu. Usulca yanıma oturmuştu. Işığı açtı, yüzüme baktı, yüzüne baktım. Şimdi o yine gelse, bu düğün günü, bu kalabalık içinden sıyrılıp, yine bir ışık gibi içeri girse, girmez ki... Ama girse, terimi mendiliyle silse, telaşımı öpüşleriyle giderse, korkumu kalbiyle dindirse... Geceye yalvarsak yine, gece bitmezse...

Hasret ince bir tel gibi boğazıma dolanıyor, bir su gibi sızıyorum kendi içime. Kapı sesi geliyor işte, iki kadın var yanımda, gülüp gidiyorlar. Gülüp gitmelerini biliyorum, ki sonra diyecekler ilk gecesi mi var bunun, sonra çocuk doğuracağım, doğurmadan edemem ki... Yanı başımda usulca akıyor Fırat, akıyor da boz bulanık yaralarımı yakıyor, yorgan döşek yılan olmuş sokuyor.

Bu öykünün tümünü kahramanın ağzından yazdım. Ayşe berdel yoluyla evlenir. Kocasını sever. Onun deyimiyle ilk gördüğü an âşık olur. Bir süre sonra çıkan bir kavgada kocasının kardeşini, akrabalarından biri öldürür. Aileler karşı karşıya gelir. Berdel bozulur. Bunun üzerine Ayşe hep kız çocukları olan amcasının oğluyla evlendirilir, ama aklı hep kocasındadır. Eski kocasından üç, yeni kocasından üç çocuğu vardır. Ayşe'nin unutmadığı kocasıysa Ayşe'den önce evlenmiştir. İmam nikâhıyla evlendikleri için ilk üç çocukları eski kocasının ilk eşi üzerine kayıtlıdır, çocuklar babalarının yanındadır. Ayşe şimdi elli beş yaşında, torunlarını bugüne kadar hiç görmemiş.

9
ERKEKLERİN SESSİZ DÜNYASI

Bugüne kadar berdel denince hep kadınlar ve töreler akla geldi. Berdelde erkeklerin kadınlardan hiçbir farkının olmadığıysa hiç konuşulmadı. Erkeklerin sessiz bir dünyası vardı, dengeydiler ve bu dengenin bozulmasıyla törelerin ve yasaların ilk başvuracağı kişiler oldular. Karısıyla kavga etse, kız kardeşiyle kavga edecek bir erkekle muhatap olmanın, hatta yumrukla birbirine girmenin acısı var. Karısını sevse, ama kız kardeşi mutlu değilse, çocuklarını bir kenara bırakan bir erkek var. Susan, bütün acısını hüzne dönüştüren erkek var. Berdelde erkek bir kuyu var, herkes sakalarını bu kuyuya salar, herkesin nasibi bir damla mutlaka vardır. Suçlu arandığı zaman başkişidir. Kimi zaman annesine uyup yuvasını kurar, kimi zaman uyarak yuvasını yıkar. Yumruğu taş bile olsa, hep ken-

dini tokatlar. Karısını vurmak zorunda olmak erkeğin en acılı halidir, gerekçeyse şudur: Onlar kız kardeşini dövüyorlar.

Erkek berdel olmak istemediği ya da başka biriyle evlenmek istediği zamanlarda ev içinde bir kıyamet kopar. Genelde söylenen sözse şudur: Kız kardeşin duruyor, sen evlenmekten bahsediyorsun.

YAKUP

Diyor ki, "Ben daha çocuktum" Çocukluk bir süre sonra yerine ailenin reisi sıfatına bırakıyor. Okumak istiyor. Orta ikinci sınıfta parmağına bir yüzük takılıyor. Bundan sonra sen nişanlısın deniyor. Ablası gelin olup gittikten sonra berdelin gereği olarak kendisi bekliyor. Üstelik beklemese ne olacak? Daha çocuk, ama parmağında yüzük var. Bir çocuğun parmağına yüzük takılarak, birden büyüdün, işte bir süre sonra evleneceksin, işte bir süre sonra büyüyecek olan o kadın senin karın olacak, deniyor. Düpedüz bir kötülük bu, ama düşüncesizlikten doğan bir kötülük değil: Aileler çocuklarını düşünerek bu karara varıyorlar.

Ne zaman evleneceği ablasının gelin olduğu zaman kararlaştırılıyor: tam dört yıl sonra.

Okulda problemler yaşıyor. Oynamak yasak, çünkü büyümüş ve nişanlı. Büyümüş ve nişanlı olan birinin oynaması mümkün mü? Dört yıl su gibi geçiyor. Çocukluksa kitapların sayfaları arasında, belki doğacak olan çocuklarla tekrar okunmayı bekliyor, erteleniyor.

Dört yıl sonra yine divan kuruluyor. Bu sefer sıkı bir pazarlığın ayak sesleri geliyor. Çünkü ablası evleneli tam dört yıl olmuş, iki çocuk doğurmuş; karşı tarafınsa boş geçmiş tam dört yılı var. Bu dört yıl ince elenip sık dokunuyor ve sonuçta aile meclisinden karar çıkıyor: Dört yılın karşılığı olarak, berdelin usul ve kaideleri gereği erkek tarafına başlık parası verilecek. Alınan bu paraya fark deniyor ve yazısız kanun kitabı parayı onaylıyor.

Düğün yapılıyor, ev kuruluyor. Ev kurulup aile reisi olduktan sonra okul ve kitaplar bir tarafa bırakılıyor. Oysa o okumak isti-

yor. Büyük kentlerde okula gitmek, burada başka insanlarla tanışmak; fakat olmuyor. Derken eşi hamile kalıyor. İlk çocuktan sonra askerlik başlıyor. Ortaokulda başlayan içine kapanma, askerlikte her söyleneni yapmakla birleşiyor. Tezkere aldıktan sonra bir memur olarak hayata kaldığı yerden devam ediyor.

Kimseyle konuşmuyor. Bu yüzden aile baskı uyguluyor, deniyor ki sen hiç kız kardeşinin tarafına bakmıyorsun, onlarla iyi geçinmiyorsun... Kız kardeşinin bir sorunu olsa hemen ilk başvurulan kişi o... Enişte ve kayınbaba sürekli kızlarını soruyorlar. Kızınız iyi diyor, kimse inanmıyor; kızımız iyiyse sendeki bu suskunluk ne, bizi kendine layık mı görmüyorsun? Sorular ve küçük kent içine biriken bunalımlar birbirini izliyor. Bir duvar kuruyor. İlk başta enişte ve kayınbaba arasına kendi yalnızlığıyla bir duvar örüyor. Ablasını görünce susuyor, ablası gidince ağlıyor. Ablası onu oğlu gibi seviyor.

Gidip konuşacak kimsesi yok. Annesiyle konuşamıyor. Annesi, ki o da berdel usulüyle evlenmiş, çektiğini çekmiş. Babasıyla konuşamıyor. Çünkü babası berdel olduğu için annesiyle yüzlerce kez kavga etmiş, hatta işi kaç kez boşanmaya kadar vardırmışlar. Eşiyle konuşsa, o da susuyor. Eşiyle o iki harf gibiler aslında, bilmedikleri bir hukuk sistemi onları bir araya getirmiş ve şimdi onlara cümle diyorlar. Berdel olmasalar birbirlerini tanıyacak ve kesinlikle yine evlenecekler. Berdel onlara karşı tarafın yükünü de yüklemiş, bu yüzden ikisi de sessizliği seçiyorlar. Boyuna çocukları oluyor, ikisi de her doğan çocukla yeniden doğuyorlar.

1993'te yalnızlık büyüyor. Çocuklar yumurtalarını kırıp yavaş yavaş kendi dünyalarını kuruyorlar. 'Ben ne yapayım' diye sormaya başlıyor kendine, sonra okumaya ağırlık veriyor. Tarih, edebiyat, felsefe... Sonra aradığı sesin sahibini buluyor: şiir. Boyuna şiir yazıyor. Yazdıkça rahatlıyor, içinde biriken bütün sesler, şiirin diliyle içinde bir bir çözülüyor. Ağrıları, erken büyümenin telaşı, her şey şiirde var. Üstelik yazıp kimse okumasa da önemli değil, yazıyor, sonra yazdıklarını kendisi okuyor. Kendi kendisiyle, kendi iç dünyasıyla konuşmaktan böylece kurtuluyor.

Okul bittiği gün babası omuzlarına vuruyor, evlenme vaktin geldi: Kaç yıldır ablan seni bekliyor. Baba diyor, olmaz. Ne olmaz oğlum, erkek değil misin? Okuldu, okul bitti, işse, zaten kuracağız. İki gün sonra misafirler geliyor. Oysa onun bir sevgilisi var, İstanbul'da, haber bekliyor. Topkapı'dan uğurlarken, bir ay diyor, en geç bir ay sonra size geliriz... Ahmet anlıyor ki evlendirilecek. Kimseye hiçbir şey anlatamıyor. Sevgilisi haber bekliyor.

Ahmet'in babası çoktan söz vermiş, çoktan söz almış. Ahmet'in kız kardeşi Nazlı, amcası oğlu Hamit'e verilecek ve buna karşılık olarak Ahmet, Filiz'le evlenecek. Ne zaman mı, bir ay içinde. Ahmet ne yapacağını şaşırıyor. Çocukluk arkadaşı İhsan'ı buluyor. Dünya başına yıkılıyor. İki eski arkadaş içki içip dertleşiyorlar. İhsan diyor ki bu işten sıyrılmanın tek yolu, kızdan geçer. Bu Ahmet'in kafasına yatıyor. Ahmet sabahleyin amcasının kızı Filiz'i telefonla arıyor. Buluşalım, diyor. Filiz seviniyor. Buluşuyorlar. Bu buluşma aileleri mutlu ediyor. Nasılsa bir ay içinde evlenecekler. Ahmet, Filiz'e durumunu anlatıyor, başka birini sevdiğini söylüyor. Filiz susuyor. Hiçbir şey söylemiyor. Ayrılırken, "Ben ne yapabilirim," demekle yetiniyor. Ahmet yine öfkeleniyor. Annesine gidiyor. "Ben başkasını seviyorum, sevdiğim kızla evli gibiyiz," diyor, ama nafile, kimse Ahmet'i duymak bile istemiyor."Anne biz evli gibiyiz," diyor tekrar Ahmet, annesi duymuyor yine, bu sefer Ahmet için aldıkları porselen takımını gösteriyor. Ahmet babasıyla konuşuyor, babasına, "Başka birini seviyorum, evli sayılırım," diyor. Babası Ahmet'i alttan alıyor, "Olur böyle şeyler, okuldaki okulda kaldı," diye cevap veriyor. Ahmet delirecek gibi oluyor, yine İhsan'ı arıyor, bir çıkmazda olduğunu söylüyor. İhsan yapacak bir şeyin olmayacağını söylüyor. Bütün kapılar kapanıyor.

Ahmet son bir çare olarak okul arkadaşını, sevgilisini, 'ilk karısı' Gülten'i arıyor. Gülten inanmıyor. Ahmet ne derse, nasıl anlatsa Gülten inanmıyor. Ahmet, Gülten'e, "Evlendireçekler beni, hem de yakında, ne yapacağımı bilmiyorum," diyor. Gülten, "Sen

ne yapacağına karar vermişsin," diyor. Bütün yüzler Ahmet'in karşısında bir duvar gibi yükseliyor. Anlamaktansa yargılamayı seçiyor herkes. Ahmet ölsem de kurtulsam diyor, ölsem bütün sorunlar çözülecek diyor. İhsan olur mu diyor, sen ölsen asıl sorun o zaman... Ahmet ağlıyor, başını duvara vuruyor, bir çıkış arıyor, bulamıyor. Son bir yol olarak bütün aileyi karşısına alıp konuşmak oluyor. Diyor ki: "Bakın, ben hepinizi, sizin beni sevdiğinizden daha çok seviyorum. Sizin için seve seve ölüme giderim. Benim için yaptıklarınızı hiçbir zaman unutamam. Ama benden evlenmemi istemeyin."

Babası sinirleniyor, annesi işin ciddiyetine varınca muska yapalım diyor, ardından bayılıyor. Kız kardeşi ağlıyor, bir kenara yığılıyor. Bir tek Ahmet ayakta, o da kaldığı yerde çöküyor. Derken telefon çalıyor, arayan Gülten: "Antep'teyim, beni al." Ahmet daha bir deliriyor. Elini yüzünü yıkıyor ve evin içinde yıkılmış bir vaziyette ailesini bırakarak çekip gidiyor. Terminalde Gülten'i alıyor. Peşinden babası geliyor. Babası terminalde herkesin ortasında önce Gülten'e ağza alınmayacak sözler sarf ediyor, ardından yalvarıyor, bırak peşimizi diyor, ne istersen veririz... Gülten ne yapacağını şaşırıyor. Ağzında dilini yutmuşçasına, bir dilsizin hareketleriyle konuşmaya başlıyor. Ahmet perişan... Gülten'i alıp eve gidiyorlar. Annesi, kız kardeşi, diğer kardeşlerinin hepsi Gülten'e yalvaran bakışlar içindeler. Gülten, "Ne olup bittiğini öğrenmek için geldim," diyor. Ahmet'in annesi, Gülten konuşunca, "Başıma bu da mı gelecekti," deyip kendini yere atıyor hemen. Gülten sabaha kadar hiç bilmediği bir dünyanın içinde ne yapacağını şaşıra şaşıra olup bitenleri dinliyor. Sabahleyin de ilk otobüsle geri dönüyor.

Ahmet evleniyor. Evlendikten bir ay sonra eline bir zarf geçiyor. Zarf Gülten'den. Birlikte çektikleri fotoğraflar var zarfın içinde. Ayrıca, bir mektup. Ahmet bütün fotoğrafları yakıyor. Mektubu yırtıyor, paramparça edip cebine sokuyor. Araya iki yıl gibi bir zaman giriyor. Ahmet'in artık bir çocuğu da var. Bu çocuk onu biraz hayata bağlıyor. Çocuk gülünce gülüyor, ağlayınca ağlıyor, uyuduğu zaman uyuyor. Bir süre sonra Ahmet ailesinden bütün bağlarını koparıyor. Karısından boşanmak istediğini söylüyor. Fi-

liz yine sessiz kalıyor, ne evet ne hayır diyor. Ama Filiz, Ahmet'in kendisine yeterince bakmadığını babasına söylüyor. Babası kızıyor. Bu sefer devreye diğer berdeller giriyor. Ahmet'in kız kardeşi Nazlı bir gün ağlayarak eve geliyor, Hamit dövmüş. Niye dövdüğünü soruyorlar. Nazlı hemen anlatıyor, diyor ki, Hamit demiş ki sizinkiler kardeşime kötü davranıyorlar. Babası hemen Ahmet'e bir görev veriyor, "Oğlum, artık bu iş senin, konuş bir Hamit'le". Ahmet, Hamit'in yanına gidiyor. Kardeşimi niye dövdün, diyor. Hamit cevap veriyor, kısa: Sen benim kardeşime nasıl davranırsan, bende öyle davranırım kız kardeşine.

Ahmet, "Ben kardeşini hiç dövmedim," diyor; bunun üzerine Hamit, "Döversen ben de döverim," diyor, "seversen ben de severim..." Konuşmalar uzayıp gidiyor. Hamit bir ara sinirlenip, Ahmet'e okkalı bir de tokat atıyor, diyor ki namusumuzla oynama.

Ahmet yerinde duruyor. Hamit'i dövse olmayacak, dövmese olmayacak. Eve gidip Filiz'e yalvarıyor. "Yeter diyor, yeter... Ne istersen tamam..."

Derken eve bir kâğıt geliyor. Askerlik kâğıdı. Ahmet askere gidiyor. Herkesin askerden kaçtığı yıllar, 1993 yılı. Ahmet bu haberi bir müjde gibi karşılıyor. İstiyor ki Şırnak'a gitsin, istiyor ki çıkan bir çatışmada ölsün... Ama olmuyor. Rahat bir yere düşüyor. Ama evden, evin sırtını verdiği sorumluluklardan kurtuluyor. Askerde ne deseler yapıyor. Hiç itiraz etmiyor. İzin günü gelip çattığında gitmiyor. Kantinci, paraya da ihtiyacı yok... Ama sayılı gün, erken bitiyor. Antep'e döndüğü zaman kız kardeşinin çocukları olmuş, Ahmet ise hâlâ tek çocukta... Filiz çocuk istiyor. Ahmet hiç itiraz etmiyor. Bir süre sonra babasına, "İş arayacağım," diyor. Babası, "Tarlamız neyimize yetmiyor," diyor. Ahmet olsun diyor, ben mesleğimi yapmak istiyorum. Babası fazla itiraz etmiyor. Ahmet bir iş buluyor. İş muhasebecilik, bir süre biriyle birlikte çalışacak, daha sonra kendi dükkânını kuracak. Plan bu. İşe gidip geliyor, müşteriler, alacaklar derken çekilmez olan günler çekiliyor.

Bir gün bir telefon, gelen ses öfkeli: Hamit, Nazlı'yı dövmüş... Ahmet'in eli ayağı birbirine dolanıyor. Ne yapacağını şaşırıyor. İş-

ten çıkıp eve gidiyor. Nazlı üst üste üç kız doğurmuş, Hamit evlenmek istiyor. Nazlı yok deyince o da dövmüş. Araya amcalar giriyorlar. Durum yatışıyor.

Böyle gelgitler, yılları da önüne katıp gidiyor. Ahmet herkesle bağını koparıp İstanbul'a geliyor. Üç çocuğuyla mutsuz bir hayat sürüyor. Haftada iki gün içki içiyor. Cuma günleri namaza gidiyor. Korkudan eve telefon çekmemiş. Hikâyesini anlatırken, "Peki, Gülten'e ne oldu?" diye soruyorum. "Bilmiyorum," diyor. Ardından, bir zamanlar Gülten'in ona gönderdiği mektubun yırtık parçalarını birleştirip bir top haline getirdiği, ardından üstünü gümüşle kapladığı anahtarlığını masanın üstüne koyuyor ve diyor ki: Gülten burada, her gün evimin kapısını bu anahtarlıkla açıyorum.

SALİH

Ablam çirkin biri değildi, bana göre dünyanın en güzel kızıydı. Ailemiz hayırlı bir kısmet için bekledi. Ama ne akrabalarımız, ne de komşularımız günün birinde sizin kızınıza talibiz dediler. Benden büyük dört abim vardı ve bunların hepsi başlık parası vererek evlendiler. Geriye ben kalmıştım. Lise ikinci sınıfa gidiyordum. Ablam otuz yaşına basmıştı. Günün birinde teyzemle annemin kendi aralarında yaptıkları konuşmaya tanık oldum. Annem teyzeme, "Bir hoca bulalım, kâğıt (muska) yapalım," diyordu. Teyzemse kâğıt yapmaktansa ziyarete gidelim diyordu. Bunu duydum, hoşuma da gitti. Annem ve teyzem ne zaman bir araya gelseler, ziyarete gideceklerini ya da kâğıt yapacaklarını düşündüm. Sonra anladım. Teyzemin bir oğlu var, annem aslında bunları söyleyerek teyzeme ablamı hatırlatıyor. Teyzem ve annem kavga ederlerken bunu anladım. Teyzem anneme diyordu ki, "Ben zorla erkek bulamam" Bu söz içime işledi. Varsın ablam evde kalsın, varsın, ben ona bakarım, demek istiyordum, ama kimse duymayacaktı sesimi. Anneme söylemeye çalıştım, ablam evlenmesin bize baksın, ben ölünceye kadar ona bakarım, dedim. Annem bir of çekti, "Yavrum, olmaz ki," dedi, "o da insan". Sustum.

Araya iki yıl girdi. Sınava girdim, kazanamadım. Sonra ehliyet kursuna gittim. Ehliyet aldım. Taksicilik yapmaya başladım. Askerliğimi Açık Öğretim'e kaydımı yaparak erteledim. Evde mutlu sayılırız, babam, annem, ablam ve ben. Babamın emekliliği, benim eve getirdiğim küçük paralar, iyi kötü geçiniyoruz. Bir akşam eve arkadaşlarımı çağırdım. İlk defa eve gelen arkadaşım Cemal, ablama, "Senin annen mi?" diye sorunca, "Yok, ablam," dedim, bunu ablam duydu... Gözlerine sanki bir yağmur perdesi indi, tek damla düşmedi yere. Bir zaman böyle geçti. Annem artık kâğıttan, ziyaretten ve teyzemden umudunu kesmişti. Amca çocukları, hala çocukları yoktu. Antep'ten birilerinin adı geçiyordu evde. Konuysa şuydu. Bir adam var, kırk yaşlarında, evlenmiş ama karısı doğum sırasında çocuğuyla ölmüş. Bu adama münasip bir kısmet arıyorlar. İçimden sevindim. Adam kırk yaşındaysa, ablam otuz küsur yaşında... Adamlar bize geldiler. Kahve yaptık. Yemek, çay derken, iş istemeye geldi. Adam olur dedi, bizimkiler olur dediler. Sevindik. Sonra bir haber çıkmadı. Meğer vazgeçmişler.

Dul adamlar istiyorlardı ablamı, bu onu incitiyordu. Ama artık salt evlenmek değil, elin dilinden kurtulmak için gelen her kısmete olabilir gözüyle bakıyordu.

İkinci kez kapıyı çalan dul bir adamdı yine. Başlık verecek parasının olmadığını söylüyordu, kırk beş yaşlarındaydı. Değiş yapalım diyordu. Bizimkiler düşünelim dediler. Adamın yine ablam yaşında bir kız kardeşi varmış. Sonra babam beni yanına çağırdı. Oğlum dedi, ama babam oğlum derken sesi titredi. Ablamı ne kadar sevdiğini işte o gün anladım. Olur, dedim. Ablam bana sarıldı. Her şey bu sarılma içindi. Kardeşlik bu sarılma anındaydı. Ablam artık kimsenin nezdinde çirkin, yaşlı biri olarak anılmayacaktı.

Evlendik. Ablam hemen, benim eşim, bir yıl sonra gebe kaldı. Çocuklarımız var. Ablamla eşi mutlular. Mutlu oluyorum onları görünce. Ben mi? Hiç önemli değil. Teyzemin bir torunu var, Metin. Teyzem diyor ki; büyüyünce kızını alacağım. Ben de teyzeme dedim ki, önce muska yap, sonra ziyarete git, kızım öyle kolay değil.

J.J. Rousseau'nun *Emile* adlı romanında romantik bir çocuk kurgusu vardır. Her şeyden önce çocuk demek, doğaya en yakın canlı demektir. Bu anlamda çocuk vahşidir ve bu vahşilik kendi olduğu oranda güzeldir. Çocuğa verilen eğitim, bu vahşi çiçeğin doğasını bozmadan verilmelidir. Doğasından koparılan bir çocuk, doğayı yok eden bir canavara dönebilir; çocuk doğal olarak iyidir. Freud ise, "Çocuk zihninin bir yapısı ve içeriği olduğunu, çocuğun zihnine bağlı olarak cinselliğinin geliştiğini ve bu cinselliğin karmaşalar ve psişik dürtülerle yüklü olduğunu" söyler. Freud ile Rousseau zihnin doğuştan olduğu yönünde birleşirler. Aries çocuğun 13. yüzyılda keşfedildiğini belirtir. Öyle ki 15. ve 16. yüzyıllarda Meryem ve İsa figürü ön plana çıkmış, İsa ve Meryem aracılığıyla çocuk yüceltilmiştir.

Modern çocuk kavramıysa -Aries'e göre- burjuvazi ve aristokrasinin bir fenomeni olarak doğmuştur, bu çocuk kapitalizm patentliydi ve tümden erkeği kapsıyordu. Erkek aynı zamanda aktarılacak servet anlamına geliyor, çünkü bir süre sonra kılıç kuşanacak, savaşa katılacak ve kaleyi kesinlikle o koruyacaktır. Çocuğa dönük büyük politikalarsa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretildi. Almanya çocuklar için oyuncaklarla başladı işe ve bunun için art arda oyuncakçı dükkânları türedi.

Türkiye'deyse çocuğun sahneye çıkışı Atatürk'ün bir çocukla alfabeye kapak olmasıyla başladı. Türkçe öğrenmek, çocukla başlayan bir süreçti çünkü. Ancak alfabedeki kız çocuğu olmasına rağmen, okullara kız çocukları gönderilmedi. Kızlar daha çok 1980'li yılların sonunda TRT 1'de başlatılan okuma yazma seferberliği kapsamında rol yapan tiyatrocuların öğrendikleri alfabeyle adlarını yazdılar. Türkçe bilmeyen Kürt ve Araplar için böyle bir öğrenim süreci de olmadı. Ki olsa bile kendi dilleriyle okuyup yazamayacaklardı. Okulda, TV'de Türkçe ve Türkiye'nin okuma yazma oranı içindi, o kadar.

Kürtlerde soy, bütün bütüne erkek çocukla yürür. Erkek çocuk olmadığı zaman ev ev, aile aile değildir. Erkek çocuk yapa-

mayan kadın dölsüzdür. Kadın erkek çocukla kadındır, erkek erkek çocukla. Bıçak için bile erkek kuzu isteyen bir toplum, yani: *Berxê nêr ji bona hêr...*

Bu yüzden kadınlar erkek çocuk buluncaya kadar doğururlar. Mirasın devredileceği kişiyi arama süreci her kadın için sancılıdır. Hep kız çocuğu doğurduğu için üstüne kuma getirilen onlarca kadın biliyorum ve yine erkek çocuk doğurmadığı için alay konusu edilen, çorbadaki kaşığı bile sayılan kadınlar vardır. Berdel buna en tipik örnektir. Berdelin koşullarından biri, erkek çocuktur. Kadının kız çocuğu doğurması, evliliğinin sigortalarının atması anlamına gelir.

Berdel çocuklarında garip bir sessizlik vardır. Bakışlarından güvensizlik süzülür. Babaları ve annelerine garip bir bağlılıkları söz konusudur. Anne ve baba kavga ettikleri zaman kesinlikle annelerini tutarlar. Çünkü bilirler, anne ve babalarının arasındaki kavganın sebebi, amca ve dayılarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden amca ve dayıları arasına bir mesafe koyarlar. Bu mesafe evde kimin etkili olduğuyla da ayrı bir biçim alır. Anne, çocuklarının dayılarını sevmesini söyler, baba amcalarını... Amca ve dayı "baba yarısıdır" sözüyle her zaman anlamını bulur.

Kendi yeğenim Ayfer'den biliyorum. Bizi sever, babasını gördüğü an uzaklaşır. Ayfer annesi öldükten sonra evde yalnız kaldı. Ablam kızının okumasını istiyordu. Ama ablam öldükten sonra Ayfer okutulmadı. Ortaokulu bitirdi ve artık büyümüş olduğu gerekçesiyle okuması engellendi. İkinci gerekçeyse şudur: okul uzak. Şimdi Ayfer evde üvey annesinin işlerini yapıyor. Karaca abimin çocukları, yeğenlerimse başarılı birer öğrenciler. Abim bütün çocuklarını kız-erkek ayırt etmeden en iyi şekilde okutuyor. Abimin bu yanıyla gurur duyuyorum. Bunun yanında Ayfer'in okutulması için hiçbir şey yapamadığımız için de utanıyorum. Hem annesinden hem de hayattan yana bir yetim Ayfer; ne zaman ya başlık parası ya da aileden birine berdel yapılarak hayatı harcanır, bilmiyorum.

Yine tanıdığım kimi berdel çocuklarında bir güvensizlik vardır. Amcalar her zaman onları harcayabilirler ve dayı bu harcama

karşısında bir güç değildir. Konuştuğum bir berdel çocuğu, içinde olduğu durumu anlatırken kimi zaman ağlıyordu. Babası ölmüştü, annesinin bir dediğini iki yapmıyordu. İki tarafın da erkek çocukları olduğu için evlilik düğümünde çözülecek bir yan kalmamıştı. Ama hep bir ama vardı. Önce birlikte hareket etme mantığı içinde her şey ele alınıyor. Amcalar ev alıyor, araba alıyor: Alınan her şey onların oluyor. Bir süre sonra kendisi büyüyünce atadan kalan tarla ve dükkân ortak bir şekilde pay ediliyor. Babasının ölünceye kadar çalışması boşa sayılıyor. Dahası 'dükkânların hepsi babanın emeğiyle kotarılmış' ve dükkânlar genişleyince, "Malımız bu kadar, babamızdan, atamızdan kalan bu," deniyor. Kavga etse yalnız, üstelik annesi hep 'aman' diyor; mahkemeye verse, "Annen kışkırtı, dayıların mı söyledi," gibi bir cümle her şeyi tuz buz ediyor. Amca ile dayı arasında sıkışıp kalan bir erkek ve iki kız kardeş, kim ne söyleyeceğini bilmiyor. Her şey 'başta yapılmış bir hata' olarak özetleniyor.

ÇERÇEVE YAZILAR:
1) KINA 'TÜRKÜLERİ' KÜRTLERİN AĞITLARIDIR

Kına, bütün Ortadoğu halkları arasında önemli bir yere sahiptir. Arabistan'da yetişen ve aynı adla anılan bitkinin ağacının kurumuş yapraklarından elde edilen kına, el ve saç boyamakta kullanılmaktadır. Zamanla salt boyamakla sınırlı kalmayan kına, dinsel figürler ve folklorla beslenerek günlük hayatımızda yer almıştır. Kına, dinsel anlamda işaret koymaktır. Kınayla işaret konan yerler dokunulmazdır. Kınalı nesnelere dokunmak kesinlikle yasaktır. Koçlara ve gelinlere kına yakılmasının temelinde yine bu dokunulmazlık vardır. Kınalı bir nesneye ya da kına yakmış bir kıza dokunmak felaket getirir.

Erzurum'da gelin adayına Perşembe günü kına yakılır ve kınalı sular kızın dört bir yanına saçılırken, Ağrı'da kız kına yaktığı gün

damadın ve kendi ailesinin büyüklerinin elini öper. Malatya'da kına yakmak, eve uğur getirmekle eşanlamlıdır. Urfa'da kına geceleri ünlüdür. Düğün öncesi kızın ellerine ve saçına kına yakılır. Kına yakmak artık evlendi-evlenecek anlamındadır. Erkeklerin parmaklarına kına yakılması yine işaret koymak babında ele alınır. Dersim'deyse bir kimse evlenmemişse kefeni değişik renklerden seçilir ve ölen kimsenin eline bir elma verilir; yine bekârsa, kızsa, kabrine çeyizle birlikte gömlek, şeker ve kına konur. Kimi zaman kızın ellerine kına da yakılır. Böylece ölen kişi Kara İyiler'den korunmuş olur. Erkekse ve atı varsa, o at ve silah mezarlığa getirilir. Evlenmişse kadın saçlarını keser, mezara götürür ve saçlarını mezar taşına bağlar.

Bunun yanında ceviz sandığın baş konuğu da kınadır. Ceviz yaprağının anne kokusu olan kınaya karıştırılıp saça sürülmesi gelin adayının iyi uyumasına yorulur: Kadının uykusuzu, erkeğin uykulusu tekin değildir: Kadının uykusuzu ateşli, erkeğin uykulusu suludur.

Halk inançlarında büyük yer tutan kına ve ayna, aynı zamanda yerel hekimlerce hastalıkları iyileştiren iki öğedir. Rezene tohumu karıştırılan kına daha sonra nasırlı ayaklara sürülür, nasır gider: ayak kokusu, vs. uygulamalarda kına kullanılır. Hâlâ Urfa'da sabun, yumurta ve kına karıştırılarak romatizmalı hastalara yakı yapılır. En önemlisi, belki de kınanın yoksulların tek süsleme aracı olmasıdır.

Bütün bütüne Kürtlerin yaşadıkları bölgelere baktığımızdaysa kına ve aynanın artık tarihsel bir olgu olduğu gözden kaçmaz bir gerçektir. Dersim'de ayna karşısında geceleyin hiçbir işlem yapılmaz. Dersim'deki kimi eski mezarlara özellikle aynalar konmuştur. Orman içlerinde ya da dağ zirvelerinde bulunan mezarlarda da ayna bulunur. Ölenin ruhu yükseklere uçmuştur. Artık mezarı zirvelerdedir ve yaşayanlar onun bu ölümünü, bu aynadan bakarak, hem onu hem de kendilerini göreceklerdir.

KINA TÜRKÜLERİ

Türkü, çeşitli ezgilerle söylenen, anonim halk şiiri nazım biçimidir. Söyleyeni belli, kişisel halk biçimleri arasına giren tür-

küler olduğu gibi söyleneni belli olmayan türküler de vardır. Türküler söz bakımından iki bölümden oluşmaktadır, birincisi bend'dir; ikinci bölümse her bendin sonunda yinelenen nakarattır, buna da *bağlama* denir. Türküler hece vezninin her kalıbına göre söylenebilir: yedili, sekizli ve on birli. Türkülerin en büyük konusu aşktır, bunu günlük olaylar, kahramanlıklar izler. İnsanı ilgilendiren her şey türkünün konusu olabilir. Türküler, ezgileri, konuları ve yapıları itibariyle çeşitli sınıflara ayrılırlar. Bunun yanında yörelere göre de ad alabilirler: barak ağzı, Urfa Ağzı. Yine isimden hareketle yapılan türküler vardır: Zeynebim, Ayşem, vs. Türküler ezgilere göre ikiye ayrılır: usullüler ve usulsüzler. Uzun havalar usulsüzler içinde yer alır. Usulü olanlar oyun havalarıdır, Urfa'da kırık havası gibi. Konu bakımından türküler ona ayrılırlar: ninniler, çocuk, doğa, aşk, kahramanlık, tören, iş, karşılıklı, ağıt ve oyun türküleri. Türkü geniş bir konu, beni burada ilgilendirense kına bağlamında ölüm türküleri, ağıt ve ninnilerdir.

Ağıt hastalık, cinayet, boğulma gibi sebeplerden dolayı ölenler için yakılan türkülerdir. Yakılan bu türküler, ölen kimsenin yakınları tarafından söylenmektedir. Anne, baba ve nişanlı ağır basmaktadır. Ancak ağıtların garip bir özelliği vardır ki bu yalnızca ölüye değil, kimi zaman dirilere de yakılır. Bunlar düğün arifesinde gelinlere yakılan türkülerdir. Kızın gelin olacağı zaman, evden eksilen kişi için ailesi-yakınları ya da damat tarafı tarafından yakılan bu türküler tipik bir yas tutmadır. Evden bir kişi gidecek ve bir daha eve ancak misafir olarak gelebilecektir. Ölüm acısı olarak özetlenen ağıt, burada artık bir diri için varlığını ortaya serecektir. Bir mezar taşları yoktur gelinlerin, türkülerde anlatılan, gittikten sonra onun eksikliğidir, bir ölüyle bir tutulması, o eksikliğe bağlı tutulan yastır: Yatağı oracıktadır, elbiseleri oracıktadır, dün orada durmuştu, bu yemeği çok severdi...

Geline yapılan ilk ziyaret, mezar taşına şeker bayramında yapılan ziyaretler gibidir. Burukluk vardır. Giden artık bir daha geri dönmeyecektir. Bu yüzden midir bilinmez, ilk ziyareti hep gelin yapar, babanın elinin öpülmesi kısa süreli bir cennettir.

Ağıtların büyük bir bölümü, kanaatime göre tümü kadın çıkışlıdır. Ölen kimsenin kız kardeşleri, annesi, hala ve teyzeleri ağlama ve ağıtı bir arada götürürler. Ağıtçı kadınlar, ölen kimsenin özelliklerini, söyledikleri ağıtlarla sergilerler. Ölen kimsenin güzelliği, yiğitliği ölümüyle birleştirilerek anlatılır. Ağıtlar yoğun bir anlatımı içerirler. Süslü sözler, adalı söyleyiş biçimleri yoktur. Bunun yanında meslekten ağıtçı kadınlar da vardır. Ölen kişinin elbiseleri orta yere serilir ve bu elbiseler üzerine ağıtçı kadınlar en dokunaklı ağıtlarını yakarlar. Yaktıkları ağıtların karşılığı olarak da kimi zaman para, kimi zaman ölen kimsenin elbiselerini alırlar. Ancak yanık sesleri bütün kadınların seslerine bedeldir, ağlar ve ağlatırlar.

Kına gecesi yakılan türküler ile ölen kimselerin başında yakılan ağıtlar arasında benzerlikler vardır.

Cenaze yerdeyken, etrafına kadınlar toplanır, ağlarlar: Ağıt yakarlar. Yukarıda özetlemeye çalıştığım gibi, ölen kimsenin özelliklerini anlatırlar. Kına gecesinde de yine benzer bir uygulama vardır. Evlenecek kimsenin etrafında kadınlar toplanırlar, kına türküleri-ağıt yakarlar. Gelin adayı, tıpkı ölen kimse gibi kımıltısızdır. Kimi zaman kına yakma işlemi damat tarafından yapılırken, kimi zaman kız tarafı tarafından yapılır. Kına türküleri-ağıtlarsa genelde kızın yakınları tarafından yakılır. Ağıt bitince neşeli bir parçayla gece devam eder, neşeli kısmı damat tarafı başlatır. Bunun yanında, meslekten ağıtçı kadınlar olduğu gibi meslekten kına türküleri yakan kadınlar vardır. Zivanlı köyünde Emine Oymak, mesela. Bu kadın, anlatıldığına göre tahta tarak ve sigara kâğıdıyla acayip ağıtlar yakarmış gelinin başına. Yine buna benzer pek çok kadın vardır köylerde.

Kına türkülerinde-ağıtlarda sonsuz bir keder ve gözyaşı harmanı vardır. Doğduğu evde sevdikleriyle mutlu olan kadın, bilmediği, ancak belki seveceği insanlar arasına karışacaktır. Baba evinde başlayan rüya, başka evde nasıl sürecektir, bu bilinmezin ürünüdür ağıtlar ki bu bilinmezlik ile öteki taraf arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir evden bir eve geçmek değildir, bir dünyadan, bir dünyaya geçiştir bu. Gelinin gideceği ev, yani öteki

tarafın cennet ve cehennemliği söz konusudur. Kaynana tıpkı hesap soran 'melekler' gibi elinde gelinin yaptıklarını, akşam oğluna aktaracak bir defter tutar hep. Bu defter dilidir, dil en büyük acı aracıdır.

Geline yakılan türkü-ağıtlarda geçmiş yaşantılar, kişilerin kendi birikimleri bir bir anlatılır. Yeni gelin adayı bu yaşantılardan korkar ve kendine bir hisse çıkartır. Evlendikten sonra mutlu olmayan, gittiği evde kaynana dırdırından usanan, kocası gurbette olan bir kadının, kına gecesi 'kendine' yaktığı, ancak geline de 'bir hisse' verdiği türkü kuşkusuz bu durumu daha iyi açıklayacaktır:

Çam başına çıktım, çıram yanmadı
Mektup yazdım yâre, mektup varmadı
Etrafıma baktım kimse kalmadı (Ordu)

Gelin bir eve gitmez, gurbete çıkar. Gittiği yer, gözle görülen bir yer olsa bile içinde gurbetin bütün özelliklerini taşır. Yabancıdır ve her yabancı gibi insan hep doğduğu yeri, evi, annesini özler. Anne evdir, ama o ev, artık misafirliğe giden bir yere dönüşür, uzaktır. Bu anlamda gelinin yaktığı başka bir türkü insanın içini kesinlikle oymaktadır:

Sazlıklara ev yapma anam o batar gider
Uzaklara kız verme anam o yiter gider
El kadarcık ekmeğin anam o bana yeter

Bu türkü ağıt beni Sümerler'in ünlü ağıt tanrıçası Ninisinna'ya götürdü. Ninisinna, Fırat ve Dicle'nin sularına emirler yağdıran, dünyanın bütün sularını bir araya getiren, önce 'ahırlar ve ağıllar', ardından 'kentler ve köyler' kuran Enki'nin beşkardeşinden biridir. Kutsaldır, *suba mücevherleri* takar, An'ın sevgilisidir. Sümer tanrıçası İnanna, kaybolan oğlunu arar ve ağıt yakarken, *Ninhursag, Ninisinna,* ya da *lir* adını alır. Ancak ağıdını Ninisinna adıyla yakar. Kamışlıkta sazların arasında dolaşır, ellerinde de 'numun' ve 'sumun' adlı kamışlar vardır. Söylediği ezginin sözlerine göre oğlu buzağı, kuzu, oğlak; kendisiyse inek, koyun, keçidir:

İnek buzağısını! İnek buzağısını!
İnek buzağısını arayıp sormakta!
İnek, buzağısı kayboldu
Doğuran anneye gelince: Onun yakışıklısı kayboldu
Hoş olan biri sular tarafından sürüklendi

Kuzusundan ayrılmış, koyun gibi, geri alamayacak
Oğlağından ayrılmış keçi gibi, geri alamayacak

Önünde numun-sazım, sumun-sazını taşıyacak
Delikanlının annesi şuşua-kamışını taşıyarak
Beyin annesi, sık kamışlar arasında acı gözyaşları döküyor

İnanna'nın bu yakarışında en önemli sözcük, kamıştır. Kamış oldukça zengin bir anlama sahiptir. Ağıttan anladığımız kadarıyla İnanna oğlunu sularda kaybetmiştir. Kamışla ilişki burada başlar. Sularla bir konuşma söz konusudur. Kamıştan oğlunu bulmasını ister İnanna. Kamış hem anlamak, hem söylemek anlamındadır. Haber almak ve haber vermek gibi anlamları da olan kamıştan İnanna da bir şeyler ister. Çünkü oğlu sular tarafından sürüklenmiştir ve olsa olsa oğlunun nereye gittiğini bu kamışlar bilebilir. Kamıştan istenen eğer bildikleri bir şey varsa, bunu da İnanna'ya söylemeleridir. Suyun dilinden bir onlar anlar ve oğlu suya düşen kadının ilk adresi kamıştır. Diğer yandan, İnanna'nın elinde bir kamış olabilir ve içi suların acısıyla oyulan kamışla arasında bir ilişki kurulmuştur. Ağıtların genel biçimleri göz önüne alındığı zaman İnanna'nın ağıtında ölen kişinin özellikleri de verilmiştir. İnanna, oğlunun ilk özelliğinin yakışıklı olduğunu, ince, uzun, kamış gibi narin olduğunu söylemektedir.

Kamışa hayat veren, onu ayakta tutan, sürdürense sudur. Kamıştan akan su ise kutsaldır. Cinlerin çarptığı bir kişinin ellerine, bu sudan damlatıldığı zaman iyileşir. Ağıta ayrı bir anlam verense ölen kişiyle kendisi arasında kurulan ilişkidir. İnanna kendini 'inek', oğlunu 'buzağı'; kendini 'koyun', oğlunu 'kuzu'; kendini 'keçi', oğlunu 'oğlak' yerine koyar. Genel hatlarıyla bu ağıda baktığımız zaman çıkan manzara şöyle özetlenebilir: Ölüm burada bir yırtıcı, adı konmayan, ama ağıda bakıldığı za-

man 'kurt' gözüyle ima edilmektedir. Kötü, hileli ve zararlı bir hayvan olan kurt buzağıyı, kuzuyu, oğlağı alıp götürmüştür. Aynı şekilde kurt yerine su imgesini de düşünmek mümkündür. Su ile kamış arasındaki ilişki de belki bu şekilde somutlanabilir. Buzağıyı, kuzuyu, oğlağı su alıp götürmüştür. Kamıştan istenense onu bulmaktır. Tabii bütün bunların yanında kamış ile söylemek arasında bir ilişki olduğu gibi, kamış ile yazmak arasında da bir ilişki vardır.

Yukarıdaki türküde geçen sözcükler tek tek seçilmiştir ve her sözcük kendi içinde, insanın içinde dehlizler açmaktadır. Sazlıkta ev yapma ile uzaklara kız verme aynı anlama gelmiştir. Uzak ile sazlık, gelinin dünyasında bir araya gelmiş; sazlıkta ev kurmanın imkânsızlığı, uzaklara gelin gitmek olarak türküye sinmiştir. Gelin gitmek sazlığa ev kurmaktır işte. Ancak gelen, annesinin verdiği 'el kadarcık ekmek'le yetinmeye razıdır.

Kına türkülerinde asıl insanı yakan, kadınlar için evlenmenin, baba evinde artık bir fazlalık olarak algılanmalarıdır. Özellikle küçük çocukların evlenmesi, çocuk zihni ve gelin ruhuyla birleştiği zaman bu 'fazlalık' ruhu daha iyi anlaşılmaktadır. Yakılan türkülerde anne ve babaya sitem vardır.

Bir Erzurum türküsünde bu sitem dokunaklı bir şekilde anlatılmaktadır. Çocuk yaşta gelin giden bir kız çocuğu, yaktığı ağıtla anne ve babasını yaralar ya da yaralamak için ağıt yakar:

Altın tas içinde kınam ezildi
Alnımıza böyle yazı yazıldı
İşte ben gidirem, şen olsun eviniz
Ben gittikten sonra gen olsun eviniz

Kimi türkülerde sitem, tıpkı ölümden sonraki yas törenlerini andırır. Ağıtı yakan kimse annesine gurbetin ölüm olduğunu söylemekle kalmaz, bir de 'karalar bağlamasın' diye nasihatler de eder. Aslında annenin bu ölümde, bu düğünde suçsuz olduğunu söyler:

Ben gidiyom garip anam ağlama
Akını çıkarıp kara bağlama (Boğazlıyan)

Tatlı son ise aslında yoktur. Kader vardır ve bu kadere boyun eğmek düşer:

Ayak diz üstünde sazımız böyle

KÜRT AĞITLARI

Ağıtçı kadınlar bir nevi dengbejlerdir. Dengbejlerin her zaman yaptıkları işi, ağıtçı kadınlar yalnızca cenazeler ve düğünlerde yaparlar. Ağıt şimdidir. Ağıtlar üzüntü, telaş, korku, heyecan anındaki feryatlar, figanlardır. İsyanlar, talihsizlikler, şikâyetler ağıtlarla, düzenli düzensiz ezgilerle dile gelir. Kürtçe'de ağıtın karşılığı yöreden yöreye değişir. Yörenin özelliğine göre anlam kazanan ağıtlar değişik adlarla anılır. Genel anlamda 'lori' olarak adlandırılan ağıtlara 'Lorandin' ya da 'Lorina Miriyan' dendiği de olur. Ağıtlar Ağrı bölgesinde de 'Kilamên Şîne' veya 'Zêmar' olarak adlandırılır. Ölümden sonraki yas 'Şîndanîn'dir. Yası uzun sürdürmek 'Şîngirtin'dir. 'Dara şînê gerandin' deyimiyse 'eceliyle ölenler' için kullanılır.

Taziyelere gelen bu kişiler gönül dostu olurlar. Kan davaları ve bu zaman dilimi içindeki barış görüşmelerine 'Sifra Xwînê' denir. Burada dört başı mamur bir sofra kurulur. Öyle bir sofradır ki bu, kalkılmaz ve verilen kararlardan dönülmez, karardan dönülmesi yeniden kan demektir. Böylesi zamanlarda ağıt, ya ağıtçı ya da evden biri tarafından yakılır. Ağıtlar, bütün halkların benliğinde acıyla hemen hemen eşanlamlıdır ve çoğunlukla kadınların söylediklerinden ibarettir. Kadın yeni gelindir ve kocası öldürülmüştür. Kocasının kırkı çıkmadan bir çocuk dünyaya gelmiştir. Kadının kocasını öldürenlere karşı duyduğu kin, yüreğinden beynine kadar inen acı, doğal olarak çocuğu emzirmemeye kadar gidecektir ve kadın çocuğunu uyutmak isterken "De lori" deyince hem yüreği dağlanacak, hem de bu lori ile çocuğu büyüyecektir. Çocuğun kulağına ilk değen ses 'lori'dir çünkü. Çocuk babasının ölümüyle büyüyecektir. Kürtçe yakılan ağıtların büyük bir çoğunluğu kadınların ağzından çıkmıştır. Sanat bağlamında düşünüldüğü zaman ağıtların kimi zaman anonim, kimi zaman da

şahsa bağlı söylenen ağıtlar olduğu görülür. Anonim olaylarda genelde tümü ilgilendiren bir olay söz konusuyken, şahsa bağlı ağıtlarda bireysel konuların ön plana çıktığı görülür.

Kimi ağıtlar yöreden yöreye aynı kelimelerle farklı biçimlerde yorumlanır, sözgelimi aşağıda alacağım ağıt üç ayrı ilde, üç ayrı şekilde söylenmektedir ve yine üç ayrı anlam taşımaktadır:

Hiç bilemem ne saattir ne gündür
Zorla beni bir zalime verdiler
Baba beni bir çocuğa verdiler
Verdiler de günahıma girdiler (Diyarbakır)

El eyvanına yatak serdim yumuşak
Emim oğlu yanıma geldi bir uşak
Küsmesi yok, kızması yok konuşak
Benam beni bir çocuğa verdiler
Verdiler de vebalıma girdiler (Antep)

İki dağın arasında kalmışam
Bülbül gibi daldan dala konmuşam
Ne gün gördüm ne de vefa almışam
Baba beni bir çocuğa verdiler
Verdiler de günahıma girdiler (Urfa)

Birinci ağıtta bir kızın zorla, bir zalime verilmesi; ikinci ağıtta kızın kendisinden küçük yaşta amcaoğluna verilmesi; üçüncü ağıtta kızın bir çocuğa verilmesi konu edilmiştir. Bu ağıtların diğer bir özelliği Kürtçe olmalarıdır.

KÜRTÇE KINA KILAMLARI (KILAMÊ HENE)

Kına kılamlarına Kürtlerin yaşadığı her yerde, hatta her köyde rastlamak mümkündür ve bunlar kimi zaman anonim kimi zaman doğaçlamaya dayanırlar. Kılamlar ağır bir tempoyla okunur. Ağlama sesleri ile kına yakma birlikte sürüp gider. Kılamın ağır temposu, gidecek olanın yaratacağı boşluk, herkesi 'geçici bir süre de olsa' sarmıştır. Söylenen her kılam karşılıklı olarak, ortam içinde bulunanları harekete geçirir: Birileri kına yakıp,

birini götüreceklerdir; birileri kınadan sonra çocuklarını ancak evlerinde misafir edebileceklerdir. Hüzün ve sevinç bir aradadır. Gelinin annesi, kardeşleri üzülürken, kına yakma işlemi için gelen erkek tarafı sevinç içindedir. Karşılıklı gelişen bu hareketlilik beraberinde kına kılamlarının çeşitli olmasına yol açar: Gelini ağlatmak için yakılan kılamlar vardır; bunlar geline kına yakılırken akrabaları tarafından yakılır. Gelin anası şarkısı vardır, bunlar gelinin annesi tarafından yakılır. Gelin yabancı bir yere gitmenin acısını söylerken, annesi kızını yabancı yere vermenin acısını söyler kılamlarda. Erkek tarafıysa neşeli parçalardan yanadır. Diriye yakılan ağıt onları yormuştur. Ağıtı sevince dönüştürmek onların işidir.

Kına, genelde düğün gecesi yapılır. Erkek tarafı için sevinçli, kadın taraf için hüzünlü bir haberdir bu. Acı çekenler ve acı çekenlerle birlikte acıya ortak olanlar, sevinçli kesim, garip bir 'yığın'ı oluştururlar. Kız tarafı tıpkı ölüm anlarında ölüye sahip çıkılması gibi, delicesine bağlılık kılamları okumak ister, kızın boynuna dolanıp ağlanmalar, kederli sözler birbirini izler. Erkek tarafındaysa bir acele vardır, bir an önce kına yakılmasını bekler, ağıtın bitmesini bekler, ardından gelecek olan oynak havalarla bu mutlu günü yastan kurtarmayı bekler. Dönüp dolaşılır, ama gelin hiçbir zaman 'xerib' havasından çıkartılamaz.

GARİP, HEP GARİP, GARİP...

'Yabancı' yerle hep bir gurbet vurgulanır. Gelin komşu köye gitse bile, orası hem gelin hem de gelinin annesi için eldir. Bunu Kürtçe en iyi açıklayan sözcükse *Xerib*'tir. *Xerib* gurbeti çağrıştırır ama tam anlamıyla bir gurbet değildir; gidilen yer demin söylediğim gibi komşu köy ya da aynı köy olsa bile bir garipleşmek vardır ve bu öyle bir garipleşmektir ki gittiği yere alışmayı, geldiği yerden kopmayı anlatır. Kürtlerin yaşadığı bütün bölgelerde gelin ağıtlarında kesinlikle bir *xerib* sözcüğü geçer. Gelin asla geldiği yeri, bu *xerib* kodundan dolayı unutamaz. Geldiği yer bir uyku halidir, çevresinde olup bitenler birer iğnedir, yavaş yavaş

uyanır. Uyanmak acı verir, çünkü hep hatırlama, hep acıyla çarpıldığında ortaya çıkacak şey mutsuzluktur.

Genç kızın uzak yere verilmesi sürekli ana tarafından ağıt biçiminde yorumlanır. Yakın akrabaların yaktığı ağıt ananın duygularına bir bakıma tercümandır. Sözgelimi "Xeribe xeriv medin" diye başlayan ve genelde kına yakılırken söylenen ağıtta, kızın yabancı ve uzak yerlere verilmesine karşı duyulan sitem dile getirilir. Yine başka bir gelin ağlaması kılamında, bu gariplik kendi içinde sitemi ifade ettiği gibi, yakın akrabalara yapılan bir çağrı niteliği de taşır:

Xerîba min birin
Birin, birin, birin, birin
Pişt heft çiya werkirin

Gelo bi kuda birin
*Weyla li min xerîbe.**

Kılam Kürtçe söylendiği zaman, bunun bir düğünde mi yoksa bir cenazede mi okunduğu pek belli değildir. Tıpkı bir cenaze töreninde kullanılan bu sözcükler (götürmek ve gariplik) düğünde de kullanılmıştır. Gelinin nereye götürüldüğü sorusuysa ulaşılmazlığı anlatan 'dağ'la ifade edilmiştir. Akabinde gelişen anlatım yakıcıdır. Çünkü ağıtı yakan kişi, bilmesine rağmen, "Acaba nereye götürdüler" diye sormaktadır. Ardından hem kendine, hem de geline vurgu yapmaktadır. Söyleyen, "vay bana garibim" derken, hem kendine, hem de geline *xerib* olduğunu söylemektedir.

Garip-*Xerip* kılamları annenin ağzıyla ifade edildikleri zaman daha bir dokunaklı olurlar. Bir yanda kızının mutlu olmasını, ev bark sahibi olmasını isteyen anne, diğer yandan kızının yaban ellere gideceğini düşünür. Bu düşünce bile başlı başına bir ağlama, çevresindekileri ağlatma sebebidir. Urfa ve köylerinde yoğun ola-

*) Garibimi götürdüler
Götürdüler, götürdüler, götürdüler
Yedi dağın arkasına attılar

Acaba nereye götürdüler
Vay bana (ki) garibim

rak düğünlerde yakılan *"le were le, were le, weribe were*-Gel, garibim, gel gitme" diye başlayan (13 nolu ağıt) tümüyle ananın ağzından yakılmıştır. Kızının uzak yere gideceğini söyleyen anne, sonuçta kadere teslim olmaktadır. Kadere teslim olan birinin, kadere teslim olacak olan birine vereceği tek şey vardır, ki bu ağlamaktır. Ağlama sonucunda ananın kızından istediği tek bir şey vardır: Bari bizi unutma. Çünkü anne kızını şekerle, balla, kaymakla beslemiştir, ipeklere sarmıştır kızını, şimdi çekip gidecektir. Ananın bu devasa uzaklığa karşı en büyük tesellisiyse iki dizede özetlenmektedir:

Ayrıldın bizden
Elin dolu yüzün ak

Anne rahattır, kızının gideceği yerde mutlu olacaktır. Eli yüzükler ve bileziklerle doldurulmuştur, yüzü ak, genç ve namuslu bir kızdır.

Bu ve benzer ağıtlardan sonra oynak parçalar söylenir, ki bu genelde Türkçe'de popüler olan "Bir mumdur" şarkısıdır. Kına tepsisi elden ele dolaşır ve gelin dışında gelin adayları, kına meraklıları parmaklarına kına yakarlar.

Gelin kılamları arasında ünlü olanlardan biri yine Türkçe'ye çevrilen "Ağlama yar ağlama"dır. Bu kılam, gelin evden ayrılmadan önce, kız arkadaşları ya da akrabaları tarafından yakılır. Bir teselli kılamıdır, ancak buradaki teselli gurbete çıkmanın değil, damadın genç olmasıdır. Ağıt şöyledir:

Ağlama gelin ağlama, kanlı gözyaşıyla
Yüreğimi dağlama, dağlama, ağlama

Ağlama gelin, ağlama, baba evi yıkık dökük
Çatısı damlar, yüreğimi dağlama

Ağlama gelin, ağlama, damat yaşlı ola ağlama
Damat gençtir, yüreğimi dağlama

Kılamın başka bir çevirisi şöyledir:

Ağlama arkadaşım ağlama
Kanlı gözyaşları akıtma
Ağlama arkadaşım ağlama
Baba evi yıkık dökük
Çatısı akar
Ağlıyor çünkü damat yaşlı ola
Ağlama arkadaşım ağlama
Bak, damat gençtir

Kılamın Kürtçe'si şöyledir:

Bükê megrî, melorîne
Istran ji xwinê mebarîne

Bükê megrî melorîne
Bükê hanîye bavan çal e

Van dilopan nal ü nal e
Bükê digrî, zava kal e

Bükê megrî melorîne
Bükê megrî zava xort e

Kılamın kimi varyantlarında '*Bûkê*-gelin' sözcüğü '*heval*-arkadaş' olarak geçer, kimi zaman da kafiye uydurulsun diye 'yar' denir.

Gelin bu kılamda şanslı sayılmaktadır. Şans, evleneceği kişinin genç-yaşıtı olmasıdır. Gelinin ağlaması, ağıdı yakan kimselerin içini kanatmaktadır. Çünkü gelin yaşlı bir kimseyle evlenmemiştir ve şimdi genç ve yakışıklı biriyle evlenmesi, bunun üstüne ağıt yakması, ağlaması, ağıt yakan kişinin yarasını deşmektedir. Üstelik biz bu ağıtta, gelinin ruhsal durumundan çok, ağıt yakan kimsenin (ihtimal kendisi yaşlı bir adamla evlendirilmiştir) ruhsal durumuna tanık oluruz.

Yaşlı-genç damat figürü başka ağıtlarda da karşımıza çıkar:

Xerîb negrî, negrî
Heyla min xerîbe
Xerîb negrî, zava xort e
Heyla mîn delalê

Bu ağıtta, yine karşımıza *xerib* çıkar. Gelinin uzak ve yabancı bir yere gittiği ifade edilir ve yine tek teselli, damadın genç olmasıdır. Bunun yanında kanla, kanlı olmakla ilgili erkeklerin yaktıkları ağıtlar vardır. Aşağıda anacağım ağıtta çift yönlü bir söylem ve ifade vardır, kimi zaman bu ağıtın bir kadın, kimi zaman da bir erkek tarafından yakıldığı söylenmektedir. Konu şöyledir: Bir kadının yedi kardeşi, kocasının akrabaları (kardeşleri) tarafından öldürülür. Buna rağmen, kadın kocasına olan sevgisini söyler. Aynı ağıt bir erkek tarafından yakılmıştır ve konu yine aynıdır: Bir adamın yedi kardeşi, karısının akrabaları (kardeşleri) tarafından yakılmıştır (16 nolu ağıt).

Çiya bilind e te nabinim

Wey li dinê çiya bilind e te nabînim
Wax kurmalê gul sor bûne naçirpînim
Gundî malîno weze ser dilê kewa kubar ra
Ne tu dila nahebînim

Lê le dinê pezê gundê we zozanê me çêrandin
Eman mîh kok bûne xam berdîra dûv gerandin
Hey lê dinê keçikê gundê we bedew in
Xortê gundê me helandin

Wey malîno dînam rewî wa direvî
Ay li dinê tê we rindê pir bedewî
Ax malino weze dikim keleş kewa xwe bigirim
Ketine orta min u we da nehiştin zozan mêrg û zevî

Wey malîno dînam rewî we direvî
Keleş kewê tê we rindî pir bedewî
Gundî malîno ez ê dikim keleş kewa xwe bigirim
Ketine orta min û we da nehiştin sosan mêrg û zevî

Bu kılama, anladığım kadarıyla son iki dörtlük eklenmiştir. İlk iki kıtada kadın ağzıyla kılamın söylemi 'dine' denerek, erkek tarafından yakılan bir ağıt hissi uyandırmıştır. Oysa ki kılamı okuyan kadınlar, 'dine'yi 'dino' diye okurlar. Böylece bütünlük sağla-

nır. Kılam, Erivan radyosunun hemen hemen bütün dengbejleri tarafından okunmaktadır. Eğidê Cumo'nun kavalı, Şevabe Eğit'in sesiyle korkunç güzeldir.

Xerib kılamlarında, ağıtlarında kardeş olgusu göz ardı edilecek gibi değildir. Hanım Yücel'den derlediğim bir berdel kılamında bu kardeş modu gözlenmektedir. Berdel olan kız kendisini (19 No'lu ağıt) bu yüzden yargılayanlara,

Ağacım verimli toprakta
Atlılar dört döner etrafında
Kimse benden yakınmasın
Berdel olmuşsam kardaşıma

diyerek açıklamaktadır.

Ayrı bir kılamdaysa, gariplik ve istemeden evlenmenin bir zorunluluk hali olduğu üzerinde durulmaktadır. Kız istemeden gittiği yere, Abdülaziz Dağları'na, buralardaki bir köyde yaşadığı garipliği-yalnızlığı ceviz ağacıyla kurduğu dostlukla ve giderek ağaca duyulan aşkla ifade etmektedir. Anne kokusu, yurt ve özlem anlamına gelen ceviz ağacı, bir yanda sonsuz bir kederi söylerken, diğer yandan aşkı söylemektedir (20 No'lu kılam). Kız gittiği yerde mutlu değildir, evlendiği erkeğe âşık değildir, bütün sevgisini bir ceviz ağacına vermiştir. Bir zorunluluk hali vardır ve bu zorunluluk, "Kim demiş ana ile kızının eli birbirinden kopa" deyerek özetlenmiştir.

KAN VAFTİZİ VE KINA KILAMI

İdeolojiler insanı insan yapan en büyük erdemin sorgusuz sualsiz bağlılık, güvenme ve kendini ölüme adamak olduğunu bize öğrettiler: Bağlılık için tören, inancımız için güven ve kendi hayatımız için ölümü kutsal saydılar. Dini inançların kötü birer kopyası olmaktan öteye geçmedi bu yüzden hiçbir ideoloji. Duygular dışa vursa bile, içte, hiç de onların istedikleri tipten insanlar çıkmadı ve istisnalar, artık tanık gösterilmeyecek kadar bizden uzak ve derin yerlere gömdüğümüz ölülerdi. Evlilik ve evli-

lik etrafında gelişen her türlü eylem, bağlılık, güven, inanç ve tören etrafında dönüp durur. Bütün bu kavramlarsa özünde fantastiktir ve kutsalın alını içine girer. Tören tek kelimeyle yinelemedir, geçmişin geçmediğini herkese duyurarak söylemedir. Düğünler beden terbiyesi ve görgü kuralları içinde gelişir ve her şey bizim gözümüzde nasıl görünüyor şeklinde değil, başkası nasıl görecek şekilde bağlanır. Yemekler, davetler, söylevler...

İdeolojiler ulusun inşasını, düğünler iki kişilik devletin inşasını söylerler oysa. İdeoloji merkezli törenlerde lanetler okunur, söylevler verilir; düğünlerde yemin edilir. Böylece insan farkında bile olmadan borçlandırılır. Bu borç güven ve saygıdır. Güven ve saygının boy verdiği tek toprak, şükür ve yakarıdır. Eylemler bu duyguların paketlenmiş haliyle insanlığa sunulur ve buna garip bir şekilde *hayat* denir. Düğün ve düğüne bağlı törenlerde kötü bir biçimcilik vardır. Yinelenen her şey, kutlamak içindir. Hep yinelemek vardır. Yinelemek duadır; dua armadır, takılmaz, dilde ve günlük ekonomi içinde taşınır hep. Amaç ise kandır, kan akıtmayla başlayan, yeni kan bulma telaşıdır. Oysaki erk, 'kanla konuşur' ve gerçek soyluluk ırktır.

Kına gelinin getirileceği gece yapılır. Geline giydirilen elbiseler, alınan takılar, edilen sözlerle aynıdır. İletişimin fiziksel yanı, elbiselerle örtülmüştür. Gece boyunca edilen sözler boyunca şenlik olur. Kadının eli ve saçına, erkeğin serçe parmağına kına sürülür. Gelinin saçları bir bir bağlanır, örük. Bir gün sonra bağlılık yemini yapılacaktır. Doğan her çocuk bağlılığın ürünü olacak ve güven burada aile olarak toplumdaki yerini alacaktır. Düğün sırasında dışa vuran, içte ise kangrene dönüşen acı asla duyulmayacaktır. Önce söz vardı, yok, önce ses vardı ve kimse, kına yakılan kadınların yaktığı ağıtları duymayacaktı.

Kına kılamları yaşlı bir adamla parası için evlendirilen bir kızı anlatır, ancak toplum güven ve birliği vaaz eder. Bunun yanında Kürtlerde evliliğin bir '*hevi*-kuma' boyutu vardır. Kına kılamlarında gelinin 'kendine' yaktığı ağıtlardan biri de kumayla ilgili olandır. Ayşe Şan tarafından yakılan kılamda, gelin kuma derdi

çekmek istemediğini *"Derdê hewiyê willeh nakşînim"* diyerek ifade etmektedir.

Bununla birlikte, kan berdelleri vardır ve bunlarla ilgili yakılan ağıtlar, genelde kadınlar tarafından yakılmışlardır.

Kına Ağıtları/*Stranên Hinê*

1.

Yek mûme, du mûm e, sê mûm e
Çar mûm e û çarde mûm e
Serê malê misqalek
Bûk û zavê lihev bimbarek
Ha nîna ha nîna ha nîna

Ka ye zavayê me lo
Va ne zavaçiyên me
Ka ye hineya me lo
Va ne hineçiyên me

Yek mûme, du mûme, sê mûme
Çar mûme û çarde mûm e
Sêrê malê misqalek
Bûk û zava lihev bimbarek
Ha hîna ha nîna ha nîna

Ka ye xêliyên me lo
Va ne xêlîçiyên me
Ka ye govenda me
Va ne govendçiyên me

Yek mûme, du mûme, sê mûme
Çar mûme û çarde mûm e
Sêrê malê misqalek
Bûk û zava lihev bimbarek
Ha hîna ha nîna ha nîna

Ka ye hineya me lo
Va ne hineçiyên me
Ka ye dahola me lo
Va ye daholçiyê me

Yek mûme, du mûme, sê mûme
Çar mûme û çarde mûm e
Sêrê malê misqalek
Bûk û zava lihev bimbarek
Ha hîna ha nîna ha nîna

Ka ye hineya me lo
Va ye desthineçiyên me
Heçî nebê bimbarek
Pê vede koremarek
Ha nîna ha nîna

Yek mûme, du mûme, sê mûme
Çar mûme û çarde mûm e
Sêrê malê misqalek
Bûk û zava lihev bimbarek
Ha hîna ha nîna ha nîna

(Anonim)

2.

Hina nayna hina nayna hina nayna hina nay
Hina nayna hina nayna hina nayna gulzêrîn
Hina kî û kî li teştêkin hina nayna hina nay
Hina kî û kî li teştêkin hina nayna hina nay
Kevçî kevçî avê lêkin hina nayna hina nay
Kevçî kevçî avê lêkin hina nayna hina nay
Rengê bûk û zavê lêkin hina nayna hina nay
Rengê bûk û zavê lêkin hina nayna hina nay
Pêşî li destê bûk û zavêkin hina nayna hina nay
Pêşî li destê bûk û zavêkin hina nayna hina nay
Paşê li destê xelkêkin hina nayna hina nay
Paşê li destê xelkêkin hina nayna hina nay
Dilê dost û xelkê şakin hina nayna hina nay
Dilê dost û xelkê şakin hina nayna hina nay

(Derleyen: Zeyneb Yaş
Bölge: Xerzan)

3.

Çûme Sêrtê carek
Hatme Sêrtê careke

Mi hine anî barek
Mi hine anî barek
Her destê misqalek
Her destêêê û misqalek

Çûme Sêrtê du car
Hatme Sêrtê du car
Mi hine anî du bar
Mi hine anî du bar
Her destê du misqal
Her destêêê û du misqal

Çûme Sêrtê sê car
Hatme Sêrtê sê car
Her destê sê misqal
Her destêêê sê û sê misqal

Vê hina musilê
Vê hinaaa Musilê
Li ser destê bi bazinê
Li ser destê bi bazineee
Ev şahî bimîne li dinê
Ev şahî bimîneee li dinê

Xwedê dilkî tenik bide
Xwedê dilkîîî tenik bide
Wan pîr bike li vê hinê
Wan pîr bike li vê dinêêê
(Derleyen: Zeyneb Yaş
Bölge: Xerzan)

4.
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Tew mala hinê li cem mala me ye
Tew mala hinê li cem mala me ye

Wileh ne weye bileh ne weye
Wileh ne weye bileh ne weye

Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê

Ev keçka hanê êdî ne ji me ye
Ev lawkê hanê êdî ne ji me ye
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê

Mala zavê li cem mala me ye
Mala bûkê li cem mala me ye
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê

Govend û dawet li ber derê me ye
Govend û dawet li ber derê me ye
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê

Willeh nastînim bileh nastînim
Willeh nastînim bileh nastînim
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê

Derdê hewiyê willeh nakşînim
Derdê hewiyê willeh nakşînim
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
Aylê lê lê lêêê ay lê lê hinê
(Derleyen: Zeyneb Yaş
Bölge: Xerzan)

5.
Wer hine wer hine hevalê
Wer hine wer hine delalê
Destê bukê veke hevalê
Destê zavê veke delalê

Ezê hinê li teştê kim
Qedeha avê lê kim
Berê li destê bukê kim

Dawiyê li destê zavê kim
Paşê li destê dorê kim

(Derleyen: Hüseyin Gündüz
Bölge: Mardin
Kaynak Kişi: Kerime Durmuş)

6.

Hinê bînin li teştê kin
Hinê bînin li teştê kin

Bi şîr û şerbetê çêkin
Bi şîr û şerbetê çêkin

Bînin li keziyê sor kin
Bînin li simbêla gûr kin

Kevçî bi kevçî lêkin
Kase bi kase lêkin

Bînin destê zavê kin
Bînin serê bûkê kin

Şarpa bukê heft reng e
Şarpa bûkê heft reng e

Zavê me bi kêf û şeng e
Bûka me bi şîn e bê deng e

Dayê rabe dereng e
Dayê rabe dereng e

Dawet hatî ber derî
Dawet hatî ber malê

Bîhna zavê pir teng e
Bîhna bûkê pir teng e

Berbû hatin ber malê
Berbû hatin ber malê

Rabe bûka delalê
Rabe bûka delalê

Ha dîlan dîlan dîlan
Sitran, lîlan û dîlan

Çi bûkeke delal e
Zava bû xwedî mal e

Ha dîlan dîlan dîlan
Sitran, lîlan û dîlan

Çi bûkeke delal e
Zava bû xwedî mal e
(Aktaran: Fehim Işık, Anonim)

7.
Ji Halebê hinê bîne
Çavê xwe kil da bihelîne
Bavo bûkê bîne
Wa xêzalê dest her kes nakeve

Halep'ten kına getirin
Gözlerinizi sürme çekin
Baba gelini getir
Bu ceylandır, kimsenin eline geçmez
(Kaynak kişi: Mahmude İse
Derleyen-Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Urfa-Hilvan)

8.
Bûk hatî ji Ruhayê
Destê bazin dayê
Dayîkê li congê xwe xe
Keça te bû xerîbê

Gelin gelmiş Urfa'dan
Elleri altın dolu

Anne dizlerine vur
Kızın gariban oldu

(Kaynak kişi: Bedia
Derleyen-Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Urfa)

9.

Bükê bînin hinê kin
Îro roja dawiyê
Neynikê pê din
Bila bav û kalê xwe bîr nekin
Xerîb e medin xerib
Histü pîsmama xwar mekin

Geline getirin, kınayı yakın
Bu gün son gündür
Aynayı karşısına koyun
Babasını, evin yaşlılarını unutmasın
Garibi, garip yere vermeyin
Amca oğlunun boynunu bükmeyin

(Kaynak kişi: Üveyşa Mecit
Derleyen-Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Urfa-Suruç)

10.

Hina xwe mîna hevîr tasê da
Sebra xwe mîna avê suse da
Çavê xwe mîna xezala li ser gola da
Xezal bêmal ma nav çol ü çiya da

Kınası hamur gibi olmuş tasın içinde
Sabrı meyan kökünde
Gözleri ceylan gibi göller üstünde
Ceylanım evsiz kaldı çöl ve dağlar arasında

(Kaynak kişi: Elif Kaya
Derleyen-Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Urfa-Viranşehir)

11.
Herin ji bavê re bêjin:
Me keça te hinê kir
Çavê wê kil dan guliyê wê hunand
Hêdî hindûrê malê ew xerîb e
Zawayo çek û silahê te hene
Şev çima tarî ye

Gidin babasına söyleyin:
Kızına kına yaktık
Gözlerine sürme çektik, saçlarını ördük
Artık evin içinde o bir garip
Damat! Senin silahın yok mu
Gece niye bu kadar karanlık
(Derleyen-Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Siverek)

12.
Berbû hatin ji Qaraşdaxê
Hinê wan ji Halep e
Diya bûkê megrî, melorîne
Tu jî ji welatê xerîbî hatî

Berbiler gelmiş Karacadağ'dan
Kına getirmişler (ta) Halep'ten
Gelinin anası ağlama, inleme
Sen de gurbet elden geldin
(Derleyen-Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Siverek)

13.
Gel, garibim, gel gitme
Güzelim terk etme bu diyarı
Ne yazık, kader böyle
Sarmış senin gibi kızları

Ağla güzelim ağla
Işıyan ufukların kayboldu
Annen sana kurban
Bari bizi unutma

Şekerle, balla besledim seni,
İpeklere sararak
Ne yazık ki sende sonunda
Düştün bana ırak

Ayrıldın bizden
Elin dolu yüzün ak
Anan sana kurban
Bari bizi unutma

14.
Gulê gulê gula zer ê
Gula zer, gerdana zer ê
Neynik bine were ber ê
Gulê tu çı bikî heq ê

Ê ku ji te hez ne ke
Gulê gulê gula zer ê

Etar hatiye gûndê
Gulê derketiye derve
Hemî kala, hemî xorta
Giş çavê xwê berda

Ê ku ji te hez ne ke
Gulê gulê gula zer ê

Bajarê Ruha nav çiya
Gul vedike li baxa
Deme, deme, deme
Gulê tu çı bi kî heq e

Ê ku ji te hez neke
Gulê gulê gula zer ê
Gulê gulê gula zer ê
Gula zer, gerdana zer ê
Neynik bîne were berê
Bila biteqin xortê navbere

Gulê tu çi bi kî heq e
Gulê gulê gula zer ê

Türkçesi şöyledir:

Gül, gül, sarı gül
Sarı gül, gerdanı sarı
Aynayı getir, öne çık,
Gül, sen ne yapsan hakkın
Kim seni sevmiyorsa
Gül, gül, sarı gül

Çerçi gelmiş köye
Gül, dışarı çıkmış
Hem genç, hem de yaşlılar
Hepsi gözaltından bakıyorlar
Kim seni sevmiyorsa
Gül, gül, sarı gül

Urfa dağlar arasında
Gül açar bağlarında
Demdir, demdir, demdir
Gül, sen ne yapsan hakkın
Kim seni sevmiyorsa
Gül, gül, sarı gül

Gül, gül, sarı gül
Sarı gül, gerdanı sarı
Aynayı getir, öne çık,
Gül, sen ne yapsan hakkın
Kim seni sevmiyorsa
Gül, gül, sarı gül

(Kaynak kişi: İsmail Bozkurt
Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel
Derlenen bölge: Urfa-Birecik)

15.
BESNA

Tatlılığım ve güzelliğimle bana derler Besna
(kimse bilmez) ne dertlerim, ne yaralarım var oysa
Bu gençlerin kalbindeki tatlılık olsa
Sanki saçlarım kırmızı, saçlarım darmadağın
Sanki dünya ağacında tek kalan (meyve) benim
Sanki hiç yaşamamışım, boşa gitmiş emeğim
Ağına düştüm kötü bir adamın, kaybolmuş kâğıdım, kalemim
Sırtımı dilsiz bir kayaya verdim

Tatlılığım ve güzelliğimle bana derler Halil'lerin Besna'sı
Uzun (ve ince) boyluyum, belim kandil (mum) gibi incedir
Yürüyüşüm ördeklerinkine benzer (hani o) ırmak kıyısındaki
Ağzım ilk emilen süt beyazlığında
Malatya elmasına benzer (ağzım)
Hastanın başucundaki Malatya elması neyse
Hem ekşi, hem tatlı, hem acıyımdır

Ben zavallı biriyim, toz içinde kaldı eğirdiğim yünler
Onları Mardin'den Melko ustaya gönderecektim
Bir kilim yapacaktı Amude'den ta Enbar'e kadar
Babam hayırlar yapsın, hayır görmesin
Niçin beni Hasan Ağa'nın torununa vermedi
Taşların arasındaki fare telaşıyla İbrahim Temo'ya verdi
Benim bahtım niçin kara, niçin beyaz uzak duruyor bana

Bana derler Besna, Emine'nin Besna'sı
Uzun (ince) boyluyum, örüklerim gümüş şişeye benzer
Babam hayırlar yapsın, hayır görmesin
Niçin beni Hasan Ağa'lara (gelin) vermedi
Günahım (babamın) onun boynuna
Gecenin intikamını (kimse) benden alamaz

Adım Besna'dır, Halil'lerin Besna'sıyım ben
Memelerim elma gibidir, Mardin kalesinin ardındaki kayalar gibi sert
Basıçları kırmızıdır, kökleri beyaz

Gözlerim karaya çalar, meşinidir
Alnım altındır, Mahmudi (altını var ya hani)
Yıkılsın babamın evi, (yıkılmış) hana dönsün
Niçin beni Bahri'nin amcası, Hasan Ağa'lara vermedi
Beni İbrahim Temo'ya verdiler, o da yaşlı (bir) öküze benzer
Eğir, eğir, (bitmiyor) uyku sersemiyim ben
Torunumun kilimini Dara (harabelerine) götüreceğim
Babamın evi, Allah'ın evi olmasın
Göz göre göre Bahri'nin amcası, Hasan Ağa'lara vermediler
Taşların arasındaki fare telaşıyla İbrahim Temo'ya verdiler
Eğir, eğir topacı
Yün öfkeden anlamıyor

(Gelin) beni dinleyin, topal ayakla dans olmuyor
Dünya derdi, (koca) bir yaradır
Dünya yalandır, bu benim kaderim, ama son değildir
Babam hayırlar yapsın, hayır görmesin
Buğday eksin, kara ekinler biçsin
Niçin beni Hasan Ağa'lara vermedi
Ömeryan gençleri, ırmağın kıyısında bıyıklarını bükerler
Beni yaşlı öküz, İbrahim Temo'ya verdiler
Benim narlarım yüzünden beyaz sakallarına düştü dişleri
Dizlerim onun dizlerinin üstünde
(Yazık gecelere ki) gecenin güzelliğini benden çıkaramaz
(Dengbej, Ahmede Fermani Kiki, *Hawar*,
No: 22, Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel)

16.
DAĞLAR YÜKSEKTİR SENİ GÖREMEM

Hey deli, dağlar yüksektir, seni göremem
Güller kaplamış ovayı, hiçbirini koparamam
Ey köyün evleri, kolsuz gömlek giyerim
Yine de kimseyi kalbimin üstünde eğlendirmem

Hey deli, sizin köyün sürüleri, bizim yaylada otlanırdı
Sanki koyunlar kök salmışlardı, şimdi yükseklerden dolanıyorlar
Sizin köyün kızları da çok güzeldi
Erirdi bizim köyün erkekleri karşılarında

Ey deli, ey ev halkı yolcu böyle mi kaçar
Sizin dininize göre de o çok güzel değil miydi?
Ey ev halkı, ince endamlı kekliğimi arayacağım
Bırakmadınız çimenler yaylaların ellerini öpsünler

Ey yolcu, ey ev halkı yolcu böyle mi kaçırılır
İnce endamlı güzel keklik, güzelliğini sen bilirsin
Ey köy halkı sevgilimi ben arayacağım
Bırakmadınız çimenler yaylaların ellerini öpsünler

(Kaynak: Kılamı Erivan Radyosu'nun bütün dengbejleri tarafından okunmaktadır.
Aktaran: Şevabe Eğit; kaval, Eğide Cimo
Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel)

17.
XERÎBÊ

Were lê xeribê were lê
Delala min me metirkîne
Ezeê çi bikim kedere jina wusa nivîsandine
Bigrî bilezîne, êdî şefaqe, sibe te nahevîne

Delala mın tu çuçik bî, Min bi şîrr û şekir tu xwedîkirî
Min çi zanî bü ku rojeke tu devrane mala bavê xwe biterkinî
Bi destê xwe re, bü ruyi spî, bejna çeleng tu mala xwe di terkinî
Diya te kurbanê te, dewranê mala bavê xwe bîr meke

Delalê tu wê sibê kula dilê min bike û bilezîne
Min bi kêf tu hine kirî, bide ber çavê xwe hêsiran biveşîne
Mîna reîsê aşiran tu iro şînê kê bigerîne
Dema ku bayê xerbî hat, bila keçika min bav û birê xwe bibîne

Tu gulîsora minî çawreşa minî, min tu ji xelkê ra xwedî kirî
Diyarî xerîbî pir çetîne, delala min were megrî, melorîne
Tu gula Muhammedî, dermana kezeba min ê
Tu lawike xelkê ra bi xêr û selamet devranê kê bigerînî

Tirs ü xofa min ji du te ez devranê kê xweş negerînim
Ji bo xatirê te delala min ez ê şahî û dawetan biterkînim

Tirsa mi li xerîbî ye, ez careka din te nebînim
Diya te kurbana te, dewranê mala bavê xwe bîr meke

(Kaynak kişi: Gûndê Fatê, Fatmacık Köyü
Aktaran: Şır'a Ahmede Qeşro, Urfa-Birecik)

18.

Way li dilê talan e, talan e, talan e
Talane Besk û Beraz e
Ömer axa hatiye
Hewsari hespê wî dest du jina û du meran e
Edul û Eyşe dike biguherînin deşta Helebe
Paytexta Ereba Şam'e, şekerê wan heram e
Ma Ereb dike ji me ra deşê lexînîne
De bêje Şerki bego de bêje
Xwedi yê hespa sor de bêje
Ali Osmanî li hember me sekinî
Jin dike me dine cem hev du de bêje

Tu bejî Ömer bego, li deşta Rıha
Jinê beksi û beraza dike bune berdelê
We hevdu kuşt
Erd agir e azman agir e
Tirka erd, Ereba ezman stand
Çiyayê Qerejdaxe, ejderhaye bê ziman e
We xwîn rijand, Osmani erd da wan
Hinek bûne axa hinek bûne bege
Etarê Mêrdîne, çiroka wê zarokê wan ra dibêje
Berdelê Berdelê Berdelê, telana besk û beraze
Kirasê, xwînê li ser Ömer beg e, li ser Şerki begê ye
Xortê ku li bin zikê hespe radiketin bune erdê
Giya li ser xwîna wan şîn dibe
Hevalê Alî Osmanî bûne axa, hinek jî bune mîra
Niha bi xwîna Edûl û Eyşê bûne bira ne

Türkçe'si şöyledir:

Ey gönül talandır, talandır, talandır
Baziki ve Berazilerin talanıdır
Ömer Ağa gelmiş

Atının dizginleri, iki kadın, iki erkeğin elindedir
Edul'i ile Ayşe'yi berdel yapacaklar Halep'te
Şekerleri acıdır, başkentleri Şam'dır
Araplar mı düğünümüzde davul çalacaktı
Sen söyle Şerki beg, sen söyle
Kırmızı atın sahibi sen söyle
Bizim karşımızda Osmanlı durmadı mı?
Şimdi kadınlar mı bizi bir araya getirecek

Sen söyle Ömer Beğ, Urfa ovasında
Bazikiler, Berazilerle kadınlarla mı kardeş olacaklardı
Siz birbirinizi öldürdünüz
Kadınların başörtüleri kızgın bir saca dönüştü her seferinde
Toprak ateş, gökyüzü ateş
Türkler toprak aldı, Araplar göğyüzünü
Karacadağ, dilsiz bir ejderhadır
Siz kan döktünüz, Osmanlı onlara toprak verdi
Kimi ağa oldu, kimisi de bey
Mardinli çerçiler döktüğünüz kanı onların çocuklarına anlatıyorlar
Berdeldir, berdeldir, berdeldir, Beksi ve Berazilerin talanıdır
Kanlı mintan Ömer Beğin üstündedir, Şerki beğin üstündedir
Atın karnının altında uyuyan yiğitler şimdi toprağın altındadır
Yeşeren her ot onların kanı üstündedir
Osmanlı'nın arkadaşlarından kimi beğ oldu, kimisi mir
Şimdi siz Edul ile Ayşe'nin kanı ile kardeş oldunuz

(Kaynak kişi: Sacide Bayrak
Derlenen bölge: Urfa-Hilvan
Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel)

KÖTÜ-XERABO

Kötü, kötü, vallahi de billahi de kötüsün
Ne kadar konuşsam da, sen sözle düzelmezsin
Servetin, senin tek ahlâkın: servetin ahlâkın
Şu kadar boyun var, göğüslerimin hizasına gelmezsin
Kış geceleri uzundur, belki başucumdan kalkmasın
Benim babamın evinde yerim dar, sen geçiniyorsun

Kötü, vallahi, sen kötüsün, bütün dünyadan daha kötü
(ama) Sen bütün amcaoğullarımdan iyisin
Memelerimin başı, Allah için üzüm gibidir
(Bak!) Eliye Remo'nun adamları karanlıkta sessizce geziniyorlar
Tembel, (onlar) Meşkina Mahallesi'ni bir uçtan bir uca geziyor

Kötü, deli: Yazdır, güzel bir yaz
Arpa ekmeği, ekşi ayran
Altı üstü bir aba, bir de şal istiyorum
Kim gönül derdi görmemişse, görmesin
Sen kalk bana dertlerimi kesecek bir berber getir
Ben memelerimin başını keseceğim
Yaşlı adamlara sabah kahvaltısı yapacağım onları
Gençlere öğlen yemeği
Kalbimin doğanı üç ay gezsin
Bir akşam gelsin iftarını açsın

Kötü. Kötü, deli, sen koyunu keçiyle değiştiriyorsun
Sen gülü zambakla değiştiriyorsun
Sen yüzünü zinaya çevirmişsin, sen...
Ben ve kötülük gece yarısına kadar
Evimizin altındaki sokakta oturduk
Bazen ağladık, bazen dertlerimizi açtık birbirimize
Uğursuz bir baykuş benim uzun ince boyum için öttü
Mezarlıktaki ölüler bin beş yıl önce ölmüşlerdi
Hepsi kabirlerinin üstünde otururak kefenlerini başlarına doladılar
Benim uzun ince boyum için konuştular
Sen benim dostumdun, şimdi bana düşman oldun
Bir duvarın önünde karşılaşıyorduk
Elinde tüfek vardı, bir kurşun sıkıyordun bana, ölüyordum
Gece yarısıydı, sen kendi elinle intikamını alıyordun
Ve yine (her zaman ki gibi) duvarın dibinde öylece kalıyordum

Kötü, deli, duydum ki evlenmişsin
Duydum kendine birini bulmuşsun
Benden güzel olsa, derim ki sana helal hoş olsun
Sana beddua etmem, çok uzaklardasın
Allah yapsın, Allah'ım etini kemiğinde erit

Geriye bir kemik yığını kalsın
Ellerimin önünde taş kesilesin
Kötü, deli, sen evlendin, birini aldın
Benden güzel olsa helal hoş olsun
Yok değilse, Allah versin, Allah'ım
Bir dert ver, dermanı olmasın
Sabah erken, elini tutacağım o korkağın

Kötü, kötü, Allah seni öyle bir yapsın ki
Allah'ım kötüme sen kötüsün diyeni afet
Evlerinde erkek çocuklar yemek yemesin
Yüz ölçek buğday eksinler Mardin Ovası'na
Yerine kara ekinler biçsin
Geçen yıldan kalan ekinleri çekirgeler yesin
Bir yıl hasat yerinde gezsin, buğdayı samana dönüşsün
Kârı bu olsun, bir avuç buğdayları kalmasın

Kötüme söyleyin, sen iyisin sen hoşsun
Allah yapacağını bilir, Allah'ım
Evlerinin damına bir avuç mısır ek
Yerine yüz ölçek kırmızı buğday yeşersin
Bu yıl ki zekâtını bana ve kalbimin doğanına versin
Biz de kendi şölenimizi yapalım
Bak kalbimin doğanı yükünü alıyor
Yüzünü vermiş, Hacı Şemdin'lerin değirmenine gidiyor
Sen bütün vadileri dolaş
Sen yedi baş dolaş
Sen buralarda bir göz bulma
Bak, kimse bir ölçek ununu öğütmüyor
Her yarım ölçekte kalbimin doğanından hesap soruyorlar
Ben ve kötümün şöleni senelerdir askıda kalıyor

Kötüm darılmış köylülere, akrabalarına darılmış
Ben onu Omeryan'ların bütün duvarlarının üstüne koyardım
Diyorum ki kalkıp gitsem, dost ve arkadaşlarıma, hemşerilerime
Desem ki gidin güzel sözlerle, aşkla o güzel yabancıyı geri çevirin
Allah da kırık kalplilerin muratlarını verse
Benim ve kötümün muradı göçerlerimiz
Muş'tan dönünceye kalsa, tam yerleşene kadar

Kötü, deli, yabancıların kötüsü
Uzun boylum, çürük bir ipe sürgün oldun sen
Benim gönlüm vardı bu uzun boyluda
Bir içimdeki yaralar biliyor yaban ellere nasıl düştüğünü
Kötü, deli, ince endamlı güzelin kuş sesine
Bu yüksek yere, bu sokağa, razı olmadın
Sen kuğu yürüyüşlü, kelklik yürüyüşlü, ördek yürüyüşlüye
Bana gelince, bir genç söyledi, gözleriyle görmüş
Evlenmişsin, üç gün, üç gece dünya evine girmişsiniz
Felcğin gücüne gitmemiş!

Kötü, deli, sende kalsın bu kalp
Senin yedi yüz babana kalsın bu sevda, bu akıl
Sen Küheylan atı bıraktın barınakta,
Rişmaliya ve Qibaliya'ların beygirlerini seçtin
Ben sana söyledim, baharda
Hiçbir beygir küheylanın yerini tutmaz
Büyük kız kardeşin sözüne bak, sonra küçüğe
Delikanlı, deli, ben ne yapayım
Geçti yıllar, ben kocaya vardım, sen de kadına
Senin de dertlerin, kederlerin fazladır
Hepsi, (inan) kök salmışlardır içime
Hiçbirini unutmam ölünceye kadar
Dert ve kederlerin fazladır
Hiçbir zaman çıkmazlar içimde

Eller diyor ki sevgilin esmer ve buğday tenlidir
El için bu acıdır, ama bana tatlı geliyor
Sen kalk; kasrın penceresinden bir başını göster
Şöyle bir Karacadağ'ın rüzgârları saçlarına vursun
Bir elçi yüzünü görüp seni geri çevirsin
Ben gurbet ele gideceğim
Bana bir öpücük gönder
Ta boğazından olsun
Evimin içinde nefes alayım
Gurbet elde öpmenin tadı kalbimden gitmesin
Azrail ne zaman gelip ruhumu alırsa
İsterse on iki defa fazladan vursun
Sevgilimi öpmenin intikamını mutlaka alsın

Kötü, kötü, kötü, vay bana, vay bana
Vay bana, vay bana
Bugün ağzını hayra açmazlardan bir haber geldi
Diyor ki: Sevgilin gurbet elde hasta
Ve hasta ve ölüme yakındı
Ben amcaoğullarımın korkusundan gidip bir hatır soramam ki
Keşke, bir an bile olsa onun yanı başında otursam
Helal etsek birbirimize bir öpücüğün hakkını
Bu yıkık kalbimle evini mi yıkacaktım
Ey köy halkı, ey komşular, Allah için
Kötümün ziyareti kabul edilir
Elimden tutup beni götürün

Babamın evinde, bahçemizde ne ağaçlarımız vardı
Güller, papatyalar süslemişti her yanı
Kötüm biraz almaz, kurudur, hepsini silkelemek ister
Kimse yadırgamasın, insanın candan bir sevgilisi olsun
Bir dağ ki Omeryan Dağı gibi olsun
İşte insan o zaman boş verir, isterse gönül bir araba düşsün
Milattan önce ve dövmeli dudakları olsun

Kötü, vallahi kötüsün
Malın mülkün, senin en büyük ahlâkın
Şeyhler gibi on iki bilimin olsa
Ve ceplerim senin büyülerinle dolsa
Kalbim asla gülmez sana

(Derleyen: Tawuzperes-Thomas Bois, *Hawar*, No: 38
Derlenen belge, Mardin-Ömeryan
Türkçe'ye akaran: Müslüm Yücel)

19.
Darika min li kepir e
Siwar ü sekman çar dibir e
Gazîya min bi wî kesî
Ku xaying berdêla bira

Ağacım verimli toprakta
Atlılar dört döner etrafında

Kimse benden yakınmasın
Berdel olmuşsam kardaşıma
(Kaynak kişi: Hanım Yücel
Derlenen bölge: Bozova-Sızan Köyü
Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel)

20.
Çûme çiyayê Evdilezizê
Dilê min kete dara guzê
Gazîya min ne dilê wî kesî
Kê go ji hevdu bikete
Destê dayê û qîzê

Abdulaziz Dağı'na geldim
Kalbimi bir ceviz ağacına verdim
Kendi isteğimle gelmedim
Kim demiş ana ile kızının eli
Birbirinden kopa
(Kaynak kişi: Hanım Yücel
Derlenen bölge: Bozova-Sızan Köyü
Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel)

21.
Xerîba min li sor te
Seri li mur te
Peşî li Eligor te
Wê xerîbe sıwar mekin
Heye biraye xwe ji welatî xerîb te

Xaribim kırmızıdan gelir
Bir ucu mordan gelir
Bir ucu Eligör'den
Xaribimi ata bindirmeyin
Kardeşi gurbetten gelsin
(Kaynak kişi: Hanım Yücel
Derlenen bölge: Bozova-Sızan Köyü
Türkçe'ye aktaran: Müslüm Yücel)

2
AŞİRET, KAN VE DAVA

Kan; hep gizlililiği söyler; akmasıyla, susmasıyla, damarda durmasıyla, oturmasıyla, konuşmasıyla, ağlamasıyla hep gizliliktir. Kadın ise tümüyle kandır. Kan'ın sözlüğünde kadın 'kan ayaklı'dır.

Din ve tarih kan'dan gelir, kan'dan beslenir. Tarih kendini kanla çerçeveye alır, sınırlar kanla genişler; buna coğrafya denir.

Kurban kesip tanrılardan af dilemekti mitoloji.

Din kanla büyür: Rit ve kurban, dinlerin belkemikleridir. Hayvanlar ve insanlar tarihin hiçbir döneminde 'yemek' için kesilmediler, kurban için kesildiler. Sonsuz kurban İsa'nın dini kanla ayakta kalır: Kırmızı şarap İsa'nın kanıdır. Ekmeği şaraba batırmak, İsa'nın acılarına arka çıkmaktır.

Politikadır kan: Afrikalı için beyaz adam vampirdir ve ülkesini işgale kanını emmekle başlamıştır. Beyaz için tek kelime vardır: şu kanı beş para etmez zenci.

Önderler, bütün ulusun kanını kendi damarlarında topladıklarını söylerler ve tek başına kanını akıtan kişilere kahraman derler. Önderler büyücüdürler ve seslendikleri toplum ellerinde camdan bir küredir.

Hitler için zenci ve Yahudilerin kanı, haramdı: Saf bir ırk aramakla, kendi imparatorluğunu kurmak istedi. Etnik temizlikler, 1990'lı yılların başında kan'la yapıldı: Balkanlar'da 'saf kan' ve 'kan bağı' yüzünden ne çok soykırımlar yaşandı.

Kan aristokrasinin, aristokratlığını belgeler. Aristokratlar kanlarıyla aristokratlardır.

İktidar odakları, güçleri olan yasalarını ete kanla yazarlar.

Akrabalık kandır. Vücuttaki damarları birbirine bağlayan kan, akrabaları birbirine bağlar. Süt ve sperm savaşından doğan erkek çocuk, babasının kanını taşıdığı zaman ancak kabilenin bağrına basılır. Kan kadını hep karşıya koyar, orada bir yerdedir, dost değildir, su gibi uyanıktır, ne zaman hangi taşı alıp önüne katacağı belli değildir. Çünkü doğacak olan çocuklar her zaman babanın kurdu olurlar. Bu yüzden baba, bir an önce çocukla anayı, kanıyla ayırmak zorundadır. Kadının kanı yalnızca akıtmak içindir. Efsane hemen üstünü başını yırtarak koşar: Süt spermden gelir, der ve kadına hemen sperm içirilir. Bir kurban halk seçilir, bunlar Baruya'lılardır. Harita da bile yerlerini bulmak hayli bir zaman alır; uzun ve vahşi nehirleri de olmasa nereye akıp gittikleri bilinmeyecektir.

Margread Mead, Rossel adasından bakar; burada erkek kadının rahmine yalnızca yumurtalarını bırakır. Kadının bir işlevi, bir niteliği yoktur; kadınla çocuk arasında bir bağdan söz etmek mümkün değildir: Adet görmek bile erkeğe duyulan sesli ihtiyaçtır.

Kan devleti ve idaresini belirler. Türkler kan dökülmesinden korkarlardı, bu yüzden cazip olan boğmaktır. Atın kanının içilmesi ise Moğollardan kalmıştı. Ki Moğollar, birini öldürürken, öldürecek başka birini ararlardı: İkinci kişi, toprak altında yastık anlamındaydı.

Massailer süte sığır kanı karıştırırlardı.

Dökülen kanın üstüne toprak örtülmesini söyleyen Nil bilgisi orada bir yerlerde işte...

Sünnet ucundan almaktı. Kanın dökülmesiyle, erkek olmak vardır.

Ve kan davası...

Kan davası otoritesiz toplumların yazılı olmayan yasa kitabıdır; buna göre, öldürülenin kanı yerde kaldıkça, ruhu toprağın altında rahat uyumaz.

Dünyanın yazılı olmayan en büyük anayasası kandır. Buşmerler, Eskimolar, Avustralya aborijinleri, Afrika kabileleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşları kan gütmenin bir dolaşım ağına dönüştüğü yerlerdir. Cinayet işleyerek, otoritenin yokluğunu fırsat bilerek çıkan kan garip bir dengeleyici olur: Herkesin birbirine boyun eğerek yaşadığı bir ortamdır bu. Ancak kan dökülünce, karşı tarafa verilen öç alma duygusu Orta Çağ Avrupa'sına yeni bir aile kavramı getirdi: kan aileleri. Bunlar cinayet sonrası, karşı tarafla uzlaşmanın bir biçimi olarak kadın vererek kanı durdurdular. Böylece dökülen kan, kanın düğüne ve aileye dönüşmesiyle cinayetsiz önlenebildi.

KAN BERDELİ VE DAVASI: YEDİ YIL MAHKÛM GEZDİM, AŞIĞAM ERİMEZEM

'Tol', ya da öç almak, Kürtlerin davranış ve bağlılık biçimlerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Kürtler aşiretin ya da ocağın onuru, vatan ve namus adına bugüne kadar en fazla kan döken uluslardan biridir. Bir hayvanın çalınması, suyolunun değiştirilmesi, kadınların saçlarına el atılması, erkeğin bıyığıyla oynanması, atın kuyruğunun kesilmesi, yine uğruna en fazla kan dökülen eylemlerdir. Mahkûm gezmek belki de en fazla Kürtler arasında yaygındır. Adam vurulur, vuran kaçar Ancak bu kaçma korku değildir, geride kalanların güvencesi, intikam almak isteyenlerin de korkulu rüyasıdır.

19. yüzyılda cinayet işleyen kişiye, beş yıllık bir uzaklaştırma cezası verilirdi. Eğer bu kişi beş yıl içinde öldürülemezse, aşiret tarafından af edilirdi. Ancak bu, öldürülen kişinin ailesinin kandan vazgeçmesi anlamına gelmez. Ara çözümse şudur: Ya kanın karşılığı ödenecek ya da bir kadın alınarak kan son bulacaktır. Kadınla birlikte bir atın verilmesi kendi başına bir ritüeldir. Karşı tarafın cinayeti bitirmesi anlamında önemli bir dostluk işaretidir. Kadının erkek çocuk doğurması ve bu çocuğa öldürülen kişinin ya da öldürülen kişinin babasının adının verilmesiyse tümden kan davasını çözmektedir.

Bunun yanında acımasız *kanlar* vardır. Katil öldürdüğü kişinin cesedinin başına gider, işaret parmağını kurbanın kanına batırır, kanı tadar. Bu eylem görülmüşse ya da öldüren kişi bunu itiraf ederse, sonsuza gidecek bir kan davası var demektir. Bir kişi yalnız öldürülmekle kalınmamıştır, onur da, gurur da, namus da ayaklar altına alınmıştır. Aile bunun ağırlığını üstünden atamaz ve kadın çocuk demeden kırk gün boyunca elbiselerini ters giyerler: Ölen kişinin ruhu onları rahatsız etmesin diye. Ayrıca, kırkı çıkmadan öç alınması, cenaze yerini düğün yerine çevirir: Artık ruh rahat etmiştir.

Kimi zaman kadın verilerek uzlaşma, beraberinde kimi kurnazlıkları da getirir. İntikam bir süre pusuya yatırılır. Kız alınır, kızdan erkek evlat alınır ve günün birinde bir punduna getirilerek, intikam alınır: Buna da kalleşlik derler.

Kan davası beraberinde kirli ilişkileri ve ilişkilere bağlı ritüelleri de getirmiştir. Tüfeğin icadının ardından tabancanın altın devrinde çıkan kan davalarında kurbanın ağzına silah sokulması, kurbanın ailesi tarafından ilelebet diri kalacak bir acı anlamına gelir. Yine adam öldürüldükten sonra, bir horozun başının kesilmesi ve kesilen horozun ayaklarından asılması 'kandan çekinmiyoruz' anlamı taşır.

Bu yüzden arkadan vurulmak, çatışmada ölmek her zaman kârlıdır.

Güney Kürdistan'da kan davaları Fredrik Barth'a göre yok denecek kadar azdır. Buradaki kan davaları daha çok hınç üzerine kurulmuştur. Aşiretten birinin vurulması, bütün aşiretin karşıya alınması anlamına gelmektedir. Bu yüzden aşiret içinde çıkan kan davası değil, daha çok hınçtır; başka bir aşiretten birinin vurulmasıysa savaştır. Kan davası daha çok küçük gruplar arasındadır.

Türkiye-Irak sınırında pek çok olay, Türkiye'de değil, Irak'ta Şeyh Ahmet Barzani şeriatıyla çözülmüştür. Adı bile bir efsaneye dönmüştür Şeyh Ahmet'in. Şeyh Ahmet'in adaletinin kaynağındaki şeriatla ilgili olarak ilginç bir örnek vardır:

Fadıl Paşa komutasındaki Osmanlı güçleri toplarla Şeyh Ahmet Barzani'nin üstüne gidiyorlar. Çıkan çatışmada Osmanlı güçlerinin bir kısmı pusuya düşürülüyor, öldürülüyor; bir kısmı da esir alınıyor. Barzani'ye karşı kullanılan toplardan biriyse savaş süresince çalışmamış. Savaş bitince bütün müritler topun başına birikiyorlar. Şeyhe karşı savaşmayan bu topun inanan bir insan, bir şehit olduğu kanaatine varıyor müritler. Diğer topları uçurumdan aşağı atan müritler, patlamayan topun başındaki askerleri serbest bırakıyorlar; kâfir topun askerlerin esaretiyse sürüyor.

Şeyh Ahmet'ten sonra gelen ve bugün bile Kürtler arasında adalet denince akla gelen bir diğer kişi, Mustafa Barzani'dir.

Muzzafer İlhan Erdost, *Şemdilli Röportajı*'nda ilginç bir örnek veriyor: "Fahri'nin yapacağı bir şey var. Mustafa Barzani'ye bir adam gönderecek, derdini anlatacak. Bakın, üç gün sonra koyunlar geri geliyor mu?"

Türkiye'de özellikle sınırdaki aşiretler aralarındaki sorunları Mustafa Barzani'yle çözüyorlar. Çünkü insanlar mahkemelere inanmıyor. Bunun yerine üç taş atıyor. Üç taş dini, namusu, şerefi simgeliyor. Yalan söylerse dinden çıkıyor, karısını boşamış sayıyor, şerefi iki paralık oluyor.

Erdost'un izlenimlerinin satır aralarında ilginç bir kan berdelini okuyorum. Gerdi aşiretinden biri, değirmenci olarak çalıştığı Zeza mıntıkasında birini öldürüyor. Katil yakalanıyor, on altı yıl

hapis cezası veriliyor. Ölenin aşiretinin reisi, öldürenin kardeşine gidiyor, *kan helali*'ni istiyor. Kan helali, para ya da mal anlamına geliyor. Ama para verilemiyor. Bunun yerine kızını veriyor: On bin lira başlık yerine kan helali borca sayılıyor. Katilin kardeşi olmasaydı onun cezaevinden çıkışı beklenecekti. Çıktığı zaman ya kan helalini ödeyecek ya da öldürülecekti.

Katil, aynı aşirettense, öldürdüğü adamın, geride kalan ailesine, çocuklarına ya da babasına, anasına bakmak zorundadır.

3
BAŞLIK VE İNTİHAR

Arabesk filmlerinin unutulmaz sahneleri vardır: Ağa kızını vereceğini söyler, ancak esas oğlandan istediği büyük bir miktar paradır. Esas oğlan bunu veremez. İstanbul'a gelir, kolonya satar. Sonuçta bu parayı denkleştiremez. Günün birinde ya bir lokanta da ya da çalıştığı inşaata efkâr dağıtma amacıyla yanık bir türkü söyler. Biri duyar. Ünlü bir şarkıcı olur. Eşeğe bile binmediği köyüne beyaz ya da kırmızı mercedesle girer Tam bu sırada kız, zengin biriyle ya evlenmek üzeredir ya da evlendirilmiştir. Esas oğlan çantadan paraları kızın babasının yüzüne fırlatır ve en okkalı sözlerini eder. Arabesk filmler kalmadı. Başlık parasıysa her zaman büyük kentte giderek kazanılan, ağanın yüzüne fırlatılan

para olmadı. Altın, tarla, hayvan ya da başlık parası ederinde bir malla başlık her zaman ödendi.

Türkiye'de, 1926'da çokeşlilik kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu yasağın hiçbir önemi söz konusu değildir. Çokeşlilik yüzde 10 oranındayken, evliliklerin yüzde 20'sinde 'medeni nikâh' kıyılmamıştır. Yani yasa, RTÜK kadar etkili değildir. Evliliklerin büyük çoğunluğu ailelerin kararıyla yapılmıştır ve kadınların yüzde 50'sinin rızası alınmamış ve kocalarını ilk kez evlendikleri gün görmüşlerdir. Berdel ise tespit edilebilir, somut bir bilgi değildir. Pınar İlkkaracan'ın iddiasına göre, bölgede berdel oranı yüzde 4'ün üstündedir. Bütün bu rakamlar, saptamalar aslında bir hiçe dikkat çekmek içindir. Burada rızası alınmadan hayatı hakında karar verilen insanlar söz konusudur ve istenmeyen hayatın sonu kimi zaman intihar olmaktadır.

Rızası alınmayan ve on bir çocuklu kırk beş yaşındaki Yaşar Şirin'e başlık parası alınarak verilen on beş yaşındaki Gülhan Sarıkaya, karnına av tüfeğini dayayarak intihar ediyor işte, üstelik iki aylık hamile.

Sarıkaya'nın intiharından sonra, daha doğrusu olay gazetelerde çıktıktan sonra 'kadın kurum ve kuruluşları' yazılı basın açıklamaları yaptılar. Gazetelerde fotoğrafları çıktı. Yapılan basın açıklamalarıysa gazetelerin orman yangınları çıktığı zaman attıkları manşet gibiydi. Hani her yangın sonrasında 'ciğerimiz yanıyor' manşeti atılır ya, kadın dernekleri de, "Bu geleneği aşmanın tek yolu eğitimdir," açıklaması yaptılar.

Tanrı'nın öldüğünü bilen insanlar işledikleri suçlar ve kanla lekelenmiş tinlerini temizlemek için suya ihtiyaç duyarlar; bu, insanların hayatları için kefaret ödemek üzere 'kefaret bayramları' ve 'kutsal oyunlar' icat etmelerini beraberinde getirmiştir. Nietzsche'nin delisi insanlardan şunu ister: Tanrı'yı öldürmüş olmayı hak ettiğini göstermek için insanoğlunun Tanrı olması gerektiğini vurgular. Deli insanlara Tanrı olabileceklerinin yolunu açar ve kanla kirlenmiş tinin arınması için dinle temizlenen imanı reddeder. Yeni bir dönem başlamıştır: Yalanlara son.

Artık aldatmayan kılavuzlar gerek, hem hayatta, hem tarihte.

Kurum ve kuruluşlarda çalışmak, politikayı farklı biçimlerde sürdürmekten başka bir şey değildir.

Proudhon köylü bir adamdı, babası fıçı yapıp satıyordu, yoksuldu, söylediği bir sözse hâlâ can alıcı: "Aslan acıkınca kükrer."

'Önce politika yap, sonra kadın ve hakları,' diyerek kükre...

Yok böyle insan hakkı.

4
BEŞİK KERTMESİ

Beşik Kertmesi 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi' ve 'Doğu Karadeniz'de halen yaşayan bir gelenektir. Benzer uygulamalar Hindistan ve Avustralya'da vardır. Kelime anlamı, iz ve kesikle işaret koymaktır: kertik koymak. Aynı ya da birbirini izleyen yıllar içinde doğan kız ve erkek çocuklarının birbiriyle büyüyünce evlenmesi hedeflenmektedir. Beşiğe konan iz/atılan kertik aynı zamanda söz anlamındadır. Bu söz yeni doğmuş çocukların kaderleridir. Beşik doğum üzerine, doğurganlık üzerine edilen yemindir. Yeni doğmuş çocuk, günahsızdır.. Çocuk üzerine yemin, beşikle sembolize edilmiştir. Her şey Allah'ın huzurunda ve beşiğin tanıklığındadır. Aynı zamanda işaret an-

lamı da taşır: Aileler aynı gün ve zamanda doğmasalar da falan kızı alacağız diye nişan koyarlar, hedef belirlemektir bu da.

Beşik kertmek, aynı zamanda, doğar doğmaz nikâhın kıyılmasıdır. İlerleyen yıllarda nikâhın bozulması ne ise, kertiğin bozulması da odur. Orhan Şaik Gökyay'ın Devlet Kitapları arasında çıkan *Dedem Korkut Kitabı*'na göre (1973), 'kert' sözcüğü aynı zamanda Kürt kökünden gelmiştir ve anlamı inanç, and, sadakat anlamına gelen *kertü, kirtü*'dür. Gökyay,, Kazaklar'da benzer inanç sisteminin olduğuna dikkat çeker. Kazaklarda 'halka salma' diye bir gelenek vardır: Küçük çocuklar nişanlanırken, birbirlerinin kulaklarını ısırırlar.

Kürtlerde beşik bertmesi çeşitli biçimlerde yapılmaktadır. İllere göre beşik kentmesi değişik adlarla anılır. Serhat Bölgesi'nde (Kars, Erzurum, Van, Hakkari) beşik kertmem, Alevi Kürtlerde beşik kerti-kertleme ya da beşik nişanı olarak adlandırılmaktadır. Beşik kertmesiyle ilgili bir de anım var: Urfa'da beşik kertmesi olan kızlara hiçbir zaman yan gözle bakılmazdı. Bunun sebebini sonradan öğrendim. Beşikte nikâhı kıyılanlar günahsız olurlarmış ve onlara söz söylemek, kem gözle bakmak, uğursuzluk anlamına gelirmiş.

Kız ve erkek çocuğun beşiklerinin boyanması ve cibinliğe altın asılması tipik bir nişan törenidir. Bütün bu etkinliklerin değişmez öğesiyse hocadır. Bir cami hocası çağrılır. Çocukların kulağına ezan okunur, kötülüğün def olması için kulağa üfler ve bundan sonra tıpkı büyüklerde olduğu gibi çocukların nikâhlarını kıyar.

Bütün bu olup bitenler çocukların anne ve babaları, kirve ve şahitleri huzurunda yapılır. Çocukluktan başlayan kaderi ya da başı bağlama, ailelerin istedikleri gibi gitmez ama, sonuçta çocuk ve çocukluk bir düştür. Nişanın bozulması, kızın kaçması, erkek çocuğun zamanla başka bir kızı kaçırması halinde büyüklerin de düşleri yanar.

Butun tipik bir örneğini arkadışım Dündar Sansür anlattı: Cizre'de iki kardeş doğan çocuklarını doğar doğmaz birbirleriyle 'beşik kertmesi' yaparlar. Çocuklar büyüyüp evlenme çağına gelir-

ler. İkisi de on yedi yaşındadır. İkisi de bu evliliğe razı değildir. Aileler ısrar edince çocuklar çaresiz evlenmeyi kabul ederler. Düğüne bir ay kala erkek, daha önce sevdiği kızı alıp Mersin'e kaçar. Aile peşinden gider. Çocuğu alıp getirirler, zorla amcasının kızıyla evlendirirler. Düğünden üç ay sonra erkek çocuk silahla intihar eder. Kız ise diğer kardeşle evlendirilir.

5
FİLMLER

Berdelle ilgili olarak Türkiye'de bugüne kadar iki film çekilmiştir. Bunlardan ilki *Ezo Gelin*, ikincisiyse *Berdel*'dir. Bu iki filmin bileşkesi sayılacak bir diğer filmse *Hazal*'dır. Bunun yanında kan berdeli ve kan bağlamında Yılmaz Güney'in kimi zaman oynadığı, kimi zaman senaryosunu yazdığı filmler vardı, *Sürü* gibi. Çokeşlilikse çok işlenen bir konudur, ama tipik olması açısından *Harem'de Dört Kadın* ilginçtir.

BERDEL

Atıf Yılmaz tarafından çekilen *Berdel* filminde merkezde duran kadın değil, erkektir. Filmin kahramanı Ömer (Tarık Akan)

soyunu sürdürecek bir erkek evlat peşindedir. Kız çocuğun olması soyun sürmesi anlamına gelmemektedir. Bu yüzden ikinci kez evlenmek ister, ancak başlık verecek parası yoktur. Ömer on beş yaşındaki kızını, yaşlı ve hasta bir adama verir ve bunun karşılığı olarak adamdan da kızını alıp, soyunu sürdürmenin yolunu arar!

Film belgesel tadındadır. Buna rağmen alışılmışın dışında bir konuyla pek çok ödül almıştır.

İkinci film, kitap içinde ayrıntılı bir şekilde anlatılan *Ezo Gelin*'dir. Orhan Elmas tarafından yönetilen filmde Ezo Gelin rolüyle Fatma Girik vardır. Askerdeki kocasının ölüm haberi üzerine Ezo, kocasının küçük kardeşiyle evlendirilmek istenir. Ama bu çocuk kardeşi gibidir, üstelik sevdiği bir kadın da vardır. Ezo kendini asararak, kendisine sunulan hayata itiraz eder. Ezo'nun berdel olduğuysa filmde siliktir.

HAZAL

Ali Özgentürk'ün yönettiği, Türkan Şoray ve Talat Bulut'un oynadığı *Hazal* ise bu iki filmin bileşkesi gibidir. Filmin en büyük ayrıcalığı, seneryosunu Onat Kutlar'ın yazmış olmasıdır. Kutlar'ın belgesel dili filme işlemiştir. Kocası ölen Hazal, bir çocukla evlendirilmiştir. Ancak Hazal isyan eder, altını ıslatan bir çocukla evlendirilmiş olsa bile, bu çocuğun bir ömür büyümesini beklemez. Emin adlı duvarcı ustasıyla ölümü göze alarak kaçar.

BEDRANA

Bekir Yıldız'ın iki öyküsünden yola çıkarak yapılan, Vedat Türkali tarafından senaryosu yazılan, Süreyya Duru'nun *Bedrana*'sıysa sevdiği adama kaçan bir kızı konu edinir. Evden kaçtığı için öldürülme tehdidi altında olan Bedrana kendini asar. Ancak kendini asmakla kurtulamaz törelerden, kardeşi cesedine kurşun yağdırır; sırf kendini öldürdü denmesin, kan temizlensin dinsin diye.

Vurdulu, kırdılı 'Çirkin Kral' filmlerinde gelişigüzel akan kan, *Seyithan*'da bir felsefeye oturtulur. Seyithan, yakın arkadaşı Mürşit'in kız kardeşi Keje'ye sevdalanmıştır. Mürşit ikisinin evlenmesine 'evet' der, ancak bu 'evet'in arkasından bir şart koşmadan edemez: Senin düşmanların çoktur, seni yarın vururlar, bacım dul kalır. Bunun üzerine Seyithan, düşmanlarını yok etmek üzere yola koyulur. Film bu geri dönüşle başlar. Seyithan düşmanlarını temizlediği sırada, köyde bir haber yayılmıştır: Seyithan öldü. Bu ölüme Keje dahil herkes inanmıştır. Seyithan'ın döndüğü gün Keje'nin düğünü vardır üstelik. Sonuçta konuşmalar uzayıp gider. Gerdek gecesi Keje ağlar. Bu ağlayışı Haydar Ağa kendine yediremez. Başkasını hayal eden bir kadınla gerdeğe girilmez. Son sahne Yılmaz Güney hayranları için mükkemeldir: Sepete konan papatyayı Seyithan tam sarı yerinden vurur. Haydar Ağa'nın intikamı budur.

Endişe filmindeyse Çukurova'ya gelmiş, burada umudunu pamuğa bağlayan Cevher'in öyküsü anlatılır. Cevher ya kendisine tanınan süre içinde 'kan borcu'nu ödeyecek, ya da düşmanları tarafından öldürülecektir. Cevher'in Beyaz adlı bir kızı vardır. Evli ve yaşlı bir adam Beyaz'a taliptir. Bu adam başlık parası verir ve bütün aile tam yevmiye tarlada çalışabilirse kefen yırtılacaktır. Ancak traktör vardır artık ve on kişinin işini yapmaktadır. Cevher tümüyle umutsuzluğa düşecektir. Bir umutsuzluk filmidir *Endişe*, Cevher'in umutsuz çırpınışları film boyunca akıp gider.

Kan berdeliyse Yılmaz Güney'in *Sürü* filmiyle sinemaya girmiştir. Bu filmde unutamadığım iki sahne vardır, ki ilki Berivan'ın (Melike Demirağ) kaygıyla Şıvan'a (Tarık Akan'a) bakmasıdır; ikincisiyse Hamo rolündeki Tuncel Kutriz'in sürüsüyle Ankara caddelerine girişidir. Filmin beni, burada ilgilendiren kısmı kan davasıdır.

Kan berdeli olarak verilen Berivan hastadır. Kosası hastalığına inanır, ama kayınbabası ve kayınları inanmazlar. Kardeşleriyse çaresizdirler. Berivan'ın kayınbabasının tek derdi vardır, ki bu

dert şöyle özetlenir: Aynı kanı taşıyor çünkü o da; bu sebeptendir ki, o da karnındaki çocukları öldürmüştür. Çünkü Berivan bir Halilan'dır, bir Halilan bir Vesikan'a çocuk doğurmaz, düşmanına eli silah tutacak bir çocuk vermez!

Şıvan babasının bu sözlerinden sonra Berivan'ın yanına gelir, başını iki elinin arasına kor, bekler. Ama Berivan kan bedeli olduğu için, kocasını sevse, kocasının kendisini sevdiğini bilse bile konuşmaz, susar. İşte bu susuş, katı da berdeli de özetler aslında. Şıvan ise bütün susmaları doktora, hastalığa yorar. Sonuçta doktora giderler, işte bu sahneler yine can yakıcıdır. Berivan yalnızca hastadır, hastalığının ne olduğunu, neresinin ağrıdığını söyleyememektedir. Doktorun bütün sorularına Şıvan cevap verir: Son çocuğumuzun ölümünden bu yana konuşmaz oldu. Kekliklerıyle konuşurdu eskiden, onlarla bile konuşmaz olmuştur. Ve filmin ilerleyen sahnelerinde Berivan ölümünü hissetmişcesine ağlar. Tren Ankara'ya vardığında umut tükenmiştir. Hamo koyunları teslim ederken, Berivan ölmüştür. Hamo'ya göre o bir uğursuzdur, öldüğü yerde bırakılmalıdır. Arada bir kabadayı belirir, belki de kenti, Ankara'yı temsilen buradadır. Kabadayının söze karışır, "Ne olmuş yani, bir karı ölmüş," diyerek, Hamo'ya katılır gibi yapar. Şıvan kabadayıyı boğazından tutar, yukarı kaldırır, kabadayı ölmüştür. Şıvan hapse atılır.

Berivan filmde hiç konuşmaz. Susmak, karşı koymanın biçimidir, kendini diri diri mezara koymaktır. Bir ceset halinde dolaşmaktır. Kan berdeli olarak verilen kadınlar, kocaları dahil kimseyle konuşmazlar, yapacakları tek bir şey vardır, ki bu susmaktır. Kadının istemeden yaptığı evliliklerde yine susma karşımıza çıkar. Bunun yanında normal evliliklerde de tatlı bir susma eylemi söz konusudur. Kadın ilk başta kaynanası, kayınbabası ve evlendiği kimsenin amcasıyla konuşmaz. Bu kişiler kimi hediyeler vererek gelinin konuşmasını sağlarlar. Büyüklere-kayınbabaya karşı susma saygıyı ifade eder. Halk içinde gelinlik, yapmak anlamına gelen, *bukiye dike* olarak telaffuz edilir.

Kan halindeyse susma söylediğiniz, yaptığınız hiçbir şeyi onaylamıyorum, ama buradayım, bedenim burada, demektir. Susan ka-

dının ev içinde kimseyle konuşmaması yadırganmaz. Kadın çocuklarıyla konuşur. Çocukları bir bakıma kadının tercümanlarıdır. Suriye'ye kan berdeli olarak verilen kadın, zaman içinde kocasını sevmesine rağmen, ölünceye kadar susar. Kocası, ölmeden önce, "Bana bir tas ver, ama verirken al de," diye yalvarır, ama kadın susar. Evin bütün ağırlığı üstünde olmasına, kandaki dengesine rağmen, tıpkı Allah gibi büyük dilsizlik altında insanlara çok şey söyler.

Dewreş destanında da Rahime önemli bir figürdür. İstediği adamla evlendirilmemiştir, bu yüzden susmuştur. Sevdiği adamların çocuklarınaysa tıpkı çocukları gibi davranmış, öyle sevmiştir onları. Çocukların saçlarını okşarken, sanki sevdiği adamın saçları vardır karşısında.

Gelecek -Spencer'in dediği gibi- *saatli bir bomba* mıydı? Gelecek diye bir şey yok muydu? Her gün aynı şeyi mi yaşıyorduk? Gelecek olarak geçmişin *deneyimi*, herhangi bir şimdiye getirilecek her değişikliğin ötesinde, her biri aynı ölçüde saltık bir geçmişle bir geleceğin deneyimi nasıl olacak? İşte, burada yazmak devreye giriyor.Yazmak bu anlamda bir işe yarayabilir mi? Sanmıyorum. Dahası, hayali bir özeleştiriyle yazmak, kendini incitmek, her zaman aynıdır.

Hegel'in çözümlediği, benimse ısrarla yaratmak istediğim bir kavram var, ki bu mutsuz bilinçtir. İçimizdeki zalimle ortaya çıkan mazlumu göstermeye çalışıyorum. Zevklerimizin seslerini kıstığımız an dudaklarımızda patlayan özgürlük şarkılarının ne kadar sahte olduğunu söylüyorum. Bir savaş belki de bu, benim savaşım kendimle bir düelloyla başlıyor, biraz da Dostoyevski'nin *Karamazof Kardeşler*'de söylediği gibi, ben 'bir asi olarak doğan insan'dan yana tavrımı koyuyorum.

Kan büyük bir ideolojidir, düştüğü an akıtan kimseyi yaralar. Bir asi olarak doğan insansa yaralıdır hâlâ.

HAREMDE DÖRT KADIN

Türk sinemasında birden fazla eş konulu filmlerden en 'ilginç ve iddia' sahibi olanı, senaryosunu Kemal Tahir'in yazdığı *Harem-*

de Dört Kadın'dır. Filmde saray yaşantısı, çokeşlilik gibi konular işlenirken, arada sıkışan, ama filmin bütün düğümünü çözen bir iktidarsızlık sorunu da gündeme getirilmiştir. Paşa dört kadın almasına, macunlarla beslenmesine rağmen bir türlü çocuk sahibi olamaz. Bu durumun kadınlara yansımasıysa tam bir Kemal Tahir fantezisidir: Paşa'nın karılarından Ruhşan, paşanın yeğeni doktor Cemal'e âşık olur. Mihrengiz ve Şevkidil, paşadan umudu kestikleri için birbirleriyle (lezbiyen) ilişkiye girmektedirler. Sonuçta, erkekliğin simgesi Jöntürk Cemal (Cüneyt Arkın) öldürülür. Kemal Tahir'in sinemada baltayı taşa vurmasından başka bir şey değildir bu film. Öte yandan, Halit Refiğ bu filme, *Sevmek Zamanı* ve *Kuyu* gibi filmlerle birlikte 'ulusal sinema'nın ilk filmlerinden demekten kendini alamaz.

6
'NAKLEN' KARARAN HAYATLAR

Türkiye tuhaf bir ülke, ne zaman nerede silahların patlayacağı belli olmuyor. Türkiye'nin bu belirsiz hali hayatın bütün alanlarına yansımış ve medya bu belirsizlikten en büyük payı almıştır. Kadın programları, gençlik programları, evlilik programları, çocuk programları, yemek programları gibi mıknatıs işlevini gören programlarla zaten çekilmez olan hayat daha bir katmerleşir. Bütün bütüne ele alındığı zaman, bacasız sanayinin bir aracı olan medyanın tek amacı reyting ve para kazanmaktır. Bu yüzden, insanların hayat hikâyeleri, yaşadıkları çarpıcı olaylar bacasız sanayinin hammaddesidir. Bu hammadde itinayla korunur, itinayla sunulur.

Sunucular eğitim almış kişiler değillerdir, dahası eğitimli kişiler beyaz camın arkasında bile iş bulamazlar. Seçilen kişiler şar-

kıcı, türkücü, mankenlerdir. Hayatı yaşamayan, ancak yaşadıkları izbe yaşantılarıyla toplumun dikkatini çeken sunucular, toplum içinden olumsuz örnekler seçerek, kendi programlarını çekici kılarlar. İmal edilmiş 'sorunlara sahip çıkma' modeliyle geçmişi açarlar, geleceği bu açılmış geçmişten çıkarırlar ve öneri adına, çözüm adına gerçekliğe müdahale ederler. Aslında amaçları olumsuz örnekleri tartışmak değildir; amaç, reyting almak, magazin camiasında benim programım çok izleniyor demekten başka bir şey değildir. Programları sunarken ortaya çıkartmak istedikleri, çıkarttıkları hayatlar ile kendi hayatları arasında bir uçurum vardır, ki bir programı erbabı olmadan sunmak, maske takmaktır, makyajdır, ki maske her zaman iki insan demektir. Birinci insan, aslında program bittiği zaman, programlarla ilgisini kesen, normal hayatına dönendir; ikinci insan, program sırasında hâkimin, savcının, avukatın görevini rol icabı yapandır. Sonuçta her televizyon kanalı kendi vitrinini oluşturmak için sunuculuktan nasibini almamış kişilerle canlı yayınlar yapar ve insan hayatı reytingin ateşiyle yanar. Elde edilen reklâm pastası, kanalların çok konuşulmasıyla dönen bacasız sanayinin çarkı, sürekli yeni hammaddeler bularak varlığını sürdür.

Kadın adına, aile adına yapılan programların adı bile tümüyle hastalıklı cümlelerden seçilmektedir. Kanal D'de Yasemin Bozkurt'un sunduğu programının adı "Kadının Sesi" Kadınlar telefonla katılıyorlar, sorunlarını çözüyorlar. Kadının sesi, ne demek? Biri çıksa erkeğin sesi ya da çocuğun sesi diye bir program yapsa kıyamet kopar: Salt sesi duyurmakla bir sorunun nerede çözüldüğü görülmüştür, kadını toplumun dışına iten bir çağrışımdır bu: İnsani koalisyonu bile dışta kalmıştır. Serap Ezgü'nün yaptığı programının adı "Sizin Sesiniz" Siz derken herkesin kastedilmediği, burada sadece kadınların kastedildiği açıktır. Bu programda 'aile içi sorunlar' masaya yatırılır. Önce TGRT'de başlayan program reyting alınca Serap Ezgü Shov TV'ye geçer. Ayşenur Yazıcı'nın sunduğu programın adı "Yalnız Değilsin" Tümü gündüz kuşağında olan bu programlarda bütün vurgular kadına yapılır, tek malzeme kadındır. Kadınlar ağladıkça, Yazıcı çözüm

üretir, araya reklâmlar girer, çünkü hanımemefendi kimi zaman hızını alamaz, sert çıkışlarla dikkatleri üstüne çeker. Aile içi şiddet, koca dayağı, kısırlık, cinsel isteksizlik, kaynana problemleri gibi pek çok aile içi mesele bu programlarda tartışılır! Göz ardı edilen bir olgu vardır, ki bu, bu programların gündüz kuşağında olmasıdır. Çünkü kadınlar evde oturur. Tümüyle evde oturan kadınları bir kanala kilitleme derdi vardır ve sorunları çözmek adına, hayatlar kararır. Bu programlarda hedeflenen bir kitle vardır, bu kitle evde oturan, sabah çocuğunu okula gönderen, akşam eşini bekleyen, tek sosyal aktivitesi komşusuyla olan kadınlardır.

Artık Türkiye'de televizyon ile yapay gerçeklik iç içe girmiştir. Dilekler, temenniler TV yoluyla izleyicilere iletilmektedir. Korkunç vahşetler, birer oyun, birer film gibi evlerimize konuk olmuşlardır ve biz yemek yerken, TV'de bir aile faciasını, bir katliamı günlük, sıradan bir olay olarak izleriz. Araya reklamlar girer: Reklam ne alacağımıza, başkasının karar vermesidir. Karşı konmaz bir vahiydir çünkü TV'nin bize sunduğu her görüntü ve biz, o devasa Doğu toplumu, inancı gördüklerimizle sınırlı tuttuğumuzdan, gördüklerimize inandığımızdan, iletilen her şeye bir vahiy gözüyle bakarız. Marka mallar gibi marka spikerler, sunucular, dansözler, şarkıcılar duygularımızı paketleyip ekranda pazarlarken verilen her haber bize mesih gibi gelir. Üstelik mesih gibi görülmez olan 'gerçek', haber gibi gözle görülen bir gerçekle sunulmuştur.

Karşılaştırma imkânı sunmaz bize televizyon, bu yüzden gerçeği bilmek giderek imkânsızlaşır; gerçek bir dünya değildir, bir rüyadır: Sabah uyandığımız zaman sokakta gördüğümüz gerçek ile akşam izlediğimiz rüyada gördüğümüz çelişkiler, yalnızlığa itilmiş insanın bir yüzüdür; evde yalnız oturan, yemek yapan, çocuğunun okulunu bekleyen, eşinin gömleğini ütüleyen kadının yalnızlığına ve sorunlarına karşı, daha doğrusu ve daha katmerlisi, yalnızlığa itilene karşı insanın yüzsüzlüğüdür...

Önce söz vardı, diyor Tevrat, önce söz... Televizyon, söz ile göz'ü bir araya getirerek, kendine kutsallık yaratmaktadır. Televizyonda gördüm... Ne büyük laf! Eşeğin dişlerini saymaktansa,

Aristo'ya danışan toplum, artık medyasıyla ayaktadır. Kabile şeflerine iletilen sorunlarla TV'de tartışılan programlar arasında hiçbir fark kalmamıştır. Mecliste olup bitenleri politikacılar TV'den izliyorlar. Oysa TV bir düşünce değil, bir temsil aracıdır. Spikerler, sunucular düşünmezler, düşünmeyi oynarlar, dahası düşünmekten alıkoyarlar. Doğru ise, Naon Chomsky'nin söylediği gibi, yalanlardan kurulu binaların altında gömülüdür. Bu binalar tekellerin elindedir.

Medya kahramanlar yaratır. Yaratılan kahramanlar bir imaj olmaktan öteye gitmezler. Mesela, Kumkapı cinayeti... Cinayetten sonra katil ve kamera bir araya geldi ve bilinmesi gereken gerçek, bir dizi oldu, çekildi, bitti. Ali Kalkancı vakıasından sonra TV kanallarının eline düşen Fadime Şahin başını açtı, kitap yazdı; gerçek olmadığı için, o da çekildi bitti...

Yok ya, günlük hayatımız o kadar kolay değil.

BERDEL

Kitaplar

Artun Ünsal, *Kan Davası,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

Claude Levi Strauss, *Yaban Düşünce,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Claude Levi Strauss, *Hüzünlü Dönenceler,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.

Claude Levi Strauss, *Irk, Tarih ve Kültür,* Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

Claude Levi Strauss, *Mit ve Anlam,* Alan Yayınları, İstanbul, 1986.

Claude Levi Strauss, *Irk ve Tarih,* Metis Yayınları, İstanbul, 1985.

Claude Levi Strauss, *Din ve Büyü,* Yol Yayınları, İstanbul, 1983.

Çiya Mazi, *Atasözleri Sözlüğü (Kürtçe),* Elma Yayınları, İstanbul, 2005.

Jean Piaget, *Yapısalcılık*, Dost Yayınları, tarihsiz.
Murathan Mungan, *Taziye*, Metis Yayınları, İstanbul, 1992.
Mesut Balta, *Kültürler Kavşağında Şırnak*, Elma Yayınları, İstanbul, 2003.
Yaşar Kemal, *Yılanı Öldürseler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Sözlükler
Dr. İzoli, *Fergeng*, Deng Yayınları, İstanbul, 1992.
İstanbul, Kürt Enstitüsü, *Ferheng*, İstanbul, 2004.
Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Kaynak Kişiler
Ahmet Taşğın
Çiya Mazi, Mardin
Dündar Sansür, Şırnak
Ramazan Ergin, Diyarbakır
Resul Kaya, Diyarbakır
Suat Kara, Van

TARİH İLE MİT ARASINDA

Kitaplar
Bazil Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Deng Yayınları, 1991.
Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2002.
E. Xani, *Mem u Zin*, Deng Yayınları, İstanbul, 1995.
Evliya Çelebi, *Seyahatname*, cilt 3-4, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976.
Fredrik Barth, *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
Hayri Başbuğ, *Yezidilik İnancı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.
İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, 2. baskı, MEB İstanbul, 1969.
John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
Mele Mahmude Beyazıdi, *Kürtlerin Örf ve Adetleri*, Peri Yayınları, İstanbul,1998.
Mustafa Avcı (Doç. Dr.), *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkube Yayınları, İstanbul, 2004.
Murathan Mungan, *Mahmut ile Yezida*, Metis Yayınları, İstanbul, 1992.
Müslüm Yücel, *Göl ve Irmak Efsaneleri*, İstanbul, 2003.

Roger Lescot, *Yezidiler,* Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
Rohat, *İstanbul Kürtleri,* Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.
Şeref Han, *Şerefname-Kürt Tarihi,* Deng Yayınları, İstanbul, 1998.
Tahir Alangu, *Türkiye Folkloru Elkitabı,* Adam Yayınları, İstanbul, 1983.
Thomas Bois, *Folklorları Işığında Kürtlerin Ruhu,* Özge Yayınları, Ankara, 1991.
Yaşar Kemal, *Kale Kapısı,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
Yaşar Kemal, *Bir Ada Hikâyesi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
Yaşar Kemal, *Demirciler Çarşısı Cinayeti,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
Yaşar Kemal, *Ağrı Dağı Efsanesi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler,* Komal Yayınları, Ankara, 1975.

Ansiklopedi
Minorsky, *Kürtler - İslam Ansiklopedisi,* VI Cilt.

AŞİRET VE BERDEL

Kitaplar
Ahmet Özel, *Doğuda Aşiret Düzeni, Burukan Aşireti,* Elips Yayınları, Ankara, 2003.
Fredrik Barth, *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri,* Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
İsmail Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi,* Yurt Yayınları, Ankara, 1992.
İsmal Beşikçi, *Göçebe Alikan Aşireti,* Yurt Yayınları, Ankara 1992.
Lale Yalçın Herkman, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri,* İstanbul, 2002.
Mehmet Emin Bozarslan, *Doğunun Sorunları,* Toplum Yayınları, İstanbul, 1966.
Minorsky, *Kürtler-İslam Ansiklopedisi,* VI Cilt.
Nedim Şahhüseyinoğlu, *Balıyan,* Ürün Yayınları, Ankara, 1996.
Nikitin, *Kürtler,* Deng Yayınları, İstanbul, 1994.
Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Röportaj
Müslüm Yücel, "Tuz Gölü Kürtleri", *Yeni Gündem,* 2000.
Müslüm Yücel, "Sinsin", *Yeni Gündem,* 2000.

AİLEM VE BERDELLER

Kaynak Kişiler
Leyla Yücel
Mehmet Yücel
Şükrü Yücel

Kitaplar
Richard Sennett, *Otorite,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.

GÜZEL SUÇ: İNTİHAR

Kaynak Kişiler
Abdullah Demir
Adil Öcalan
Hasan Ümit
İbrahim Ay
İsmet Aslan
Mehmet Abak
Mehmet Demir
Vahit Demir
Zaman Kara
Zeynep Arpat

AİLE BOYU BERDELLER

Kaynak Kişi
Ahmet Sünbül

KAN, AŞK VE BERDEL

Kitap
Mehmet Faraç, *Töre Kıskacında Kadın,* Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Kaynak Kişiler
Av. Mehmet Kaya
Av. İlyas Baran
Av. Devran Melik
Av. Cevher Fehmi Dolap
Av. Mehmet Dilan
Av. Yahya Demirkol

Site
www.urfahaber.net

Tez
Şebnem Eraş, "Hukuk Antropolojisi Açısından Töreye Dayalı Evlilik Türleri ve Berdel Uygulamaları", İstanbul 2002.

Gazete
Milliyet, 25 Eylül 1997

SINIR ÖTESİ, KAN VE BERDEL

Kitap
Nevzat Bingöl, *Suriye'nin Kimliksizleri*, Elma Yayınları, İstanbul, 2005.

Kaynak Kişiler
Av. Abdullah Düzgün
Dr. Ömer Uluçay
Esma
Hasip Oral
Necmeddin Işıklar
Nedim
Süleyman

SİYAH ELBİSELİ KADINLAR

Kitaplar
Ehmedê Xanê, *Mem û Zîn*, Hasat Yayınları, İstanbul, 1990.
Ferüdüddin Attar, *Mantık-üt Tayr*, İstanbul, 1944.
Muhammed Mukri, *Batı İran'da Profesyonel Ağıtçılar, Cenaze Ağıtçıları ve Şirin'in Ölümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 73.
Topkapı Müzesi Saray Kütüphanesi, H. 1223 numaralı 414-a.

Kaynak Kişiler
Hüseyin Gündüz
Sirvan Rahim
Şerko Bekes
Vesile

KEDERLİ DULLAR

Kaynak Kişiler
Av. Mahmut Vefa
Abdullah Pir
Abuzer Şahin
İsmail Aka
Kısmet Bulut

Kitaplar
Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
Herman Hesse, *Sidarta*, Can Yayınları, İstanbul, 1992.
İlhan Güngören, *Buda ve Öğretisi*, Yol Yayınları, İstanbul, 1988,
John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
Kuran-ı Kerim, *Yusuf Suresi*.
M. Helime Yavuz, *Diyarbakır Efsaneleri*, Doruk Yayınları, İstanbul, 1993.
Qanete Kurdo, *Tarixa Edebiyata Kurdi, Kürt Edebiyat Tarihi*, Özge Yayınları, Ankara, 1992.

Kasetler
Baqi Xıdo, Dewreş
K. Xaço, Edul
Şıvan, Zembilfiroş

Makale
Müslüm Yücel, "Üç Aşk Bir Hikâye, (Zembilfiroş, Buha, Yusuf)", E Kültür, 1997.

Kaynak Kişiler
Dengbej Eli
Dengbej Fadil Kufravi
İhsan Çolamerg

Dergiler
Hawar, No: 22-38.

ERKEKLERİN SESSİZ DÜNYASI

Kaynak Kişiler
Ahmet Uygun
Kakup Kara
Salih Bayram

ÇERÇEVE YAZILAR
KINA

Kitaplar

Mircea Eliade, *Kutsal ve Dındışı,* Gece Yayınları, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 1991.
Muazzez İlmiye Çığ, *Sümer'de Kadın,* Bilim Ütopya, Mart 1995.
Muzaffer Ramazanoğlu, *Gılgameş Destanı,* İstanbul, 1943.
Tahir Alangu, *Türkiye Folkloru Elkitabı,* Adam Yayınları, İstanbul, 1983.
Yıldız Cılbıroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi,* Payel Yayınları, İstanbul.

Kaynak Kişiler

Fehim Işık
Hatice Yıldırım
Melahat Ersöz
Zeynep Yaş

Kasetler

Ayşe Şan, Bağdat Konseri
Ayşe Şan, Meme Alan, Xerabo
Şıvan, Dilbere

AŞİRET, KAN VE DAVA

Kitaplar

Frerik Barth, *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri,* Avesta Yayınları, İstanbul, 2001
Muzzafer İlhan Erdost, *Şemdilli Röportajı,* Onur Yayınları, Ankara.

FİLMLER

Filmler

Berdel, (1990)
Yönetmen: Atıf Yılmaz
Oyuncular: Tarık Akan, Türkan Şoray, Mine Çayıroğlu

Ezo Gelin, (1968)
Yönetmen: Orhan Elmas
Oyuncular: Fatma Girik, Tugay Toksöz

Hazal, (1979)
Yönetmen: Ali Özgentürk
Oyuncular: Türkan Şoray, Talat Bulut

Bedrana, (1974)
Yönetmen: Süreyya Duru
Oyuncular: Perihan Savaş

Seyyit Han, (1968)
Yönetmen: Yılmaz Güney
Oyuncular: Yılmaz Güney, Nebahat Çehre, Hayati Hamzaoğlu

1978 Sürü, (1968)
Yönetmen: Zeki Ökten
Oyuncular: Tarık Akan, Melike Demirağ, Tuncer Kurtiz

Endişe, (1974)
Yönetmen: Şerif Gören
Oyuncular: Erkan Yücel, Ayşe Emel Mesci

Haremde Dört Kadın, (1965)
Yönetmen: Halit Refiğ
Oyuncular: Cüneyt Arkın, Pervin Par, Sami Ayanoğlu

Kitaplar

Halit Refiğ, *Ulusal Sinema Kavgası,* Hareket Yayınları, İstanbul, 1971.
Mehmet Ergün, *Bir Sinemacı, Bir Anlatıcı Olarak Yılmaz Güney,* Doğrultu Yayınları, İstanbul, 1978.

Kaynak Kişi

Ahmet Soner

KAYNAKÇAYLA İLGİLİ KISA BİR AÇIKLAMA

1.

Kitap bitme aşamasındayken Şebnem Eraş'ın "Hukuk Antropolojisi Açısından Töreye Dayalı Evlilik Türleri ve Berdel Uygulamaları, İstanbul 2002" adlı tezi elime geçti. Eraş'ın incelediği iki örneği yeniden ele aldım. Bunlardan ilki, Urfa-Suruç'ta Kapucu ve Demirkol aileleri arasında çıkan kan davasıydı. İkincisi, Diyarbakır'da Ramazan Karavuş'un gelinini öldürmesiydi. Eraş'ın verdiği bu iki örneğin farklı boyutları vardı. Yeniden avukatları dinleyip, dönemin yerel-ulusal gazetelerini tarayarak olayları incelemeye çalıştım.

2.

Kitabın bir inceleme kitabı olmasını istemedim. Bunun için kurduğum metinlerde özel, kendime ait bir dil kullandım. Bu yüzden kaynaklar ve dipnotlar vermekten kaçındım. Bunun yerine, hangi bölümde kiminle konuştuğumu, hangi kaynaktan yola çıktığımı aktardım. Bu okumayı kolaylaştırır, diye düşündüm.

3.

Kimi olayları anlatırken isim vermedim. Çünkü küçük bir hata hemen namus meselesi haline gelebilir, yaptığım iş çok kolay boşa gidebilirdi. Bu yüzden kimi zaman isimleri vermedim, kimi zaman yalnızca isimlerin baş harflerini kullandım. Adlarının özellikle yazılmasını istemeyenler de isim kısmına bazen başka isimler önerdiler, olayların doğruluğuna dayanarak verdikleri ismi doğru kabul ettim, önemli olan olaydı.

4.

Avukatlar bazen olayın doğruluğundan öte, kendi aldıkları davanın doğruluğu merkezinden baktılar, bu merkezden bilgi sundular. Bunları ayıklamak, bütün taraflarla konuşarak bir sonuca varmak, bu yüzden kimi olaylarda çetrefilleşti. Hukuk ile vicdan hiçbir zaman aynı değildi.

5.

Konuştuğum kişilerden, özellikle kadınlar yaşlarını söylemekten çekindiler. Bu yüzden aldığım örneklerin çoğunda söz konusu edilen kimi kişilerin yaşları yazılmamıştır.

a

İki erkeğin birbirlerinin kız kardeşlerini kendilerine eş olarak seçmeleri olarak özetlenebilecek berdel, her yönüyle patriarkal sistemin bir ürünüdür: Erkekliği yücelten bir 'gelenek' olarak kadına hiçbir hak sunmaz.

İkisi de berdel olan halası ve ablasının genç yaşta ölümleriyle berdel üzerine çalışmaya başlayan Yücel, Urfa'da süren kişisel gözlem ve deneyimlerini de aktardığı bu kitabında 'berdel'i bir gelenek olarak açıklayıp, yarattığı tahribatı ele alıyor. Dolayısıyla, kitap, yaşadığımız coğrafyada olup biten bir geleneğin bütün detaylarını sunarak, 'erkeklik'le ilişkisini kurmakla kalmıyor; antropolojik bir yaklaşım getiriyor.

Şair ve araştırmacı kimliğiyle tanınan Yücel, "Edebiyatta Ölüm ve İntihar" ve "Türk Sinemasında Kürtler" kitaplarıyla topladığı beğeniyi "Berdel"le iyice pekiştiriyor.

berdel

müslüm yücel

agora kitaplığı • 215
ISBN 978-605-103-012-8
kültürel çalışmalar • 21
15 YTL
www.agorakitapligi.com